

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI**

**ALGILANAN EVLİLİK ÇATIŞMASI, EBEVEYNİN AKILCI
OLMAYAN İNANÇLARI, KAYGILARI VE ÇOCUKLARIN
OTOMATİK DÜŞÜNCELERİ, PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ
İLE ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL UYUMLARI ARASINDAKİ
İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

MEHMET UZUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKİM, 2017

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ALGILANAN EVLİLİK ÇATIŞMASI, EBEVEYNİN AKILCI OLMAYAN
İNANÇLARI, KAYGILARI VE ÇOCUKLARIN OTOMATİK DÜŞÜNCELERİ,
PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ İLE ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL
UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

MEHMET UZUN

Eğitim Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 27. 10. 2017

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Raşit AVCI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aslı TAYLI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ahu ARICIOĞLU

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ayşe Rezan ÇEÇEN EROĞUL

EKİM, 2017

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün 18/10/2017 tarih ve 212/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin (24/6) maddesine göre, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Uzun'un "Algılanan Evlilik Çatışması, Ebeveynin Akılcı Olmayan İnançları, Kaygıları ve Çocukların Otomatik Düşünceleri, Problem Çözme Becerileri ile Çocukların Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi" başlıklı tezini incelemiş ve aday 27/10/2017 tarihinde saat 13:30 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 45. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Raşit AVCI
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Aslı TAYLI
Üye

Doç. Dr. Ahu ARICIOĞLU
Üye

ETİK BEYANI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan “Algılanan Evlilik Çatışması, Ebeveynin Akılcı Olmayan İnançları, Kaygıları ve Çocukların Otomatik Düşünceleri, Problem Çözme Becerileri ile Çocukların Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasında;

- Tez içinde sunulan veriler, bilgiler ve dokümanların akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde edildiğini,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçların bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunulduğunu,
- Tez çalışmasında yararlanılan eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterildiğini,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapılmadığını,
- Bu tezde sunulan çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

27/10/2017

Mehmet UZUN

ÖZET

ALGILANAN EVLİLİK ÇATIŞMASI, EBEVEYNİN AKILCI OLMAYAN İNANÇLARI, KAYGILARI VE ÇOCUKLARIN OTOMATİK DÜŞÜNCELERİ, PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ İLE ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Mehmet UZUN

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Raşit AVCI

Ekim 2017, XV+259 sayfa

Bu araştırmada, ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının, kaygılarının, çocukların algıladığı evlilik çatışmasının, çocukların otomatik düşüncelerinin, çocukların problem çözme becerilerinin çocuklarda görülen kaygı ve saldırganlığı ne oranda yordadığı incelenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İzmir’de bir devlet ilkokulunun 4. sınıfında öğrenim gören 170’i kız 134’ü erkek toplam 304 öğrenci ve bu öğrencilerin anne-babaları olan 608 kişilik ebeveyn grubu olmak üzere toplam 912 kişi oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş aralığı 9 ile 12 arasında olup, yaş ortalaması 9.51 olarak belirlenmiştir. Ebeveynlerden annelerin yaş aralığı 27-58 ve yaş ortalaması 38.2, babaların yaş aralığı 28-60 ve yaş ortalaması 41.8 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ebeveynlerin evlilik sürelerinin 10-41 yıl arası ve evlilik süresinin ortalama 16.4 yıl olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamında ebeveynlere “Sürekli Kaygı Envanteri”, “Anne-Baba Düşünceler Ölçeği” uygulanırken, çocuklara “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, “Çocuklar için Problem Çözme Envanteri”, “Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği”, “Çocuklar için Sürekli Kaygı Envanteri” ve “Little Saldırganlık Envanteri” uygulanmıştır.

Çalışmanın analiz sürecinde ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Buna göre çocukların problem çözme becerisi düştükçe, otomatik düşünceleri ve algıladıkları evlilik çatışması arttıkça, hem saldırgan davranışlarda bulunmaları hem de kaygıları artmaktadır. Ebeveynlerin akılcı olmayan inançları ile kaygıları arasında ve bu iki değişken ile çocukların kaygıları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen sürecinde veriler yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir. Ekolojik Yaklaşımaya dayalı oluşturulan model sonucu, ebeveynlere ait değişkenlerden; babaların sürekli kaygısı ve annelerin akılcı olmayan inançları dışındaki değişkenlerin modele anlamlı katkısının olduğunu göstermiştir. Yapılan analizler sonucunda babaların akılcı olmayan inançlarının, çocukların algıladığı evlilik çatışmasının, otomatik düşüncelerinin ve problem çözme becerilerinin çocuklardaki kaygıyı yordadığı ve toplam varyansın %

54,5'inin açıklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda çocukların problem çözme becerileri ve otomatik düşüncelerinin çocuklardaki saldırganlığı yordadığı, toplam varyansın %27'sinin açıklandığı saptanmıştır. Annelerin sürekli kaygısı, babaların akılcı olmayan inançları ve algılanan evlilik çatışmasının ise çocuklardaki saldırgan davranışlar üzerinde yordayıcı bir rolünün olmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular Ekolojik Model kapsamında ilgili alan yazında tartışılmış ve ileride yapılacak olan araştırmalara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Kaygı, Evlilik Çatışması, Akılcı Olmayan İnanç, Otomatik Düşünce, Psiko-sosyal Uyum, Yapısal Eşitlik Modeli.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDREN'S PSYCHO-SOCIAL ADJUSTMENT WITH PERCEIVED MARITAL CONFLICT, PARENT'S IRRATIONAL BELIEFS, PARENT'S ANXIETY AND CHILDREN'S AUTOMATIC THOUGHTS, PROBLEM SOLVING SKILLS

Mehmet UZUN

Master Thesis, Department of Education Sciences

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Raşit AVCI

October 2017, XV+259 pages

This research examines, the direct relationship between children's perception of interparental conflict, parent's irrational beliefs, parents' anxieties and children's automatic thoughts, problem-solving skills with anxiety and aggression and how they predict children's anxiety and aggression.

The sample of the research consists of 912 persons in total; 304 of them are students, 134 of whom are boys, 170 of whom are girls in the 4th grade of a state primary school in 2016-2017 academic year in İzmir and 608 of which are parents of these students. The age distribution of participant students is between 9 and 12 and the average age is 9.51. For the parents, the age distribution of the mothers is 27-58 and the average age is 38.2; the age distribution of the fathers is 28-60 and the average age is 41.8. It is also found that the duration of marriage of the parents is between 10-41 years and the average duration of marriage is 16.4 years. In the scope of the research, "Trait Anxiety Inventory", "Parent's Thoughts Scale" to the parents and the children were asked about the "Children's Perception of Interparental Conflict Scale", "Problem Solving Inventory for Children", "Children's Automatic Thoughts Scale", "Trait Anxiety Inventory for Children", "Little Aggressive Inventory".

Firstly, in the analysis process of the study, the relations between the variables are examined. According to findings, as the problem-solving skills of children fall and the automatic thoughts and the perceived interparental conflict increase, children's both aggressive behaviours and anxieties augment. There is also significant positive correlation between parents' irrational beliefs and anxiety and between these two variables and children's anxiety.

In the course of the study, the data were analyzed with a structural equation model. As a result of the model based on ecological approach, it has been seen that there is a significant contribution of the variables to the model except for the fathers' traits anxiety

and the mothers' irrational beliefs. The results of the analysis show that the irrational beliefs of the father, children's perception of interparental conflict, children's automatic thoughts and problem-solving skills predicted children's anxiety and it was determined that 54.5% of the total variance was explained. In addition to this, as a result of the research, children's problem-solving skills and automatic thoughts affect children's aggression and it was determined that 27% of the total variance was explained. Trait anxiety of mothers, fathers irrational beliefs and perceived interparental conflict are not directly predict the children's aggressive behavior. As a result of the research, the findings were discussed in the related literature within the scope of the Ecological model, proposals were made for future researches and researchers.

Keywords: Aggressive, Anxiety, Perceived Interparental Conflict, Irrational Beliefs, Automatic Thoughts, Psycho-Social Adaptation, Structural Equation Model.

ÖNSÖZ

Ekolojik Yaklaşımaya dayalı olarak, çocukların kaygı ve saldırganlıklarını farklı değişkenler ile yordayıcı nitelikte, uzun soluklu bir süreç olan tez çalışmam boyunca beni sürekli destekleyen, her iletimi dakik bir şekilde yanıtlayan, bilimselliğin verdiği güç ve güvenle cesaretlendiren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Raşit AVCI' ya saygılarımı sunarım. Ayrıca tez jürimde yer alan saygı değer hocalarım; Doç. Dr. Ahu ARICIOĞLU'na, Yrd. Doç. Dr. Öner ÇELİKKALELİ'ye ve farklı bir üniversitede lisans öğrencisi olduktan sonra tekrar öğrencisi olma şansını yakaladığım Doç. Dr. Aslı TAYLI'ya değerli görüşleri için çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim ve ölçek uygulama çalışmalarım bana yardımcı olan öğrencilerime, velilerime, sınıf öğretmeni arkadaşlarıma ve Okul Müdürüm Ömer KURNAZ'a, beraber çalışmalar yaptığımız sınıf arkadaşlarıma, kırtasiye işlerinde yardımcı olan İsmail OKTA'ya, çeviri çalışmalarımı destekleyen Meltem ALKUR'a, Muğla'daki elim ayağım olan Zeliha MERKİT'e teşekkürlerimi sunarım.

Üç yıl boyunca her hafta gece yarıları İzmir-Muğla arası ulaşımımı sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmemi sağlayan otogar görevlilerine, taksicilere ve uzun yol şoförlerine de teşekkür ederim. Bütün bunların yanı sıra; ilk söylenmesi gerekeni en son söyleyerek bütün çabalarımı boşa çıkaran araştırma komisyonuna, “*Hala bitmedi mi?*” diye soran, çalışmalarımın maddi bir faydası olmayacağını hatırlatan sosyal çevreme, motivasyonumu sürekli canlı tuttukları için teşekkür ederim.

Son olarak ise çalışmalarım nedeniyle, ziyaret edemediğim antik kent ve müzelerden, okuyamadığım kitaplardan, izleyemediğim filmlerden özür dilerim.

Çalışma hayatım boyunca elinden gelen her türlü desteği veren, üstün anlayış ve sabır sergileyen, eşim Ayşe UZUN 'a ve değerli ailelerime teşekkürü bir borç bilirim.

“Bilim adamlığı bir meslek değil, bir yaşam biçimidir.”

Cahit ARF

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	iii
ETİK BEYANI	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
EKLER DİZİNİ	xv

BÖLÜM I GİRİŞ

1. 1. Araştırmanın Amacı.....	22
1. 2. Araştırmanın Önemi	22
1. 3. Araştırmanın Problem Cümlesi	26
1. 4. Araştırmanın Alt Problemleri	27
1. 5. Araştırmanın Sayıtları.....	28
1. 6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	29
1. 7. Tanımlar.....	29

BÖLÜM II KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2. 1. İlgili Yurtdışı Araştırmalar	89
2. 2. İlgili Yurtiçi Araştırmalar	111

BÖLÜM III YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli (Deseni).....	147
3. 2. Çalışma Grubu	148
3. 3. Veri Toplama Araçları	153
3. 3. 1. Kişisel Bilgi Formu	153

3. 3. 2. Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği.....	153
3. 3. 3. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri	155
3. 3. 4. Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri	156
3. 3. 5. Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği	157
3. 3. 6. Anne-Baba Düşünceler Ölçeği	158
3. 3. 7. Little Saldırganlık Envanteri	160
3. 3. 8. Çocuklar için Problem Çözme Envanteri	161
3. 4. Verilerin Toplanması	162
3. 5. Verilerin Analizi	163
3. 5. 1. Yapısal Eşitlik Modeli.....	164

BÖLÜM IV BULGULAR

4. 1. Genel Örneklem için Yapısal Eşitlik Modeli.....	167
4. 1. 1. Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Değerleri.....	167
4. 1. 2. Genel Örneklem İçin Yol Analizi.....	169

BÖLÜM V TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5. 1. Alt Problemlere İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması.....	176
5. 1. 1. Kaygıya İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması.....	176
5. 1. 2. Saldırganlığa İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması.....	184
5. 2. Sonuçlar	193
5. 3. Öneriler	194
5. 3. 1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	194
5. 3. 2. Uygulamacılara Yönelik Öneriler	195
KAYNAKÇA	197
EKLER	256
ÖZGEÇMİŞ.....	259

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	148
Tablo 2. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Yaş Dağılımları	149
Tablo 3. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Kardeş Sıralamasına Göre Dağılımı.....	149
Tablo 4. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Yaş Dağılımı	150
Tablo 5. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı	151
Tablo 6. Ebeveynlerin Çocuk Sayısına Göre Dağılımı.....	152
Tablo 7. Ebeveynlerin Evlilik Sürelerine Göre Dağılımı	152
Tablo 8. Ölçek Toplam Puanlarına İlişkin Korelasyon Değerleri.	168
Tablo 9. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları.....	169
Tablo 10. Yapısal Modelin Uyum Belirteçleri ve İyi Uyum Değerleri	171
Tablo 11. Yapısal Modele Ait Yol Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri	174

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Önerilen Ekolojik Model	27
Şekil 2. Davranış otomatik düşünce arasındaki ilişkinin bilişsel hiyerarşisi	89
Şekil 3. Öngörülen yapısal model	170
Şekil 4. Yapısal modele ilişkin yol katsayıları	173

KISALTMALAR DİZİNİ

- BDT:** Bilişsel Davranışçı Terapi
YEM: Yapısal Eşitlik Modeli
ADDT: Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi
OD: Otomatik Düşünce
SK: Sürekli Kaygı
ASK: Anne Sürekli Kaygı
ÇPCB: Çocuklarda Problem Çözme Becerisi
ÇAEÇ: Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması
ADÖ: Anne-Baba Düşünceler Ölçeği
ABAOİ: Anne Baba Akılcı Olmayan İnanç

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Araştırma Uygulama İzin Formu.....	259
Ek 2. Etik Kurul Sonuç Formu.....	260
Ek 3. Açıklayıcı Onam ve Veli İzin Formu	261

BÖLÜM I

GİRİŞ

Birey toplumsal yaşam içerisinde, üyesi bulunduğu toplumdaki yapıdan etkilenirken aynı zamanda da içerisinde bulunduğu topluluğu etkilemektedir. İnsanların, hem biyolojik hem de psikolojik yönden var olabilmek için sosyal süreçlere dâhil olma ve ilişki kurma ihtiyacı içinde olmaları nedeniyle, yaşamın ilk yıllarında ebeveynlerin varlığı, ilerleyen yıllarda okul, arkadaşlar, evlilik ve iş hayatının gerektirdiği sosyal çevre ile bireyin varoluşu desteklenmektedir (Erok, 2013). Çocuğun sosyal gelişim sürecinde; doğduğu andan itibaren yaşadığı ilk ortam olan aile ortamına, çocuğun yaşı ilerledikçe arkadaşlar, okul gibi farklı sosyal çevreler eklenmekte böylece bireyin etkileşime geçtiği kişi sayısı artmaktadır. Bireyin bu çevreler ile olan ilişkisi onun dünyayı ve kendisini algılamasını şekillendirmenin yanında gelişimini farklı açılardan (ailesel, mekânsal, yaşantısal) etkilemektedir (Sezer, 2010). Kişinin içinde bulunduğu çevreyi ve bireyi etkileyen bu sistemleri açıklayan kuramlardan biri de Urie Bronfenbrenner'in felsefi görüşleri ile geliştirdiği Ekolojik Kuram'dır (Begum, 2007). Bu görüşe göre, bio-psikososyal bir canlı olan insan, hem davranışları ile çevresini etkilemekte hem de içerisinde bulunduğu çevresel etmenlerden etkilenmektedir (Ashman ve Hull, 1999).

Yaklaşım genel olarak, her çocuğun içinde bulunduğu ekolojik sistemin bir parçası olması ve sistem ile çocuk arasında sürekli bir etkileşimin sürdüğü varsayımı olmak üzere iki değişkene odaklanmaktadır. Bunlardan ilki; psikolojik, biyolojik, sosyal, ekonomik ve

kültürel öğelerdir (Pianta ve Walsh, 1996). İkincisi ise Bronfenbrenner (1976 akt. Begum, 2007), tarafından geliştirilen, insan gelişiminin karmaşıklığından ve çok faktörlü oluşundan, merkezde bireyin yer aldığı, bireyi çevreleyen iç içe geçmiş dört sosyo-kültürel katmanın birbirleri ile ilişki halinde bulunarak bireyin gelişimini etkilediğini savunan; mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem olarak adlandırılan katmanlardır. Bu katmanlardan en merkezi konumda olan mikrosistem; bireyin yaşantısına doğrudan etki eden aile, okul arkadaşları gibi unsurlardan oluşan, aile dinamikleri, ebeveynlik stilleri ve ebeveynin kişilik özelliklerinin etkili olduğu yapı olarak, mezosistem; bireyin doğrudan içerisinde yer almadığı fakat mikrosistemdeki insanların birbiriyle etkileşimi nedeniyle etkilendiği sistem olarak, ekzosistem; sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler, medya gibi öğelerin barındığı sistem içindeki kişilerin doğrudan etkileşimde bulunmadığı fakat çocuğun gelişimini etkileyen bir unsur olarak, makrosistem ise farklı değerlerin, değişik kültürlerin ve yasal kanunların yer aldığı sistem olarak tanımlanmaktadır (Santrock, 2014). Ayrıca bütün bu sistemlere ek olarak bireysel ve çevresel faktörlerin değişen bir yapıya sahip olması nedeniyle zaman içerisinde meydana gelen, okula başlama, kardeşe sahip olma, taşınma, boşanma gibi çocuğun gelişimini etkileyen bütün değişimlerde kronosistem olarak tanımlanmaktadır (Berk, 2013; Turan, 2014). Bütün bu sistemlerin temel hedefi ise bireyin kendi içsel kaynakları ve içinde bulunduğu sistemlerden aktarılan kaynaklarla ihtiyaçlarını karşılamak, gelişmek, büyümek ve yaşamı sürdürmektir (Gökler, 2008).

Bu çerçevede çocuğun duygusal ve davranışsal gelişimini anlayabilmek için sadece bireyi değil aynı zamanda bireyin çevresini de anlamak gerekmektedir (Obalar ve Ada, 2010). Çünkü bireyin gelişimini, hem bu katmanların birbirleriyle kendi içlerindeki ilişkileri hem de ortaya çıktığı geniş bir toplum ile olan ilişkileri etkilemektedir (Bronfenbrenner, 1979 akt. Lindo, 1997). Diğer bir ifadeyle aile, arkadaş çevresi ve toplumsal faktörler, hem kişinin bireysel özellikleri olan kaygı, depresyon gibi psiko-sosyal değişkenleri etkilemekte hem de bu değişkenlerden etkilenmektedir (Espelage ve Swearer, 2003). Bireyin çevreyi, çevrenin de bireyi etkilediği bu döngüde sağlıklı gelişen bireylerin çevresiyle uyumlu ve dengeli bir etkileşime girmesi beklenmektedir (Kağıtçıbaşı, 2014). Buna karşılık Ekolojik sistemin merkezinde bulunan bireyin, yaşamış olduğu uyum

sorunları ve psikolojik problemlerin ise biyolojik, bilişsel ve çevresel faktörlerin etkileşimi ile meydana geldiği ve bu durumun temelinde, çocukluk döneminde ilişkiye girilen kişilerle yaşanan bilişsel etkileşimlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır (Beck, 2014; Türkçapar, 2014). Yaşanılan sorunlar açısından incelendiğinde, çocuklarda görülen davranış sorunları araştırmacılar tarafından genellikle içe yönelim (içselleştirilmiş) ve dışa yönelim (dışsallaştırılmış) olmak üzere iki kategoride ele almaktadır (Gimpel ve Holland, 2003). Bu araştırma kapsamında çocuklarda görülen dışsallaştırılmış davranışlara yönelik saldırganlık, içselleştirilmiş duygu durumuna yönelik ise kaygı değişkeni olarak dâhil edilmiştir. İlk aşamada kaygı açısından değerlendirilecek olursa bireyin çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca karşılaştığı en yaygın ruhsal, duygusal ve davranışsal sorunlardan birinin kaygı bozuklukları olduğu görülmektedir (Karaceylan-Çakmakçı, 2005; Rapee, Spence, Cobham ve Wignall, 2003). Çalışmada kapsamında çocukların sergilemiş olduğu kaygı, ailesel etmenler ve bilişsel etmenler ile birlikte ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın bir değişkeni olarak incelenen kaygı (anksiyete) sözcüğünü ilk kez kullanan ve kavramsal anlamda ele alan kişi Freud'dur (Kaygusuz, 1993). Konu ile ilgili ilk çalışmalar ise 1940'lı yılların sonunda yapılmıştır (Molla, 1999). Kavram olarak ise kaygı: “nedeni tam olarak bilinmeyen bir sebepten dolayı hissedilen belirsiz sıkıntı, korku ve endişenin, bireyde olumsuz bir şey olacağına ve bunu engelleyemeyeceğine dair birtakım düşüncenin belirmesi sonucu yaşanan duygu” şeklinde tanımlanmıştır (Köknel, 2005).

Kaygı daha çok yetişkinlere özgü bir durum olarak bilinmesine rağmen çocukluk ve ergenlik döneminde de oldukça sık yaşanan bir durumdur (Rapee, Schniering ve Hudson, 2009). Kaygının yoğunlukla yetişkinlere ait bir durum olarak ele alınmasının nedeni ise çoğu zaman çocuk ve ergenlerdeki kaygı sorunlarının çevresel ve içsel koşullara verilen doğal bir tepki olarak ele alınması ve tanılama açısından dikkate alınmamasıdır (Şenol, 2007). Fakat kaygı yetişkinlikte olduğu gibi çocukluk döneminde de diğer psikolojik sorunların birçoğuna eşlik eden yaygın bir sorundur (Beyenburg, Mitchell ve Schmidh, 2005). Bu yüzden çocukluk dönemindeki aşırı düzeyde, ısrarlı

şekilde ve gelişimsel dönem özelliklerini aşan bir biçimde, çocuğun hayatını olumsuz yönde etkileyen kaygının, döneme özgü ve geçici bir durum olarak değerlendirilmeden, erken dönem tedavi çalışmalarına yönelmelidir (Oltmans ve Emery, 2012). Çünkü kaygı, geçici bir çocukluk sorunu olmaktan ziyade çocuğun psiko-sosyal gelişimini kısa ve uzun dönemde olumsuz yönde etkileyen bir sorundur (Kapçı, İdil-Uslu, Sukhodolsky, Atalan-Ergin, Çokamay, 2012). Ayrıca kaygı belirtilerinin çocuklarda sık gözlenmesi ve ileri yaşlarda kişilik gelişimi üzerindeki rolü dikkate alındığında kaygının anlaşılması, ölçülmesi ve önlenmesi bir kat daha önem kazanmaktadır (Özusta, 1995). Bu nedenle araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak ele alınan çocukluk dönemi kaygısının ailesel, bilişsel ve davranışsal öğeler tarafından yordanması, erken dönem uygulanacak müdahale çalışmalarının etkililiğini artıracaktır.

Ayrıca çocuklar büyüdükçe ve içinde yaşadıkları çevre, aile ortamından sosyal ortamlara doğru genişledikçe kaygı durumları da değişmekte, çeşitlenmekte ve artmaktadır. Örneğin; bebeklik dönemindeki yok olma, yabancılarla karşılaşma gibi kaygılar, çocukluk dönemine doğru; ayrılma kaygısı, sosyal kaygı şeklinde değişerek artış göstermektedir (Çiftler, 1985). Çocuğun yaşamış olduğu kaygı arttıkça sosyal ilişkileri de zarar görmekte, akranları tarafından reddedilip dışlanabilmekte (Harrist, Zaia, Bates, Dodge ve Pettit, 1997) veya akranlarının saldırganca davranışlarına maruz kalabilmektedir (Ladd ve Profilet, 1996). Öte yandan çocuğun kaygısına bağlı olarak sosyal ilişkilerinin bozulması ve sosyal ortamlardan uzaklaşması çocuğu içe kapanık, çekingen biri yapabileceği gibi saldırgan davranışlara da yönlendirebilmektedir (Yavuzer, 2012). Bu şekilde bir yönelim ise çocuğun akran ilişkilerinin daha da bozulmasına neden olmaktadır (Elsaesser, Gorman-Smith ve Henry, 2013). Ayrıca akran ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen ve çocuğun dışlanmasına neden olan saldırganca davranışların sonucunda da döngüsel bir şekilde kaygı oluşabilmektedir (Harrist ve diğerleri, 1997). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda akranlarına karşı korkulu-kaygılı olma ile saldırganlık ve dışlanma arasında önemli ilişkilerin olduğunu bildirmiştir (Gülay, 2009).

Kaygı ile birçok yönden bağlantılı olan saldırganlık kavramı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de gün geçtikçe artmakta olan bir sorun olması nedeniyle, konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalar oldukça önem kazanmaktadır (Ercan, Ercan, Akyol-Ardıç ve Uçar, 2016). İlk olarak kavramın tanımı yapılacak olursa; saldırganlık, kavrama bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; sözlük anlamı olarak öfke, korku, düşmanlık, engellenme gibi nedenlerden dolayı karşı tarafa zarar verme, engel olma veya kendini koruma amaçlı fiziksel, sözel ya da sembolik bütün davranışlar şeklinde tanımlanmaktadır (Budak, 2000). Bir başka açıdan ise davranışın kendisinden çok niyetine dikkat etmek gerektiğini belirten Kağıtçıbaşı (2014), bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlamak için zarar verme amacının olup olmadığını önemsemektedir. Bunun yanında, saldırganlığın tek boyut yerine çok boyutlu bir yapı olarak ele alındığı da görülmektedir. Örneğin; Buss (1991) saldırganlığı üç boyutta incelemekte; fiziksel ve sözel saldırganlık, aktif ve pasif saldırganlık, doğrudan ve dolaylı saldırganlık olarak sınıflandırmaktadır. Crick ve Gropter (1995) ise ilişkisel saldırganlığa karşı açık saldırganlık şeklinde bir sınıflandırmada bulunmuşlardır.

Birden farklı tanımları ve çok boyutlu bir yapısı olan saldırganlık, son zamanlarda hem aileleri hem de okulları dolayısı ile öğretmen ve ebeveynleri en fazla uğraştıran sorunlardan birisi haline gelmiştir (Kılıçarslan, 2009). Öyle ki, konu Ekolojik Yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde; saldırgan davranış hem kişiler arası değişkenlerin, hem de kişisel değişkenlerin bir ürünüdür ve çocuğun, ebeveynleri, akranları ve sosyo-kültürel çevre ile olan etkileşimi sonucu biçimlenmektedir (Kapçı, 2004). Ayrıca saldırganca davranışların uygulayıcısı veya mağduru olmanın bireyin sadece çocukluk dönemi ile sınırlı kalmadığı aynı zamanda ileriki hayatını da etkilediği bilinmektedir. Bu konuda günümüze kadar yapılan çalışmalarda çocukluk ve ergenlik döneminde şiddete maruz kalan kişilerin yetişkin hayatında başkalarına karşı şiddet uygulamaya ve suç işlemeye eğilimli oldukları belirlenmiştir (Kurnaz, 2009). Yapılan boylamsal çalışmalarda da sekiz yaşındaki çocukların okul çağı saldırganlıklarının, yetişkin dönemdeki suç işleme, kurallara uymama ve çocuklarına karşı olumsuz davranışlara temel oluşturduğu saptanmıştır (Huesmann, 1994 akt. Şahin, 2004). Bu nedenle saldırgan davranışın çocuk ve gençlerin gelişimi ve geleceği üzerindeki olumsuz etkisi göz ardı

edilebilecek bir durum değildir (Kılınç, 2012). Bunlardan dolayı ileri yaşlarda gösterilen saldırganlığı önleyebilmek için erken yaşlarda birtakım girişimlerde bulunmak gerekmektedir (Ercan, 2008).

Konu gelişimsel açıdan değerlendirildiğinde saldırgan ve yıkıcı davranışların bireyin sosyal yaşamında okul öncesi dönemden başlayarak yaşam boyu sürebilecek olumsuz etkilere neden olduğu bilinmektedir (Gülay, 2008). Öyle ki, günümüzde çocukların ruh sağlığı nedeniyle uzmana yönlendirilmesinin en yaygın nedenlerinden birisi öfke ve saldırganlık sorunlarıdır (Sukhodolsky, Smith, McCauley, Karim ve Piasecka, 2016). Sonuç olarak, çocuklarda görülen saldırganlık sadece gelişimsel dönemlere özgü sorunlara neden olmakla kalmamakta, zaman içerisinde kalıcı hale gelerek ileriki dönemde antisosyal davranışların yaşanmasına neden olmaktadır (Snyder, Schrepferman, McEachern ve DeLeeuw, 2010). Çünkü erken dönemde yaşanan saldırganlığın hem kısa vade de hem de uzun vade de etkileri bulunmaktadır. Bunlardan kısa vadeli etkiler; kaygı, akranlar tarafından reddedilme, problem çözme becerisindeki yetersizlikler, akademik başarısızlık, sevilme, depresyon, çekingenlik, dikkat eksikliği ve uyum problemleri şeklinde görülmekte iken, uzun vadeli etkileri; akranlar tarafından reddedilme, yalnızlık, depresyon, akademik başarısızlık, olumsuz benlik algısı (suç işleme, okulu bırakma, madde kullanımı) ve kaygı şeklinde görülmektedir (Gülay, 2008).

Kuramsal açıdan incelendiğinde ise saldırganlığın çocukluk dönemindeki önemine yönelik Freud (1959 akt. Masalçı, 2001), insanlarda doğuştan saldırganlık dürtüsünün bulunduğunu bu dürtünün gelişiminde özellikle çocukluk yıllarının etkisinin büyük olduğunu ve saldırganlığın çocukluktan gelen baskılanmış arzuların sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu durum saldırganlık konusunda erken dönemde yapılacak olan çalışmaların önemini bir kez daha göstermektedir. Çünkü saldırgan ve şiddet içerikli davranışlar her ne kadar ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde sık bir biçimde yaşansa da bu davranışların temelleri erken çocukluk döneminden itibaren atılmaktadır (Kayaalp, 2008). Bu konuda Dizman (2003), kişisel anlamda davranışın temelinde güvensizliğin yer aldığını, çocuğun etraftan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı önlem alma amaçlı bu tür davranışlara yöneldiğini savunmaktadır. Bunların yanında Aydın (2010), erken

çocukluk döneminde sürekli olarak engellenen, gerçek duygularını yansıttığı için cezalandırılan, kendisine yabancılaştırılan bireylerin sağlıklı bir benlik algısı ve özgüven duygusu geliştiremediği için saldırganlığı bir anlamda kendini ifade etme şekli haline getirdiğini belirtmektedir.

Çocuğun sergilediği davranışlarda çocukluk döneminin öneminin yanında ebeveynin rolüne de değinen araştırmacılar ise saldırganlığın nedeni olarak davranışın ebeveynin otoritesine ve gerçekçi olmayan beklentilerine karşı sergilenebileceğini (Greydanus, Pratt, Greydanus ve Hoffman, 1992), ebeveynin çocuğun davranışlarını, isteklerini sürekli olarak belli kalıplara sokma adına fiziksel veya duygusal anlamda engellemesi ile gelişebileceğini (Başar, 1996; Kılıçarslan, 2010), ebeveyn tarafından sürekli eleştirme, sık sık ceza verme, ihmal etme veya tam tersi şekilde çocuğun her isteğine boyun eğmesi ile de çocuğun saldırganca davranışlara yönlenebileceğini belirtilmişlerdir (Aral, Ayhan, Türkmenler ve Akbıyık, 2004). Bunlarla beraber; yanlış ebeveyn tutumları, çocuğun tanıklık ettiği aile içi çatışmalar, ebeveynin saldırgan davranışları ve öfke ifade tarzları, çocuğa ait mükemmeliyetçi hedefler, medyanın olumsuz etkileri, çocuğun hor görülmesi de çocuklardaki saldırganca davranışları tetikleyebilmektedir (Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 2005). Aynı şekilde Özmen (2004), çocukların, gerek ebeveynler arasındaki saldırganlığa doğrudan tanık olmaları, gerek doğrudan kendilerinin şiddete maruz kalması, gerekse ebeveynler arası yaşanan saldırganlığın boşanma, çatışma gibi yansımalarının sonucu doğrudan zarar görmesi nedeniyle aile içinde yaşanan saldırganlıktan etkilendiğini, durumun sonuç olarak büyük olasılıkla çocuk ihmali ve istismarı şeklinde tekrar çocuklara yansıdığını belirtmiştir. Ayrıca Mazefsky ve Farrel (2005), çocukların saldırgan davranışlarda bulunmalarında aile içi ilişkilerin ve ailesel desteğin güçlü bir rolü olduğunu, yeterli aile desteğine sahip olmayan çocukların şiddetle karşılaşmaları halinde bu durumla uygun bir şekilde baş edemedikleri için saldırganca eğilimlerinin olabileceğini belirtmektedirler.

Bu araştırmanın bağımlı değişkenlerinden biri olan saldırganlık davranışına dair çocukluk döneminde, ebeveyn özelliklerini ve aile ortamını çalışmaya dâhil ederek yapılacak olan yordayıcı çalışmaların çocuğun hem şimdiki hayatına, hem de ileriki dönem yaşantısına

yönelik olumlu yansımalarının olacağı görülmektedir. Özellikle çocuklarda kaygı ve saldırganlığın gelişiminde etkili olan faktörler incelendiğinde öncelikle aile ortamı ve ebeveyn faktörü göze çarpmaktadır. Bu durum Ekolojik Yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocuğun arkadaş çevresi, mahalle ortamı ve ailesel ilişkilerinin doğurduğu çevresel etkileşimin, bir takım davranışları açıklamada yardımcı olacağı belirtilmektedir (Serficeli, 2015). Çevresel değişkenler içerisinde ise aile, çocuk için özel bir anlam ifade etmektedir (Bronfenbrenner ve Evans, 2000). Günümüzün gelişen ve değişen aile yapısı, aile içinde hızla değişen roller ve rol çatışmaları, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, okul ile ilgili sorunlar, maddi sıkıntılar, evliliklerde bozulmalar ve parçalanmış ailelerle birlikte sosyal ve ruhsal varlığı bozulan aile üyeleri dikkat çekmekte ve yapılan çalışmalarda aile dinamiklerini incelemeye ve geliştirmeye gereksinim duyulmaktadır (Nazlı, 2013). Öyle ki, çocukluk döneminde gerek eğitsel gerekse gelişimsel boyutta çocuğa verilecek olan tüm desteklerde aileden bağımsız olarak uygulanan bir girişimin istenilen başarıya ulaşmasının güç olduğu bilinmektedir (Afat, 2013). Çünkü bireyin gelişiminde en önemli rollerden birini aile üstlenmektedir ve aile sistemi içerisinde anne-babanın eş olarak birbiriyle olan ilişkileri, ebeveyn olarak çocuk ile ilişkileri ve çocuğun davranışları karşılıklı etkileşim içindedir (Gülay-Ogelman ve Çiftçi-Topaloğlu, 2014). Erken ergenlik döneminde görülen şiddetin çok farklı nedenlerinin olmasından dolayı önleyici çalışmaların etkililiğini artırmak için ailesel ve toplumsal değişkenlerin birlikte kullanıldığı kapsamlı incelemelerin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Riner ve Saywell, 2002).

Bilindiği gibi, çocuk toplumun temel unsurlarından biridir ve aile içinde yetişir, büyür, yine aile içinde topluma hazırlanır (Erel ve Burman, 1995). Bu süreçte aile içerisinde anne babanın evlilik ilişkisi çocuğun çevresinin önemli bir kısmını oluşturur ve çocuğu doğrudan etkilemektedir (Fincham, 1998). Evlilik ve aile sisteminin kaçınılmaz bir parçası olan evlilik çatışmasının eşler üzerindeki olumsuz etkilerinin olmasının yanında dikkati çeken önemli konulardan biri de çocukların bu çatışmalardan nasıl etkilendiğidir (Cummings ve Davies, 2014). Çocukların bu durumdan etkilenmeleri ise ebeveynler arasındaki iletişim sorunları veya çatışmaları kendi gözünden nasıl gördüğüne ya da

ebeveynlerinin birbiriyle olan ilişkisini nasıl algıladığına göre değişebilmektedir (Grych ve Fincham, 1990).

Çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının ruhsal gelişimlerinde önemli bir kavram olduğu, uyum ve davranış sorunları ile bağlantılı olduğu bilinmektedir (Cummings ve Davies, 2002). Sonuç olarak, yaşanan evlilik çatışması çocukları strese sokar, duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek davranış sorunları geliştirmelerine neden olur ve psikolojik uyumsuzluk gösterme risklerini arttırmaktadır (Yavuzer, 2011). Öyle ki; yüksek çatışmalı ailelere sahip çocukların çeşitli uyum ve davranış problemleri geliştirme riskleri daha düşük çatışmalı ailelerden gelenlere oranla yüksektir (Cummings ve Davies, 1994; Kızıldağ ve Şendil, 2006). Aynı şekilde şiddet davranışının ortaya çıkmasında, kişisel, akran, okul ve çevresel faktörlerin yanı sıra aile faktörünün ergenler üzerinde önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir (Avcı ve Güçray, 2010). Çocuğun bu tür uyumsuz davranışlar sergilemesinde bir etken de anne-babasının evliliğin bozulmasına bağlı olarak güven duygusunun sarsılması ve suçluluk hissinin oluşmasıdır (Fincham, 1998). Özellikle aile içerisinde düşmanca ve sinirli tavırlar içeren anlaşmazlığa tanık olan çocuk, iç dünyasında ailesinin bozulması ve duygusal olarak yıpranmasına bağlı olarak güvenliğinin bozulması sonucu, dışsal sorunlara neden olan öfke, saldırganlık veya kontrol eksikliği ya da içsel sorunlara neden olan yüksek endişe, kaygı ve umutsuzluk yaşayabilmektedir (Cummings ve Davies, 1994).

Bir başka açıdan ise; sosyal öğrenmenin temelinde çocuğun çevresinde gördüğü davranışları taklit etmesi yatmaktadır (Çelik ve Otrar, 2009). Çocuk, kime karşı, ne zaman, ne derecede, ne tür saldırganlık yapılacağını etrafından gözlemleyerek öğrenmektedir (Cüceloğlu, 2012). Ayrıca evdeki saldırganlık, özel olarak çocuğa yönelik olmasa, doğrudan çocuğa uygulanmasa bile, çocuğun davranışı üzerinde zararlı etkisi olabilmektedir (Kaplan, 2007). Ayrıca, evdeki şiddet büyük miktarda stresi ve aile üyeleri arasındaki gerginliği doğurduğu için anne babalar kötü ebeveyn olarak birbirlerini ve çocuğu suçlamaya başlarlar, böylece her tepki çocuğun ve ailenin birbirlerini reddetmesine neden olur ve çocuk çevresinde meydana gelen karmaşık ailesel etkileşim sonucu saldırgan eğilimler geliştirir (Berkowitz, 1993).

Eşler arasındaki evlilik uyumu ve yaşanan çatışma ile çocukların davranış ve uyum sorunlarının birbiriyle ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin; yapılan çalışmalarda, eşlerin evlilikteki uyumu ile çocuklarının davranışları arasında ilişki olduğunu, anne-baba ve çocuk arasındaki etkileşiminin bu ilişkide aracı rol oynadığı (Fincham, 1998 akt. Yılmaz, 2001), yetişkinlerin çatışmalarını izleyerek büyüyen çocuğun, problem çözmede yalnızca saldırganlığı uygun bir yol olarak gördüğü (Bandura, 1989), ebeveynler arası anlaşmazlığın çocukların psikolojik uyumsuzluğu ile ilişkili olduğu (Erden-Çınar, 2015), anlaşmazlığın yüksek düzeylerine maruz kalan çocuklarda içe yönelim (depresyon, kaygı), dışa yönelim (öfke) problemleri ve sosyal sorunlar (zayıf akran ilişkileri) ile akademik zorlukların artan risk faktörleri olduğu (Erel ve Burman, 1995) ve ebeveynler arası çatışmaya maruz kalan çocukların, içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerinin yanı sıra fiziksel sağlık problemleri de yaşayabilecekleri ortaya konulmuştur (Whitson ve El-Sheikh, 2003). Ayrıca çocukların yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun uyumlu evliliklerde daha olumlu davranışlar gösterdiği, problemlili evliliklerde ise daha uyumsuz davranışlarda buldukları (Fincham, 1998), çatışmalı ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının yaşadıkları psikolojik sorun ve kaygının, çatışmasız ebeveynlerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu; eşler arasındaki evlilik uyumu azaldıkça çocuklardaki uyum sorunlarının arttığı (Şirvanlı-Özen, 1998), çocukların eşler arasındaki çatışmadan etkilenmesinin, çatışmaya maruz kalma yoğunluğundan çok algıladıkları çatışmanın özelliklerinin yoğunluğuna göre farklılaştığı tespit edilmiştir (Peksaygılı ve Güre, 2008).

Konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin evlilik çatışmaları ve boşanmalarının çocukta kaygı, saldırganlık, davranış bozukluğu ve düşük ders başarısı gibi sorunlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Uludağ ve Candan, 2008 akt. Biçer, 2009). Benzer şekilde Şendil (1999) tarafından da evlilikte çatışmanın çocuklar üzerinde saldırgan davranışlar, içe kapanma, okul başarısında düşüş, arkadaşlık ilişkilerinde uyumsuzluk gibi olumsuz yansımalarının olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan araştırmaları kısaca incelediğimizde; çatışma yaşayan evli çiftlerin çocuklarının, çatışma yaşamayan evli çiftlerin çocuklarına göre daha fazla saldırganlık eğiliminde olduğu

(Öngider, 2006), aile işlevleri açısından, sağlıklı aile işlevlerine sahip olan ergenlerin şiddet davranışı göstermeye eğilimli olduğu (Avcı ve Güçray, 2010), eşler arası anlaşmazlık yönetim stratejilerinin çocukların akranlarıyla olan anlaşmazlık yönetim stratejileri ile önemli ölçüde ilişkili olduğu (Du Rocher Schudlich, Shamir ve Cummings, 2004), ebeveyn çatışmasına şahit olan erkek çocukların, ilerleyen hayatlarındaki romantik ilişkilerinde partnerlerine karşı daha fazla saldırganca davranışlar sergilediği ve öfke yönetiminde güçlük yaşadığı (Kinsfogel ve Grych, 2004), anne babaların çatışma sırasında sergilediği olumsuz duygular ile çocuklardaki depresyon, kaygı ve saldırganlık arasında ilişki olduğu (Shelton ve Harold, 2007), evlilik çatışmasının, düşmanlık veya fiziksel saldırganlık içerdiği zaman çocukların uyum problemleri gösterme ihtimalinin arttığı (Demir, 1997; Hoşcan, 2010), aile desteğinin düşük olduğu aile ortamında yetişen çocukların, şiddet içerikli bir durumla karşılaşması halinde, uyum sağlayıcı bir şekilde başa çıkamadığı bu nedenle saldırganca davranışlara yöneldiği (Mazefsky ve Farrel, 2005), anne-baba tarafından şiddete maruz kalmanın, kişilerin kendi evliliğindeki saldırganlığı da yordadığı tespit edilmiştir (Ehrensaft ve diğerleri, 2003).

Bütün bunlara ek olarak ebeveynlerin boşanma veya çatışmalı bir şekilde evliliği devam ettirmeleri arasındaki farkı incelemek üzere Öngider (2006) tarafından yapılan çalışmada; çatışma yaşayan evli çiftlerin çocuklarının, çatışma yaşamayan evli çiftlerin çocuklarına göre; kendilerini daha az beğenen, başkalarına karşı daha saldırgan tepkilerde bulunan, yaşamın zorluklarıyla baş etmekte zorlanan, duygusal yönden uygun tepkileri vermekte güçlük çeken çocuklar olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada araştırmacı, çatışmalı evliliklerde eşlerin yaşamış olduğu çatışma sonucunda çocuklarının psikolojik uyumunun olumsuz yönde etkilemesine rağmen parçalanmış ailelerin çocuklarında ise benzer şekilde anlamlı seviyede bir hasara yol açmadığı çünkü parçalanmış ailelerdeki çocukların anne baba arasındaki çatışmadan duygusal açıdan kaçabilirken, evli ailelerdeki çocukların anne baba arasında çatışmanın olumsuz etkilerinden kaçamadıklarını ifade etmiştir. Özetle; şiddetli çatışmalara rağmen bir evliliğin sürdürülmesinin çocuğun ruh sağlığını korumak yerine, tam aksine zarar verdiğini tespit etmiştir. Benzer yöndeki bir başka çalışmada ise evli fakat sürekli çatışma yaşayan çiftlerin çocukları ile boşanmış çiftlerin 7-12 yaş arasındaki çocukları benlik algısı ve kaygı düzeyleri bakımından

birbirleri ile karşılaştırılmış, sonuç olarak evli olup sürekli çatışma yaşayan çiftlerin çocuklarının, boşanmış çiftlerin çocuklarına göre benlik algısı daha düşük, kaygı düzeyi ise daha yüksek bulunmuştur (Yılmaz, 2011).

Aile içerisinde, çocukları kaygılandıran bir diğer durum da ebeveynlerin kaygıdır. Geçtan'a (2008) göre kaygı bulaşıcı bir duygudur ve çocuğun çevresinde bulunan anne baba gibi kaygılı otorite figürlerinden, algılama yoluyla ya da özdeşim ile çocuğa geçebilmektedir. Öyle ki çocuk, çok kolay bir şekilde ebeveynlerin veya kendisine bakım veren kişilerin düşmanlık, kızgınlık ve kaygı gibi duygularını algılayabilmekte, hızlı bir şekilde kaygılı bir ebeveyninin ruh halinin etkisi altına girebilmekte ve kendi zihninde kurduğu yeni bağlantılar ile etrafında gelişen durumlara karşı kaygılanmaya başlayabilmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003). Bu çerçevede yapılan çalışmada, henüz 10 haftalık olan bebeklerin bile annelerinin yüz ifadeleri ve ses tonlarından, onların üzgün, mutlu veya kızgın olduklarını anladıkları tespit edilmiştir (Haviland ve Lelwica, 1987). Hatta çocuklar sadece ebeveynlerinin duygu ve davranışlarını değil aynı zamanda düşünce ve tutumlarını da modellerler fakat bunlar gözle görülmediği için keşfedilmesi ve üzerinde çalışılması daha zordur (Bolat, 2016). Bu konuda yapılan çalışmalarda; kaygılı anne babaların çocuklarının da kaygılı oldukları (Francis ve Grubb, 1987; Silverman, Cerny, Nelles ve Burke, 1988), anneler ile çocuklarının kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003; Aslan, Aslan, Alparlan, ve Ünal, 1998; Muris ve Merckelbach, 1998), anne babanın mizacı ve psikopatoloji düzeyinin çocuklardaki kaygıyı yordadığı tespit edilmiştir (Sümer ve Şendağ, 2009; Türkbay ve Söhmen, 2000).

Ebeveynlerin sahip olduğu kaygının çocuklara yönelik olumsuz yansımalarından bir diğeri ise çocukların sergilemiş olduğu saldırgan davranışlardır. Çünkü stresli iş ortamında çalışan, sosyal ilişkilerinde sorun yaşayan ebeveynlerin yaşamış olduğu kaygı ve stres aile ortamına yansiyacak ve bu durumdan kaçınılmaz olarak çocuklar etkilenecektir (Varol, 1990). Çünkü bireylerin kaygı düzeyi yükseldikçe saldırganlıkları da artmakta, kaygı, saldırganlığı anlamlı olarak yordamaktadır (Azores-Gococo, 2011).

Sonuç olarak; ebeveyn kaygısı artarsa çocuklarda gözlenen uyum ve davranış sorunları da artmaktadır (Kwon, 2007).

Kaygı ile saldırganlık arasındaki ilişkiler beraber olarak incelendiğinde ise 6-14 yaş grubundaki katılımcılarla Marsee, Weems ve Taylor (2008) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların kaygı düzeyleri ile saldırganlığın alt boyutlarının ilişkili olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde ergenler üzerinde Gündüz ve Çelikkaleli (2009) tarafından yapılan çalışmada ise kaygının, erkeklerin saldırganlıklarını yordamadığı fakat kızların saldırganlıklarını açıklamada önemli bir faktör olduğu bildirilmiştir. Okul hayatında ise sekizinci sınıf öğrencilerinde kaygı puanları yüksek olan öğrencilerin daha fazla zorbalık sergilediği tespit edilmiştir (Gökler, 2007).

Kuramsal açıdan incelendiğinde çocuk ve ebeveynler de kaygı ve saldırganlığın gelişimi üzerine çeşitli açıklamalar da bulunulmuştur. Bu konuda açıklamalar yapan kuramlar arasında günümüzde yaygın ve popüler yaklaşımlardan birisi olan Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi (ADDT), psikolojik sorunları “mantıkdışı/akılcı olmayan inançlar” kavramı ile açıklamaktadır (Kılıçarslan, 2010). Yaklaşımına göre kişinin kaygı, depresyon, öfke gibi olumsuz duygu ve davranışlar geliştirmesinin nedeni; kendisine, etrafındakilere ve içinde bulunduğu dünyaya dair akılcı olmayan düşünce ve inançlara sahip olmasıdır (Dryden, David ve Ellis, 2010). Kuram akılcı olmayan inançların meydana çıkardığı duygulara ve bu duygular sonucunda oluşan öfke, kaygı, saldırganlık, şiddet gibi davranışlara odaklanmaktadır (Kılıçarslan, 2010). Öyle ki bu duygusal ve davranışsal sonuçlara, olaylar değil, kişilerin olaylarla ilgili mantıkdışı inançları neden olmaktadır. Örneğin, başarısız olduğu bir olayla ya da durumla karşılaşan birey, bu durumu yorumlarken “kesinlikle başarısız olmamalıyım ve reddedilmemeliyim” gibi bir mantık dışı inanç taşıyorsa, kaygı ve çökkünlük gibi zarar verici duygular yaşayabilmektedir (Ellis, 1993 akt. Çivitçi, 2003).

Akılcı olmayan inançlar, sadece yetişkinlerin değil aynı zamanda çocuk ve ergenlerinde kaygı yaşamasına neden olabilmektedir (Türkçapar, Sungur ve Akdemir, 1995). Yapılan

çalışmalarda kaygılı olan çocukların olumsuz bir bilgi üzerinde diğer çocuklara göre daha detaylı düşündükleri ve yaşanan bir durumu pek çok bakımdan daha olumsuz olarak değerlendirdikleri (Chorpito, 2007), bu olumsuz değerlendirmelerin de genellikle tehdit ve tehlike şeklinde olduğu belirtilmektedir (Epkins, 2000). Çocukların karşılaştıkları çevresel ve içsel uyaranları sürekli tehdit edici olarak algılamaları sonucunda bu uyaranlar bilişsel süreçlere egemen olur ve kaygı, korku gibi duyguları oluşturur (Allen ve Rapee, 2005). Aynı şekilde çocuk kendisine yönelik bir tehdit mesajı hissettiği zaman, bazen bu mesaj tehdit içermemesine rağmen, zihinsel şemalarının etkisiyle mesaja tehdit anlamı yükleyebilmekte ve sonuç olarak, saldırganca davranışlar sergilemektedir (Ellis, 1979 akt. Nelson-Jones, 1995).

Bunun yanında çocuklar gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarına maruz kalmaktadır. Bu inançların çocuğu dolaylı olarak etkilemesi; evliliklerde yaşanan sorunların birçoğunun nedeninin eşlerin sahip olduğu akılcı olmayan inançlarından (abartılmış, katı, mantıksız, mutlakçı düşüncelerden) kaynaklanmasındandır (Ellis, 2003a). Evli bireyler özellikle, eşlerine ve çocuklarına dair akılcı olmayan inançlara veya gerçek olmayan beklentilere sahip olup bunlara ulaşamadıkları zaman olumsuz duygular meydana gelmekte ve bu duygular sonucunda ortaya çıkan davranışlar eşler arası çatışmayı başlatmaktadır (Dattilio, 2015). Çocuk ebeveynin sahip olduğu bu inanç sisteminden, çatışmayı başlatması nedeniyle dolaylı olarak etkilenmektedir. Çocukların doğrudan etkilenmesi ise Ellis'e göre şu şekilde olmaktadır; çocuklar çok kolay aldanabilir ve öğrenebilir olarak doğdukları için olumsuzluklara karşı yetişkinlere nazaran daha savunmasız, dış etkilere ve akılcı olmayan düşüncelere daha açıktır ve bu nedenle sevilme, korunma gibi ihtiyaçlarını karşılayan yetişkinlerin değerini kolayca benimsemekte ve özümsemektedir (Sav, 2007). Çocuğa kusursuz olmaması durumunda sevilmeyeceği iletilmişse çocuk bunu eleştirmeksizin doğrudan kabul edip beklentileri karşılamaya çalışır fakat bu beklentiyi her zaman karşılayamadığını gördükçe kendisinin, yetersiz, değersiz ve suçlu olduğunu düşünerek kaygıya kapılabilir (Ellis, 2003b). Eğer çocuk akılcı olmayan bu düşüncelere önemli ölçüde bağlanırsa ileriki hayatında zorlandığında ya da strese maruz kaldığında ciddi şekilde duygusal rahatsızlıklar yaşayabilmektedir (Ağır, 2007). Çünkü değiştirilmemiş ve

ortadan kaldırılmamış bilişsel hataların devam etmesi, kaygı tepkisinin oluşmasından ve pek çok kaygı bozukluğunun meydana gelmesinden sorumlu tutulmaktadır (Corey, 2015).

Anne-babaların akılcı olmayan inançlarına yönelik sınırlı sayıda yapılan çalışmalara bakıldığında; Bernard (2006), anne-babaların çocuklarını, yaptıkları yanlışlardan dolayı sürekli suçlamalarının, kusursuz olma çabalarının olumsuz bir durum olduğunu çünkü bu suçlamalar sonucunda çocukların da kendilerini suçlamaya devam edeceğini ve böylece çocukta kronik kaygı, suçluluk ve düşük öz saygı gibi sorunların ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Eryüksel ve Akün (2003), ebeveynlerin ve ergenlerin aile ilişkilerine dair bilişsel çarpıtmaları, ergen-ebeveyn çatışması ile ergen ve ebeveynlerin depresyonu arasında önemli derecede ilişkiler tespit etmişlerdir. Güngör (2009), ebeveyn ve öğretmenlerin akılcı olmayan mükemmeliyetçi inançlarının, okul öncesi eğitimi alan 5-6 yaş aralığındaki çocuklarının algılanan kaygı düzeylerini ön görmedeki rollerini yordadığını tespit etmiştir. Kılıçarslan ve Atıcı (2010) tarafından ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada da öğrencilerin mantıkdışı inançları ile saldırganlıkları arasında önemli derecede ilişki bulunmuştur. Farklı örneklem grupları ile yapılan çalışmalarda saldırganlık ile mantık dışı inançlar arasındaki ilişkiyi desteklenmektedir (Fives, Kong, Fuller ve DiGiuseppe, 2010; Öz, 2007).

Akılcı olmayan bu inançlar, bireyin bilişsel yapısında yer alır ve düşüncelerini biçimlendirerek bilişsel hatalara yol açar (Schniering ve Rapee, 2002). Böylece bireyin bilişsel yapısında yer alan bilişsel hataların, bilgiyi hatalı olarak işlemesi sonucu kişinin içinde bulunduğu duruma uymayan ve duygusal anlamda kişiyi zora sokan otomatik düşünceler oluşmaktadır (Türkçapar, 2014). Bu düşünceler Beck (2014), tarafından; kişinin bir olaya ait önceden düşünmediği, ani bir şekilde ve kendiliğinden oluşan yorumları olarak tanımlanmış, bu olumsuz düşüncelerin hızlı bir şekilde ve otomatik olarak meydana gelmesinden dolayı da otomatik düşünceler olarak adlandırılmıştır. Bu düşüncelerin, hızlı bir şekilde ortaya çıktığı için doğru kabul edildikleri ve kişi üzerinde yoğun duygusal tepkilere neden olduğu bilinmektedir (Türkçapar, 2014). Şöyle ki, bilişsel model çerçevesinde; her insanın sahip olduğu bir takım otomatik düşünceler

vardır ve bu düşünceler kendiliğinden ortaya çıkıp bir duyguya bağlandıkları için insanlar düşünce şeklinde çoğunlukla fark edemezler sadece yarattığı duyguyu hissederler (Beck, 2014). Zaten modelin odak noktası insanların düşüncelerini ve buna bağlı olarak duygu ve davranışlarını etkileyenin herhangi bir durumun kendisinin olmadığı, kişide genellikle otomatik düşünceler şeklinde meydana gelen o duruma ait yorumlarının olduğu ifade edilmektedir (Beck, 2014).

Bu kuramın temel aldığı nokta, insanlarda çocukluktan itibaren oluşmaya başlayan bilgi işleme süreçleridir (Durkin, 1995). Aynı zamanda çarpıtılmış, abartılmış, işlevsel olmayan otomatik düşünceler psikolojik sorunların gelişiminden sorumlu tutulmaktadır (Freeman, Pretzer, Fleming ve Simon, 1990). Bilişsel terapistler, bu düşüncelerin doğuştan getirilmediğini, öğrenildiğini (Beck, 2014) ve erken çocukluk döneminde başlayıp, yaşam boyunca gelişimini sürdürdüğünü kabul ederler (Sharf, 2000). Yapılan araştırmalarda kişinin bilişsel yapısının 12 yaşından önce yerleştiği ve en önemli değişikliklerin bu yaş döneminden önce gerçekleştiğini bu nedenle olumsuz bilişler ve otomatik düşüncelerin nedenleri üzerinde çocukluk çağından itibaren çalışılması gerektiğini vurgulamaktadır (Garber ve Flynn, 2001). Çünkü yetişkin dönemde görülmekte olan duygusal ve davranışsal sorunların birçoğunun temeli çocukluk veya ergenlik döneminde atılmaktadır (Kim-Cohen ve diğerleri, 2003). Yaşanması muhtemel ruhsal sorunların çocukluk döneminde öncelikle önlenmesi ve tedavi edilmesi için olumsuz otomatik düşüncelerin mümkün olan en erken dönemde fark edilerek çocuğun gereksinim duyduğu gerekli desteğin verilmesi çok önemlidir (Atalan-Ergin, 2013).

Alan yazındaki bilgiler, sağlıklı bir aile ortamında yetişen ve kendine güvenen bireylerin daha az olumsuz otomatik düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedir (Karahana, Sardoğan, Özkamalı ve Menteş, 2006; Saygılı, 2000; Tanrıku, 2002). Evlilikte yaşanan çatışmanın nedenlerinden birinin de çiftlerin düşünce boyutundaki sorunlarla ilgili olduğu düşünüldüğünde ebeveynler arası evlilik sorunlarının çocukların düşünce yapısına yansımaması kaçınılmazdır (Ülker, 2011). Eşler ile ilgili yapılan çalışmalarda çiftlerin evlilik uyumunun (Özden, 2014) ve ebeveyn algıları ve bağlanma stillerinin otomatik düşünceleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Sarı, 2012). Bunun yanında ergenlerin

çocukluk dönemine ilişkin algıladıkları aile içi ortam özellikleri ve ana-baba tutumları ileri yaşamlarındaki olumsuz otomatik düşünceleri ve depresif duygulanım düzeyleri üzerinde etkili olmaktadır (Akbağ, 2000; Öztütüncü, 1996).

Otomatik düşünceler aynı zamanda bireyin duygularının alt yapısını şekillendirmektedir. Öyle ki, bu düşünceler bazen olumsuz duygular ile birlikte bulunabilirken, bazen de olumsuz duyguları ortaya çıkarabilmektedirler (Gökçakan ve Gökçakan, 2005). Meydana çıkan olumsuz duygulara bağlı bireyin farklı duygusal sorunlar yaşaması sonucu duygu durum ve kaygı bozuklukları oluşabilmektedir (Schniering ve Rapee, 2004). Yapılan çalışmalarda bilişsel süreçlerin kaygı bozuklukları ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Alfano, Beidel ve Turner, 2002). Örneğin, kaygı ile olumsuz bilişsel hataların (Suadiye ve Aydın, 2009), akılcı olamayan inançların (Zwemer ve Deffenbacher, 1984) ve olumsuz otomatik düşüncelerin (Calvete ve Connor-Smith, 2005) birbiriyle pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Bozkurt'un (1998), bir grup lise öğrencisi ile yürüttüğü araştırmada da cinsiyet açısından kızların erkeklere göre daha fazla olumsuz otomatik düşünceye sahip olduğunu aynı zamanda kızların daha kaygılı ve depresif tavır takındıklarını, kızlar ve erkekler arasında önemli farklılıkların bulunduğunu saptamıştır. Aynı şekilde 9-13 yaş aralığındaki çocuklarla yapılan çalışmada da çocukların içe yönelmiş duygusal ve davranışsal problemleriyle sahip oldukları olumsuz otomatik düşüncelerinin ilişkili olduğu saptanmıştır (Silverman ve DiGiuseppe, 2001). Benzer şekilde Aydın'ın (1990), depresyon, bilişsel çarpıtmalar ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında olumsuz otomatik düşüncelerle depresyon düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Kişinin duygu durumuna bağlı olarak olaylar karşısındaki davranışları değişmektedir. Örneğin, bazı insanlar aynı olaya sakin tepkiler verirken, bazıları ise abartılı tepkilerde bulunabilmektedir. Bu durum insanların karşılaştığı koşulları, diğerlerine göre daha tehdit edici olarak yorumlamasına bağlanmakta, kişilerin olayları tehdit unsuru olarak yorumlama olasılığı arttıkça ise saldırgan davranış gösterme olasılığı da yükselmektedir (Burger, 2006). Konu ile ilgili Yavuzer ve Karataş (2013), tarafından yapılan çalışmada bireyin sahip olduğu otomatik düşünceler ile sergilediği fiziksel saldırganlık arasında

öfkenin aracı bir rolünün olduğu tespit edilmiştir. Benzer çalışmalarda; saldırganlığın en güçlü yordayıcılarının intikam ve düşmanlığa ait otomatik düşüncelerin olduğu (Calvete ve Connor-Smith, 2005), ergenlerin öfke, depresyon, düşmanlık ve kaygı gibi ruhsal belirtileri ile sahip oldukları otomatik düşüncelerinin ilişkili olduğu belirtilmektedir (Bozkurt ve Çam 2010).

Olumsuz otomatik düşünceler, Bilişsel Terapi'nin bilişsel üçlü olarak sınıflandırdığı bireyin kendisine, dünyaya ve geleceğe yönelik olumsuz algıları ile şekillenmektedir (O'Connor, Berry, Weiss ve Gilbert, 2002). Bilişsel üçlünün ilk basamağında birey kendisini olumsuz olarak değerlendirir ve kendini yetersiz, beceriksiz olarak algılar, ikinci basamakta etrafını ve yaşantılarını olumsuz görür, üçüncü basamakta ise geleceğe yönelik olumsuz beklentileri mevcuttur (Beck, 2014). Bireyin stres durumuyla ya da bir problemle başa çıkmasını engelleyen en önemli faktörün olayın kendisinin değil, değerlendiriliş biçimi olduğu düşünüldüğünde, olumsuz otomatik düşünceler bireyin kaygı düzeyini artırarak karamsarlığa girmesine ve moralinin düşmesine neden olup istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır (Akbağ, 2000). Öyle ki bu düşünceler problem çözmenin ve amaca yönelik düşünmenin ihtiyaç duyduğu mantıksal bir sıralamayı izlemek yerine refleks şeklinde oluşmaktadır (Haaga, Dyck ve Ernst, 1991). Dolayısıyla her bireyin problemi tanımlama ve değerlendirme biçimi farklılık göstereceğinden problem çözme becerileri ve yöntemleri de değişmektedir (Wright, 1988 akt. Tümkaya ve İflazoğlu, 2000). Konu ile ilgili farklı örneklem gruplarında yapılan çalışmalar sonucunda da iki değişken arasında önemli ilişkiler tespit etmiştir örneğin; Tümkaya ve İflazoğlu (2000) tarafından üniversite öğrencileri ile yürütülen çalışmada otomatik düşüncelerin, problem çözmeyle ilişkili olduğu, Tanrıkulu'nun (2002) yetiştirme yurdu bünyesinde ve ailesi ile yaşayan ergenler üzerinde yaptığı çalışmasında da olumsuz otomatik düşünceler ile problem çözüme becerilerinin ilişkili olduğu, yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin daha fazla olumsuz düşünceye sahip olduğunu bulgulamıştır.

Çocuk açısından incelendiğinde problem çözme becerisi, hayatında yüzleşmek zorunda olduğu, küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başladığı, okul yıllarında ise geliştirmesi

beklenen bir beceridir (Miller ve Nunn, 2001). Çocuklar da yetişkinler gibi içinde buldukları duruma göre çözülmesi gereken problemlere sahiptir ve çocuk bu problemler ile baş edebilmeyi erken yaşlardaki deneyimleri aracılığıyla öğrenmeye başlamaktadır (Kişisel ve Yıldırım, 1993). Çocuk için problem çözmenin öğrenilebilen bir beceri olduğu düşünüldüğünde, ailelerin problem çözme becerisine sahip olup olmaması çocukların bu beceriyi kazanmasında etkilidir (Eroğlu, 2001). Çocukların problem çözme becerisi kazanmasında önemli bir rolü olan ebeveynlerin, evliliklerinde eşler arası etkisiz problem çözme becerileri stresin en önemli kaynağı olduğu belirtilmiştir (Erok, 2013). Öte yandan ailede problem çözme becerisinin gelişmesi sonucu eşlerini birbirlerine duydukları yakınlık artmakta yaşanan çatışmalar ve öfke düzeyi azalmaktadır (Canel, 2007). Evliliklerinde olumsuzluklar yaşayan eşler, ilişkilerine yönelik olumsuz değerlendirmelerde bulunurlar, bu değerlendirmeler de problem çözme davranışlarını olumsuz yönde etkileyerek ilişkide daha fazla sorun yaşanmasına neden olabilmektedir (Fincham ve Beach, 1999). Görüldüğü gibi ailenin sahip olduğu problem çözme becerisinin hem eşler hem de çocuklar üzerinde etkileri olmaktadır.

Kişilerin sağlıklı ve huzurlu bir hayat sürdürebilmesinin, karşılaştığı sorunları çözebilme yeteneğine bağlı olduğu düşünüldüğünde, bireyin başarılı ve mutlu bir yaşama sahip olması için yaşamış olduğu sorunları uygun bir biçimde çözüme kavuşturması gerekmektedir (Saraçaloğlu, Serin ve Bozkurt, 2001). Özellikle, insanlığın geleceği olan, çocukların etkili problem çözme becerisine sahip olması, yetişkinlerden daha da önemlidir (Tavlı, 2007). Çünkü karar verme ve problem çözme becerileri bireyin hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı sürekli kullanılması beklenen süreçlerdir (Güçray, 2003). Özellikle daha erken yaşlar olan okul öncesi ve ilköğretim dönemi, çocukların, problem çözebilme yeteneklerini keşfetmesi ve uygun ortamlar sağlanarak geliştirmesi için temel eğitimin verilebileceği en verimli çağlardır (Tavlı, 2007). Çocuğun, bir problemle karşılaştığı her durumda sürekli çevresindekilerin karar vermesini beklemesi yerine, kendi problemi çözmeye çalışması kişilik gelişimini olumlu yönde etkileyerek becerinin ömür boyu devam etmesini sağlayacaktır (Eroğlu, 2001). Tam tersi bir durumda ise sosyal ve eğitsel problemlerini kendi başlarına çözmeye başarısız olanların sorunları gittikçe

büyüyecek ve çeşitli açılardan sürekli başkalarının yardımına gereksinim duyacaklardır (Tümkaya ve İflazoğlu, 2000).

Her birey karşılaştığı problemin zorluğuna göre kaygı yaşayabilmektedir (Öztürk, 1994). Bireyin problemini çözmede yetersiz kalması durumunda çevresindeki problemler gittikçe artacak ve kaygı, depresyon gibi duygusal sorunlar yaşamasına neden olacaktır (D'zurilla ve Goldfried, 1971 akt. Hamarta, 2009). Çünkü kişinin hayatında stres durumları ile karşı karşıya gelmesi ve bu durumları yoğun bir şekilde yaşaması bireyin kaygı durumunu arttırmaktadır (Endler ve Kocovski, 2001). Kaygılı bireyler bir olay hakkında düşünürken iki tür hataya düşerler, bunlardan birincisi; kötü sonuçların meydana gelme olasılığını abartmak ikincisi ise; meydana gelen sonuçların dayanılmaz derecede korkunç olacağı yönündedir (Rapee ve diğerleri, 2003). Özellikle kendilerinin problem çözme becerisine güvenmeyen ve bu konuda kendilerini yetersiz hisseden bireyler problemi çözmeye odaklanmak için daha az zaman ayırmakta, bu göreve uygun düşünceler geliştirememekte sonuç olarak kaygı düzeyleri yükselerek daha da yetersiz duruma düşmektedirler (Jerah, Hasija ve Malhotra, 1993). Fakat kendilerinin problem çözme becerilerine güvenen yeterli olarak algılayan bireyler, işlevsel olmayan düşünce ve inançlara daha az sahip olup daha az kaygılanmaktadır (Şahin, Şahin ve Heppner, 1993). Bu konuda D' Zurilla ve Shedy (1992) tarafından üniversite öğrencilerinde sosyal problem çözme becerisi ile kaygı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, ikili arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Hamarta (2009) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada kişilerarası problem çözme becerisinin sosyal kaygıyı önemli düzeyde yordadığını belirlemiştir. Kaygı ve problem çözme arasındaki ilişkinin; cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, yurttan kalıp kalmama gibi farklı değişkenler ile incelenmesi sonucu da anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Korkut, 2002; Özyürek ve Demiray, 2010; Taylan, 1990).

Saldırganlık açısından ise çocuklar ve gençler günlük hayatlarında saldırgan davranışları bir sosyal başa çıkma metodu olarak kullanmakta, karşılaştıkları problemleri çözme becerileri düştükçe saldırganca davranışlar artmaktadır (Pakaslahti, 2000). Ayrıca yetersiz problem çözme becerisine sahip olan kişiler etrafındakilere zarar vermenin

yanında kendilerine de zarar vermekte kendilerini yaralayıcı davranışlarda bulunmaktadır (Haines ve Williams, 2003). Ayrıca ailenin işlevlerinden biri olan problem çözme işlevi etkisizleştikçe; ergenlerde içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış sorunlara daha sık rastlanmakta, kaygı, depresyon ve saldırganlığın yanı sıra somatik, sosyal ve cinsel sorunlar gibi problemler ortaya çıkmaktadır (Kurtyılmaz, 2005; Savi, 2008).

Kısaca özetlemek gerekirse; özellikle günümüz koşullarında ebeveynlerin mükemmel insan yetiştirme çabaları düşünüldüğünde, çocuklar üzerinde ebeveyn beklentileri ve mükemmeliyetçiliğinin olumsuz etkilerinin çocuklara yansması kaçınılmazdır. Bu nedenle yapılacak olan çalışmanın gerek ebeveynlere gerekse alan uygulayıcılarına yönelik birtakım farkındalıklar kazandırması beklenmektedir. Ayrıca günümüz koşullarında yetişkinlerin maruz kaldığı yoğun stresli ortamların aile içine ve çocuklara yansımalarının farklı boyutlarının gözlemlenmesine, aile içinde yaşanan olumsuzluklara karşı en savunmasız konumda bulunan çocukların, ebeveynlerinin evliliklerine dair algılarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka açıdan ise ebeveynlerin akılcı olmayan inanç ve kaygıları birbirleri ile olan evlilik ilişkilerine de yansıtacağı düşünüldüğünde çocuğun ebeveynlerinin evlilikleri hakkındaki algılamış olduğu çatışma ortamına dair tepkilerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bütün bunların yanında bu çalışmanın 9-12 yaş arası çocuklar üzerinde yürütülmesi, çocukların erken dönem bilişsel, duygusal ve davranışsal yönlerine yönelik belirleyici bir nitelik taşıması, hem annelerinin hem de babalarının çalışmaya dâhil edilmesi ile çocuğun çevresinin bir bütün olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede bütün bu değişkenler farklı farklı çalışmalar yerine tek modelde ele alınarak, çocuklarda görülen kaygı ve saldırganlık davranışının ne derecede yordandığının belirlenmesi, çalışmanın önemini artırmaktadır. Sonuç olarak; daha önce yapılan araştırma bulguları dikkate alındığında ebeveynlerin akılcı olmayan inançları ile kaygılarının, çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının, otomatik düşüncelerinin ve problem çözme becerilerinin, çocuklara kaygı ve saldırganlık şeklinde yansıtacağı düşüncesinden hareketle bu değişkenlerin incelenmesine gereksinim duyulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Ekolojik Model çerçevesinde öngörülen model (Şekil 1) ile çocukların algıladığı evlilik çatışmasının, ebeveynlerin akılcı olmayan inanç ve kaygılarının, çocukların otomatik düşünceleri ve problem çözme becerileri ile birlikte çocuklardaki saldırganlık ve kaygıya yönelik yordayıcı rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde çocuklarda en sık görülen duygusal sorunların başında kaygı bozuklukları gelmektedir (Austin ve Sciarra, 2013). Kaygının yaygınlığı incelendiğinde ise çocukların %10-20'sinde kaygı belirtilerinin mevcut olduğu, %2,5-5'inin de kaygı bozukluğu tanı şartlarını karşıladığı gözlenmiştir (Costello ve diğerleri, 1996). Kaygının oluşumuna sebep olan etkenlerin başında ise çocuğun ebeveynleri, öğretmenleri, ev dışındaki sosyal çevre gibi bireyin yetişmesinde etkili olan etmenler ve bunlarla olan etkileşiminin etkili olduğu düşünülmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003). Aynı zamanda çocukların evde ve okulda göstermiş olduğu olumsuz davranışlardan da en fazla etkilenenler yine çocuğun yakın çevresi olan anne babaları, öğretmenleri ve arkadaşları olmaktadır. Çocukların olumsuz davranışları zamanla yakın çevresinde farklı sorunlara neden olmakta ve giderek alışkanlık halini de alabilmektedir. Özellikle çocuğun ebeveynlerine en fazla ihtiyaç duyduğu bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemindeki anne-baba tutumunun, çocuk üzerinde daha belirgin bir etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde bu dönemlerdeki anne-baba tutumu, çocuğun olumlu yönde gelişimini destekleyebileceği gibi yaşam boyu sürecek olumsuz bir etkiye de neden olabilmektedir (Kaya, 2010). Öyle ki çocuklukta gelişen kaygının bireyin ileriki yaşamında olumsuz yansımalarının sürdüğü bilinmektedir (Molla, 1999; Özusta, 1995).

Bütün bunların yanı sıra çocukluk ve ergenlik dönemi bilişsel yapının gelişiminin devam ettiği dönemler olup, bu dönemlerde çocuk ebeveynlerinin kendisine yönelik değerlendirmelerini eleştirmeden, doğrudan, kesin olarak kabul etmektedir (Corey,

2005). Bu nedenle ebeveynlerin, çocuklara yönelik akılcı olmayan inançlarının çocuklara bilişsel yansımalarının sonucu olarak yaşanması muhtemel duygusal yansımaların da dikkate alınmasının gerektiği düşünülmektedir. Çünkü çocukların bilişsel yapısı ile ilgili bilgi edinerek, ilerleyen dönemlerde oluşabilecek bilişsel hatalar ve bu hatalardan kaynaklanacak davranım sorunlarını önleyebilmektedir (Bilgin, 2004). Bu amaçla çalışma kapsamında söz konusu değişkenler ile ilişkili olduğu düşünülen ve erken müdahalenin geliştirilmesine yardımcı olması amaçlanan, anne ve babaların çocuk yetiştirmeye dair inançları ve kaygıları ile çocukların ebeveynin evlilik çatışmasına dair algıları, otomatik düşünceleri ve problem çözme becerileri birlikte incelenmesi ilgili alan yazına önemli katkılarda bulunacaktır.

Çalışmanın bir başka amacı da saldırganca davranışları ortaya çıkaran kaynaklara yönelik incelemelerde bulunmaktır. Bu amaçla davranış sadece tek boyutlu fiziksel bir durum şeklinde olmaktan çok ilişkisel, amaçsal ve tepkisel boyutlarıyla birlikte bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki davranış bütün boyutlarıyla birlikte dünya genelinde gün geçtikçe artan bir sorun haline gelmektedir (Ercan ve diğerleri, 2016). Bu çalışmanın yapıldığı yaş grubu açısından incelendiğinde ise ilkokul yaşlarındaki çocukların, kendilerini ve çevrelerini zora sokan saldırganlık gibi olumsuz davranışları diğer yaş gruplarına göre daha sık sergilediği saptanmıştır (Şahin, 2004). Özellikle çocukluk döneminde görülen saldırganca davranışların yetişkin dönem olumsuz davranışları yordadığı (Kılınç, 2012; Ercan, 2008), düşünüldüğünde erken dönemde yapılacak çalışmalar bir kat daha önem kazanmaktadır. Öyle ki çocukluk ve ön ergenlik dönemini bireylerin içinde bulunduğu sistemlerden en fazla etkilendiği dönem olup, yapılacak olan çalışmalarda davranışın çok faktörlü yapısının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Çınar, 2016; Kapçı, 2004). Çocuğun içinde bulunduğu ve zamanının büyük çoğunluğunu geçirdiği aile ortamı bu çok faktörlü yapıda en etkili olan sistemlerden birisi olduğu için aile içinde yaşanılacak olan şiddet içerikli davranışların olumsuz yansımaları çocuğu etkileyecektir. Günümüzde aileler hızla değişen toplumsal yapıya uyum sağlayabilmek için birtakım değişimler yaşamakta ve ebeveynlerin birbirlerinin yanında çocuklarından da beklentileri değişmektedir (Erkiner, 2012). Yaşanan değişim ve beklentilere uygun olarak ebeveynlerin sahip olduğu inançlarının, yaşamış oldukları kaygıların yanında

çocukların da ebeveynlerinin evliliklerine dair algılarının çocuklarda görülen saldırganca davranışlar üzerindeki rolünün belirlenmesinin hem ebeveynler hem de uygulayıcılar açısından bir farkındalık oluşturması beklenmektedir.

Ekolojik Model çerçevesinde yürütülen bu araştırmada çevresel değişkenlerin yanı sıra çocukların otomatik düşünceleri ve problem çözme becerileri gibi bireysel değişkenlerde incelenmektedir. Bu değişkenler otomatik düşünceler açısından incelendiğinde, bireyin bilişsel yapısı ile duygusal sorunları arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar yapılmasına rağmen davranışsal sorunlar üzerine yapılan çok fazla çalışmaya raslanmamaktadır. Oysa otomatik düşünceler bireyin kendisini, dünyayı ve geleceği anlamlandırırma oldukça önemli bir faktördür ve birey bu düşünceden çok düşünceye eşlik eden duygunun farkına varabilmektedir (Türkçapar, 2014). Bu noktadan hareketle bireyin duygularını ve buna bağlı davranışlarını etkileyenin, durumun kendisinin olmadığı, kişinin otomatik düşünceler şeklinde olaya ait yorumlarının olduğu düşünüldüğünde (Beck, 2014), bu düşüncelerin etkilerinin, özellikle bilişsel yapının hızlı gelişim gösterdiği çocukluk döneminde incelenmesi özel bir öneme sahiptir. İlgili alan yazında otomatik düşünceler ve saldırganlık arası ilişki incelendiğinde intikam ve düşmanlık ile ilgili otomatik düşüncelerin saldırganlığın en güçlü yordayıcısı oldukları saptanmıştır (Calvete ve Connor-Smith 2005). Bu değişkenlerin bireyin sosyal ilişkilerini ve psikolojik sağlığını yordayan ve etkileyen temel değişkenler olduğu, gerek sosyal etkileşim sürecinde gerekse eğitim sürecindeki önemi düşünüldüğünde üzerinde ısrarla durulması gerektiği belirtilmektedir (Kurtoğlu, 2009).

Saldırganlık ile ilgili olduğu düşünülen bir diğer değişken olan problem çözme becerisi incelendiğinde ise bireyin sorunlar karşısında etkili çözümler üretmediği zamanlarda saldırganca davranışlarda bulunduğu hatta ilerleyen dönemlerde saldırganlığın bir sorun çözme yöntemi olarak alışkanlık haline gelebileceği vurgulanmaktadır (Arslan, Hamarta, Arslan ve Saygın, 2010; Korkut, 2002; Karabıyık, 2003; Pakaslahti, 2000). Ekolojik Model açısından değerlendirilecek olursa; bireyin dâhil olduğu sistemler içinde uyumlu bir şekilde yaşayabilmesi, karşılaştığı problemleri uygun biçimde çözebilmesine bağlıdır. Öyle ki etkili problem çözme becerisi hayat boyunca başarılı olmak için gerekli iken; bu

beceride yaşanan eksiklik bilişsel, davranışsal ve sosyal alanda birtakım problemleri tetiklemektedir (Cüceloğlu, 2008). Ayrıca yaşanan sorunlar karşısında saldırganca davranışların uygulayıcısının kendisi kadar, ait olduğu sistemdeki diğer bireylerde olumsuz etkileri düşünüldüğünde, bu konuda erken dönem yapılacak çalışmaların topluma farklı yönlerde olumlu yansımaları olacaktır.

Bütün bunlara ek olarak bu çalışma, katılımcı grubu açısından değerlendirildiğinde; gerek yurt içi gerekse yurt dışı ilgili alan yazında daha önce yapılan çalışmalarda çoğunlukla örneklem olarak üniversite öğrencileri ve ergenlerin tercih edildiği, çocuklar ile yürütülen çalışmaların ise daha çok demografik değişkenler ile davranış sorunları arasındaki ilişkiler ile sınırlı kaldığı gözlenmiştir. Ayrıca bu çalışmalarda çocuklardaki davranış sorunlarının genellikle çocuklardan toplanan veriler üzerinden araştırıldığı ve ebeveynlere ait değişkenlerin çoğunlukla sosyo-demografik değişkenler düzeyinde kaldığı göze çarpmaktadır (Aygüç, 2015; Erden-Çınar, 2015; Güven, 2013; İzmir-Karaduman, 2012; Nair, 2015; Öz, 2007; Öztürk, 2006; Serficeli, 2015; Sezer ve diğerleri, 2013; Yalçın, 2004). Ebeveynlerin dâhil edildiği çalışmalarda ise genellikle tek ebeveyn ile sınırlı kalındığı, anne ya da babanın sadece birisinin çalışmaya dâhil edildiği, yoğun olarak ise tercihin anneler yönünde kullanıldığı gözlenmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003; Bulduk, 2015; Drake ve Ginsburg, 2011; Kaya, 2010; Öğretir, 2004; Öngider, 2011; Özçiçek, 2014; Peksaygılı ve Güre, 2008; Sayın, 2014; Yavuz-Gümüş, 2011). Her iki ebeveyninde dâhil edildiği çalışmalarda ise ebeveynlerin genellikle çocuklarına dair algılarının değerlendirilmesi şeklinde olduğu, doğrudan çocuklardan veri toplanmadığı görülmektedir (Çekiç, 2015; Çiftçi-Topaloğlu, 2013; Ercan ve diğerleri, 2016; İkiz, 2015; Özmen, 2013). Bu çalışmanın yöntemine benzer olarak hem ebeveynlerin ikisinin hem de çocuklarının dâhil edildiği çalışmaların ağırlıklı deneysel yöntemle yapılan çalışmalar olduğu ve bu çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu saptanmıştır (Bolat-Karataş, 2002; Özyurt, 2013; Rieffe ve diğerleri, 2016; Savi, 2008). Ekolojik Kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bireyin kendisinin de dâhil olduğu farklı sistemlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle mevcut araştırmada bireyin içinde bulunduğu sistemlerin farklı elementlerine yönelerek çocuklarda ortaya çıkan kaygı ve saldırganlık davranışlarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

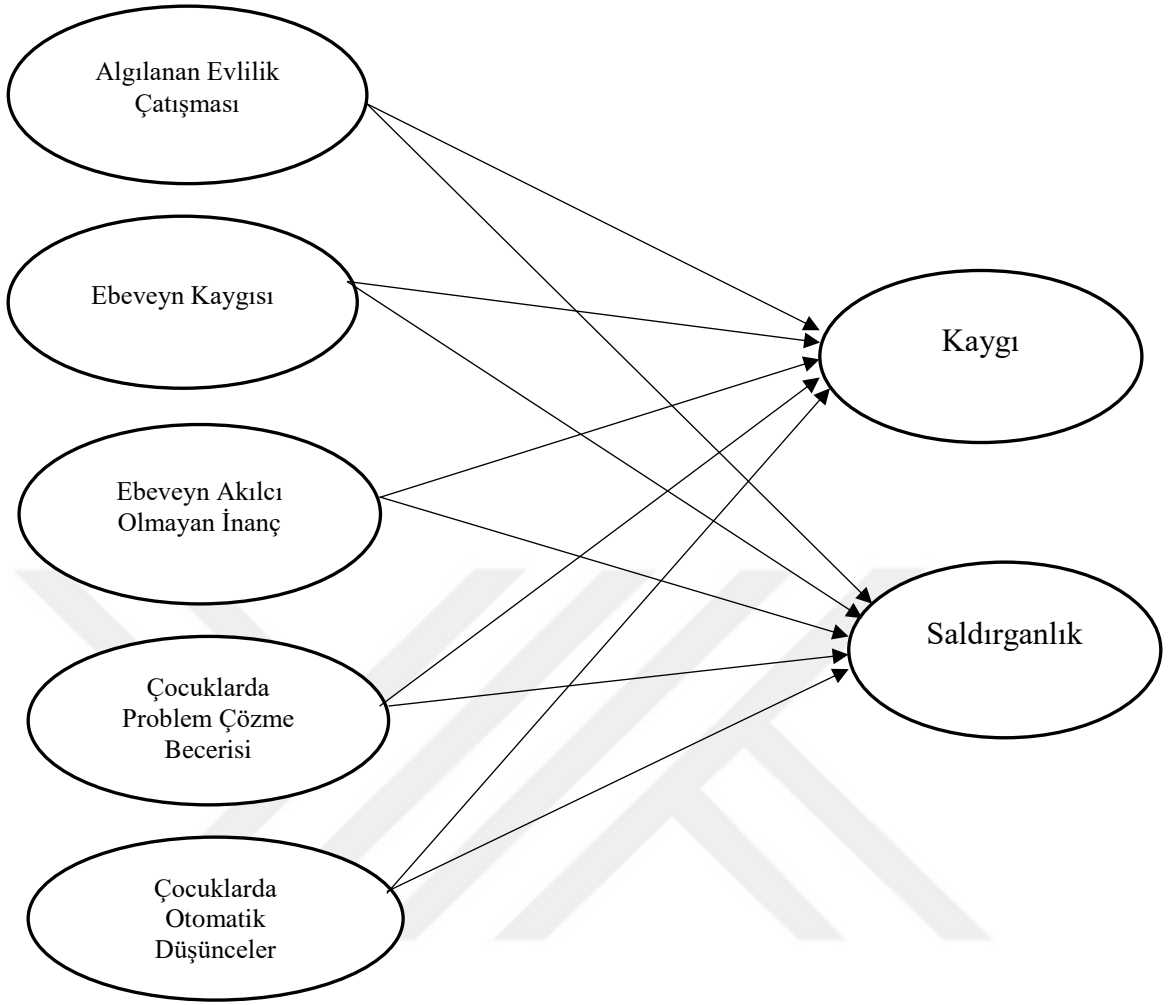
Bu yönüyle yapıldığı çalışma grubu göz önüne alındığında, bu çalışmanın ilgili alan yazına önemli ölçüde katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırma kullanılan değişkenler açısından incelendiğinde ise alan yazında çocukların düşünce boyutu ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlenmektedir. Ayrıca kaygı ve saldırganlık ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına karşın bu çalışmalarda ebeveyn faktörü ve çocukların düşünce boyutuna çok az yer verildiği, kullanılan bu değişkenlerin ise farklı çalışmalarda ayrı ayrı olarak incelendiği görülmektedir (Atalan-Ergin, 2013; Bağcı, 2013; Calvete ve Connor-Smith, 2005; Çınar, 2016; Çiftçi-Topaloğlu, 2013; Erden-Çınar, 2015; Gökbüzoğlu, 2008; Güven, 2013; Hoşcan, 2010; Kılınç ve Murat, 2012; Kurtoğlu, 2009; Molla, 1999; Öztürk, 2006; Peksaygılı ve Güre, 2008; Serficeli, 2015; Silverman ve DiGiuseppe, 2001; Şahan, 2007; Yılmaz, 2011). Bu çalışmada ise hem ebeveynlerden elde edilen farklı değişkenler hem de çocuklardan elde edilen farklı değişkenler tek model üzerinde ele alınmış ve kullanılan model sayesinde mevcut değişkenlerin saldırganlık ve kaygı üzerindeki etkilerinin aynı anda ölçülmesi sağlanmıştır.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, bu çalışmanın ilgili alan yazında çok fazla çalışılmayan bir yaş grubunu hedef alması, çocuğun hem annesi hem de babasına ulaşması, klinik ya da özel bir duruma ait örneklem yerine toplum içinde yer alan, beraber yaşayan ailelere yönelik olması, çocuğun etkilendiği düşünce yapısını, sosyal ilişkilerini ve aile değişkenlerini içermesi, verilerin ilgili örneklemden doğrudan toplanması ile alan yazına önemli ölçüde katkı yapacağı, ebeveyn ve çocuklara yönelik hazırlanacak olan koruyucu, önleyici ve müdahale edici çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde, bu çalışma kapsamında geliştirilen Ekolojik Model'e (Şekil 1) uygun olarak aşağıdaki problem cümlesine yanıt aranmaktadır.

Şekil 1. Önerilen Ekolojik Model

1. Çocukların algıladığı evlilik çatışması, ebeveynlerin kaygıları ve ebeveynlerin akılcı olmayan inançları ile çocukların problem çözme becerileri ve çocukların otomatik düşünceleri çocuklarda görülen kaygı ve saldırganlığı yordamakta mıdır?

1.4. Araştırmanın Alt Problemleri

1. Çocukların algıladığı evlilik çatışması, ebeveynlerin kaygıları, ebeveynlerin akılcı olmayan inançları, çocukların problem çözme becerileri, çocukların otomatik düşünceleri ile çocuklarda görülen kaygı ve saldırganlık arasında anlamlı düzeyde ilişkiler var mıdır?

2. Araştırma kapsamında elde edilen veriler, Şekil 1’de gösterilen modele uyum sağlamakta mıdır?
 2. 1. Ebeveynlerin kaygısı çocuklardaki saldırganlığı yordamakta mıdır?
 2. 2. Ebeveynlerin kaygısı çocuklardaki kaygıyı yordamakta mıdır?
 2. 3. Ebeveynlerinin akılcı olmayan inançları çocuklardaki kaygıyı yordamakta mıdır?
 2. 4. Ebeveynlerinin akılcı olmayan inançları çocuklardaki saldırganlığı yordamakta mıdır?
 2. 5. Çocukların otomatik düşünceleri çocuklardaki kaygıyı yordamakta mıdır?
 2. 6. Çocukların otomatik düşünceleri çocuklardaki saldırganlığı yordamakta mıdır?
 2. 7. Çocukların algıladığı evlilik çatışması çocuklardaki kaygıyı yordamakta mıdır?
 2. 8. Çocukların algıladığı evlilik çatışması çocuklardaki saldırganlığı yordamakta mıdır?
 2. 9. Çocukların problem çözme becerileri çocuklardaki kaygıyı yordamakta mıdır?
 2. 10. Çocukların problem çözme becerileri çocuklardaki saldırganlığı yordamakta mıdır?

1. 5. Araştırmanın Sayıtları

Katılımcıların araştırma için kullanılan veri toplama araçlarına içtenlikle yanıt verecekleri varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılacak olan veri toplama araçlarının, ölçmek üzere hazırlandığı değişken niteliklerini ölçebilmektedir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın planlanan çalışmaları, 2016-2017 Eğitim Öğretim yılı İzmir İli Buca İlçesi'ndeki Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu'nda eğitim gören 4.sınıf öğrencileri ve ebeveynleri ile sınırlıdır.

Bu çalışmada incelenen değişkenler, "Sürekli Kaygı Envanteri", "Anne-Baba Düşünceler Ölçeği", "Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği", "Çocuklarda Otomatik Düşünce Ölçeği", "Çocuklar için Problem Çözme Envanteri", "Çocuklar için Sürekli Kaygı Envanteri" ve "Little Saldırganlık Ölçeği"nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Problem Çözme: Bireyin deneyim ve tecrübeleri sayesinde daha önce kazanmış olduğu bilgileri, yeni ve bilinmeyen durumlar karşısında kullanması, sorun durumunu fark etmesi, tanılaması, duruma yönelik geçici çözümler üretmesi, çözümlerin uygunluğunu denemesi ve analiz, sentez gibi üst düzey bilişsel süreçlerin bütünü kullanmasıdır (Kuzgun, 2000).

Evlilik Çatışması Algılaması: Çocuğun ya da ergenin anne baba arasındaki çatışmanın anlamını ve önemini değerlendirmesidir (Ulu ve Fışıloğlu, 2004).

Akılcı Olmayan İnançlar: İnsanların belirlemiş olduğu temel hedeflerine ulaşmalarını olumsuz yönde etkileyen, gerçeğe dayanmayan, mantık dışı, katı ve kalıplaşmış düşüncelerdir (Ellis, 2003a).

Otomatik Düşünce: Kişinin zihninde bizzat olup biten, ortama ve duruma özgü olarak kendiliğinden ortaya çıkan yönlendirilmemiş ve güdülenmemiş düşüncelerdir (Türkçapar, 2014).

Saldırganlık: Bir kişiye veya bir nesneye acı ve zarar vermek niyetiyle yapılan ve zararlı sonuçları olan, günlük hayatta hemen hemen herkesin bir şekilde maruz kaldığı bir olgudur (Kağıtçıbaşı, 2014).

Kaygı: Nedeni tam olarak bilinmeyen bir sebepten dolayı hissedilen belirsiz sıkıntı, korku ve endişenin, bireyde olumsuz bir şey olacağına ve bunu engelleyemeyeceğine dair bir düşüncenin belirmesiyle ortaya çıkan duygudur (Köknel, 2005).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Genel olarak kaygı; öfke, mutluluk gibi insanın yaşadığı temel duygulardan biri olarak kabul edilmektedir (Arkonaç, 2005). Diğer duyguların tanımlanmasında olduğu gibi kaygının da net bir tanımının yapılması oldukça zor olmakla beraber bu duygunun, üzüntü, sıkıntı, çaresizlik, belirsizlik ve başarısızlık gibi birtakım duyguları bünyesinde barındırdığı söylenebilir (Cüceloğlu, 2012). Sözlük anlamı olarak ise bireyin çevresel ve psikolojik olaylar karşısında gösterdiği nedeni tam olarak belirlenemeyen sıkıntı hali ve endişe duygusu olarak tanımlanmaktadır (Öğüt, 2000). Genel tanımın yanı sıra araştırmacılar tarafından kavramın farklı tanımları yapılmıştır. Örneğin; Ziyalar'a (2006) göre, sebebi belli olmayan veya tanımlanamayan bir durum karşısında ortaya çıkan huzursuzluk, tehdit algısı ve panik şeklinde açıklanan duyumdur. Benzer şekilde bir tanım da Le Gall (2012) tarafından sebebi bilinmeyen, anlaşılamayan tehlikeye ve geleceğe karşı hissedilen huzursuzluk, gerginlik ve giderilemeyen isteklerden kaynaklanan sıkıntı hali olarak yapılmıştır. Kavramın farklı yönlerine dikkat çeken Berksun'a (2003) göre kavram; tehlike veya tehdit karşısında otomatik olarak ortaya çıkan bilişsel, duygusal, davranışsal ve fiziksel alanlardaki birtakım değişiklikler ve bu değişikliklerin öznel yansımalarını tanımlamak için kullanılan terimdir. Kartopu (2013) ise kavramı olumsuz bir sonuç bekleme, belirsizlik, iç çelişki durumlarında oluşan üzüntü, başarısızlık duygusu, sonucu kestirememeye, acizlik ve yargılanma gibi durumların biri ya da bir kaçından oluşan heyecansal süreç olarak tanımlamıştır. Ayrıca günümüz toplumlarında kaygı duygusu kişilerin toplumsal rolleriyle ilgili yaşanan sorunlar, sürekli farklı kimliklere göre davranma zorunluluğu ve eylemlerini yaparken yalnız kalınması ile ilişkilendirilmektedir (Salecl, 2013). Kişi kaygının nedenini tam olarak belirleyemese de bu duygunun yarattığı hissi durumun varlığında bünyesinde belirgin bir şekilde

yaşamaktadır (Ersevım, 2005). Çünkü belirsiz nedenlerle oluşan bu duygu bireyin zihinde sürekli olarak tekrarlanarak, çeşitli obje ya da olaylara takılarak bireyi rahatsız etmeye devam etmektedir (Yavuzer, 2012).

Kişinin kaygı karşısında verdiği tepkiler de kendisine olan güveni ya da güvensizliğine göre, iç ve dış kaynaklı olayların yorumlanmasına göre farklılaşmaktadır (Geçtan, 2015). Bazı durumlarda ve olaylar karşısında kişi kendisini gergin, korkulu ve her an kötü bir şey olacaktı gibi huzursuz hissetmekte (Aral, 1997), bazı durumlarda ise kişinin kendisini yetersiz ve becerisiz gibi olumsuz yönde değerlendirmeleri arttıkça duruma karşı uygunsuz ve abartılı yanıtlar verme olasılığı artmakta, tehlikeli uyarın ortamdan kalktığında bile kişinin uygunsuz tepkileri devam etmektedir (Işık, 1996). Hatta bu durum duygunun yoğun olduğu durumlarda aşırı bir tepki şekli olarak kronik şekilde devam edebilmektedir (Köroğlu, 2014).

Kaygının tamamen olumsuz bir durum veya zararlı bir duygu olarak ele alınması ise yanıltıcı olacaktır. Çünkü duygu kişinin içinde bulunduğu çevresel koşullara ve yaşanan durumlara yüklenen anlamlara göre kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir (İnanç, 1997). Yoğun bir şekilde yaşanmayan ve tehlike ile orantısız olmayan kaygı patolojik bir durum değil, aksine kişiyi olası tehlikeye karşı uyarın, hazırlayan ve önlem almaya yöneltir işlevsel bir mekanizma görevi görebilmektedir (Köroğlu, 2014; Küçük ve Gölgele, 2005; Savaşır, Soygüt ve Barışkın, 2009). Bunun yanı sıra bireyin yetersizlik ve incinebilme durumları yaşaması ihtimaline karşı da hazırlayıcı ve koruyucu bir yönü de bulunmaktadır (Arkonaç, 2005). Bu noktada orta düzeyde bir kaygının tehlike ile baş etmede uyum sağlayıcı bir işlevi olduğu söylenebilir (Cloninger, 1988). Benzer şekilde yüksek düzeyde yaşanmayan, kişinin enerjisini düşürerek olumsuz yansımaları olmayan orta düzeydeki kaygının hayatın algılanmasında, günlük hayatın yürütülmesinde, belirlenen hedefe yoğunlaşmada, karar almada ve alınan karar doğrultusunda harekete geçmede kişinin performansını artırıcı işlevi olduğu belirtilmektedir (Güney ve diğerleri, 2014). Kısacası kontrol altındaki kaygının olumlu yansımalarının olmasının yanı sıra kontrol edilemeyen kaygı kişinin performansını düşürmekte ve kişiyi güçsüzleştirmekte (Mash ve Wolfe, 2002), kişiyi motive etmek yerine yapması gereken faaliyetleri

yapamayacak duruma getirmektedir (Uztuğ, 2012). Ayrıca bireyin kaygı düzeyi arttıkça çevresinde gelişen olayları tehdit unsuru olarak yorumlama eğilimleri de artmaktadır (Demirbilek ve diğerleri, 2010).

Yaşanılan kaygının türünün ve yoğunluğunun, yaşayan kişiye, yaşanan duruma göre değişmesi gibi kişilerin kaygı karşısında göstermiş oldukları davranışsal, bilişsel, duygusal ve fiziksel tepkileri de değişebilmektedir (Huberty, 2012). Bu doğrultuda Bellibaş (2004), kişilerin kaygı karşısında tepkilerini dört temel alanda inceleyerek bunları; a) Bilişsel: İşlevsel olmayan düşünceler, b) Duygusal: Korku, huzursuzluk, panik, c) Davranışsal: Kaygı yaratan durumdan kaçınma ya da durum ile savaşıma, d) Fizyolojik: Çarpıntı, titreme, terleme gibi bedensel belirtiler şeklinde sınıflandırmıştır. Örneğin; bazı kişilerin kaygı karşısındaki tepkileri çarpıntı, aşırı nefes alma, yüzde kızarma ve terleme gibi kalp damar sistemi belirtileri şeklinde olurken bazılarında bulantı, kusma, gaz ağrıları, ishal, sık idrara çıkma gibi sindirim sistemi belirtileri şeklinde olur; bazı kişilerde ise kaygının yüksek seviyede olmasına bağlı olarak kas gerginliği, kas katılığı, kas spazmı veya boyun tutulması gibi iskelet ve kas sistemine bağlı şikâyetler olabilmektedir (Köknel, 2014; Köroğlu, 2014; Le Gall, 2012; Türkçapar, 2004; Ünsal, 2007). Ayrıca kaygılı bireylerin sağlıklarıyla ilgili daha sık olumsuz bilişsel değerlendirmelerde bulunmalarına bağlı olarak bedensel belirtileri daha tehlikeli ve uyarıcı olarak algılama olasılığı da artacaktır (Özen, Serhadlı, Türkcan ve Ülker, 2010).

Çocuklarda kaygının gelişimi incelendiğinde ise çocuğun kaygılanmasına; yeni doğan bir kardeş, saldırganlığa maruz kalma, cinsellik veya bağımsızlık vb. dürtüsel ve içgüdüsel isteklerin engellenmesi gibi birçok olayın neden olabileceği belirtilmektedir (Yavuzer, 2012). Ayrıca yaşamın ilk yıllarında çocuğun çevresindeki kaygılı insanlar ile olan etkileşimi, bağımlı olduğu anneden ayrılması, annenin sık sık değişen tutumlarına maruz kalması gibi faktörlerin kaygı gelişiminde önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir (Bakırcıoğlu, 2015). Öyle ki kaygı bulaşıcı bir duygudur ve çocuğun çevresinde bulunan anne baba gibi kaygılı otorite figürlerinden, algılamayla, öğrenmeyle ya da özdeşim ile çocuğa geçebilmektedir (Demiriz ve Ulutaş, 2003; Geçtan, 2015). Çünkü çocuk, çok kolay bir şekilde ebeveynlerin veya kendisine bakım veren kişilerin düşmanlık, kaygı ve

kızgınlık gibi duygularını algılayabilmekte, kaygılı bir ebeveynin ruh halinin etkisi altına çok çabuk bir şekilde girebilmekte ve kendi zihninde kurduğu yeni bağlantılar ile etrafında gelişen yeni durumlara karşı kaygılanmaya başlayabilmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003). Bütün bunların yanı sıra çocuk açısından çevresindeki anne-baba, bakıcı, öğretmen gibi otorite figürlerinin olumsuz ve yıkıcı davranışları çocuklarda kaygı duygusunun yerleşmesine neden olmaktadır (Demiriz ve Ulutaş, 2003).

Çocuk yaşamış olduğu kaygının çözümü konusunda ise iki tür yol izlemektedir; bunlardan biri gerçeğe uygun çaba göstererek sorunu çözmek, bir diğeri kendine uygun bir savunma mekanizması ile kaygının etkisini azaltmaktır (Bakırcıoğlu, 2015). Bu çözüm yolları ve çocukların kaygı karşısında göstermiş olduğu tepkiler incelendiğinde; davranışsal, bilişsel ve fizyolojik olarak yetişkinler ile çocukların benzer tepkiler verdiği gözlenmektedir (Kendall, 1994). Çocuk, yetişkinler gibi kaygısını sözel olarak ifade edemese de bir takım psikosomatik belirtiler ve tepkiler ile yaşamış olduğu kaygı hakkında ipucu vermektedir (Yörükoğlu, 2010).

Durumluk ve sürekli kaygı

Kaygının “durumluk” ve “sürekli” olarak iki ayrı kategorilerde incelenmesi fikri ilk kez Cattell ve Scheier (1958), tarafından yapılan faktör analizi çalışmaları sonucunda ortaya konulmuş, daha sonra ise Spielberger (1966) ve arkadaşlarının araştırmaları ile birbirinden farklı özelliklere sahip olan iki tür kaygı tanımlanmış, iki faktörlü kaygı kuramı oluşturulmuştur (Karadeniz, 2005). Spielberger (1966 akt. Öner ve Le Compte, 1998), iki faktörlü kaygı kuramı içerisinde durumluk kaygıyı; tehlikeli koşullar nedeniyle oluşan, genellikle o durumdaki herkesin yaşayabileceği, geçici ve duruma bağlı kaygı olarak tanımlamıştır. Stresin yoğun olduğu an ve olaylarda durumluk kaygı artarken stres ortadan kalkınca düşmektedir (Kartopu, 2012; Öner ve Le Compte, 1998). Bu türdeki kaygının yoğunluğu ve etkisi kaygıyı oluşturan olaya ve duruma göre değişmektedir (Kaya ve Varol, 2004). Durumluk kaygının yaşanabileceği anlara örnek olarak; insanlar önünde sunum yapma, kişi için önemli bir sınava girme veya farklı biçimlerde performans sergileme zamanlarında hissedilen duygu durumları verilebilir (Uzun, 2015). Yaşanılan

kaygı sonrası otonom sinir sistemi ile ilişkili olarak kişide, terleme, titreme ve kızarma gibi bir takım fiziksel tepkiler meydana gelebilmektedir (Öner ve Le Compte, 1998).

Spielberger (1966 akt. Öner ve LeCompte, 1998), tarafından belirtilen kaygı türlerinin bir diğeri olan sürekli kaygı ise; kişinin öz değerini tehlike altında hissettiği, içinde bulunduğu durumları genel olarak stresli şekilde algılama veya yorumlama eğilimi gösterdiği, kısacası bireyin kaygıya yatkınlığı olarak tanımlanmıştır. Sürekli kaygı daha çok içsel kaynaklıdır ve tehlikeler karşısında verilen geçici duygusal tepkilerin sıklığının, şiddetinin artması, sürekli bir hal alması olarak da ifade edilmektedir (Özgüven, 1994). Bulunulan durum ile doğrudan doğruya ilişkili olmayan sürekli kaygı zamanla bireyin kişilik özelliğini belirlemektedir (Öner ve Le Compte, 1998). Genel olarak kişi belirli bir olay ve duruma bağlı olmayan, nesnel koşullara göre nötr olan durumları tehlikeli olarak algılamakta ve bunun sonucunda sürekli hoşnutsuz, mutsuz, kaygılı bir hal içinde olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2016). Bu tür kaygısı yüksek olan kişilerin çok kolay incindiği, karamsarlığa büründüğü ve durumluk kaygı düzeylerini de daha yoğun yaşadığı görülmektedir (Öner, Le Compte, 1998). Sürekli kaygı, aynı zamanda kişinin geçmiş yaşamında yaşadığı kaygı sıklığı ve yoğunluğu göstermek ile birlikte ileriki hayatında yaşayacağı durumluk kaygı olasılığını da yansıtmaktadır (Nichols, 2003). Bu kaygı türünü yüksek düzeyde yaşayan bireyler odaklanma sorunları, algı güçlükleri, sosyal etkileşimlerden kaçınma, akademik başarısızlık, eylemlerin ertelenmesi, aksaması ve içe kapanma gibi bir takım sorunlar belirtmektedirler (Karataş, 2012). Özet olarak; sürekli kaygı kronik bir şekilde yaşanırken, durumluk kaygı akut olarak yaşanmaktadır (Palti, 2012).

Kaygıyı Açıklayan Kuramlar

Psikanalitik Kuram

Kaygının nedenlerini araştırarak, tanımlayan ve psikoloji alanında ilk kullanan kuramcı olan Freud, kaygıyı tehlikenin varlığına dair bir işaret ve çaresizliğe karşı bir tepki olarak görmektedir (Çavuşoğlu, 1993; Yalom, 2009). Kaygının kaynağı olarak ise bilinçaltı çatışmaları, engellemeleri, fiziksel olarak zarar görme tehdidini ve toplumsal çevreden

gelen tehditleri göstermektedir (Yıldız, Sezen ve Yenen, 2007). İşlevsel açıdan incelendiğinde Freud, insan davranışlarının amacının uyum sağlayıcı ve yaşamı sürdürmeye yönelik olduğunu bu aşamada kaygının toplumsal ya da fiziksel tehlikelere karşı bireyi uyararak, uyum sağlamaya ve yaşamı sürdürmeye katkı sağladığını fakat mantıkdışı bir hal alması durumunda uyum sağlayıcı işlevinin tersine anormal davranışlara neden olduğunu belirtmektedir (Gökçedağ, 2001). Konu ile ilgili olarak Freud, insanın ilk olarak doğum anında kaygı yaşadığını daha sonra ise birçok uyarıcı ile karşı karşıya kaldığını ve bu durumun sonraki yıllarda yaşanılacak olan kaygılara öncülük ettiğini belirtmektedir (Geçtan, 2015). Aynı şekilde Neofreudyen kuramcı olan Otto Rank'a göre bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte anne karnındaki rahat ve güvenli ortamı son bulmakta bu durum da kaygıya neden olmaktadır (Fidanoğlu, 2006).

Genel anlamda Psikanalitik Yaklaşım'a göre kaygı; kişiyi eyleme geçiren, etkinlikte bulunması için yönlendiren bir gerilim halidir. Bu gerilim ve çatışma hali kuram içerisinde kişiliği açıklamak için kullanılan yapısal modelin sistemleri olan üst benlik (süperego), benlik (ego) ve alt benlik (id) arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır (Corey, 2015). Çatışmanın nedeni ise; bazen altbenlikte haz ilkesi doğrultusunda doyum arayan dürtülerin benlikteki gerçeklikler tarafından kabul edilemez nitelikte olması nedeniyle engellenmesi, istekler kabul edilebilir olsa bile benliğin yetersizliği veya hiçbir koşulda tatmin edebilecek yeterliliğe sahip olmaması, bazen de benliğin üst benlikten gelebilecek cezalara karşı önlem almasıdır (Freud, 2016). Bu gibi sebeplerden dolayı yapısal modele göre her iki durumda da altbenlik ile benlik arasında bir uyum sorunu meydana gelmekte ve yaşanan uyumsuzluk sonucu oluşan çatışma tehlike olarak algılanmakta, sonuç olarak kaygı ortaya çıkmaktadır (Davison ve Neale, 2004). Freud tarafından geliştirilen bir diğer kuram olan ve kişinin bilinç düzeylerini ifade eden topoğrafik kişilik kuramına göre ise; bilinç dışında tutulmuş dürtü ve duygular bilinç alanına çıkmaya yönelik bir takım işaretler vermekte, benliğin bilinçli alanına çıkmaya yönelik baskı yapmakta, gittikçe uygulanan basınç artmakta ve kaygı oluşmaktadır (Özakkaş, 2014).

Freud aynı zamanda kişilerin yaşadıkları kaygı türlerini birbirinden ayırarak üç farklı kaygı tanımı yapmıştır (Özusta, 1993). Bunlar;

- i. Nesnel kaygı; somut dünyadaki somut tehlikelerden kaynaklanır, günlük hayatta herkes zaman zaman yaşayabilir, diğer kaygı türleri olan Nörotik Kaygı ve Ahlaki kaygı bu kaygıdan türemektedir (Schultz ve Schultz, 2005).
- ii. Nörotik kaygı; temelleri yetişkin yaşamından çok bebeklik ve çocukluk yıllarına dayanan, çoğunlukla mantıkdışı şekillerde görülen kaygıdır (Yanbastı, 1996). Dürtülerin bireyi kontrolü altına alabileceğine ve bireyin, kontrolsüz olarak yaptığı davranışlardan dolayı cezalandırılmasına neden olacağına ilişkin duyulan korkudur (Corey, 2015; Le Gall, 2012).
- iii. Ahlaki kaygı; bireyin ahlaki değerlerine zıt bir faaliyette bulunduğu kendi vicdanına karşı duyduğu korkudur (Corey, 2015).

Kuram aynı zamanda kaygıyı geliştiği psikoseksüel dönemleri açısından da inceleyerek ayrılma kaygısı ve içdişlik kaygısı gibi farklı kaygı türlerini de tanımlanmıştır. Bunlar:

- i. Ayrılma Kaygısı: Sevilen, ilgi duyulan bir kişiden uzak kalmak hatta o kişiyi yitirmek gibi nedenlerle yaşanan çaresizlik, yalnızlık gibi duygulardır (Köknel, 2014).
- ii. İçdişlik Kaygısı: Başarısızlık, ruhsal ve bedensel zarar görme, yaralanma gibi endişeleri içermektedir. Kaynağı oedipus karmaşası dönemine ait olduğu için cinsel korkular ile birlikte (İnanç ve Yerlikaya, 2014).

Varoluşçu Yaklaşım

Kuramın felsefi temellerinin öncüsü olan Kierkegaard (2013), kaygıyı patolojik bir durumdan ziyade kişinin özgürlüğüne ilişkin iç yaşantı olarak değerlendirir ve kendi imkânlarının, arzu ve amaçlarının farkına vararak bunları gerçekleştirebilmeye başlamadan önceki şüpheli durum olarak tanımlar. Durumu özgürlük açısından değerlendiren Rollo May ise dayanılması güç olan kaygı duygusundan kurtulmak için

insanın genellikle özgürlüğünden vazgeçmeyi tercih ettiğini savunmuştur. Çünkü her özgürlük yeni bir varoluş potansiyeli ile beraberinde yok olma tehdidini de getirmektedir (Gökçedağ, 2001). Bununla birlikte May'a göre kaygı; insanın öz bilincini tahrip etmekte ve insana en fazla psikolojik acıyı veren duygu haline gelmektedir (Çavuşoğlu, 1993). Öyle ki kişi için gerçek ölüm korkusundan bile daha rahatsız edici olan kaygı, yaşamın anlamsızlığının farkına varılmasına tepki olarak oluşmaktadır (Koç, 2009). May aynı zamanda kaygıyı olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde incelemiştir. Olumsuz yöndeki kaygıda kişi umutsuzluk ve acı duygularını yoğun şekilde yaşamakta ve durumdan kurtulmak adına belli kurallara bağımlı olmaktadır. Olumlu yönde gelişen kaygıda ise kişi kendisini zora sokan durumlara rağmen onlar ile yüzleşmekte ve alternatif çözüm yolları bulmaktadır (Geçtan, 2012).

Görüşe göre kaygı yaşanılan dünyanın anlamsızlığının ve kaotik yapısının fark edilmesine eşlik eden bir duygudur (Budak, 2005). Diğer bir ifadeyle kaygı, hiçlik hali olup insanın sonlu bir varlık oluşu ile yüzleşmesini sağlar ve geçiciliğini vurgular. İnsanın geçiciliği ise ölüm kaynaklıdır ve insanın sadece kendisinin deneyimleyebileceği ölüm, daimi kaygı kaynağı haline gelmektedir (Magill, 1992). Yaklaşımın yakın dönem temsilcilerinden biri olan Yalom ise insanın, hayatta kalabilmesi ve kendini tehlikelere karşı koruyabilmesi için ayrılmaz bir parçası olarak ele aldığı kaygıyı, kişinin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan çabanın bir sonucu olarak görmüştür. Çünkü varoluşunun getirileri olarak kişi ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık gibi farklı türlerde kaygılar yaşayabilmektedir (Yalom, 2009).

Davranışçı Yaklaşım

Davranışçı kurama göre, kaygı öğrenilmiş bir süreçtir ve kaygı sorunları geleneksel öğrenme ilkeleri ile meydana gelmektedir (Weanar, 2003). Kaygı öğrenilmiş bir süreç olduğu için bu süreçte uyaran tepki zinciri ve gözlemler aktif bir rol üstlenmektedir (Özpoyraz, 2005). Kuram içerisinde yer alan öğrenmenin klasik kuramlarından olan Edimsel ve Klasik koşullanmanın kavram ile ilgili iki önemli görüşü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, korku ve kaygı gibi duygusal tepkilerin yapısı karmaşık olup davranışsal, duyusal ve fizyolojik bileşenlerden oluşmaktadır. İkinci olarak ise koşullanma ve

öğrenme nedeniyle kaygı durumu önceden tahmin edilebilmektedir bu nedenle endişe verici uyarıcı ortamda olmasa bile onun düşünülmesi kaygı uyandırabilmektedir (Akman, 2004). Sonuç olarak öğrenme uyarıcı ile tepkiler, davranışlar arasında bağın kurulmasıyla gerçekleşmektedir (Sungur, 2006). Eğer içsel ve dışsal çevre etkileri, yani yaşantılar sonucu kazanılan ve öğrenmeyi gerçekleştiren bağlantılar ortamdaki kalkarsa oluşan tepkilerde kaybolabilir (Sazak ve Ece, 2004).

Kurama göre kaygının bir bozukluk olarak adlandırılması için, kişinin tehlikesi olmayan bir durumu tehlikeli olarak algılamayı öğrenmesi gerekmektedir (Stagner, 1961). Çünkü gerçek bir tehdit karşısında gösterilen kaygı tepkileri uyum sağlayıcı davranış olarak değerlendirilmektedir (Weaner, 2003). Konu ile ilgili olarak kaygının koşullanmış bir duygusal tepki olduğunu kanıtlamak amacıyla Watson ve Rayner tarafından gerçekleştirilen deneysel bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı küçük bir çocuğu kürklü nesnelere ve hayvanlardan korkmaya koşullandırmaktır. Bu amaçla, daha önce tavşanlara karşı herhangi bir duygu hissetmeyen bir çocuk (Albert deneyi) laboratuvar ortamında bir tavşan ile baş başa bırakılmış ve çocuğun tavşana her dokunmak istemesinde ortama rahatsız edici yüksek düzeyde ses verilmiştir. Her dokunuşunda yüksek düzeyde sese maruz kalan çocuğun daha sonra ses ortamdaki kaldırılmasına bile tavşandan korktuğu, tavşanın çocuk için korkulması gereken doğal uyarıcı haline aldığı görülmüştür (Oltmanns, Neale ve Davison, 2003).

Bilişsel Kuram

Kuramın geliştiricisi Beck'e göre kaygı fizyolojik, davranışsal, duygusal ve bilişsel öğelerden meydana gelir ve birey için hayati işlevleri bulunmaktadır. Organizmanın kendisini tehlikede hissettiği durumlarda psikolojik, sosyal ve biyolojik sistemlerin bir araya gelmesiyle kaygı meydana gelmektedir (Tuncer, 2006). Kavramın oluşma sürecinde bireyin çevre ve çevreye ait bilişsel işlemleri çok önemlidir çünkü bu süreçte bazı bilgiler göz ardı edilebilir, bazı bilgiler bozulabilir veya bazı bilgilere ise aşırı derecede önem verilebilir (Beck, 2005). Bu durumda oluşan bilişsel çarpıtmalar; onaylanma, denetim, yetersizlik ve kaygı duygularıyla ilgili olup olayın gerçek tehlikesinden çok abartılmasına ve farklı algılanmasına neden olmaktadır (Bilgin, 2013).

Kuramın temsilcileri kaygının nedeninin olaylar değil bireylerin bu olayları algılama ve yorumlama biçimi olduğunu hatalı ve çarpık düşünce kalıplarının hatalı yorum ve davranışlara yol açtığını belirtmektedir (Butcher, Mineka ve Hooley, 2013). Çünkü bireyler kaygılı oldukları durumlarda, karşılaşma ihtimallerinin olduğu tehlike nedeniyle olaylara dair hatalı değerlendirmeler yapmaya eğilimlidirler (Beck ve Emery, 2011). Konu ile ilgili olarak Beck, Freeman ve Davis (2008), kaygının bilişsel bir şema ile işlendiğini ve bu şemanın geçmiş deneyimlerden beslendiğini ifade etmektedir. Örneğin, kaygı düzeyi düşük kişiler çevresel faktörleri kendileri için tehlike olarak yorumlamazken, kaygı düzeyi yüksek kişiler çeşitli bilişsel çarpıtmalar ile çevresindeki olayları zarar verici olarak yorumlamaktadır. Aynı zamanda belirli bir olayın kaygı verici olarak algılanması ile birlikte, akıldan geçen olumsuz düşünceler ve atıflar aracılığıyla duygular ile birtakım fizyolojik belirtiler bir birini etkilemekte ve bu süreç bir kısır döngü şekline dönüşmektedir (Beck ve Emery, 2011). Sonuç olarak, kişinin düşünce ve inançlarına bağlı olarak hislerinin şekillendiği düşünülürken, kaygı da kişinin inançlarının ürünüdür (Dağ, 1999) ve kişinin olumsuz düşüncelerinin artmasına bağlı olarak kaygı düzeyi de yükselmektedir (Yüksel-Şahin, 2015). Fakat kaygının psikolojik bir sorun olarak ele alınması bireyin kendisini kaygı oluşturan durum ile baş edemeyecek derecede çaresiz olarak değerlendirmeye, durumu yok saymaya ya da durumdan kaçınmaya başlayıp hayati fonksiyonlarında engellemelere başlamasıyla gündeme gelmektedir (Reilly, Sokol ve Butler, 1999).

Bütüncül Kuram

Yaklaşımın önde gelen temsilcisi Karen Horney kaygının sosyal güçlerden kaynaklandığını ve üzerinde önemle durulması gerektiğini belirtmektedir (Özusta, 1993). Horney'e göre kaygı tehlikeye karşı verilen tepkidir ve tehlikenin ana unsuru kişinin emniyetidir. Bu emniyet korkusu çocukluktan itibaren temel kaygı olarak başlar, kişi potansiyel düşmana karşı dünyada emniyeti sağlamak için bir takım nevrotik savunma eğilimleri oluşturur. Bu savunma eğilimleri bir gün zayıflarsa veya yıkılırsa kaygı ortaya çıkmaktadır (Geçtan, 2015).

Horney, Freud'cu görüşün aksine sorunlu davranışlarının belirleyici unsurunun içgüdüler değil, aile içi aksaklıklar ve öğrenmeyi etkileyen sosyo-kültürel etmenler olduğunu, ebeveyn-birey ve toplum-birey ilişkisine dikkat çekerek bu etkileşime bağlı olarak bireyin algılarının, değerlerinin, duygu ve düşüncelerinin şekillendiğini savunmaktadır (Geçtan, 2015). Birey çocukluk döneminde yalnızca ceza almak ve terk edilmekten değil aynı zamanda çevresinin kendisine karşı düşmanca duygular beslemesinden, çevresi tarafından kabul görmemekten de endişelenmekte ve kaygılanabilmektedir (Yanbastı, 1996). Bunun yanı sıra Horney, çocukluk yıllarındaki kaygıların sonraki kaygılara zemin oluşturduğunu ama kaygı tepkisinin bütünüyle çocukluk yıllarına dayandırılmayacağını belirtmektedir (Çavuşoğlu, 1993).

Kişiler Arası İlişkiler Kuram'ı

Kuramın temsilcisi olan Sullivan'a (1953) göre, kaygı bireyin kabul edilemeyen düşüncelerinin, isteklerinin ve duygularının meydana çıkmasından duyulan endişe nedeniyle gelişmektedir. Çünkü birey açığa çıkmasını istemediği düşünce, duygu ve isteklerin açığa çıkması halinde çevresindeki kişiler tarafından sevilmeceğini ve cezalandırılacağını düşünmektedirler.

Sullivan kaygıda kişilerarası ilişkilerin ve etkileşimlerin kişilikten çok daha önemli olduğunu belirtmektedir. Kuramcıya göre kaygı, doğumdan hemen sonra kişinin sosyal ilişkilerinin de ilk örneği olacak olan yeni doğan ile anne arasındaki içten bir ilişki ihtiyacı ve bebeğin kişiler arası ilişkide bulunduğu başka kişiler tarafından onaylanmama endişesinden doğmaktadır (May, 1977). Bireyin çocukluk döneminde etkileşimde bulunduğu kişiler, ebeveynleri ile olan ilişkisi, ebeveynin hatalı tutumları, çocuk eğitiminde uygulanan ceza yöntemleri ve çocuğun ilk sosyalleşme deneyimleri kaygının nedenleri arasındadır (Gökçedağ, 2001; Yanbastı, 1990). Erken çocukluk döneminde anne-çocuk arası ilişkide annenin kaygısı çocuğa geçmektedir (Özakkaş, 2014). Hatta annenin çocuğu onaylamaması gibi durumlarda oluşan kaygı sadece çocukluk dönemi ile sınırlı kalmamakta çocuğun ileriki hayatında kişilerarası ilişkilerinde sorun yaşama ihtimalini de artmaktadır (Soyer, 2010).

Öyle ki, çocuğun yetişmesinde etkili olan ilişkiler ebeveyn iletişimi, tutumlar ve uygulanan yöntemlerin hatalı ve tutarsız olması, çocuğun ilk sosyalleşme deneyimleri kaygının temellerini oluşturmaktadır (Yanbastı, 1996). Sullivan kaygının nedenleri kadar sonuçlarına da odaklanmakta, kaygı davranışlara kısıtlama getirmekte, uygun tepkilerin gelişimi engellerse davranışlar aksamakta, algılama ve dikkat bozuklukların oluşacağı belirtilmektedir (Gökçedağ, 2001). Ayrıca kişinin hissettiği kaygı arttıkça kişilerarası ilişkilerinde bozulmalar, ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan motivasyonunda ve düşüncelerinde azalmalar görülür (Altıntaş ve Gültekin, 2007).

Bağlanma Kuramı

Bowlby'ye (1973) göre yetişkinlikte kaygı bozukluğu gösteren bireylerde çocukluk döneminde, uzun süreli ve sık ayrılıklar ya da sürekli terk edilme tehdidi vardır. Çocuğun bağlanma yaşadığı nesneyi dünyayı tanımada güvenlik nesnesi olarak gördüğü varsayılabilir. Bu koruyucu nesne yoksa ayrılık kaygısı ortaya çıkar ve sonuçta bağlanma davranışında yükselme olurken araştırma davranışı azalır (Emmelkamp, Bouman ve Scholing, 1994).

Yakınlığın kurulup korunması, sevgi ve güvenlik duygularını sağlarken, ilişkide yaşanabilecek herhangi bir aksama, çoğunlukla kaygı olmak üzere üzüntüye ya da kızgınlığa neden olmaktadır (Balkaya, 2001). Romantik bağlanma süreci açısından bakıldığında; ayrılık süreci, terk edilme kaygısını da tetikleyecek kadar yoğun kavgalar ve küskünlükler gibi yaşantıların, bağlanma sistemini harekete geçireceği söylenebilir (Weiss, 1988). Özet olarak, kurama göre kaygı; başka birilerinin yakınında olma ihtiyacını artırmakta, bir başka kişiye yakınlaşmak için bir işaret olarak değerlendirilmektedir (Hazan ve Shaver, 2000).

Saldırganlık

İnsanın sosyal bir varlık olması nedeniyle kaçınılmaz olarak diğer insanlarla etkileşime girmektedir. Bu etkileşim süreci içerisinde birey bazen saldırganlığın uygulayıcısı bazen de mağduru konumuna gelebildiği için konu alan yazında çokça tartışılmış, nedenleri, etkileri ve boyutları farklı açılardan incelenmiştir (Yükselgün, 2008). Öyle ki, saldırganlık kavramı insanlığın var olduğu günden günümüze kadar olan süreçte birçok sorun ve çatışmanın nedeni veya sonucu olarak gelişen olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir (Özen, Gülaçtı ve Çıkkılı, 2004). Günümüz toplumlarında ise kavram çağın koşullarının da etkisiyle bireyin aile hayatında, iş ortamında ve sosyal yaşamında sürekli karşılaşılabileceği, farklı boyutları olan bir durum olarak gözlemlenmektedir (Hovardaoğlu, 1995). Bireyin bebeklik döneminden okul çağına, sosyal hayatından iş hayatına kadar yaşamının her alanında karşılaşılabileceği, yaşamın kaçınılmaz bir parçası haline gelen bu davranışın toplum üzerindeki zararlı etkisinin azaltılmasına yönelik çalışmalar günümüzde önemli bir hal almaktadır (Hogo ve Vaughan, 2006). Özellikle saldırganlığın okul çağındaki çocuklarda görülme sıklığının artması ve okullarda yaygınlaşması davranışın azaltılması, önlenmesi ve kalıcı çözümler üretilmesine yönelik çalışmaların zorunluluğunu bir kat daha artırmaktadır (Uzbaş ve Topçu-Kabasakal, 2009; Yılmaz, 2013).

Günümüze kadar bütün toplumlarda yaşanan saldırganlığın kaynağını ve nedenlerini açıklamak, kavramı tanımlamak için araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmış, farklı açılardan birçok görüş ortaya konulmuştur (Kayan, 2012). Örneğin; Öz (2007), saldırganlığı bir grup ya da bireyin bir başka kişi, grup, hayvan ya da nesneye karşı zarar verici yok edici davranış biçimi olarak tanımlamıştır. Benzer bir tanımlı da Hollenhorst (1998), yapmış ve saldırganlığı başka bir insan veya nesneye zarar verme amacı güden motor bir davranış biçimi olarak belirtmiştir. Fiziksel zarar vermenin yanında kavramın farklı boyutlarına da değinen Doğan (2006), saldırganlığı; birisine zarar verme, hakaret etme, incitme, canını yakma, kişilerin onurunu kırma, sakinliğine ve huzuruna son verme, kanuna uymama şeklinde tanımlamıştır. Benzer doğrultuda kavramın sosyal ve duygusal yönüne dikkat çeken Erdoğan (2005) göre ise saldırganlık; düşünce ve inançlarını

çoğunlukla uygun olmayan ve diğer kişilerin haklarını göz ardı ederek ifade etme biçimidir.

Kavramın oluşumuna farklı bir yönden değinen Kassinove ve Tafrate (2002), düşmanca saldırganlığın, dürtüsel olarak ve planlanmadan oluştuğunu, öfke aracılığıyla harekete geçtiğini, hedefi zarar vermek ve algılanan bazı kışkırtmalara tepki göstermek olduğunu savunmuştur. Köknel (2005) ise saldırganlığı kişinin korku veya kaygı gibi duygular yaşadığı zaman öfkelenmesi sonucu oluşan öfkenin doğrudan ifade şekli olarak tanımlamıştır. Bir başka açıdan da kişinin hedefine ulaşması engellendiğinde kişilik özelliğine göre verilen bir tepkidir (Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 2005).

Davranıştaki niyete dikkat çeken Ballard, Rattley, Fleming ve Ashley (2004) ise, kavramı kasıtlı olarak bir başka canlıya fiziksel veya duygusal olarak zarar verici tutum ve davranış olarak belirtmiştir. Aynı şekilde bir davranışın saldırganca olup olmadığını anlamak için davranışın niyetine dikkat etmek gerektiğini belirten Kağıtçıbaşı (2014), birisine veya bir nesneye acı ve zarar verme amacıyla yapılan davranışın saldırganca olduğunu böyle bir amaç taşımadan yapılan davranışların ise saldırganlık olarak değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Kavrama benzer bir açıdan yaklaşan Anderson ve Bushman (2002), başkalarına zarar vermeyi amaçlayan bütün davranışları saldırganlık olarak değerlendirirken arabanın kontrolünü kaybederek istemeden birisinin ölümüne sebep olma gibi başkalarına zarar verici davranışları saldırganlık olarak değerlendirmemektedir. Fakat bu görüşe göre tam tersi bir durumda zarar verme niyetiyle yapılan davranış sonuç olarak karşıdaki kişiyi incitmemiş, ona acı vermemiş olsa bile saldırganlık olarak değerlendirilmelidir (Kartal ve Bilgin, 2009). Bireysel değerlendirmelerin yanı sıra Bandura (1973 akt. Gökbüzoğlu, 2008), davranışın toplumsal yönüne de dikkat çekerek saldırganlığın toplumun değer yargılarına göre nitelendirildiğini, toplum tarafından zarar verici ve yıkıcı olarak tanımlanan davranışlar olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Sears (1988 akt. Yalçın, 2004), saldırganlığı toplum tarafından kabul edilmesine göre özgeci ve antisosyal olarak ikiye ayrılmış ve özgeci saldırganlığın, toplumsal normlar tarafından kabul edilebilir amaçlar doğrultusunda

yapıldığını, antisosyal saldırganlığın ise insanlara zarar verici ve toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlar olduğunu belirtmiştir.

Davranışlardaki niyete değil eylemin kendisine odaklanan araştırmacılar ise saldırganlığı, başkalarını inciten ya da incitebilecek bütün davranışlar olarak tanımlamaktadır (Arslan ve diğerleri, 2010). Aynı şekilde davranıştaki niyeti dikkate almayan Mustonen ve Pulkinen'e (1991 akt. Korkut, 2002) göre ise, saldırganlık; bir kişinin kendine, başkalarına, hayvanlara veya nesnelere karşı yanlışlıkla ya da niyetli bir şekilde fiziksel, psikolojik zarar verici davranışlardır.

Saldırganlık bireyin çevresine ya da kendisine yönelik zarar verici davranış biçimi olduğu gibi, bir başka açıdan ise bazı durumlarda kişinin kendini koruma adına gerekli gördüğü alternatif bir davranış şekli olarak değerlendirilebilmektedir (Ferris ve Grisso, 1998). Bu konuda Poggenpoel ve Mybrugh (2002), kavramı yapıcı-yıkıcı olarak ikiye ayırmakta ve bireyin çevresi ile olan ilişkisinde önemli bir unsur olarak değerlendirmektedir. From (1994) ise, daha geniş bir bakış açısıyla kavrama yaklaşmış ve saldırganlığın hem savunucu hem de yıkıcı yönlerinin bulunduğunu, savunucu saldırganlığın bireye kalıtsal olarak yüklendiğini, insanların ve hayvanların tehditlere karşısında yaşamı devam ettirebilmesi için gerekli olduğunu, yıkıcı saldırganlığın ise sadece insan türüne has bir özellik olduğunu ve zalimlik, zarar verme davranışlarını içerdiğini vurgulamıştır. Buna karşın bazı araştırmacılar bireyi, gelecek herhangi bir saldırıdan koruma amaçlı olsa bile karşı tarafa zarar verici fiziksel veya sözel bütün davranışları saldırganlık olarak değerlendirmektedir (Anderson ve Bushman, 2002; Koç, 2011).

Bireyin engellenme duygusuna vurgu yapan Yıldırım (2008) ise doğrudan gözlemlenemeyen bir iç durum olan saldırganlığın insanların çok kızdığı, birilerini incitmek istediği anlar olmasına rağmen ortaya çıkmadığını yalnız amaca ulaşma engellendiğinde eyleme dönüştüğünü belirtmektedir. Aynı şekilde Aronson (1997 akt. Yang, 2002), bireyin bir isteği, haz duyma beklentisi engellendiği durumlarda saldırganlık eğiliminin arttığını sadece bireyin mantığına uyan, sebepleri kendince

anlaşılan ve kasıtlı olmayan engellenme durumlarında saldırganlığın oluşmadığını bildirmektedir.

Yapılan tanımların farklılığından da anlaşılacağı üzere kavramın çok boyutlu yapısı dikkat çekmekte ve saldırganlığın gerçekleşme biçimlerine göre farklı şekillerde sınıflandırılabilmesi görülmektedir. Örnek verilecek olursa Gülay (2008), saldırganlığı doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde ele almış ve doğrudan saldırganlığı fiziksel olarak zarar verme (vurma, itme), sözel olarak incitme (tartışma, hakaret, tehdit) olarak tanımlarken, dolaylı saldırganlığı kişinin yakın ilişkilerini (dedikodu yapma) ve psikolojisini (dışlama) hedef alan davranış biçimi olarak belirtmiştir. Buss (1961) tarafından yapılan bir başka sınıflandırma ise saldırganlık fiziksel-sözel, aktif-pasif ve doğrudan-dolaylı olarak ayrılmıştır. Fiziksel saldırganlık; vurma, ısırma gibi fizyolojik tepkileri içerirken sözel saldırganlık; sözlü bir şekilde psikolojik olarak incitmektir. Bir diğer kategorideki aktif saldırganlık; amaca yönelik olup karşı tarafa doğrudan zarar verici nitelikte iken tam tersi olan pasif saldırganlıkta ise amaç karşıdaki kişiyi engellemektir. Sınıflamanın bir başka aşamasında yer alan doğrudan saldırganlıkta kışkırtma, öfkelenendirme gibi uyaranlar doğrudan karşı tarafa iletilirken, dolaylı saldırganlıkta bu uyaranlar dolambaçlı yollardan iletilmektedir. Aynı yönde Dodge ve Coie (1987), tarafından yapılan tanımda da bireyin belli bir amaç için sergilemiş olduğu saldırganlığa amaçsal (proaktif), başkaları tarafından yapılan saldırganlığa karşı kendini savunmaya ise tepkisel (reaktif) saldırganlık adı verilmiştir.

Saldırganlığın bir diğer sınıflama şekli ise duygusal ve araçsal saldırganlıktır. Duygusal saldırganlık; öfke, kızgınlık, kin gibi yoğun duygular nedeniyle karşı tarafı incitmeye yönelik iken, araçsal saldırganlık; içinde herhangi bir şekilde duygusal zarar verme amacı bulunmadan kişinin kendi amacına ulaşmak için bir başka kişiye zarar verici davranışlarda bulunmasıdır (Aktaş, 2001; Aronson, Wilson ve Akert, 2005).

Saldırganlığın sosyal boyutuna vurgu yapan araştırmacılar, ilişkisel saldırganlık kavramını geliştirmişler ve kavramı, kişilerin sosyal ilişkilerini bozarak, akran ilişkilerini manipüle ederek karşı tarafa zarar vermeyi amaçlayan saldırganlık türü olarak

tanımlamışlardır (Crick ve Grotpeter, 1995). Doğrudan saldırganlığın toplum tarafından kabul edilmemesi ve bazı sosyal yaptırımlarının olması nedeniyle saldırganca davranışların kullanımı saldırgan tarafından kısıtlanmaktadır (Archer, 2000). Bu durumda saldırgan doğrudan saldırganlık yerine saldırganca davranışların ve zarar verme niyetinin kolayca gizlendiği hatta bazı durumlarda yalnızca kurbanın fark ettiği, daha kabul edilebilir olarak değerlendirilen ilişkisel saldırganlığı kullanmayı tercih etmektedir (Linder, Crick ve Collins, 2002). İlişkisel saldırganlığın yıkıcı davranışları içerisinde tehdit içerikleri ve psikolojik baskı ön plandadır (Gülay, 2008). Örneklendirmek gerekirse bu ilişki yönelimli saldırganlık için kötü bir amaçla dedikodu yapma, arkadaşlığı bozmakla ve sosyal dışlama ile tehdit etme gibi örnekler verilebilir (Galen ve Underwood, 1997). Duygusal anlamda oldukça zedeleyici olabilen ilişkisel saldırganlığın egemen olduğu ilişkilerde kurbanların ilişkisi istismar edilmektedir (Ellis, Crooks ve Wolfe, 2009). Buna rağmen ilişkisel saldırganlığa sosyal ilişkilerde çok fazla maruz kalınması nedeniyle toplum tarafından ilişkinin bir parçası gibi algılanmakta bazen saldırganlık olarak değerlendirilmemekte hatta bazen kurban bile maruz kaldığı saldırganlığa karşı kendinin kurban olduğunu fark edememektedir (Linder ve diğerleri, 2002). Bir başka açıdan bakılacak olursa, ilişkisel saldırganlık türünde sadece kurban değil aynı zamanda saldırganda psikolojik ve sosyal güçlükler yaşamakta ve durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir (Grotpeter ve Crick, 1996).

Saldırganlığı Açıklayan Kuramlar

Psikanalitik Kuram

Kuramın kurucusu olan Freud (1959 akt. Masalcı, 2001) insanın doğuştan saldırganlık dürtüsüne sahip olduğunu ileri sürmekte ve davranışın gelişmesinde çocukluk dönemi baskılanmış arzuların etkili olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda Freud insanda doğumundan itibaren bulunan iki temel içgüdüden bahsetmiştir. Bunlardan birisi yaşam ile ilişkilendirilen “eros” iken diğeri yıkıcılık, ölüm ile ilişkilendirilen “thanatostur” (Murdock, 2013). Freud’a göre insanın kendisine yönelik yıkıcılığının kaynağı, ölüm içgüdü (thanatos) ile ilişkilendirilen davranışlardır. Fakat insan bu davranışları benliğin bütünlüğünü korumak adına kendisine yönlendirmek yerine bilinçsiz bir şekilde dış

dünyaya, nesnelere veya başka insanlara yönlendirir ve böylece saldırganca davranışlar ortaya çıkar (Gümüş, 2000; Karahan ve Sardoğan, 2012; Koç, 2011). Çünkü kaynağını yaşam içgüdüsünden alan cinsel dürtüler gibi kaynağını ölüm içgüdüsünden alan saldırganlıkta bedensel gerilimlerden oluşur ve dışa vurularak giderilmesi gerekir (Hogg ve Vaughan, 2007). Diğer bir ifadeyle insanın kendisini aç, susuz, uykusuz veya cinsel olarak uyarılmış hissedebileceği gibi bazen de saldırgan olarak hissedilmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Sonuç olarak; kuram içerisindeki yapısal modele göre saldırganlık ve yıkıcı dürtülerin kaynağının, kişinin doğuştan getirdiği ilkel yönü olarak tanımlanan alt benlik ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Geçtan, 2014).

Kuram içerisinde yer alan psikoseksüel gelişim evreleri ise bireyin doğumla başlayan ve ergenlikte olgun bir cinsel kimliğin oluşması ile sonlanan bir dizi cinsel gelişim sürecidir (Murdock, 2013). Bu gelişim dönemlerinin kendilerine özgü saldırganlığı ifade şekilleri bulunmaktadır. Örneğin; cinsel haz bölgesin ağız olarak belirlendiği oral dönemde saldırganca davranışlar ısırma şeklinde kendini gösterirken bir diğer dönem olan anal dönemde çocuğun kızgınlık duygularının temeli atılır ve tuvalet eğitimi esnasında otoriter ebeveyn tutumu ile karşılaşan çocuğun fiziksel saldırganlığa yöneleceği vurgulanır (Ustabaş, 2011). Bir sonraki dönem olan fallik dönemde de çocuğun karşı cinsten ebeveynine olan ilgisi ve kendi cinsiyetinden olan ebeveynine olan düşmanlığı saldırganlık ile ortaya çıkmaktadır (Geçtan, 2014).

Kuramın bir başka temsilcisi Fromm, organizmanın kendisini korumak için dürtüsel olarak doğasında barındırdığı saldırganlık türünü zararsız olarak değerlendirirken, karaktere yerleşen, öç alma ya da haz amaçlı saldırganlığın zararlı olduğunu belirtmiştir (Ayhan, 2006). Kuramcının zararsız olarak değerlendirildiği saldırganlık türünü Neo-psikanalistler de destekleyerek saldırganlığı, kişinin istek ve ihtiyaçlarının engellenmesine karşı gösterdiği savunma olarak değerlendirmektedirler (Kohut, 1998).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura tarafından temelleri atılan sosyal öğrenme kuramına göre kişi saldırganlık içgüdü ile doğmamakta, saldırganlığı sonradan öğrenerek kazanmaktadır (Brewer ve Crano, 1994; Karabıyık, 2003). Başka bir ifade ile kurama göre saldırganlığın asıl nedeni içgüdü ve dürtüler değil çevredeki uyarıcılardır (Başaran, 2008). Birey başkalarının davranışlarını gözlemler, örnek alır ve taklit eder, saldırganlıkta bu şekilde diğer davranışlar gibi gözlem ve model alma yoluyla öğrenilerek gelişen bir davranış şeklidir (Kulaksızoğlu, 2016). Çocuklarda bu şekilde yaşamları boyunca sosyalleşme süreci içerisinde kime, ne zaman, hangi koşullarda nasıl davranacaklarını, saldırgan davranışları hangi durumlarda kullanacaklarını ebeveynlerinden, arkadaşlarından ve medyadan öğrenmiş olur (Aktaş, 2001; Cüceloğlu, 2012). Çocuklar kendilerini, saldırgan davranış gösteren bireylerin yerine koyarak onlarla özdeşleşmektedir (Kulaksızoğlu, 2016). Bu konuda yapılan deneysel çalışmalarda, çocukların gözlem ve taklit yoluyla, özendikleri ebeveynlerinin, medyadaki sanal kahramanların veya etraflarındaki arkadaş ya da yetişkinlerin saldırganca davranışlarını gözleyip, gerçekte düşmanca duygular taşımaları bile aynı tür saldırgan davranışları daha sonra taklit ettikleri, yineledikleri görülmüştür (Çelen, 1989). Ebeveynler açısından bu durum, çocuğun ilk cinsiyet rollerini öğrendiği gibi saldırganlığın bazı türlerini de ilk olarak aile içinde deneyimlediğini göstermektedir (Özgüven, 2001). Medya açısından ise şüphesiz ki çocuklar sadece canlı biçimde gördükleri davranışları taklit etmekle kalmaz ayrıca kitle iletişim araçlarında gözledikleri kişileri taklit ederler (Solak, 2001). Günümüzde bilgisayar oyunlarının da sürece dâhil olması kitle iletişim araçlarının olumsuz etkilerin katlanmasına neden olmaktadır (Sondergaard, 2016). Kısacası saldırganlık konusunda aile ve toplumun tutum ve değer yargıları çocukların bu tür davranışları sürdürmelerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir (Doğan, 2005).

Çocuk ebeveynlerini ve çevreyi gözlemleyerek taklit etmesinin yanı sıra dolaylı ödül ve dolaylı ceza sistemi içinde dolaylı pekiştirmeler ile de saldırganca tepkileri öğrenebilmektedir (Çelen, 1989). Dolaylı pekiştirme ve dolaylı ceza sistemi içerisinde çocuk başkalarının yaptıkları davranışlar sonucunda aldıkları ödül, cezayı gözlemler ve

elde ettiği dolaylı pekiştirmeler ile kendisinin de aynı davranışı yapıp yapmayacağına dair bir kararda bulunmakta ve değerlendirmelerine göre uygun davranışı hayata geçirmektir (Bandura, 1977).

Bandura'ya (1977) göre saldırgan davranışı anlamak için renme ortamlarını, çevresel koşulları ve saldırgan davranışın pekiştirenlerini anlamak gerekmektedir. Kaçınılmaz olarak insan davranışları çevresel koşullarla etkileşim içindedir ve bu etkileşim içerisinde davranışların çevreyi etkilemesi gibi çevrede insanın davranışlarını etkileyerek şekillendirmektedir (Anderson ve Bushman, 2002; Taşkın, 2010). Gözlem ve taklit yoluyla renilen bir davranışın ise pekiştirilmesiyle doğru orantılı bir şekilde tekrarlanma ihtimali artmakta ya da azalmaktadır (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Nolen-Hoeksema, 2012). Birey kendisi için tahrik edici veya engelleyici bir durumla karşılaştığında daha önce benzer durumlarda rendiği türden davranış gösterme eğiliminde olacaktır. Eğer daha önce sergilemiş olduğu saldırganca bir tepkinin başkası tarafından ya da içsel olarak ödüllendirildiğini hissetmiş ise yeni durumda da aynı tepkiyi verecektir (Bilgin, 2013). Sonuç olarak hangi davranışın nasıl ödüllendirileceğini bilen birey, ödüllendirilme ihtimali en yüksek olan davranışı seçecektir. Sakin olmak amacına ulaştıracaksa sakin olacak, saldırgan olmak amacına ulaştıracaksa saldırganca davranacaktır (Altıntaş ve Gültekin, 2007).

Model olma konusunda çocukla etkileşim çerisinde olan kişilerin olaylar karşısında verecekleri tepkiler oldukça önemlidir. Örneğin; arkadaşlarına ve etrafına karşı saldırganca davrandığı için ailesi tarafından cezalandırılan çocuğun davranışının söneceği düşünülmektedir fakat ocuk bu cezadan da saldırganlığı renebilmektedir (Gander ve Gardiner, 1994). Çocuğun uygun olmayan saldırganca davranışlarına karşı ailenin uygun tepkileri verememesi de çocuğun davranışları olumsuz yönde etkilenecek ailenin çocukla baş etme ve çocuğun davranışlarını yönetme becerisi gszleşeceği için evdeki stres düzeyi artacak ebeveynler kendini çaresiz hissedecek ve oluşan karmaşık etkileşim sonucu saldırgan eğilimler artacaktır (Berkowitz, 1993). Aynı şekilde çocukların okul çağına gelmesiyle retmen ocuk için ebeveyninden daha güçlü bir model olmaktadır. Bu dönemde saldırgan davranışların retmen tarafından cezalandırılması, diğer rencilerin

bu türden davranışlar göstermesini engellerken, istenmeyen davranışın saldırgan bir şekilde cezalandırılması davranışın taklit edilme riskini de artırabilmektedir (Senemoğlu, 2010).

Bilişsel Kuram

Bilişsel Kuram'a göre saldırganlığın kaynağı bilgi işleme süreçleri ile ilgilidir. Kuramın genel felsefesine göre kişinin bir durum karşısında vereceği tepkiyi yaşanan olay değil olayın algılanış biçimi belirlemektedir. Bu nedenle bir durum karşısında bazı kişiler sakin tepkiler verirken bazıları durumu tehdit edici olarak algılayıp saldırganca davranışlar sergileyebilmektedir (Kılınç, 2012). Bireyin olayı algılayış biçimini ise gelişimsel süreçte edindiği gözlemler ve yaşantılar sonucu oluşan şemalar etkilemektedir. Çoğu sosyal davranışlarda olduğu gibi saldırganlık davranışında da bireyin sosyalleşme sürecinde oluşturduğu bu şemalar ile şekillenmektedir (Huesmann, 1988 akt. Kurtyılmaz, 2005). Böylece birey olaylarla durumlar arasında bir bağ kurar ve benzer olaylar karşısında kurduğu ilişkiye göre tepkide bulunur (Dönmezer, 2003). Çocuğun saldırganlığa ait şemalarının, durumu olumlu şekilde tanımlaması halinde ilerde saldırganca davranma eğilimi artacaktır (Şahin, 2004).

Zihinsel şemaların yanı sıra Ellis (1979 akt. Jones, 1995), saldırganlığı akılcı olmayan inançlar ile açıklamakta ve bireyin tehdit içermeyen bir durumu bile tehdit edici olarak algılaması sonucu saldırganlığın oluştuğunu belirtmektedir. Çünkü bireyin kendisine, çevresinde bulunan kişilere ve içinde yaşadığı dünyaya ait akılcı olmayan inançları öfke, kaygı, depresyon, sinirlilik gibi bireyi olumsuz yönde etkileyen duygulara neden olmaktadır (Dryden ve diğerleri, 2010). Bu duygular sonucunda ise saldırganlık, şiddet gibi davranışlar meydana gelmektedir (Kılıçarslan ve Atıcı, 2010).

Engelleme – Saldırganlık Hipotezi

Engellenme, sözlük anlamı olarak kişinin belirli bir amaca ulaşmaktan alıkoyması olarak tanımlanabilir. Engellenme durumu yalnızca kişinin çevresinden kaynaklanmaz

bazen de kişinin kendi içerisindeki çatışmalı istek ve eğilimler sonucu da oluşabilmektedir (Morgan, 2015). Bu aşamada Engelleme-Saldırganlık Kuramı saldırganlığın nedenini bireyin doğuştan getirdiği ve içgüdülerinden kaynaklandığı görüşünü savunan kuramlar ile davranışın nedenini bireyin dışında gören kuramlar arasında bir köprü niteliğinde olup saldırganlığı dışsal ve içsel nedenlere birlikte değerlendirmektedir (Aktaş, 2005). Kuram, engellenmenin yarattığı içsel gerilimi içgüdü kuramlarıyla açıklarken davranışın öğrenilen yönünü davranışçı kuramlar ile açıklamaktadır (Çetinkaya, 1991). Bu açıdan sadece engellenme doğrudan saldırganlığın nedeni değildir aynı zamanda engellenen canlının bilişsel ve fiziksel mekanizmaları da davranışı şekillendirmektedir (Arık, 1996).

Yapılan açıklamalar ile paralel olarak Miller, kişilerin geçmiş deneyimlerinin, kişilik yapılarının, olaylara yükledikleri anlamların ve beklentilerinin farklı olması nedeniyle olaylar karşısında verecekleri tepkilerin engellenmenin sıklığını ve derecesini etkilediğini belirtmektedir (Ancak, 1995). Aynı şekilde hedefe ulaşma yolunda engellenen birey, doğal olarak hoş olmayan duygular yaşadığı için bireyin durum karşısında verdiği tepki, stresle baş etmede kullandığı tepkilere, geçmişte birey açısından işe yarayan yöntemlere göre değişebilmektedir. Örneğin; engellenen birey başkalarından yardım talep edebilir, vazgeçebilir, görmezden gelebilir, çeşitli uyarıcı maddeler kullanabilir veya saldırabilir (Atkinson ve Atkinson, 1999).

Geniş açıdan bakıldığında birey doğumundan itibaren birçok engelle karşılaşır ve bunlara karşı bazen bekleme, erteleme, bazen bırakma, vazgeçme, bazen de saldırma gibi kişiye, aileye ve topluma göre değişen belli tepki biçimleri geliştirerek zamanla dayanıklılık kazanmaktadır (Öztürk, 1998). Etkileşimde bulunulan otorite tarafından ödül-ceza sistemi içerisinde sürekli olarak engellenen, fiziksel cezaya maruz kalan çocuk düşük benlik imajı ve reddedilmenin etkisiyle daha fazla saldırganca davranışlar sergileyebilmektedir (Berkowitz, 1993). Bunların yanı sıra kuram temsilcilerinden Berkowitz, çevreden gelen engellemelerin kişinin kendisini güçsüz hissetmesine, olayın yaratabileceği sonuçlardan çekinmesine neden olarak kızgınlık, saldırganlık gibi tepkilere

ek olarak bazen de korku, kaçınma içerikli davranışlara neden olabileceğini belirtmiştir (Asma, 2008).

Özet olarak kuramın dört temel sayıltısı bulunmaktadır. Bunlar: 1) Engellenme durumu saldırganlık için zemin oluşturmaktadır. 2) Engellenmenin kaçınılmaz sonucu saldırganlıktır. 3) Eğer engel çok güçlü ise tepki ertelenir ya da daha az güçlü olana yönlendirilir. 4) Saldırganlık sayesinde oluşan gerilim düşer ve daha sonra oluşabilecek olumsuz tepki ihtimalini zayıflatır (Brewer ve Crano, 1994).

Biyolojik Temelli Yaklaşımlar

Biyolojik Temelli Yaklaşımlar saldırganlığı organizmadaki bir takım biyolojik mekanizmalar ile açıklamaktadır. Yaklaşımına göre saldırganlık organizmanın merkezi sinir sistemi ve beyni kaynaklı kimyasal, genetik ve hormonal bir süreçtir ve kuramcılarının amacı, beyin ve sinir sisteminin saldırgan davranışla ilgili olan alanları tespit etmeye çalışmaktır (Atkinson ve diğerleri, 2012). Yaklaşımın, saldırganlığı içgüdüyle açıklayan kuramlardan farkı, insanı saldırganca davranmaya yönlendiren nedenleri biyolojik temellere dayandırarak açıklamasıdır (Ayan, 2010).

Konu ile ilgili olarak kuramcılar saldırganlığa neden olduğunu düşündükleri beyin bölgelerini, hormonları ve genleri incelemiş, çalışmalarını prefrontal korteks-amigdala-hipotalamus üçgeninde yoğunlaştırmışlardır (Savrun, 2000). Yapılan çalışmalarda amigdalanın limbik sistemin önemli bir parçası olduğu ve duygulardan sorumlu bir rolü olduğunu belirtmektedir. Çalışma mekanizması olarak, amigdala bağlantıları ile böbrek üstü bezlerinden stres hormonları salgılanmakta ve böylece canlı öfke, korku, heyecan gibi duygular yaşamaktadır (Korkmaz, 2000). Nitekim saldırganca davranışları olan hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda amigdalanın çıkartılması ile hayvanların daha sakin davranışlar sergilendiği gözlenmiştir (Uğur, 1994 akt. Kula, 2008). Benzer şekilde hayvanlarda beynin bazı bölgelerinin elektriksel uyarılması sonucu saldırganlık oluşurken bazı bölgelerinin uyarılması ile daha pasif ve sakin davranışların sergilendiği gözlenmektedir (Freedman ve diğerleri, 2003). Limbik sistem üzerine insanlar ile

yürütülen çalışmalarda ise 1966 yılında eşini ve çocuklarını öldürdükten sonra 38 kişiyi rehin alan ve rehinelerden 14'ünü öldürerek kendi hayatına da son veren saldırganın otopsi raporunda limbik sistem bozuklukları ve bu bölgede yer alan urların davranışta etkili olabileceği düşünülmüştür (Clayton, 2000).

Biyolojik temelli kuramcılar, tarafından yapılan çalışmaların yoğunlaştığı bir diğer alan hormonlar üzerinedir. Yaklaşım beyindeki sinirsel iletimden sorumlu olan nörotransmitterlerden serotonin'in dürtüsel saldırganlığı harekete geçirdiğini saldırgan davranışlarda bulunan gerek hayvan gerekse insanların düşük serotonin seviyesine sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Gökbüzoğlu, 2008). Saldırganca davranışların nedeni olarak merkezi sinir sistemimdeki seratonine odaklanan araştırmacılar seraton etkinlik düzeyi düşük olan canlıların yüksek olanlara göre daha saldırgan olduğunu, düşük seraton etkinliğinin beyin mekanizmalarının ve davranışın engellenmesine neden olduğunu bu nedenle saldırganlığın arttığını belirtmişlerdir (Kılınç, 2012). Amerikan ordusundan şiddet nedeniyle ihraç edilenler ve Finlandiya'da cinayet suçluları üzerinde yapılan çalışmada bu kişilerde seratonin azlığı dikkat çekmiştir (Erten ve Ardalı 1996).

Cinsiyet hormonları açısından ise erkeklik hormonu olarak adlandırılan androjen ile saldırganlık arasında bir ilişki gözlenmiştir. Hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda da erkek hayvanların çiftleşme dönemlerinde androjen hormon düzeylerinin yükseldiği ve daha saldırgan oldukları gözlenmiştir (Gümüş, 2011). Benzer şekilde insanlarda fetusun erkek olmasıyla birlikte vucutta testosteron salınımına başlamakta ve beyin oluşumunda görev almaktadır. Bu nedenle erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğu savunulmaktadır. Farklı ülkelerde cinsel suçlardan ceza alan kişilerden igdiş edilerek serbest bırakılmayı kabul edenlerin daha sonra cinsellikle ilgili eylemlerin yanı sıra saldırganca davranışlarında da bariz azalmaların olduğu gözlenmiştir (Tiryaki, 2000).

Biyolojik yapının yanı sıra bireyin maruz kaldığı fiziksel ve organik rahatsızlıkların, kafa travmalarının, akıl hastalıklarının, doğum sırası yaşanan sorunların da saldırganlığa neden olduğu düşünülmektedir (Şahan, 2007).

Problem tanım

Problem sözcüğü genel anlamda yaşamsal süreçte sıklıkla karşılaşılan, kişi tarafından istenmeyen, karmaşık görülen sorunları ifade eder (Açıkgöz, Tetik ve Yalçın, 2010). Daha özel anlamda ise; bireyin amacına ulaşmasına yönelik engellerin varlığına karşı giderilmek istenen, kişiyi zihinsel ya da fiziksel olarak rahatsız eden belirsizlik ve çözüm yolu için birçok ihtimale sahip olan her türlü güçlüktür (Cüceloğlu, 2008; Karasar, 2014). Kavramın tanımıyla ilgili olarak Dewey; insana meydan okuyarak, insanın zihnini karıştıran ve inancını belirsizleştiren bütün durumları problem olarak adlandırılmaktadır (Gelbal, 1991). Bingham'a (2004) göre ise bir durumun problem olarak adlandırılması için belirlenmiş olan bir amaç, amacın önünde bir engel ve amaca ulaşma arzusu ile birlikte hissedilen gerginlik halinden bahsetmek gerekmektedir. Benzer şekilde D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares (2004), tarafından problem; günlük hayatta sağlıklı bir işlevsellik için bireyin göstermesi gereken refleksin engeller nedeniyle gösterilememesi durumu olarak tanımlanmıştır. Bir süreç olarak değerlendirildiğinde ise bireyin koyduğu hedefe ulaşması engellendiğinde yaşadığı çatışma durumu ve engelin kaldırılması için kişinin problemi hissettiği andan itibaren en uygun çözüm yolunu bulmasına kadar geçen süredir (Morgan, 2015). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere birey, engel ve amaç problemin üç temel unsuru olarak görülmektedir (Adair, 2000). Bu üç faktör Öğülmüş (2006), tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Bunlar;

- i. Problem, kişi için amaca ulaşma sürecinde bir güçlük, bir engeldir.
- ii. Kişi problemi çözmek için ihtiyaç duyar ve kendine amaç belirler.
- iii. Kişi problemle ilk defa karşılaştığı için hazırlığı bulunmamaktadır, bu nedenle amaca ulaşmak için içsel bir gerginlik oluşur.

Kavramı tanımlamak için kişisel özellikler ve bireysel farklılıklar dikkate alındığında insanların yaşamı boyunca bir durumu problem olarak tanımlaması, basit veya güç bir durum olarak değerlendirmesi, içinde bulunulan duruma, yaşanan zamana ve kişiye göre değişmekte, her durum herkes için problem olarak değerlendirilmemektedir (Arıcı, 1998). Kişinin bir durumu problem olarak tanımlaması ve değerlendirmesi; a) durumun alışılmadık olması, b) zor ve karmaşık görünmesi, c) hedef belirleme konusunda kararsızlık yaşanması, d) beceri eksikliği, e) kaynak eksikliği, f) belirsizlik, g) duygusal

sorunlar gibi faktörlere bağlıdır (Nezu, Nezu ve D’Zurilla, 2007). Konuyla ilgili olarak Eskin (2011), bireyin hayatı boyunca yaşayabileceği problem türlerini dört başlıkta toplamıştır. Bunlar; 1) kişinin diğer bireyler ile olan sosyal etkileşimlerinden kaynaklanan kişiler arası sorunlar, 2) duygusal, davranışsal, biyolojik veya sağlık temelli bireyin kişisel sorunları, 3) bireyin üyesi bulunduğu toplumda meydana gelen toplumsal problemler ve 4) çözümünü diğer problem türlerine göre daha kolay olan ve günlük hayatın genel akışından kaynaklanan kişisel olarak adlandırılmayan gündelik problemler olarak tanımlanmıştır.

Sonuçta, kişisel olarak her birey, yaşamı boyunca hayatının devamını etkileyecek karmaşık, ağır problemlerle karşılaşabileceği gibi basit ve daha kolay problemlerle de karşılaşabilmektedir (Karabulut ve Ulucan, 2011). Bu durumda, yaşanan problem kişi için ister küçük boyutlu isterse büyük boyutlu olsun çözüme kavuşmadığı sürece kişinin psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, psikolojik sorunlar için tehdit unsuru oluşturacaktır (Yurttaş, 2001).

Problem çözme tanım

Bireyin günlük hayatında sosyal anlamda birçok problemle karşılaşması muhtemeldir. Yaşamda problemlerin olmaması ya da problemi olmayan bir yerin bulunması mümkün olmadığı için böyle bir beklentiye girmek yerine problemlerin çözüm yollarını öğrenmek çok daha sağlıklı olacaktır (Büyükkaragöz, 1994). Çünkü bireyin hayattan zevk alması ve kendisini başarılı hissetmesi, karşılaştığı sorunları etkili biçimde çözebilme yeteneğine bağlıdır (Yıldız, 2003). Bu açıdan bireyin problem çözme becerisi, sağlıklı bir hayat sürmesinde özellikle de ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakla beraber, beceride meydana gelen aksaklıklar yaşamı olumsuz yönde etkileyerek psikolojik sorunlara neden olabilmektedir (Danışık-Demirci, 2005; Olgun, Öntürk, Karabacak, Aslan ve Serbest, 2010).

Problem çözenin tanımı genel olarak; bireyin deneyim ve tecrübeleri sayesinde daha önce kazanmış olduğu bilgileri, yeni ve bilinmeyen durumlar karşısında kullanması,

problemi fark etmesi, tanınması, geçici çözümler üretmesi, çözümlerin uygunluğunu denemesi ve analiz, sentez gibi üst düzey bilişsel süreçlerin bütünü kullanması olarak tanımlanmaktadır (Bahar, 2006; Budak, 2005; Güven, 2010; Kuzgun, 2000; Öğülmüş, 2006; Slavin, 2006). Problem çözme aynı zamanda bir problemi çözmek için, önceden öğrenilen kuralların basit bir şekilde uygulamanın ötesinde yeni çözüm yöntemleri de bulabilmektir (Korkut, 2002). Süreç içerisinde bilgiyi kullanmanın, özgünlüğün, yaratıcılığın ve hayal gücünün önemli bir etkiye sahip olduğunu belirten Aksu (1988), problem çözmeyi amaca ulaşma yolunda karşılaşılan güçlükleri yenme süreci olarak tanımlamıştır. Bu süreç aynı zamanda bireyin günlük hayatında karşılaştığı sorunlarla etkili olarak başa çıkabilmesi için geliştirdiği bilişsel, davranışsal ve duyuşsal bir süreçtir (D’Zurilla ve Nezu, 1990).

Problem çözme becerisi ise öğrenilebilen ve eğitimle geliştirilebilen bir beceridir (Nacar, 2010). Bu nedenle sağlıklı bir şekilde problem çözme, belirli bilgi ve beceriye ihtiyaç duyan her insanın öğrenmesi gereken bir beceridir ve sürekli olarak geliştirilmelidir (Serin, Bulut-Serin ve Saygılı, 2010). Çünkü bireyin, karşılaştığı bütün problemleri aynı yöntemle çözmesi mümkün olmadığı için farklı problemlere yönelik farklı yöntemler keşfetmesi farklı beceriler geliştirmesi gerekmektedir (Kuru ve Karabulut, 2009). Becerinin en basit durumdan en karmaşık duruma kadar bireyin yaşamının tümünde etkili olduğu düşünüldüğünde verilecek kararların doğru veya yanlışlığına göre hayatı olumlu veya olumsuz yönde şekillendirmede oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır (Gülşen, 2008). Öyle ki kişi yaşamın ilk yıllarında temel gereksinimleri ile ilgilenirken yaşı ilerledikçe sosyal ve duygusal yönden daha karışık problemlerle karşılaşmaktadır ve bu problemleri uygun yollarla çözebildiği oranda hayata uyum sağlamakta ve ruh sağlığını korumaktadır (Büyükkaragöz, 1994). Birey bu beceri sayesinde amaca ulaşması yönünde karşılaştığı güçlüklerle baş eder, içinde bulunduğu şartlara uyum sağlar, engelleri azaltır ve gerginlikten kurtularak iç dengeyi sağlar (Bingham, 2004). Aksi takdirde birey etrafında gelişen durumlara uyum sağlayamaz, sorunlar ile etkili bir şekilde baş edemez ve gerilim meydana gelmektedir (Ferah, 2000).

Problem çözme süreci ile ilgili olarak Heppner ve Krauskopf (1987), kavramı; bireyin iç ya da dış, istek veya çağrılara uyum sağlamak için bilişsel ve duyuşsal işlemleri bir amaca yönlendirme, davranışsal tepkilerde bulunma olarak tanımlamış ve bu süreci beş aşamaya bölmüştür. Bunlar: 1) genel yaklaşım, 2) problemin tanımlanması, 3) seçeneklerin belirlenmesi, 4) karar verme aşaması ve 5) değerlendirmedir. Benzer noktalara vurgu yapan Sonmaz (2002) ise problem çözmenin bilişsel, duygusal ve sosyal boyutu olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu belirtmektedir. Bu aşamalardan; bilişsel boyutta sorunun anlaşılması, tanımı, analizleri, çözüm yolları en uygun kararın verilmesi yer alırken, duygusal boyutta; karşılaşılan engele karşı hissedilen gerginlik ve bu durum çözülene kadar azim gösterme ve sabretme yer alır. Son boyut olan sosyal boyutta ise daha önce benzer sorun yaşayan kişilerin nasıl çözüme ulaştığı hakkında bilgi toplama ve paylaşımında bulunma safhasıdır. Konu ile ilgili çalışmalar yapan ve problem çözme sürecinin sekiz aşaması olduğunu belirten bir başka araştırmacı Bingham (2004) ise bu aşamaları aşağıdaki şekilde sıralamıştır. Bunlar:

1. Problemi tanıma ve çözme ihtiyacı duyma: Birey bir problem durumuyla karşılaşması halinde öncelikle durumu problem olarak algılamalıdır. Bir problemin çözümü ancak onun problem olarak görülüp tanımlanmasıyla mümkündür oysa birçok kişi probleminin farkında bile değildir.
2. Problemin niteliğini, alanını tanımlama ve ilgili ikincil problemleri kavrama: Bir problem tanımlandıktan sonra bütün boyutları ile irdelenerek alt problemlerinin oluşturulması gerekir.
3. Probleme ilgili veri ve bilgileri toplama: Problem bütün yönleriyle belirlendikten sonra ilgili verilerin toplanması gerekir.
4. Probleme uygun verileri seçme ve düzenleme: Probleme ilgili verilerin toplanmasından sonra, veriler arasından problemin çözümüne uygun olanlar karşılaştırılarak düzenlenir.
5. Toplanmış verilerden elde edilen bilgilerle çeşitli muhtemel çözüm yollarını saptama: Bu aşamada probleme ilgili veriler incelenir ve çözüm yolları geliştirilir.

6. Çözüm seçenekleri arasından uygun olanı kararlaştırma: Problemin çözüm yolları belirlendikten bunlar arasından en uygun olanın seçilmesi gerekir.
7. Karar verilen çözüm yolunun uygulaması: Problemin çözümü için uygun görülen yolun uygulamaya konulması aşamasıdır.
8. Kullanılan yöntemin değerlendirmesi: Uygulamaya konulan çözüm yolu denendikten sonra sonuçlar değerlendirilerek, uygulanan yöntemin doğruluğu hakkında karar verilir.

Kişilerin probleme yaklaşımları ve problem karşısındaki tavırları bireysel olarak farklılaşabilmektedir. Bireylerin yaşanan problem karşısında nasıl bir tavır sergileyeceğini ve problem çözme becerilerini ise bireyin gelişim ve olgunlaşma düzeyi, yetenekleri, güdülenmesi, sosyal ve kültürel çevresi, eğitim düzeyi gibi faktörler etkilemektedir (Enç, 1982). Bu konuda Öner (1999), bireyin problem karşısındaki davranışlarını üç kategoride incelemiştir. Bu kategoriler; 1) Kaçınma: Birey sorundan kaçmayı, görmezden gelmeyi ya da yok saymayı tercih eder. 2) Saldırganlık: Bu davranış türünde de birey sorun durumunda karşı tarafa güç kullanarak, şiddet uygulayarak ya da saldırarak sorunu çözmeye çalışır. 3) İletişim: Problem halinde birey karşısındaki kişiye sözel veya fiziksel zarar vermeden sorunun varlığını kabul ederek çözüm için seçenekler oluşturmaya odaklanır, empati kurar ve işbirliği yapar. Bir başka araştırmacı Heppner ve Peterson (1982), ise kişilerin bir problem karşısında göstermiş oldukları farklı tavırları a) Aceleci, b) Düşünen, c) Kaçınan, d) Değerlendirici, e) Kendine Güvenli ve f) Planlı şeklinde altı boyutta sınıflandırmıştır.

Etkili problem çözme becerisi; bireyin problem durumunu çözme becerisine, sorun alanına yoğunlaşmasına ve kendine yönelik bilişsel değerlendirmesine bağlı iken bireyin problem çözme becerisine yönelik güvensizliği, uygun olmayan çözüm yöntemleri kullanmasına neden olmaktadır (Heppner, Baumgardner ve Jakson, 1985a). Problem çözme becerilerine güvenmeyen kişilerin kendine güvenlerinin zayıf, genellikle kaygılı, etkileşimde bulunduğu kişilerin beklentilerini anlamakta zorluk çeken kısacası daha fazla duygusal sorun yaşayan kişiler oldukları gözlenmiştir (Heppner, Baumgardner ve Jakson,

1985b). Bu süreci kısıtlayan, zorlaştıran ve olumsuz yönde etkileyen etkenler ise çözüme yönelik aktif araştırma becerilerinin gelişmemiş olmaması, kişinin sahip olduğu bilgi birikimi ve deneyimlerinin eksikliği, problemin yapısına ve çözümüne gerekli zamanın ayrılmaması gibi nedenler olarak gösterilmektedir (Bruning, Schraw ve Norby, 2014). Tam zıttı şekilde kişinin problem çözme sürecini kolaylaştırıcı unsurlar olarak ise problem karşısında nesnel davranabilme, kaygıyı yönetebilme ve yaratıcı düşünebilme gibi beceriler gösterilebilir (Ağır, 2007). Aynı şekilde bireyin problem çözme sürecinde etkili olabilmesi için problemi çözebileceğine dair umudu olmalı, problemden kaynaklanan stres ve gerginliğin çözüme yönelik aktarılması sağlanmalı, kişi çözüm için istek duymalı, kendine güvenmeli ve daha önce elde edilen deneyim ve gözlemleri etki bir şekilde kullanmalıdır (Bingham, 2004).

Yeterli problem çözme becerisine sahip kişiler, başarısızlıklardan sonra ümitsizliğe düşmek yerine sorunun nedenini araştırır, sonuç ile olması gereken arasındaki farkı inceleyerek muhtemel çözüm yollarını değerlendirir, kendi kararlarının sorumluluğunu alabilir, yeteneklerinin varlığına inanır ve sorun karşısında acele etmeden, düşünerek, planlı ve sistemli davranmaktadır (Akbaba, 2004). Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde sorunlarından kaçmak yerine yüzleşen, kendisini kontrollü hisseden ve problem çözme becerilerine güvenen kişilerin kendilik algılarının olumlu, ilişkilerde atılgan, sosyal kaygılarının düşük, fiziksel ve psikolojik olarak daha sağlıklı, akademik açıdan başarılı ve depresyon düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Atabay, 2004).

Öyle ki, günümüz şartları bireyden her geçen gün daha karmaşık bir hal alan toplum içindeki gelişim ve değişimlere uyum sağlayabilmesi için farklı türdeki problemlere yaratıcı, eleştirel ve analitik yönden yaklaşarak etkili çözümler üretebilmesi beklemektedir (Kelleci ve Gölbaşı, 2004). Bu nedenle günümüz insanının içinde bulunduğu ortama ve gelecekte karşılaşılabileceği şartlara uyum sağlayabilmesi için çabuk ve etkili kararlar vermesi gerekmektedir. Bu noktada çocukların küçük yaşlardan itibaren olaylara farklı yönlerden bakabilmesi, karşılaştıkları problemlerle başa çıkabilmesi, ileriki hayatı için oldukça faydalı olacak, çocuk yeni durumlar karşısında daha kolay uyum sağlayacaktır (Elias, 2003; Hertzog, 2009; Köken, 2002; Senemoğlu, 2010). Çünkü

bu beceri çocuğun yeteneklerini keşfetmesini, kendi bilgi ve becerilerini kullanmasını, ihtiyaçlarını karşılamasını sağlar böylece çocuk karşılaştığı güç durumlarda başkalarının kararına ihtiyaç duymaz, kendi becerilerine güvenir ve ileriki hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürür (Akman ve Erden, 1997).

Çocuğun problem çözme becerisinin gelişmesine yardımcı olmak için ise çocuk eğitiminde özellikle üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi problem çözme becerisinin kazandırılması yönünde olmalıdır. Becerinin gelişimi için çocuğun soruna yoğunlaşması sağlanmalı, sorunun sınırları netleştirilmeli, çözüme yönelik seçenekler geliştirmesi sağlanmalı ve seçenekler arasından uygun olanı seçebilmesi için fırsat verilmelidir (Kişisel ve Yıldırım, 1993). Ayrıca çocuğun sağlıklı bir şekilde problem çözme becerisi geliştirebilmesi için kendisini rahat hissettiği olumlu bir iklim gereklidir. Çünkü baskı, korku, eleştiri, kaygı, utangaçlık gibi yaratıcılığı körelten ortamlar kişinin başarılı etkinliklerde bulunmasını engellemektedir (Bingham, 2004).

Sonuç olarak bireyin yaşadığı çoğu sorunun temelinde problem çözme becerisinde yaşanan eksiklikler ve becerinin etkin biçimde kullanılmamasının yattığı görülmektedir. Bu durum bireyin yaşam doyumunu, hayat başarısını ve ruh sağlığını doğrudan etkilemektedir (Sonmaz, 2002). Bu nedenle çocukluk döneminden itibaren bireyin problem çözme becerisini geliştirici yönde çalışmaların yapılması özellikle önem kazanmaktadır (Kesicioğlu, 2015).

Problem Çözmeyi Açıklayan Modeller

Guilford'un Yaratıcı Problem Çözme Modeli

Guilford'a göre problem çözme kişinin çevresinden ve bünyesinden gelen bazı uyarıcılar ile başlar (Dinçer, 1995). Kişi mevcut durum ile olması gereken arasında bir fark hisseder ve bu farklılıktan rahatsızlık duyarsa problemi çözmeye kendince bulduğu yolları deneyerek başlar, sonuçlardan memnun oluncaya kadar devam eder (Terzi, 2000). Bu model bireyin, ezberci olmamasını, katı düşünme yerine esnek ve akıcı düşünerek eldeki

mevcut bilgiler ile yetinmeden sorun karşısında alışıla gelmiş çözüm yolları yerine kendine özgü farklı çözümler bulmasını beklemektedir (Albayrak, 2015).

Guilford (1984), yaratıcı düşünceyi zihinsel (esneklik, akıcılık, orijinallik ve yeniden yapılandırmak) ve duyuşsal (merak, karmaşıklık, risk alma ve hayal kurma gücü) iki alanda tanımlamıştır. Bu çerçevede Guilford'un, insan zekâsının işlevini yaratıcılıkla ilişkilendirdiği teorisi beş temel zihinsel öğeye dayanmaktadır. Bunlar; Tanımlama, Hafıza, Yakınsak düşünme, İraksak düşünme ve Değerlendirmedir (Terzi, 2000). Düşünsel öğeler içerisinde yer alan yakınsak düşünce; genel olarak bilinen yanıtlara dayalı, tek doğru yanıt odaklı ve doğrusal düşünme boyutudur. Bir diğer düşünce olan iraksak düşünme ise; eldeki bilgilerle yetinmeyen, farklı fikir akımlarına yönelen birçok olasılığın varlığına dayanan düşünme yöntemidir. Bu nedenle yeni çözümlere ve yaratıcılığa daha yatkın olup orijinal, sıra dışı fikirler üretir (Sungur, 1998). Teoride yer alan bütün öğeler birbiriyle etkileşim halindedir ve herhangi birinde oluşacak olan sorun, bütün problem çözme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir (Dinçer, 1995).

İçgüdülerden Yararlanma Modeli

Modelin geliştiricisi ve ilk Gestalt psikologlarından biri olan Kohler'e göre problem; algılama ve benlik arasında meydana gelen bazı etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkan gerilim ya da stres durumlarıdır. Bir problem üzerinde düşünüldüğünde veya soruna farklı açılardan yaklaşıldığında çözüm bir anlık iç görüyle bulunabilir (Solso ve MacLin, 2008). Aynı şekilde Gestalt psikologlarına göre çözüm ani ve tamdır yani çözümlenme ya da çözümlenmeme olarak tanımlanır, kısmi bir çözüm yoktur. Morris (2002), birçok problemin çözümünün genellikle ani bir parlama ve iç görüye dayandığını eğer dikkatli bir hazırlık ve belirli çabalar sonucunda bir sorun çözülemez ise problemin ayrıntısında boğularak, sorunun tamamının görülmesinin engellenmiş olabileceğini, bu durumda biraz ara verilerek farklı bir bakış açısıyla yeniden çözüme odaklanmanın daha mantıklı olacağını ifade etmiştir. Ara verilen bu dönemde kişi, karşısına çıkan sorunu ve sorunun çözümü için gerekli olan öğeleri değerlendirir, sorunun olası çözüm yollarını belirler, bulmuş olduğu yollarını zihninde sınar ve sorunun çözümü konusunda en uygun yolu keşfettiğinde davranışsal olarak eyleme geçer (Kasschau ve Michael, 2003). Bu davranış

sonucunda başarıya ulaşılmışsa problemin çözümünde kullanılan ilkeler, benzer problemlerin çözümünde kullanılmak üzere transfer edilir. Genel olarak bir problemin çözümünün, öğrenilmesi sürecinde ilk aşamada çözüm gerçekleşmekte, ikinci aşamada ise bulunan çözüm benzer durumlarda geri çağrılmaktadır (Glassman ve Hadad, 2009).

Konuyla ilgili olarak Köhler'in şempanzeler ile yürüttüğü çalışmasında şempanzelerin bir sorunu deneme yanılma yoluyla dereceli bir şekilde değil aniden çözdüğünü ve bir kez çözdükten sonra aynı çözümü birkaç basit hareketle daha sonraki durumda tekrarladığını gözlemlemiştir (Eroğlu, 2001). Bu gözlemine dayanarak çözümün ani olması, tekrarlanabilmesi ve yeni durumlara uygulanabilirliği olarak üç temel özelliği olduğunu bildirmiştir (Atkinson ve Atkinson, 1999). Bu konuda Binbaşıoğlu (1987), daha çok hayvanlar ve çocuklar sorunlarını bu yöntemle çözdüğünü fakat yetişkinlerin içgüdüleri ile davranışının pek fazla görülmediğini belirtmiştir.

John Dewey'in Yansıtımlı Düşünce Kuramı

Kuram asıl olarak Dewey tarafından geliştirilen Yansıtımlı Düşünce Kuramı'nın eğitim amaçlı kullanılması ve problem çözme modeli olarak adlandırılması ile ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2000). Eğitim açısından Dewey, günümüz okullarının tek görevinin bilgi vermek olmadığını öğrencilere yeni problemler ile baş etme becerisi ve gücünü de kazandırması gerektiğini belirtmekte, problem çözme ilkesini okulun genel ilkesi haline getirmektedir (Bakıoğlu ve Hesapçıoğlu, 1997). Dewey, çocuklardaki problem çözme sürecini, çocuğun sahip olduğu bilgilerden ziyade alışkanlıkları ve becerileri düzeyinde incelemiştir. Bu beceri ve alışkanlıklar; çocuğun gündelik hayatında karşılaşılabileceği problemlerin çözümünde ihtiyaç duyabileceği araçları sağlayabilmesi ve problem ile etkili bir şekilde başa çıkabilmesi şeklindedir (Hesapçıoğlu, 1997). Etkili biçimde problem çözme ise iyi düşünmeyi gerektirir; iyi düşünme alışkanlığına sahip olan bireyler sorunlarını daha kolay ve daha sağlıklı çözerler (Fidan, 2001).

Dewey tarafından önerilen problem çözme metodu şu şekildedir:

- i. Güçlülüğün farkına varmak ve problemi tanımlamak
- ii. İlgili bilgileri elde etmek ve sınıflandırmak

- iii. Uygun hipotezleri oluşturmak,
- iv. Mümkün çözümleri test etmek,
- v. Sonuçları doğrulamak ve onları değerlendirmek (Sungur, 1998).

Önerilen model hakkında Dewey, bu aşamaların sıralarının bazen değişebileceğini, herhangi bir aşamadan sürece başlanabileceğini ayrıca bazı aşamaların çıkartılarak yeni aşamalar eklenebileceğini belirtmektedir (Çilingir, 2006).

Karl Popper ve problem çözme

Karl Popper'e göre problem çözmek bir dünya görüşüdür, toplumsal bir durumdur ve bir 'sağ kalma sorunudur'. Bütün organizmalar gece gündüz durmaksızın sorun çözme ile uğraşmaktadırlar. Zaten yaşamak her şeyin üstünde bir sorun çözme sürecidir ve bilim gözlemlerle değil problemlerle başlar (Sungur, 1998).

Problemi anlamak için ilk olarak güçlüğün nerede olduğu saptanmalıdır. Problem çözmenin başlangıç noktası ise problemin kendisi ve problem olma nedenidir (Saygılı, 2000). Bir problemi anlamak, problemin bir parçasını sezinlemek, alt birimlerini tanımak ve birimler arası mantık örüntüsünü anlamak ile mümkündür (Terzi, 2000; Dinçer, 1995).

Popper'in problem çözme görüşüne göre beklentilerin gerçekleşmemesinden, zıtlıklardan ya da durumların bizi zor durumda bırakmasından dolayı ortaya çıkan sorunlar bizi öğrenmeye, bilgimizi arttırmaya, deneyimlemeye ve gözleme davet eder (Açık, 2013). Kişi problem durumunun kendisi üzerinde yaratmış olduğu dengesizlik durumundan kurtulmak ve dengeye ulaşmak için problemi çözmeye yönelmektedir (Saygılı, 2000). Bu aşamada bireyler meydana gelen veya gelecek olan problemleri çözmek için yaratıcı zekâlarını kullanır ve yeni bir çözüm geliştirirler. Çözümün geliştirilmesi ise beraberinde yeni problemleri doğurur bu durum zincirleme bir şekilde devam eder (Sungur, 1997). Çünkü problem çözme sonu olmayan bir süreçtir ve her çözüm bir başka çözülmemiş problemin başlangıcıdır (Korkut, 2002).

Problem çözüm için ise sorun cesaretle ortaya atılmalı, eleştiri ve eleme işlemine tabi tutulmalı daha sonra da eleştirilerin yönlendirmesiyle değişikliklerin yapılması gerekmektedir (Saygılı, 2000). Popper'e göre düşünsel, eleştirel, sanatsal, toplumsal, yönetsel alanlarda ki karmaşık problemler bile eleştirel bir geri besleme süreciyle evre evre çözülebilir (Gökbüzoğlu, 2008).

Mountrouse ve 5 Aşamalı Problem Çözme Süreci

Problem çözme becerisini çocuklar üzerinden ele alarak ebeveynlerin çocukla kurdukları ilişkinin çocuğun problem çözme becerisi üzerindeki etkisine odaklanan Mountrose'ye (2006) göre çocukların kendilerini birey olarak hissetmesi, sorunlar ile karşılaştıkları zaman etraflarındaki kişiler ya da ebeveynlerin çözümleri kendilerine sunması yerine deneme yanılma yapabileceği, fırsatların sunulması kendi çözümlerini kendilerinin üretebilmesi becerinin gelişiminde temel rolü oynamaktadır. Ebeveynlerin çoğunlukla 'bunu yapmalısın, onu yapma', şeklindeki problem çözme yöntemlerine karşın Mountrose, çözüm davranışın değiştirilmesi ve geliştirilmesi için çocukla sağlıklı bir iletişim kurularak davranışın temelinde yer alan duygu ve düşüncelerin meydana çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır (Öğülmüş, 2006).

Mountrose (2006), tarafından problem çözme sürecine bireyin duygu ve düşüncelerinin de dâhil edildiği beş aşamalı bir model geliştirmiştir. Bu model aşağıdaki şekildedir;

- 1) *Sorunu Tanımlama*: Sorunu tanılamak için yetişkin bütün dikkati ile sakin ve sabırlı bir biçimde, nelerin yaşandığını çocuktan dinlemeli.
- 2) *Duyguları İfade Etme*: Çocuk yaşanan durum hakkında neler hissettiğini söylerken, yetişkin çocuğun duygularını ifade etmesine, tanılamasına yardımcı olmalıdır.
- 3) *Olumsuz İnancı Bulma*: Sorunun altında yatan, sorunu meydana getiren düşünce süreci ve inançlar keşfedilmelidir.

- 4) *Olumlu İnanç Bulma*: Olumsuz düşünceleri, olumluya dönüştürebilmek için Değişim, Doğruluk ve Sonuçlardan yararlanma aşamasıdır.
- 5) *Geleceği Zihinde Canlandırmak*: Olumsuz düşünceler olumluya dönüştürüldükten sonra oluşan yeni inançlar ile sorun tekrar incelenerek gelecekte olabilecek olayları bu inançla hayal etmektir.

Alex Osborn'un Problem Çözme Kuram'ı

Beyin fırtınası tekniğinin geliştiricisi olan Osborn yaratıcı problem çözme sürecini sorun bulma, düşünce bulma ve çözüm bulma olarak üç aşamada incelemiştir (Sungur, 1997).

Bu aşamalar:

1. *Sorun Bulma*: Sorunu tanımlama ve hazırlık aşamasıdır. Sorunun tanımlanması, problemi karmaşanın içinden çıkararak netleştirmek, hazırlık ise gerekli verileri toplayarak analiz etmektir.
2. *Düşünce Bulma*: Düşünceyi üretme ve geliştirme aşamasıdır. Düşünce üretme süreci rehber niteliğindedir ve amaç olabildiğince fazla sayıda düşünce oluşturmaktır. Düşünce geliştirmede ise amaç oluşan düşünceleri birbiri ile ilişkilendirmek, yeniden işlemek ve en uygun olan düşünceyi seçmektir.
3. *Çözüm Bulma*: Değerlendirme ve seçme olarak iki aşamadan oluşur. Değerlendirme aşaması tercih edilen çözümlerin denenmesi ve farklı yollarla kontrol edilmesidir. Seçme aşaması ise bir düşünceyi başka bir düşünce ile kıyaslamayı ve son olarak çözüme bağlamayı içerir (Sungur, 1997).

Bandura'nın Problem Çözme Kuram'ı

Bandura (1977), tarafından geliştirilmiş olan Sosyal-Öğrenme Kuram'ına göre bireyler çoğu şeyi doğrudan öğrenmek yerine başkalarını gözleyerek dolaylı yoldan öğrenmektedir. Bu doğrultuda birey problem çözmeyi de aynı şekilde çevrelerindeki

insanların davranışlarını, sorun çözme yöntemlerini gözlemleyerek ve onları taklit ederek öğrenmektedir.

Kuram'a göre kişilerin problem çözme ve problemlerle başa çıkmayı deneyip denemeyeceklerini ise kendi yeterliliklerine olan inançlarının gücü belirli belirlemektedir (Çilingir, 2006; Taylan, 1990). Kişinin problem çözme yeterliliğine yönelik inanç ve değerlendirmeleri ilk olarak bebeklik döneminde sosyal ve fiziksel çevre ile ilgili yapılan deneyler, girişimler ve anne ve baba aracılığıyla olmakta daha sonra ise sosyal dünyanın genişlemesi ile akran aracılığıyla şekillenmektedir (Dora, 2003). Kişinin kendi yeterliliğine dair olan inancı, problemi çözmeye başlamasını, performansının etkililiğini, gösterdiği çabayı harcadığı zamanı etkileyerek, kişinin problem çözme süreci üzerindeki etkililiğini arttırıcı veya azaltıcı etkiye neden olmaktadır (Hamarta, 2007).

Hermann'ın Yaratıcı Problem Çözme Modeli

Beynin yapısı ve düşünme üzerine çalışan Hermann beyni işlevine göre A, B, C, D olmak üzere dört bölüme ayırmıştır. Bunlardan A ve B bölümleri sağ yarım kürede, C ve D bölümleri ise sol yarım kürede yer almaktadır (Düzakın, 2004). Bütün bölümler yaratıcı düşünmeden sorumludur ve her bölümün kendi değerleri ve bilme yöntemleri bulunmaktadır (Aydın, 2009). Sol yarım kürede yer alan bölümler imgesel, sezgisel ve yenilikçi fikirler üretirken sağ yarım küredeki bölümler bu fikirleri değerlendirir ve uygulamaya aktarmaktadır (Özden, 2004). Bireyler problem çözme sürecinde bu modellerden kendi baskın modellerini kullanmaktadırlar (Aydın, 2009). Hermann'a göre insanların beyinlerinin her bölümünü aynı sıklıkla kullanmaması nedeniyle kişilerin kendilerine özgü düşünme modeli ve davranışları bulunmaktadır (Lumsdaine ve Lumsdaine, 1995).

Yaratıcı problem çözme sürecinde altı değişik zihinsel yeteneğe ihtiyaç olduğunu belirten Hermann bu melekeleri altı meslek grubu ile karakterize etmektedir. Bunlardan Mühendis: İşlenmemiş fikirleri geliştirir, pratik hale getirir ve çözüm üretir. Yargıç: Fikirleri yargılar ve karar verir. Kâşif: Problemini bütün yönleriyle ortaya koyar.

Dedektif: Problem hakkında bulabildiği bütün bilgileri toplar ve problemi bütün yönleriyle değerlendirir. Sanatçı: Farklı bakış açıları ve özgün fikirler çıkarır. Prodüktör: Çözüm için stratejiler planlar ve denemeler yapar (Özden, 2003).

Davranışçı Yaklaşım

Davranışçı kuram genel olarak gözlenebilen davranışlara odaklanmaktadır. Kuramın temsilcilerinden olan Thorndike davranışların uyarın-tepki zinciri çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunur. Thorndike'a benzer olarak Watson'a göre de insan davranışları uyarın tepki çerçevesinde gelişmektedir ve davranışlar içsel-dışsal, öğrenilmiş-öğrenilmemiş olarak ayrılmaktadır. Hatta bu davranışlar içindeki içsel davranışlar tam olarak gözlenemediği için psikoloji çalışmalarının dışında tutulması gerekirken, bireyin problem çözümünü eyleme geçirmesi gözlenebilen bir davranış olduğu için bu durum psikoloji kapsamında tutulmalıdır (Schultz ve Schultz, 2001).

Problem çözme konusunda Thorndike, organizmanın kendisini tatmin eden davranışları deneme-yanılma yoluyla öğrendiğini ve bu davranışlardan tatmin edici etki bırakanların kalıcılık sağladığını belirtmektedir (Erden ve Akman, 2003). Ayrıca istendik davranışların benimsenmesinde ve sıklığının artırılmasında pekiştiricilerin önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir (Aydın, 1999).

Aynı zamanda problem çözme becerisinin gelişmesinde ve etkili çözüm seçeneklerin üretilmesinde problem ile karşılaşma sıklığı da oldukça önemlidir. Çünkü kişi bir problem durumu ile ne kadar sık karşılaşarsa problemi çözme süresi de o kadar kısalmakta, etkili çözümlere ulaşma ihtimali o derecede artmaktadır (Özdil, 2008). Konu ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada, aç haldeki bir kedi kafese konulmuş ve kafesin dışına da bir miktar yiyecek yerleştirilmiş, yiyeceğe ulaşmak kedi ilk olarak rastgele hareketler sergilemesine rağmen daha sonra kafesteki birden fazla açma manivelasını incelemeye başlamış en son ise doğru manivelayı bularak yiyeceğe ulaşmıştır. Bu çalışmada ulaşılmaya çalışılan yiyecek (uyarın) problem durumunda iken yiyeceğe ulaşmak için

kendinin sergilediği çaba (tepki), problem çözme olarak değerlendirilmektedir (Schultz ve Schultz, 2001).

Bilişsel Yaklaşım

Yaklaşımına göre problem, basitten karmaşığa doğru geniş bir dağılım göstermektedir ve fiziksel veya zihinsel her tür problemin çözümü için zihinsel bir süreç gerekmektedir (Gelbal, 1991). Zihinsel süreçler, sorunun olduğu ve çözümlendiği bir konumdadır. Kişinin karşılaştığı problemlerden ziyade onu rahatsız eden durum, problemi süzgeçten geçirdiği bilişsel yapıdır. Diğer bir ifadeyle asıl olarak yaşananlar problemin kendisi değil, bunlara ait kişinin baş edebilme becerisini algılayışı ve değerlendirişi sorunun kaynağını oluşturur (Türkçapar ve diğerleri, 1995) .

Kişinin problem ve problem çözmeye yönelik algı ve değerlendirmelerini, önceki yaşantılarında problem karşısında göstermiş olduğu bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkileri etkilemektedir (D'Zurilla ve diğerleri, 2004). Bu tepkilerden bilişsel tepkiler; problem olduğu esnada sorunun farkına varmak için gerekli olan dikkati, problem ile ilgili inançları, beklentileri ve değerlendirmeleri içermektedir. Duygusal tepkiler; problem ile ilgili oluşan olumlu (umut, heyecan) veya olumsuz (öfke, kaygı) iki yönlü duygusal durumlardır. Son olarak davranışsal tepkiler ise problem karşısında mücadele etme, başkalarının çözmelerini bekleme, görmezden gelme ve kaçınma gibi tepkileri içermektedir (Heppner ve Baker, 1997).

Algılanan Evlilik Çatışması

Evlilik, eşlerin birbiriyle kurdukları özel bir iletişim sistemi olup sistemde yer alan bütün üyeler bu iletişim sisteminden etkilenmektedir (Özügürlü, 1990). Birçok unsuru bulunan bu sisteminin kaçınılmaz bir parçası da eşler arası ilişkide yaşanan çatışmadır. Eşler arası yaşanan evlilik çatışması; çiftlerin karşılıklı bir şekilde birbirlerine müdahale etmesi ya da değerlerinin uyuşmaması sonucunda eşler arası yaşanan zıtlama, kavga, uyuşmazlık ve sürtüşme olarak tanımlanmıştır (Profeta, 2002; Yavuzer, 2016). Evlilikte doğal ve kaçınılmaz bir süreç olan bu anlaşmazlık ve çatışmaların nedeni olarak eşler; bazen

günlük olaylar ve uyuşmazlık gibi konuları bazen de istenmeyen duyguların ifadesi şeklindeki daha duygusal durumları ifade etmektedirler (Cummings ve Davies, 2002). Daha özel olarak incelendiğinde ise çatışmaların, temel ihtiyaçların karşılanamaması, çiftlerin farklı kültür, değer ve inançlara sahip olmaları, alışkanlıklar, çiftlerin birbirlerine karşı rekabetçi tutumları, güvensiz ve hoş görüşüz bir aile ortamı, çocuklar, akrabalar, iletişim çatışmaları, ev işlerinin paylaşımı ve boş zaman faaliyetleri gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir (Papp, Cummings ve Goeke-Morey, 2009; Yıldız 2015). Örneğin, orta çocukluk döneminde çocuğa sahip olan ebeveynlerin en yaygın anlaşmazlık nedenlerinin, çocuk kaynaklı olduğu, çocukların büyümesi ile beraber çatışmaların azaldığı gözlenmiştir (Mackey ve O'Brien, 1998). Eşler arası yaşanan çatışmalar daha genel açıdan incelendiğinde ise eşlerden birinin isteğinin diğeri tarafından engellenmesi ya da engellenme şekilde değerlendirmesi ve daha sonrasında algılanan engellenmenin önceki deneyim ve alışkanlıklar nedeniyle olumsuz olarak yorumlanması sonucu evlilik çatışması meydana gelmektedir (Tezer, 1986).

Eşlerin yaşadığı çatışmaların nedenleri ve kaynaklarından daha önemli bir konu da çatışmaların sonlandırılış şeklidir. Sonuç olarak bir evliliğin kalitesini, çatışma sayısının azlığından ziyade çatışmanın ortaya çıkmasından sonra nasıl ele alındığı ve nasıl çözüme ulaştığı belirlemektedir (Öner, 2013). Hatta çatışmanın olmadığı evlilikler her zaman iyi bir ilişkinin varlığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine iletişimin kopuk veya zayıf olduğu ilişkiler, zor durumdaki evlilikler olmasına rağmen çatışmaları daha az olan evliliklerdendir (Fincham ve Beach, 1999). Öyle ki uzun süreli ilişkilerde çatışma doğal olarak oluşacaktır. Bu süreçte ilişkide yaşanması muhtemel yıkımı önlemek için çatışmanın nasıl yönetileceğini bilmek oldukça önemlidir (Cüceloğlu, 2008). Yaşanılan çatışmaların çözümü için tek yol yoktur. Eşler farklı çözüm seçeneklerini deneyebilir ve en etkili buldukları yöntemi sürdürebilirler (Veroff, Young ve Coon, 2004). Bu konuda eşler birbirlerine sözel ve fiziksel şiddet uygulayarak, küserek, konuyu değiştirerek veya görmezden gelerek çatışmaları yıkıcı bir şekilde çözmeye çalışabileceği gibi ilişkiyi güçlendirici seçenekler üreterek, sağlıklı bir iletişim tarzı ile de yapıcı bir çözüme ulaşabilmektedirler (Ergin, 2011). Yapılan gözlemlerde ise evlilik çatışmalarının dört farklı şekilde sonlandırıldığı görülmektedir. Bunlar; 1) Uzlaşma: Eşlerden ikisinin de

kabul ettiği ortak bir noktada buluşma, 2) Boyun eğme: Eşlerden birisinin diğerinin fikrini kabul etmesi, 3) Geri çekilme: Çatışmadan kaçınma veya çatışmayı yarıda bırakma 4) Bırakma: Çatışmanın çözümsüz bir şekilde sonlandırılmasıdır (Segrin, 2004). Çatışma sırasında eşlerin birbirlerine destekleyici biçimde durumlarını anlatmaları yaşanan engelleme ve endişeyi ortadan kaldırarak çatışmanın şiddetlenmesini önleyebilirken (Veroff ve diğerleri, 2004), tersi durumda çiftlerin evlilik uyumu azalmakta, aile huzuru bozulmakta daha depresif davranışlar gözlenmektedir (Tutarel-Kışlak, 1995). Kısacası yaşanan çatışmalar yapıcı biçimde ele alınırsa çiftlerin evlilik doyumu artmakta, aksi durumda ise çiftler kendilerini istedikleri düzeyde olmayan bir ilişkiye katlanma durumu içinde bulmaktadırlar (Öner, 2013).

Evlilik çatışmasının eşler üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra dikkati çeken bir diğer önemli konu da aile sistemi içerisinde yer alan çocukların yaşanan çatışmadan nasıl etkilendiğidir (Erel ve Burman, 1995). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda çocuklarda görülen uyum sorunlarının ebeveynlerin evlilik ilişkisinde yaşanan sorunlarla ilişkili olduğu, evlilik ilişkisinin ebeveyn çocuk iletişiminde ve çocuğun ruhsal gelişiminde önemli bir kavram olduğu bilinmektedir (Grych ve Fincham, 1990). Çünkü ebeveynler arası yıkıcı anlaşmazlıklara şahit olan çocuk duygusal ve fizyolojik olarak yüksek seviyede uyarılmakta, duygusal olarak kendini güvende hissetmemekte, ailenin sarsılmazlığına ve koruyuculuğuna dair inancı yıkılmaktadır (El-Sheikh, Buckhalt, Cummings ve Keller, 2007). Ayrıca ebeveynler arasındaki düşmanca etkileşimin, ebeveynleri yıpratıcı ve zayıflatıcı etkileri göz önüne alındığında bu tarz etkileşim biçimi etkili anne babalığa da engel olmaktadır (Buehler, Krishnakumar, Anthony, Tittsworth ve Stone, 1994). Aynı şekilde eşler arasında yaşanan çözülmemiş çatışmalar eşlerin etkili bir şekilde ebeveynlik görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek, çocukların duygusal ve sosyal gelişimini derinden etkileyecek bunun sonucunda da çocuklarda çeşitli davranış ve uyum sorunları ortaya çıkacaktır (Erel ve Burman, 1995; Yavuzer, 2010). Sonuç olarak aile bir sistem olarak ele alındığında çocuk bu sistemin içine gömülmüştür ve bu sistemden bağımsız olarak anlaşılması mümkün değildir. Stresli bir olayın çocuğa yansımalarını anlamının en sağlıklı yolu da çocuğun bu konudaki algılarının değerlendirilmesidir (Fincham,1998).

Bu açıdan çocuğun evlilik çatışması algısı; çocuğun gözünden ebeveynlerinin aralarında yaşanan iletişim sorunlarının ya da evlilik ilişkisinin nasıl görüldüğü veya çocuğun ebeveynlerinin ilişkisine yönelik algısı olarak tanımlanabileceği gibi çocuğun yetiştiği, vaktinin çoğunu geçirdiği aile ortamı ve ebeveynlerinin anlaşmazlıklarına dair düşünceleri, çatışmanın önemi ve anlamı hususunda değerlendirmeleri olarak da tanımlanabilir (Ulu ve Fışıloğlu, 2004).

Çocuğun algıladığı evlilik çatışması ve uyumu arasındaki biçimlendirici ve aracı değişkenler ise dört modelde incelenmektedir. Bunlar:

- i. Yayılma Hipotezi
- ii. Telafi Hipotez
- iii. Duygusal Güven-Güvensizlik Hipotezi
- iv. Bilişsel-Bağlamsal Çerçeve Hipotezi şeklindedir.

Algılanan evlilik çatışmasını açıklayan modeller

Yayılma Hipotezi

Yayılma hipotezi sosyal psikoloji kavramlarından yararlanarak Engfer (1988), tarafından geliştirilerek, bir sistemde yoğun bir şekilde yaşanan duygu ve davranışların yoğunluğu daha az olan sisteme doğru taşınması şeklinde tanımlanmıştır. Bu hipoteze göre ebeveynin evlilik ve aile sistemine dair olumlu veya olumsuz bütün duyguları ebeveynin çocuk ile olan ilişkisine yansımaktadır.

Hipotez çerçevesinde aile sistemleri içerisinde meydana gelen yayılmanın etkileri; sosyal öğrenme teorisi, aile sistemleri, sosyalizasyon ve sosyolojik teori olmak üzere dört temel mekanizma ile incelenmiştir. İlk mekanizma olan sosyal öğrenme teorisine göre çocuklar ebeveynlerinin davranışlarını taklit ederler. Çatışmalı evliliklerde ebeveynler birbirlerine

karşı soğuk, ilgisiz, düşmanca ve işlevsiz bir etkileşim modeli sunacağı için çocuklarda etraflarına karşı bu tür davranışlar sergileyeceklerdir (Grych ve Fincham, 1990).

Bir diğer mekanizma olan aile sistemleri; günah keçisi bulma yöntemiyle işlemektedir. Ebeveynler yaşamakta oldukları evlilik ilişkileri ile ilgili sorunlara odaklanmak yerine çocuğun davranış sorunlarına odaklanarak yaşanan ilişki sorunlarını, çocuğun davranış sorunları ile ilişkilendirirler ve çocuğa karşı aşırı suçlayıcı veya koruyucu bir tutuma bürünebilmektedirler (Buhler, Benson ve Gerard, 2006). Bu durumda çocukta kendisini de tehdit eden ebeveyn çatışmasından ebeveynleri uzak tutmak amacıyla sorunlu davranışlarını artırma yönünde ilerleyebilmektedir. Bu durum ilk zamanlarda evlilik alt sistemlerindeki bazı sorunlar azaltsa da ilerleyen zamanlarda ebeveyn çocuk ilişkisinde yeni sorunlara neden olabilmektedir (Erel ve Burman, 1995).

Bir sonraki mekanizma olan sosyalizasyona göre ise evlilik çatışması yaşayan ebeveynler çocuklarına karşı tutarlı disiplin kuralları uygulayamamaktadırlar (Erel ve Burman, 1995). Ebeveynlerin kendi aralarında iletişim sorunları ve anlaşmazlıklar yaşamaları nedeniyle çocuğa karşı farklı disiplin kuralları uygulayarak ve çocuğun tutarlı olmayan, sınırları belirsiz sosyal ortamda bir takım sorunlar yaşamasına neden olurlar (Krishnakumar ve Buehler, 2000). Sonuç olarak anne-baba arası ilişki sağlıklı olmadığı zaman aile içinde anne, baba ve çocuk arasındaki iletişim de sağlıklı olmayacaktır (Serin ve Öztürk, 2007). Diğer taraftan evliliklerinde çatışma yaşayan ebeveynler daha az etkili disiplin kuralları uygulayıp, çocuklarını daha çok kontrol etme eğilimindedir (Kitzmann, 2000).

Son mekanizma olan sosyolojik perspektif ise aile içindeki strese ve rollerde yaşanan güçlüklerle odaklanır. Ebeveynlerin anlayış ve sevgi ile sürdürdükleri evlilik ilişkisi ailenin genel havasını ebeveynlerden çocuklara doğru yayılan uyumlu ve sıcak ilişki şeklinde etkilemektedir (Yörükoğlu, 2010). Tam tersi durum olan stresli evliliklerde ise ebeveyn duygusal anlamda örselendiği için isteksiz hale gelecek çocuklarına karşı dikkatsiz daha tahammülsüz ve duyarsız olacaktır (Erel ve Burman, 1995).

Telafi Hipotezi

Telafi hipotezinin temelleri genel sistem teorisinde yer alan, eşler arasında yaşanan uyumsuzluk sonrasında ortaya çıkan üçgenleşme ve koalisyon kavramlarına dayanmaktadır. Bu kavramlar sistemik temelli aile yaklaşımlarından ilki olarak bilinen ve Murray Bowen tarafından geliştirilen aile terapisinin temel kavramlarından biridir (Gladding, 2013). Üçgenleşme; çocuğun evlilik çatışmasına dâhil olması, çatışmanın ortasında kalma durumudur ve ebeveynler çocuğu iletişim aracı, sırdaş veya müttefik olarak görürler (Franck ve Buehler, 2007). Koalisyon ise çocuk ile ebeveynlerden birinin yakın ilişki kurarken diğer ebeveynin dışlanmasıdır (Erel ve Burman, 1995).

Bu hipoteze göre çatışmalı bir evlilikte ebeveynler eksik olan mutluluğun telafisi olarak çocuğa daha fazla ilgi ve sevgi göstermekte evlilik ilişkisinden karşılayamadıkları sevgi ve tatmini çocuk ile olan ilişkilerinde aramaya yönelmektedirler (Zimet ve Jacob, 2001). Ya da tam zıttı bir şekilde evlilik ilişkisinin yüksek kalitede olduğu ailelerde çocuğun doğumu ilişki için engel olarak görülmekte ve ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir (Erel ve Burman, 1995). Kısacası hipotez ebeveyn evlilik ilişkisi ile çocuk arasındaki ilişkinin ters orantılı olduğunu, ebeveyn evlilik ilişkisinin uyumlu olduğu durumda çocuk ilişkisinin olumsuz yönde ilerlediğini, evlilik ilişkisinin uyumsuz olduğu durumlarda ise ebeveyn çocuk ilişkisinin olumlu olarak ilerlediğini savunmaktadır. Konu ile ilgili Roberts (1991), tarafından yapılan çalışmada evliliklerine yönelik şiddetli çatışma bildiren babaların okul öncesi çocukları ile daha fazla ilgilendikleri, daha duyarlı oldukları bulgulanırken annelerde herhangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

Duygusal Güven-Güvensizlik

Teori J. Bowlby' nin geliştirmiş olduğu Bağlanma kuramından yola çıkılarak Davies ve Cummings (1994) tarafından, evlilik çatışmasının çocuklarda hangi süreç ve mekanizmalar ile davranış ve uyum sorunlarına neden olduğunu incelemek amacıyla geliştirilmiştir (Davies ve Forman, 2002). Bağlanma kuramında olduğu gibi duygusal güven hipotezine göre de güven hissi insanların en önemli ihtiyaçlarından biridir ve

çocuğun yaşadığı güven hissi uyumunu etkileyen bir etkidir (Cummings ve Davies, 1998). Aynı şekilde bu his, çocukların duygularının düzenlenmesinde ve evlilik çatışmasına karşı vereceği tepkilerin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Çünkü çocuklar kendi duygularını düzenlemeyi ebeveynlerin evlilikte ki davranışlarını gözlemleyerek öğrenmektedirler (Grych ve Fincham, 2001). Bu aşamada yapıcı anne baba tutumları çocuğun duygusal güvenlik hedefine olumlu yönde katkıda bulunurken, yıkıcı ebeveyn tutumları bu durumu tehdit etmektedir (Grych ve Finchman, 1990).

Yeterli güvene sahip çocuklar evlilik ilişkisini uyumlu, sıcak ve sarsılmaz olarak değerlendirirken, yeterli güvene sahip olmayanlar ilişkiyi düşmanca, soğuk ve parçalanabilir olarak yorumlamaktadır. Duygusal güven geçmiş deneyimlerin ürünüdür ve gelecekteki tepkilerinde belirleyicisidir. Bu nedenle uzun dönemde görülebilecek uyum problemleri geliştirme riskini artırabilmektedirler (Cummings, Schermerhorn, Davies, Goeke-Morey ve Cummings, 2006). Bu hipotez çerçevesinde Davies ve Forman (2002) tarafından yapılan çalışmada kendini güvensiz ve reddedilmiş hisseden çocukların kendini güvenli hisseden çocuklara göre daha fazla ebeveyn çatışmasına maruz kaldıkları ve sorunlu davranışları daha yüksek düzeyde sergiledikleri gözlenmiştir.

Kendisini güvensiz hisseden çocuğun çatışmaya yüklediği anlam olumsuzlaşmakta ve başa çıkma mekanizmaları etkisizleşmektedir (Davies ve Cummings, 1994). Bu durumda yaşanan çatışmaları bir tehdit olarak değerlendiren çocuk, çatışma karşısında duyarsız davranmak veya görmezden gelmek yerine tehdidi azaltabilmek için taraf tutma, çözüm bulma, dikkati dağıtma, odayı terk etme veya saklanma gibi güvensiz tepkilerde bulunabilmektedir (Keller, Cummings, Davies ve Lubke, 2007). Başa çıkma becerilerinde sorun yaşayan çocukların ise günlük sorunlar karşısında kendilerini duygusal ve davranışsal olarak düzenlemeleri zorlaşmaktadır (Grych ve Fincham, 2001; Güven, 2013).

Bilişsel-Bağlamsal Çerçeve

Evlilik çatışması ve çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi açıklayan diğer modellerin yetersiz kaldığı durumları açıklamak için Grych ve Fincham tarafından Bilişsel-Bağlamsal Çerçeve modeli geliştirilmiştir. Model çocuğun bilişsel boyutunun yanında duygusal boyutunun da önemine değinir ve çocuğun çatışmayı yorumlama şekline göre çatışmadan etkileneceğini belirtir (Grych ve Finchman, 1990). Çocuğun uyum ve davranış sorunları ile ebeveyn evlilik çatışmasına dair algısı birbiri ile ilişkilidir ve evlilik çatışması, çocuğun anlamlandırarak baş etmesi gereken bir tehdit uyarandır (Şendil ve Kızıldağ, 2005).

Grych ve Fincham (1990), çocuklar tarafından algılanan anne baba çatışmasını üç basamakta incelemektedir. Bu basamaklardan; tehdit: “*Bana ne olur, ben nasıl etkilenirim*” şeklindeki çocuğun anlaşmazlığın kendisini nasıl etkileyeceğine dair endişeleridir. Başa çıkma: Çocuğun yaşanan çatışmaya yönelik “*Ben ne yapabilirim*” şeklinde çözüm arayışıdır. Suçlama ise; “*Bu çatışmayı kim başlattı, Yaşananlar kimin suçu*” tarzında, yaşanan çatışmadan kimin sorumlu olduğunu belirleme safhasıdır.

Bir çatışma anında çocuk ilk olarak olayın farkına varır ve duygusal tepkide bulunur. Daha sonra çatışmayı dinler, kendisiyle ilgili olup olmadığını, tehdit içerip içermediğini değerlendirir (Hoşcan, 2010). Bu sırada çocuklar genellikle kendisine veya etrafındaki kişilere zarar geleceğinden, çatışmanın boşanma ile sonlanacağından endişelenmektedir. Bu değerlendirmede çocuğun gelişim dönemi, yaşanan çatışmanın sıklığı ve bireysel faktörler belirleyici unsurlardır (Bradbury ve Fincham, 1993). Sonuç olarak, çatışmaya maruz kalan çocukların çoğunun sorun bildirmesinin yanı sıra, yaşanan duygunun yoğunluğu çocuğa göre farklılaşmaktadır.

Bir sonraki aşama ise çocuğun çatışmanın nedenine göre kendi tepkisini belirlemeye çalıştığı hassas bir aşamadır. Çocuk çatışmanın nedenini, çatışmadan kimin sorumlu olduğunu, çatışma ile nasıl başa çıkacağını inceler ve daha sonra bir kararda bulunur eğer

bu aşamada çocuk kendisini sorumlu tutup, çatışmanın etkisinin uzun dönem süreceğine karar vermişse durumdan çok daha fazla etkilenmektedir (Grych ve Fincham, 1990). Model çerçevesinde yapılan çalışmalar da yetişkinlerin sıradan sayabileceği bir çatışmayı çocukların farklı boyutlarda değerlendirdiği, algıladıkları çatışmaya göre uyum sorunları geliştirdiği, ebeveyni ile olan ilişkisinin etkilendiği tespit edilmiştir (DeBoard-Lucas, Fosco, Raynor ve Grych, 2010; Formoso, Gozales, Barrera ve Dumka, 2007; Grych, Fincham, Jouriles, McDonald, 2000; Öz, 1999).

Özet olarak, evlilik çatışması çiftler için özellikle üzerinde durulması gereken önemli bir süreçtir. Çünkü hem bireysel, hem eş, hem de ebeveyn olarak çocukların duygusal ve davranışsal yapılarına olumsuz yönde etkileri bulunmaktadır.

Algılanan Evlilik Çatışmasının Özellikleri

Evlilik çatışmasının sıklık, şiddet, özellik ve çözüm gibi farklı boyutları ve özellikleri bulunmakta ve bu özellikler çocukların çatışmayı algılamasını ve başa çıkma davranışlarını etkilemektedir (Şendil ve Kızıldağ, 2005). Bu faktörler aşağıdaki şekilde incelenmektedir.

Çatışmanın sıklığı

Ebeveyn çatışmasına sıklıkla maruz kalan çocuklarda genel olarak iki durum gözlenmektedir. Bunlardan ilki çocuğun çatışmaya karşı duyarsızlaşması ve umursamaması, ikincisi ise çatışma karşısında daha da hassaslaşması ve birtakım sorunlar sergilemesidir (Grych ve Fincham, 1990). Çocukların bu tepkilerden hangisini daha sık kullandığını belirlemek için yapılan çalışmalardan; sık evlilik çatışmasına ve saldırganlığa maruz kalmanın sosyal problem çözme becerisi ile olan ilişkisini inceleyen Goodmann, Barfoot, Frye ve Belli (1999), saldırgan tutumların ve yaşanan çatışmanın sıklığı arttıkça problem çözme becerisinin düştüğünü tam tersi durumda ise çocukların daha taktiksel çözümler ürettiğini tespit etmişlerdir. Aynı zamanda sık sık ebeveyn çatışmasına şahit olan çocuklar, ebeveynlerine karşı düşmanlık algısı içinde dışsal ve içsel içerikli davranış sorunları sergilemektedir (Harold ve Conger, 1997). Ayrıca yapılan

boylamsal çalışmalarda boşanma sonrası yaşanan çatışmanın azalmasıyla davranış sorunlarının azaldığı tespit edilmiştir (Long ve Forehand,1987; Öngider, 2006). Yapılan bu araştırmalar dikkate alındığında, çocukların daha önce belirtilen tepkilerden, ikinci tür tepkileri gösterme olasılığının daha fazla olduğu görülmektedir.

Çatışmanın şiddeti

Evlilik çatışmasının çocuklara yönelik yansımalarını etkileyen bir diğer boyutu da çatışmanın şiddetidir. Çatışmaların gündelik atışmalardan kendini kaybetmeye kadar farklı biçimleri ve yoğunluğu olabildiği gibi çocuklara yansımaları da farklılaşmaktadır. Örneğin, düşük şiddetteki çatışmalar sık olsa bile yüksek şiddette olan düşmanlık ve saldırganlık içeren çatışmalara göre davranış sorunları ile ilişkisi daha düşüktür (Grych ve Fincham, 1990). Fakat ebeveynler arası yaşanan çatışmanın şiddeti arttıkça çocukların öfke, çaresizlik ve endişe duyguları da artmaktadır (Şendil ve Kızıldağ, 2005).

Yapılan çalışmalarda 8-11 yaşında aile içinde fiziksel ve yüksek düzeyde saldırganlığa şahit olan erkek çocukların, sözel saldırganlığa ve düşük düzeyde çatışmaya maruz kalan akranlarına göre kendilerini daha fazla engelledikleri, daha az eleştirdikleri ve kendilerine zarar vermeye eğilimli oldukları görülmüştür (O'Brien, Margolain ve John, 1991).

Çatışmanın içeriği

Ebeveynlerin evlilik ilişkisi ile çocuğun davranışları arasında etkili olan bir diğer değişkende yaşanan çatışmanın içeriğidir. Ebeveynler arası yaşanan çatışmanın içeriği ailenin özelliğine, içinde bulunulan ortama ve zamana göre değişebildiği için bazı konular çocuk tarafından normal olarak algılanırken bazı konular tehdit edici olarak değerlendirilmektedir (Zimet ve Jacob, 2001). Çocuk değerlendirmeleri sonrasında, eğer yaşanan çatışmaların kendisi ile ilgi olduğunu hissederse daha fazla davranış sorunları sergilemektedir (Grych ve Fincham, 1990). Bu aşamada çocuğun korkularından birisi de kendisi istemese bile ebeveynleri tarafından çatışmaya dâhil edilmektir (Grych ve Fincham, 1993). Örneğin, çocuk yetiştirme hususunda anlaşmazlık yaşayan anne babaların erkek çocuklarının davranış sorunlarını inceleyen Jouriles ve diğerleri (1991),

çocuklar ile ilgili olan çatışmaların diğer çatışmalara göre davranış sorunları ile daha bağlantılı olduğunu belirlemiştir. Ayrıca çatışmanın sıklığı, yoğunluğu ve çözümü daha çok dışa yönelim sorunları ile ilişkili iken çatışmanın içeriğinin, içe yönelim sorunları ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Davies ve Cummings, 1994). Çünkü çatışmanın kendisi ile ilgili olduğunu düşünen çocuk kendini çatışmaya dâhil olma mecburiyetinde hissetmekte, olaklardan kendisini sorumlu tutmakta ve sonuç olarak kendisini daha olumsuz değerlendirerek daha fazla korku ve çaresizlik yaşaymaktadır (Zimet ve Jacob, 2001). Kendi davranışlarından dolayı bütün bu korku, kaygı ve suçluluk duygularını yaşadığını düşünen çocuk bir daha böyle bir durumla karşılaşmamak adına sorumluluğu kendi üzerine alarak davranışlarını değiştirme veya daha fazla kontrol etme eğiliminde olmaktadır (Grych, 1998).

Çatışmanın çözümü

Çatışmanın çözülüş biçimine göre çocuğun üzerindeki etkileri değişmektedir. Çatışmalarını uygun bir biçimde çözebilen ebeveynler sağlıklı ilişkiler geliştirebilme açısından çocuklara uygun rol model olurken olumsuz çatışma çözümleri aile içinde gerginliği artırarak eşler arası geçimsizliğin çocuklara yansımaya neden olmaktadır (Grych ve Fincham, 1990). Tehdit, azarlama, aşağılama, düşmanca tavırlar şeklindeki olumsuz çatışma çözümlerinin çocuğun olumsuz duyguları ile ilişkili olduğu, ılımlı ve destekleyici çözüm şeklinin ise olumlu duygular ile ilişkili olduğu gözlenmiştir (Cummings, Goeke-Morey ve Papp, 2004). Yaşanılan çatışmaların etkili bir biçimde çözüme kavuştuğunu gören çocuk kendisini güvende hissedecek, duygusal anlamda ebeveynlerine yakınlaşacak ve ileride yaşanabilecek çatışmaların çözümü hakkında olumlu yönde bir beklentiye girecektir, zıttı durumda ise bütün çatışmalar olumsuz olarak algılanarak öfke, kaygı, korku gibi duyguları tetikleyecektir (Schermerhorn, Chow ve Cummings, 2010). Ayrıca çatışmaların yapıcı bir şekilde çözülmesi çocukların kendi yaşadıkları problemleri çözebilmesini, başa çıkabilme becerilerini olumlu yönde etkileyerek sosyal gelişimlerine katkıda bulunacaktır (Cummings ve diğerleri, 2004).

Tamamen çözülmüş, kısmen çözülmüş ve çözümsüz kalmış çatışmaların 5-18 yaş arası çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen Cummings, Ballard, El-Seikh ve Lake (1991), üç farklı gruba ayrılarak video izletilen çocuklardan çözümsüz çatışma örneği izleyen

çocukların kısmen çözüme ulaşmış çatışma izleyenlere göre, kısmen çözülmüş örneği izleyenlerin ise tamamen çözüme kavuşmuş çatışma örneği izleyenlere göre daha kızgın ve saldırgan tepkiler verdiğini gözlemlemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere çocukların tepkileri ile yaşanan çatışmanın çözüme ulaşip ulaşmaması arasında bir ilişki mevcuttur ve çatışma çözüme kavuştukça çocukların olumsuz tepkileri azalmaktadır. Benzer şekilde çocukluk, ergenlik ve geç ergenlik döneminde ki örneklem grubu ile Davies, Cummings, Myers ve Heindel (1999), tarafından yapılan çalışmada çalışma grubunun izlenilen videoya göre tepkileri incelenmiş ve çocuğun işlevselliğinin ebeveynin çatışma çözüm biçimine bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynler arası anlaşmazlıklara çocukların verdiği tepkiler

Bireyin ruhsal dünyası sadece bireysel bir durumdan ibaret değildir aynı zamanda aile sistemi ile doğrudan ilişkili bir sistemdir (Gülerce, 1996). Öyle ki aile içinde yaşanan çatışmalar eşler arasındaki ilişkiden ziyade çocuk üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir (David, Steele, Forehand ve Armistead, 1996). Hatta bazı çatışmalar çocuklar üzerinde ciddi duygusal rahatsızlıklara neden olarak, çocuk üzerinde uzun süreli, kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Özuğurlu, 1990). Öyle ki, çocukluktan genç yetişkinliğe kadar olan yaş gruplarında rastlanan davranış ve uyum sorunlarının temel etkenlerinden birisinin eşler arasında yaşanan çatışma olduğu bulgulanmıştır (Harold ve Conger, 1997; Smith, Berthelsen ve O'Connor, 1997).

Evlilik çatışması karşısında çocukların vereceği tepkileri ebeveynlerin davranışları ve çocuğun şiddet karşısında verdiği suçlama, tehdit, taraf tutma, hak verme, başa çıkma gibi mekanizmaları şekillendirmektedir (Fosco, DeBoard ve Grych, 2007). Örneğin; ebeveynlerin yıkıcı çatışmalarına maruz kalan çocuk, duruma müdahale etme, ortamdan uzaklaşma (Harold, Shelton, Goeke-Morey ve Cummings, 2004), taraf seçme, barıştırmaya çalışma, çatışmayı bölme gibi kendisini olumsuz yönde etkileyen tepkiler verebilmektedir (Cummings, Kouros ve Papp, 2007). Ebeveynler açısından ise yaşanan çatışmaya kayıtsız kalma ve çatışmadan kendini uzak tutma baş etme becerilerini kullanan çocuklar uyumlu olarak değerlendirilirken, çatışmayı çözmeye ait baş etme

becerilerini kullanan çocuklar uyumsuz olarak nitelendirilmiştir (Obrein, Margolin ve John, 1995).

Ebeveynler arası yaşanan çatışmaların ebeveynin tutumuna ve çocuğun davranışlarına yönelik yansımalarını 3 maddede açıklayan Fauber, Forehand, Thomas ve Wiersen'a (1990) göre:

- a) Çocuklara uygulanmakta olan disiplinin tutarlılığı ve etkisi zayıflayacağı için çocukların davranış ve uyum sorunlarında artmalar olur.
- b) Ebeveynler çocukların duygusal ve psikolojik yapısına daha fazla odaklanacağı için bir takım içselleştirme sorunları gözlenebilir.
- c) Ebeveynler yaşamakta oldukları çatışmanın etkisi ile çocuktan uzaklaşarak reddedici bir tavır sergileyebilirler ve bunun sonucunda çocukta uyum problemleri yaşanabilir.

Ebeveynlerin çatışmalarında birbirlerine yönelik tehdit, düşmanlık ve hakaret gibi tepkilerine karşılık çocuk, duygusal olarak korku, üzüntü ve öfke şeklinde tepki vermektedir (Keller ve diğerleri, 2007). Özellikle öfke ve düşmanlığın beraber görüldüğü çatışmalar, çocuğun yoğun suçluluk duygularına neden olur ve çocuk, çatışmanın büyüyerek kendini içene almasından korkar (Oh, Lee ve Park, 2011).

Suçluluk ve utanma daha çok çocuğun, yaşanan çatışmadan kendini sorumlu tutmasından kaynaklanırken, çocuk çatışmadan ebeveynlerini sorumlu tutarsa kızgınlık yaşamaktadır (Grych ve Fincham,1990). Ebeveynler arası şiddet ile çocuğun yaşadığı duygusal sorunlar arasında doğrudan bir ilişkinin olması ile birlikte dolaylı yönden de bir ilişki olduğunu belirten Dehon ve Weems (2010), ebeveynler arası yaşanan çatışmanın anneyi depresyona soktuğunu buna bağlı olarak uygun ebeveyn tutumu sergileyemediklerini ve çocukların dışsallaştırma ve içselleştirme sorunları yaşadığını belirtmektedir.

Ebeveynin yıkıcı çatışmalarına maruz kalan çocuk, davranışsal boyutta genel olarak dışsallaştırılmış ve içselleştirilmiş davranış sorunları sergilemektedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda çocukların saldırganca davranışlar sergilediği (Katz ve Low, 2004), akranlarıyla ilişkilerinde sorun yaşadığı (Vandewater ve Lansford, 1998), sosyal yeterlikleri ile problem çözme becerilerinin düştüğü (Lindsey, Colwell, Frabutt, MacKinnon ve Lewis, 2006), alt ıslatma, tik, tırnak yeme, kekemelik ve akademik becerilerde düşüş gibi bir takım uyum ve davranış sorunları sergilediği belirtilmektedir (Cummings ve Davies, 1994; Yavuzer, 2010). Bunların yanı sıra ebeveyn düşmanlığını ve kızgınlığını gözleyen çocuk bunları öğrenerek kendi arkadaş ve kardeş ilişkilerine de aynı şekilde yansıtılmaktadır (Zimet ve Jacob, 2001). Çünkü çocuğun saldırgan modellere maruz kalması, davranışın sergilenmesinin kabul edilebilir olarak yorumlamasına ve problem çözmenin en uygun yolunun saldırganlık olduğunu düşünmesine neden olmaktadır (Grych ve Fincham, 1990). Ebeveynlerin yapıcı bir şekilde çözüme ulaştırdığı çatışmalar ise çocuğun güven duygusunu geliştirerek, çatışma çözme, sorunlarla baş edebilme gibi becerilerin güçlenmesini sağlayacaktır (Cummings ve diğerleri, 2004).

Çatışmaya verilen tepkiler çocuğun cinsiyeti açısından incelendiğinde kızların daha hassas olması, duygularını daha yoğun yaşamaları nedeniyle erkeklere göre daha fazla etkilenmektedir (Davies ve Lindsay, 2004). Erkek çocuklar ise öfke kontrolünde sorun yaşamakta ve romantik ilişkilerinde saldırganlığa yönelmektedirler (Kinsfogel ve Grych, 2004). Özet olarak, çocuğun yaşamış olduğu bütün sorunların aile ortamı ile birlikte ele alınması gerektiği belirtilmekte hatta ebeveynlerin çocuğun sorunlarından bahsederken aslında dolaylı yoldan kendi sorunlarını aktardıkları savunulmaktadır (Ackerman, 1991).

Akılcı Olmayan İnançlar

Akılcı Duygusal Davranış Terapisi'ne göre insanın yaptığı değerlendirme ve yorumların temelinde akılcı olan ve akılcı olmayan inançlardan oluşan bir inanç sistemi bulunmaktadır (Ellis, 1995). Kuram yaşanan olay ya da durum yerine olayların değerlendiriliş biçimine ve inançlara odaklanmaktadır (Gonzalez ve diğerleri, 2004). Bu çerçevede, "akılcı" kavramı insan imajının merkezinde bulunan mantıklı, gerçekçi,

kişinin amaçlarını gerçekleştirmeye yardımcı olan anlamında kullanılmaktadır (Dryden ve diğerleri, 2010; Lynn ve Ellis, 2010). Kuram'ın temsilcisi olan Ellis (1979 akt. Jones, 1995), insanın akılcı, güzel şeyler üretme, kendini değiştirme ve kontrol etme gücüne sahip olmasının yanında kendine, başkalarına zarar verme, hataları tekrarlama gibi akılcı olmama potansiyeline de sahip olduğunu belirtmiştir. Bu durumda insanların daha olumlu şeyler yapabilme potansiyeline sahip olmasına rağmen kendine zarar verici akılcı olmayan inançlara tutunmaları ise; içinde yaşanılan kültüre, kitle iletişim araçlarının etkisine, çevredeki kişilerin dikkatini çekmeye, hedefe ulaşmak için emek sarfetmeyi bırakma kolaylığı sunmasına ve bir takım kısa vadeli avantajlar sağlamasına bağlanmaktadır (Digiuseppe, Doyle, Dryden ve Backx, 2017). Öyle ki insanların yaşamış olduğu stresin ve gerginliğin temel sebebi, çevresinde gelişen olaylardan çok bu olayları değerlendiriş ve algılayış biçimini etkileyen akılcı olmayan inançlardır (Ellis, 1994).

Bireyin sahip olduğu inanç sistemi içerisinde yer alan akılcı olmayan inançlar, genel olarak mantıksız, gerçeğe uymayan ve asıl gerçeğin abartılarak genelleştirildiği kalıplaşmış katı düşüncelerden kaynaklanmaktadır (Szentagotai, 2007). Bu inançlar, kişinin kendi benliğini, başkalarını ve dünyayı, tercihler veya alternatifler yerine kesinlikle olması gereken zorunluluklar ve mutlak, dogmatik değerlendirmeler üzerine kuruludur (Ellis, 1995). İnsanın kendisine, etrafına ve olaylara ilişkin beklenti ve tercihlerini zorunlu isteklere dönüştürmesi sonrasında ortaya çıkmaktadır (Weinrach, 2006). Tanım olarak ise; gerçekçilikten uzak, katı, aşırı, mantığa uymayan, duygusal, davranışsal ve bilişsel çıktıları sıklıkla işlevsiz olan, bireyin hedeflerine ulaşmasını engelleyen, gerçeklik ile bağdaşmayan, işlevsel olmayan duygulara neden olan, bir takım davranış ve uyum sorunlarının kaynağı niteliğindeki inançlardır (Digiuseppe ve diğerleri, 2017; Dryden ve Branch, 2008). Akılcı olmayan inançlara sahip olan birey başına gelebileceklerin en kötüsünü düşünür, hedeflerinden kolaylıkla vazgeçer ve kendini ve hayatını değersizleştirir (Dryden ve Neenan, 2004). Bu inançlar aynı zamanda bireyin olumsuz duygular yaşamamasına neden olarak kişinin mutluluğunu, amaçlarına ulaşmasını hatta hayatta kalmasını engellemektedir (Ellis, 1995). Bu nedenle Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi'nin temel amacı akılcı olmayan bu inançların bireyin ruh sağlığına etkisini incelemektir (Ellis, 2002).

Akılcı olmayan inançlar tür olarak kuram tarafından beş sınıfa ayrılmıştır. Bunlar: 1) Aşırı talepkarlık, 2) Felaketleştirme, 3) Rahatsız olmaya katlanamama, 4) Kendini derecelendirme, 5) Başkalarını derecelendirme şeklindedir (Digiuseppe ve diğerleri, 2017; Lynn ve Ellis, 2010). Akılcı olmayan bu inanç türleri konu olarak ise sosyal ilişkiler, başarı, rahatlık ve adalet olmak üzere dört grupta değerlendirilmektedir. (Digiuseppe ve diğerleri, 2017). Yöneldiği unsurlar açısından ise Ellis tarafından kişinin kendisine yönelik dayatmacılığı, diğer insanlara yönelik dayatmacılığı ve dünyaya ilişkin dayatmacılığı olarak üç grupta incelenmiştir (Haaga ve Davison, 1993). Akılcı olmayan inançların genel özellikleri Jacobs ve Schimmel (2013) tarafından aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

- i. Talepkârlık: Bireyin kendisine ve etrafında gelişen durumlara yönelik zorunluluk içeren “meli”,“malı” gibi katı, ısrarcı ve mükemmeliyetçi tavır içinde olmasıdır.
- ii. Aşırı Genelleme: Yaşanılan herhangi bir durumu, karşılaşılan bir özelliği bir bütünün tamamına genellemektir.
- iii. Filtreleme: Yaşanılan herhangi bir durumun, genel görünümüne ya da tamamına odaklanmak yerine bir veya birkaç ögesine takılıp, genel durum hakkında bir değerlendirmede bulunmaktır.
- iv. Durumu Kötüleştirme: Herhangi bir durum, kişinin istediği şekilde olmuyorsa bu korkunç ve dehşet verici bir durumdur.
- v. Yükleme Hataları: Bireyin kendisinin veya başkalarının yapmış olduğu bir davranışın nedenini dışsal olaylara ya da içsel durumlara yüklemektir.

Akılcı olmayan inançların gelişimi ise çok küçük yaşlarda eleştirmeden ve değerlendirmeden kabul edilen değerlendirmeler ile başlamaktadır (Jones, 1995). Birey akılcı olmamaya eğilimli olarak dünyaya geldiği için ilk kazandığı inançlar ile kalmaz ve zamanla yaşadığı olumsuz durumlara bağlı olarak kendisine özgü yeni inançlar üretir (Corey, 2015). Bu süreçte ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken vermiş olduğu mesajlar

çocukların içsel dünyalarını etkileyerek akılcı olmayan inanç kalıpları oluşturmalarında en önemli etkenlerden birisi olmaktadır (Ellis, 1979 akt. Jones, 1995). Kurama göre bu inançların kalıcı hale gelme nedeni erken çocukluk döneminde iletişimde bulunulan anne, baba, kardeş ve etraftaki diğer kişiler ile girilen etkileşimdir. Örneğin çocukluk döneminde ebeveynlerinden ve etrafındaki kişilerden yeterli sevgi ve desteği alan çocuklar yetişkinliğinde kendisini yeterli ve sevilen birisi olarak algılamakta tam zıttı durumda kendisini yetersiz ve değersiz olarak değerlendirecektir (Işıklı, 2000). Birey doğumundan itibaren akılcı olmayan düşünce yapısına eğilimli olması nedeniyle yetişkinlikte bu düşünceleri fark etmesi oldukça zorlaşmaktadır (Ellis, 1995).

Akılcı olmayan inanç sisteminin çocukluk döneminde edinilme nedenleri ise aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir.

- i. Çocukların bilişsel becerilerinin tam olarak gelişmemesi ve gelecekte yaşayacağı doyum yerine şimdiki doyumunu tercih etmesi.
- ii. Etrafında bulunan ve kendisi için önemli olan kişilerin düşüncelerini benimsemeye yatkın olması.
- iii. Hayatındaki hayali korkular ile gerçek korkuların ayırımına varamaması.
- iv. Kitle iletişim araçları ve kültürün etkisi altında kalmalarıdır (Ellis, 1979 akt. Jones, 1995).

Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi son zamanlarda akılcı olmayan inançların genel sınıflamasından ziyade özel alanlara yönelik tespit çalışmaları yapmaktadır (Dobson ve Dobson, 2009). Bu alanlardan biriside ebeveynlerin anne baba olmaya ve çocuklarına yönelik akılcı olmayan düşünceleridir. Ebeveyn olmaya yönelik inançlar bazen çocuk yetiştirmeye yönelik bazen de anne-baba olmaya, kendi ebeveynliğine yönelik şemalar olarak da tanımlanmaktadır (Hamamcı, 2014). Bu inançlar kendisini akılcı olmayan beklentiler ya da mükemmeliyetçilik şeklinde kendisini gösterebilmektedir. Hauck (1987 akt. Joyce, 2006), tarafından belli başlı ebeveyn akılcı olmayan düşünceleri şu şekilde belirlenmiştir:

- i. Çocuklar büyükleri ile anlaşmazlığa düşmemeli ve onları sorgulamamalıdır.
- ii. Çocuk ve çocuğun davranışları aynı şeydir.
- iii. Çocuklar büyüklerini üzebilir.
- iv. Cezalandırma, suçluluk hissettirme ve suçlama çocuk yönetiminde etkili yöntemlerdir.
- v. Çocuklar büyüklerinin yaptıklarından çok dediklerinden öğrenirler.
- vi. Övgü çocuğu bozar.
- vii. Çocuklar engellenmemelidir.
- viii. İlk defa uygulanan ağır cezalar çok iyi işe yarar.
- ix. Çocuk anne-babasının sevgisini kazanmalıdır.
- x. Önce çocuklar sakin olmalı sonra yetişkinler.

Ebeveynlerin bu tarz yönelimlerde olmasında kişilik özellikleri, aile normları, kültürel değerler, ebeveynliğine ilişkin başarı algısı ve çocuklarına yönelik yanlış inanışları neden olmaktadır (Joyce, 2006). Bu gibi beklentiler nedeniyle çocuklarda görülen duygusal ve davranışsal sorunların ilerlediği, ebeveynlerin tek neden olmasa da önemli bir rol üstlendiği, çocuklarını suçlama ve eleştirmeleri sonucunda çocukların da kendilerini suçlayarak kaygı, depresyon, düşük öz saygı gibi sorunlar yaşadığı gözlenmektedir (Bernard, 2006).

Otomatik Düşünceler

Bilişsel Teori bireyin bilişsel yapısını genel anlamda şemalar ve otomatik düşünceler olarak ikiye ayırmakta ve şemaları da ara inançlar ve temel inançlar olmak üzere iki başlıkta kavramsallaştırarak incelemektedir (Türkçapar, 2014). Kuram'a göre bireyin yaşamış olduğu duygusal rahatsızlıkların anlaşılabilmesi için bilişsel yapının bu üç aşamasının incelenmesi gerekmektedir (Neenan ve Dryden, 2004). Bu aşamalar inceleme kolaylığı olması açısından şemalaştırılırsa en dışta otomatik düşünceler, ortada ara inançlar ve en içte temel inançlar yer almaktadır (Türkçapar, 2014). Şemalaştırılan bu süreç Greenberger ve Padesky (2016) tarafından somutlaştırılarak, otomatik düşünceler bahçede yetişen çiçeklerin ve yabancı otların toprağın üstündeki kısmına, ara inanç ve

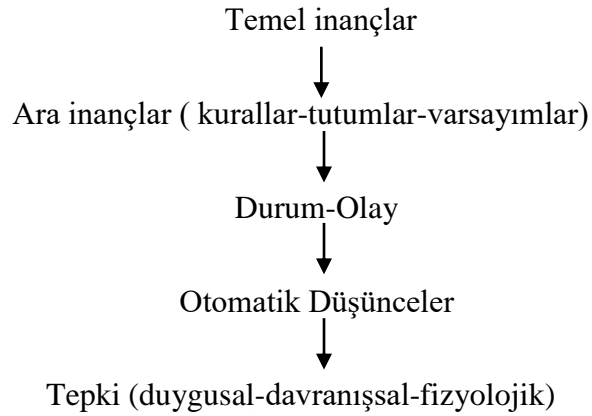
temel inançlar ise toprağın altındaki gövde ve köklere benzetilmiştir. Bu bilişler içten dışa doğru incelendiğinde ise ilk sırada temel inançların olduğu görülmektedir.

Temel inançlar, bireyin geçmiş yaşantı ve deneyimleri ile elde ettiği, kişisel bilgilerin yanı sıra çevresel bilgileri de düzenlediği bireyin kendine, etrafındakilere ve dünyaya ait koşulsuz, katı ve mutlak şeklindeki varsayımlar olarak tanımlanabilir (Beck, 2014). Bu inançlar genel olarak çaresizlik, sevilmezlik ve değersizlik şeklinde genelleştirilmişlerdir ve kişinin erken çocukluk çağlarında paylaşımında bulunduğu, kendisi için önemli olan kişilerle girdiği etkileşim sonucu herhangi bir duruma bağlı olmadan oluşur (DeRubeis, Webb, Tang ve Beck, 2009). Aynı zamanda bireyin küçük yaşlarda yaşayacağı boşanma, ebeveyn çatışmaları, etkileşimde bulunduğu kişiler tarafından suçlanma, fiziksel veya cinsel etmenler gibi faktörler tarafından da şekillenmektedir (Beck, 2001). Bu bilişler çok erken dönemlerde oluştuğu için bireyin ileriki hayatında düşünce, duygu ve davranışlarının şekillenmesini etkilemektedir (Turk ve Speers, 1983). Genellikle olumlu ve olumsuz şekilde (seviliyorum, sevilmiyorum) zıttı ile birlikte var olan temel inançlardan hangisinin etkin olacağına bireyin yaşantıları karar vermektir (Türkçapar, 2014). Kısacası temel inançlar bireyin ara inanç ve otomatik düşüncelerinin kaynağını oluşturan, bireyin algılayış biçiminin, duygularının ve davranışlarının temelinde yer alan yapı taşlarıdır (Duran, 2016).

Temel inançlardan etkilenen, kurallar, tutumlar ve varsayımlar olarak tanımlanan ve temel inançlara göre daha yüzeysel biliş düzeyi olarak kabul edilen bir diğer inanç türü olan ara inançlar, sözel bir şekilde belirtilmese de davranışların soyut düzenleyicisi niteliğindedir (Beck, 2014). Bu inançlar bireyin kendisinin veya etrafındakilerin yaşadığı olaylar, sergiledikleri davranışlar ve yaşantıları ile ilgili kalıcı hale gelen kurallar ve varsayımlar şeklinde görülmektedir (Corey, 2015; Türkçapar, 2014). Örneğin gereklilik, mutlak ve emir içerikli kurallar şeklindeki ara inançlara, “başarılı olmalıyım”, “başkasından yardım istememeliyim”, “her zaman çok çalışmalıyım” gibi örnekler verilebilirken, varsayım şeklindeki ara inançlar “Eğer kendimi açarsam, insanlar bunu aleyhime kullanır”, “çok çalışırsam, diğer insanlar beni sever” şeklinde koşul içerikli cümlelerle örneklendirilebilir (Karahana ve Sardoğan, 2004; Köroğlu, 2009; Leahy, 2010).

İnsanın bilişsel yapısının derinliklerinde yer alan temel inançlar ve ara inançlar gibi yapılar, bunlara göre daha yüzeysel olarak kabul edilen otomatik düşüncelere bağlantılıdır (Beck, 2001). En yüzeysel biliş düzeyi olarak kabul edilen otomatik düşünceler ise genellikle duruma özgü gelişirler (Beck, 2014). Ayrıca, olumlu veya olumsuz şekillerde bütün insanların zihinlerinde bulunan bu düşünceler, davranışlar üzerindeki etkisi ile kendini göstermektedir (Beck ve diğerleri, 2008). Bu konuda kuramın temel görüşü; bireyin düşüncelerine bağlı olarak duygu ve davranışlarını yönlendiren asıl etmenin, yaşanan durum olmadığı, genelde otomatik düşünceler şeklinde ortaya çıkan o duruma ait yorumların olduğudur (Beck, 2001).

Otomatik düşüncelerin gelişiminde kişinin olayları yorumlaması, kendini değerlendirmesi ve sosyal çevreden alınan uyarıcılar etkili olmaktadır (Beck ve diğerleri, 2008). Oluşumu için herhangi bir çabaya gerek duyulmayan bu düşünceler kendiliğinden oluşur ve bireyin davranışlarına müdahalede bulunur (Beck, 2001). Kendiliğinden ve otomatik olarak çok hızlı bir şekilde geliştiği için kişi bu düşünceleri fark edemez ve eleştirmeden doğrudan kabul eder (McKay ve Fanning, 2006). Öyle ki, birey bu düşüncelerin aklına gelmesini önleyemez, düşünceler mantıksız olsa bile inanma yönünde bir eğilimde bulunur (Gökçakan ve Gökçakan, 2005) ve gün içinde kelimeler ve zihinsel görüntüler şeklinde kişinin aklında birden oluşuvermektedirler (Greenberger ve Padesky, 2016). Bu düşünceler, sözel ifadelerin yanı sıra hayaller veya imgeler şeklinde de oluşabileceği için duygusal açıdan kişinin güçlük çektiği anlarda zihnin büyük bölümünü ele geçirir ve denetim altına alınması güçleşir (Yalom ve Glick, 2006). Kısa sürede oluştuğu ve eleştirilmeden kabul edildiği için birey düşünceden ziyade düşünce sonucu oluşan duyguyu hissetmekte ve yoğun duygusal tepkiler verebilmektedir (Murdock, 2013). Otomatik düşünceler aynı zamanda bireyin duygusal dünyasının alt yapısını şekillendirmektedir (Schniering ve Rapee, 2004). Bu noktada bilginin hatalı işlenmesi olumsuz otomatik düşüncelere onlarda duygusal davranışsal sorunlara neden olmaktadır (Oruç, 2013; Schniering ve Rapee, 2002; Türkçapar, 2014). Duygusal ve davranışsal tepkiler ile otomatik düşünce arasındaki biliş hiyerarşisi aşağıdaki şekilde belirtilmektedir.

Şekil 2. Davranış otomatik düşünce arasındaki ilişkinin bilişsel hiyerarşisi (Beck, 2014).

Öyle ki, bu düşünceler psikolojik sorun yaşayan kişilerde genellikle çarpıtılmış ve abartılmış biçimdedir (Sharf, 1999). Yapılan çalışmalara göre bireyin yaşadığı duygusal rahatsızlıklar ile sahip olduğu olumsuz otomatik düşüncelerin belirginliğinin doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir (Beck, 2005). Aynı şekilde olumsuz otomatik düşünceler depresyon, kaygı gibi bazı duygusal sorunlar ile (Schniering ve Rapee, 2004; Türkçapar, 2014), şiddet davranışları ile (Calvete ve Connor-Smith, 2005), yeme bozukluğu ile (Ganis, 2003), panik bozukluk ile ilişkili bulunmuştur (Hoffart, Sexton, Hedley ve Martinsen, 2008).

2. 1. İlgili Yurtdışı Araştırmalar

Amato, Loomis ve Booth (1995), tek ebeveynli ailede yaşayan çocuklar ile çatışmalı aileye sahip çocukların kendilerini huzurlu olarak tanımlayıp tanımlamamalarına göre birbirleriyle karşılaştırmak amacıyla 12 yıl süreli boylamsal bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında ilk olarak 2033 evli birey ile telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. 12 yıl sonra ise orijinal örneklemin %58'ine (1183) ulaşılarak çalışma sonlandırılmıştır. Yapılan çalışmaya göre evlilikte yaşanan yoğun çatışmalar boşanmanın belirleyici bir ögesidir. Çocuklar

açısından, yoğun çatışmalı bir ailede yaşayan çocuklar ebeveynin boşanması sonrası kendilerini daha huzurlu olarak ifade etmişlerdir. Düşük düzeydeki çatışmalı evliliklerde ise boşanma sonrası çocuklar kendilerinin daha huzursuz olduğunu belirtmiştir. Genel olarak ise boşanma ile sonuçlanmayan yoğun evlilik çatışmasının çocukları olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Donovan ve Spence (2000), tarafından yapılan meta analiz çalışması şeklindeki araştırmada çocukluk dönemi kaygının nedenlerine, koruyucu unsurlara ve önleyici çalışmalara yönelik önerilere yer vermişlerdir. Yapılan çalışmaya göre çocukluk dönemi yaşanan kaygının risk faktörleri olarak; ebeveyn kaygısı, ebeveyn davranışları, kaygılı-dirençli bağlanma, ebeveynlerin evlilik çatışmasının, stresli ve travmatik yaşam olayları olduğu, buna karşılık sorunlarla başa çıkabilme ve sosyal desteğin koruyucu rol üstlendiği belirlenmiştir. Koruyucu faktörlerin bireysel özelliklere bağlı olmasının yanında ebeveynlere ve çevresel değişkenlere ait özellikler ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

Victor, Bernat, Bernstein ve Layne (2007), 7-11 yaş arası 61 çocuk ile kaygı bozuklukları üzerine yaptıkları çalışmada ailenin işlevselliğinin, ebeveynlik stresinin, ebeveynin psikopatolojisinin farklı kaygı bozukluklarına sahip çocuklara uygulanan tedavi üzerindeki etkisini incelenmişlerdir. Çalışma kapsamında ebeveynleri tarafından izni onaylanan çocuklara “Çok Boyutlu Kaygı Ölçeği” uygulanırken, ebeveynlere stres düzeyleri için “Ebeveyn Stres İndeksi”, psikopatoloji için “Kısa Semptom Envanteri” uygulanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında çocukların ebeveynlerinden biri (57’si anne, 4’ü baba) ve öğretmenleri ile çocuklar hakkında “Kaygı Gözlem Formu” doldurulmuştur. Ayrıca çalışmaya dahil edilme şartı olarak çocuğun ayrılık kaygısı, yaygın kaygı bozukluğu ve sosyal fobi gibi kaygı sorunlarından birinin belirtilerine sahip olması beklenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, uygulanan terapi oturumlarının çocukların kaygı puan ortalamalarını düşürdüğü, çocukların kaygı puanlarının düşmesinde aile içi bağlılığın yüksekliğinin terapiden sonra en olumlu etkiyi gösterdiği, ebeveynin stresi ve psikopatolojisinin ise çocuğun tedavi süreci üzerinde etkisinin önemli derecede olmadığı gözlenmiştir. Bunun yanı sıra aile içi bağlılığın yüksek olduğu

ailelerde ebeveynin stresi ve psikopatolojisinin daha düşük düzeyde olduğuna rastlanmıştır.

Legerstee ve diğerleri (2008), ebeveynlerin yaşamış oldukları içselleştirilmiş kaygı sorunlarının çocuklara ve ergenlere uygulanan kaygıyı önlemeye yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi temelli bireysel veya grup oturumları şeklinde gerçekleştirilen tedaviyi etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Bu amaçla Hollanda'da ilk ve orta dereceli okullarda eğitim gören ve kaygı sorunları konusunda tedavi almakta olan yaşları 8 ile 12 arasında değişen 127 çocuk, yaşları 12 ile 16 arasında değişen 51 ergen ve bu bireylerin içselleştirilmiş kaygı sorunları yaşayan anne-babaları incelenmiştir. Grup oturumları kapsamında Bilişsel Davranışçı Terapi temelli "ARKADAŞ" adlı yapılandırılmış bir psiko-eğitim programı uygulanmıştır. Çocuk ve ergenler ile 10 oturum şeklinde yürütülmüş olan bu programa 4 oturumluk ebeveyn oturumları da eklenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre kaygı bozukluğu olan çocuklara yönelik uygulanan tedavinin etkililiğinde ebeveynlerin kaygı sorunlarının bir etkisi gözlenmemiştir. Fakat ergen grubunda anneleri kaygı sorunları yaşayan ergenlerin kaygı sorunu yaşamayan anneye sahip olan ergenlere göre tedaviden daha olumlu bir biçimde yararlandığı ve daha hızlı sonuç aldıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca yürütülen tedavi çalışmalarının etkililiğinde cinsiyetin ve tedavinin grup ya da bireysel şekilde uygulanmasının anlamlı bir farklılık oluşturmadığı gözlenmiştir.

Borelli, Rasmussen, John, West ve Piacentini (2015), ebeveyn ve çocuk kaygısı arasındaki duygusal ilişkiyi ebeveyn ve çocukların duygusal tepkileri ile kaygı aktarımı arasındaki işbirliğiyle açıklamaya yönelik 8-12 yaş arası farklı etnik kökenlerden (İspanyol, Kafkas, Afro-Amerikan, Asya ve yerli Amerikan) 75 çocuk ve ebeveynleri ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda ebeveynler çocuklarının öznel duygusal tepkilerini değerlendirmiş ve korkularını tahmin etmişler ve bu durumun ebeveynsel kaygıyla ilişkili olup olmadığı, ebeveyn kaygısının çocuğun öznel ve fizyolojik tepkilerini yönlendirip yönlendirmediği bir takım videolar izletilerek incelenmiştir. Araştırmada çocukların ve ebeveynlerin kaygı karşısındaki fizyolojik tepkileri, kalp atımı ve soluk alış hızı ile ilgili ölçümleri olan bir test ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada

ebeveynler çocukları hakkında tahminlerini, çocuklarda kendileri hakkında aynı paradigmaları kullanarak korkularını ve tepkilerini bildirmişlerdir. Çalışma sonucunda ebeveynsel kaygı ile çocukların öznel ve fizyolojik tepkileri arasındaki ilişkide ebeveyn tepkilerinin aracı rol oynadığı, öyle ki ebeveynlerin aşırı tepki verdiği durumlarda ebeveynlerin kaygısı ve çocukların kendilerinin bildirmiş olduğu kaygı ve fizyolojik tepkilerde önemli ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Ayrıca çocukların korkusuna yönelik yüksek düzeyde tepki bildiren ebeveynlerin çocuklarının fizyolojik tepkileri, ebeveyn kaygısı ile çocuk kaygısı arasında dolaylı yoldan etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Normann, Lonfeldt, Reinholdt-Dunne, Esbjorn (2015), otomatik düşüncelerin azalması ve çocuklardaki kaygı bozukluğunda bilişsel davranışçı terapinin kavramlarından olan üst bilişsel inançları değerlendirmek amacıyla bilişsel davranışçı terapi alan 7-12 yaş arasındaki klinik anlamda tanılanan 44 çocukta olumsuz düşünme, üst bilişsel inançlar ve bilişsel süreçleri kaygı öncesi ve kaygı sonrası tedaviyi takip eden 6 ay içindeki belirtileri değerlendirerek incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen sonuçlara göre olumsuz düşünme ve üst bilişsel inançların tedavi sürecinde düzenli bir şekilde azalma gösterdiği dahası üst bilişsel inançların tedavi sonrasında da azalmaya devam ettiği, üst bilişsel inançların ve olumsuz düşüncelerin azalmasına bağlı olarak da çocuklarda görülen kaygının azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca üst bilişsel inançların olumsuz düşünme ve kaygı arasındaki ilişkide aracı bir rol üstlendiği görülmüştür.

Lam (2016), 9-13 yaş aralığındaki çocuklardan bekleme listesi ve acil görüşme gruplarından toplam 93 öğrenci arasından akranlarına göre daha fazla içselleştirme ve daha az dışsallaştırma sorunu olan 20 kişilik bir öğrenci grubu ile farkındalık odaklı bilişsel temelli dokuz haftalık deneysel bir müdahale grubu yürütmüştür. Yapılan müdahale programı sonucunda katılımcıların endişe, panik bozukluk belirtileri, yaygın kaygı ve genel içselleştirme sorunlarında ciddi anlamda bir düşüş sağlandığı, katılımcıların %85'nin programı faydalı bulduğu %65-80'inin ise olumsuz duygularla baş etmede ve kişiler arası ilişkileri geliştirmede katkılı olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan müdahalenin olumlu etkilerinin ise 3 ay sonra devam ettiği gözlenmiştir. Yapılan çalışmanın kaygı, depresyon gibi içselleştirilmiş sorunlar nedeniyle çocuğun ileriki

hayatında meydana gelebilme ihtimali olan olumsuz etkileri (uyuşturucu alkol kullanma suç işleme intihar vb. kişisel ailevi ve toplumsal uyumsuzluğu) önlemek adına bu tarz müdahalelerin faydalı olacağı belirtilmiştir.

Saldırganlık ile ilgili yapılan araştırmalar

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu ve ilgili değişkenleri ile benzerlik gösteren saldırganlık konusunda ilgili alan yazında daha önce yapılmış olan çalışmalara yer verilmiştir. Bu aşamada ilk olarak Jouriles ve Lecompte (1991), aile içindeki babanın saldırganca davranışlarının anneye ve çocuklara yansımalarını incelemek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmaya 5-16 yaş arası çocuklara sahip olan ve son bir yıl içinde en az bir defa fiziksel şiddete maruz kalan 73 anne katılmıştır. Çalışma kapsamında aile içinde yaşanan çatışmaları belirlemek amacıyla annelere “Çatışma Taktikleri Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ise babanın anneye şiddet uygulamasından sonra hem annenin hem de babanın çocuğa yönelik saldırganca tavrının olduğu, anne babanın saldırganca tutumuna ise kız çocuklara göre erkek çocukların daha fazla maruz kaldığı ve erkek çocukların daha saldırgan olma eğiliminde olduğu saptanmıştır.

Vissing, Straus, Gelles ve Harrop (1991), tarafından 18 yaş altı çocuk ve ergene sahip aileler ile Amerika’da yapılan çalışmada 3346 (%37’si baba, %63’ü anne) kişilik ebeveyn örneklem grubuna aile içi sözel saldırganlığın belirlenmesi ve bireylere yansımalarının değerlendirilmesi amacıyla “Çatışma Taktikleri Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ailelerin fiziksel saldırganlığa oranla sözel saldırganlığı çok daha fazla kullandığını, ailesi tarafından sözel saldırganlığa maruz kalan çocuk ve ergenlerin psikososyal sorunlarının ve bu sorunun çeşitliliğinin diğer bireylere göre daha fazla olduğunu, hem sözel hem de fiziksel saldırganlığa maruz kalanların ise daha fazla saldırganca davranışlar sergilediğini, kişiler arası ilişkilerde sorun yaşadığını ve kurallara uymada güçlük çektiklerini tespit etmişlerdir. Bunun yanında sözel saldırganlığa maruz kalanların yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenlere göre psikososyal sorunlarının farklılaşmadığı, uygulanan fiziksel şiddeten daha çok sözel saldırganlığın yaşanan sorunlarla ilişkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca çocuk ve ergenlerin üçte ikisinin

yılda ortalama 12.6 defa sözel saldırganlığa maruz kaldığı, yaş açısından ise en sık 6 yaş düzeyinde sözel saldırganlığa maruz kalındığı tespit edilmiştir.

Howard, Cross, Li, Huang (1999), 9-15 yaş arası 33 çocuk ve ergenin ebeveynleri ile olan uyumları ve psikososyal becerilerinin şiddete yönelik etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında ebeveyn ve çocukları şeklinde çift olarak oluşturulan katılımcılara öz bildirim şeklinde bir anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin, çocuklarının şiddete tanık olmalarının ve maruz kalmalarının sonucunda yaşadıkları duygusal sorunların farkında olmadığı, ebeveynin uyumu ile çocuk ve ergenlerin problem çözme becerileri, benlik saygıları ve şiddete başvurmaları arasında ise önemli dercede ilişkilerin olduğu gözlenmiştir.

Sumrall, Ray ve Tidwell (2000), ikinci ve altıncı sınıf aralığındaki kız öğrencilerin ilişkisel saldırganlık ile ilgili görüşlerini incelemiştir. Çalışmada öğrencilere ilişkisel saldırganlıkla ilgili dört senaryo verilmiş ve öğrencilerden bu senaryoları saldırganın niyeti, kendisinin duygusal durumu, davranışsal tepkisi ve olayın oluşma ihtimali açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Senaryolarda kızlar sevdikleri arkadaşlarının niyetini olumlu olarak değerlendirirken, sevmedikleri kişilerin niyetini olumsuz olarak yorumlamıştır. Fakat yaşı küçük olan kızlar büyük olanlara göre sevmedikleri kişinin niyetini daha olumlu değerlendirmektedir. Ayrıca öğrenciler doğrudan saldırganlığa uğradıkları kişilerin niyetini, dolaylı saldırganlığa uğradığı kişilere göre daha olumsuz değerlendirmektedir. Sevilmeyen kişi ile çatışma çıkma olasılığı ise daha yüksek bulunmuştur. Sonuç olarak öğrencilerin saldırganlığa yönelik değerlendirmelerinde duygu ve ortamın uygunluğu, duruma karşı gerçekleşen niyet yüklemesi ve davranışsal tepkilerin belirleyici olduğu saptanmıştır.

Frey, Hirschstein ve Guzzo (2000), tarafından çocukluk çağı saldırganlığını ve ilerleyen dönemlerde görülmesi muhtemel riskli davranışların önlenmesi amacıyla okul öncesi gruptan lise çağına kadar uygulanabilecek, katılımcıların sosyal yeterliliğini arttırmaya yönelik sosyal öğrenme kuramı temelli, deney kontrol gruplu “İkinci Adım” adlı bir

program hazırlanmış ve geliştirilen programın çocukların saldırganlıklarına etkisi incelenmiştir. Programın içeriği katılımcıların iletişim, empati, öfke denetimi, problem çözme becerileri, sosyal ve duygusal yeterliliklerini artırmak için düzenlenmiştir. Çalışma, öğrenci-öğretmen ve aile rehberliği şeklinde haftalık iki ders olacak şekilde bir yıl boyunca devam etmiştir. Çalışma kapsamında çocuklara ilk olarak sosyal alanlarda karşılaşılabilecekleri problem durumlar ve bunlara yönelik varsayımsal çözümleri üzerinde durulmuş, sonrasında çocuğun eğitim yaşantısından edindiği beceriyi gerçek hayata aktarması sağlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ise çocukların iletişim becerileri ve problem çözme becerilerinin kontrol grubunda yer alan çocuklara göre arttığı, saldırganca davranışlarının ise azaldığı tespit edilmiştir.

Harachi ve diğerleri (2006), Amerika’da 10 farklı devlet okulunda eğitim gören farklı etnik kökenlere sahip (Kafkas, Afrikalı, İspanyol, Amerikan) 1040 öğrenci ile yürüttükleri boylamsal çalışmada öğrencileri ilkököl ve ortaokul süresince dört gruba (saldırgan olmayan, düşük, orta ve yüksek düzeyde saldırgan olan) ayırarak incelemişlerdir. Çalışma kapsamında öğrenciler hakkında, öğretmenlerinden, ebeveynlerinden ve öğrencilerin kendilerinden toplanan veriler “Saldırgan Davranışlar Ölçeği” ve “Çocuk Davranışları Değerlendirme Ölçeği” ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda yüksek düzeyde saldırgan olan öğrencilerin ortak özelliği olarak dikkat sorunları, okula zayıf bağlılık ve aile içi çatışmalar belirlenmiştir. Ayrıca okula bağlılığın cinsiyet açısından hem kızlarda hemde erkeklerde koruyucu faktör olduğu, aile bağlılığının ise sadece kızlarda koruyucu bir rol üstlendiği görülmüştür. Bunun yanında erken yaşlarda yer alan saldırgan davranışların ilerleyen yıllarda da devam etme olasılığının yüksek olduğu ve riskli davranışları yordadığı saptanmıştır.

Azores-Gococo (2011), 7-11 yaş aralığında ve 88 erkek çocuk üzerinde, çocukların korku ve saldırganlıkları üzerindeki kaygı ve psikopatolojinin rolünü incelemiştir. Laboratuvar ortamında yapılan çalışmaya gönüllü annelerin de katılımı sağlanmış ve annelerin çocukları duyabildiği fakat göremediği bir düzenek hazırlanmıştır. Ayrıca veri toplamak amacıyla “Saldırganlık Ölçeği”, “Antisosyal Süreç Tarama Envanteri Çocuk-Ebeveyn Formu”, “Çocuk Davranışları Değerlendirme Ölçeği” ve bir ekran aracılığıyla kullanılan

kaygı belirtilerini tanımlamak için “Bilgisayar Tanımlı Çocuk Görüşme Listesi” kullanılmıştır. Yürütülen çalışma sonucunda çalışma grubunun yaşadıkları kaygı ile psikopatolojinin davranışsal boyutunun birbiri ile ilişkili olduğu fakat psikopatolojinin duygusal boyutu ile kaygının ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise psikopatolojinin alt boyutları ve kaygının, saldırganlığın tepkisel ve amaçsal boyutlarını yordamanın yanında korkunun işlenmesi ve kuralları çiğnemeyi de yordadığı şeklinde olmuştur.

Lyons, Bell, Frechette ve Romano (2015), 365 üniversite öğrencisi ile çocukluk yıllarına dönük olarak gerçekleştirdiği çalışmada çocukların saldırganlığını farklı bir bakış açısından inceleyerek çocukların ebeveynlerine yönelik uyguladıkları sözel ve fiziksel şiddeti aile bağları ile birlikte araştırmıştır. Araştırma kapsamında yaşları 18-24 arasında değişen üniversite öğrencilerinden 10 yaş civarı çocukluk tecrübelerini hatırlamaları ve anket formlarını bu bilgiyi göz önünde bulundurarak doldurmaları istenmiştir. Referans yaşı olarak 10 yaşının belirlenme nedeni ise daha geriye dönük hatırlamaların güçleşmesi ve belirgin disiplin yöntemlerinin uygulanması, bazı ceza yöntemlerine başvurulması olarak gösterilmiştir. Çalışma verileri ise Uluslararası Ebeveyn Araştırmaları’na ait olan bir ölçek bataryası kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Batarya kapsamında “Disiplin Boyutları Envanteri”, “Ebeveyn-Çocuk Çatışma Taktikleri Ölçeği”, “Yenilenmiş Çatışma Taktikleri Ölçeği (Kısa Form)” ve “Kişisel İlişkiler Profili” yer almıştır. Araştırma sonuçlardan elde edilen bilgilere göre evlatların annelerine yönelik göstermiş oldukları şiddet ortalaması yüksek olması ile birlikte genel olarak evlatların ebeveynlerine uyguladıkları şiddetin sıklığının düşük olduğu gözlenmiştir. Yapılan regresyon analizlerinde etnik yapının (Afrika asıllı Kanadalı-Ortadoğulu) ve düşük olumlu disiplinin her iki ebeveyn açısından da çocukları tarafından maruz kaldıkları düşük sözel saldırganlıkla ilişkili olduğu görülmüştür. Anneye doğrudan yöneltilen psikolojik saldırganlığın ise fiziksel saldırganlığın en güçlü yordayıcısı olduğu, aynı zamanda anneye yönelik doğrudan fiziksel saldırganlık ile çocuğun istimarını ve eş şiddeti arasında ilişkilerin olduğu, son olarak eşler arasında ki sözel saldırganlığın çocuğun anne ve babaya karşı göstermiş olduğu sözel saldırganlığı yordadığı tespit edilmiştir.

Rieffe ve diğeri (2016), çocuklarda saldırganlığı incelerken saldırganlığın tepkisel ve amaçsal işlevlerinin arasındaki ayrımı dikkat çekmek ve çocukların kendi bildirimlerinde bu durumun ne kadar farkında olduklarını incelemek için 9-13 yaş aralığındaki 578 çocuğun ebeveynleri, öğretmenleri, yakın arkadaşları ve kendilerine uyguladıkları “Tepkisel ve Amaçsal Saldırganlık Envanteri”, “Benlik Saygısı Ölçeği”, “Duygusal Farkındalık Envanteri” ve “Çocuk Semptom Envanteri” ile öğrencilerin kendi bildirimlerinin geçerliğini ve güvenilirliğini incelemişlerdir. Yapılan çalışmada öğrenciler ayda en az bir kere saldırganca davranışta bulduklarını, ayrıca duygusal ve sosyal ölçümlerden elde edilen veriler ile yapılan analizlerde saldırganlığın ayırt edici ve örtüşmeli geçerlik sonuçları iki boyutlu yapısının desteklendiğini, çocukların saldırganca davranışları arasındaki ayrımı başarıyla yapabildiklerini göstermektedir. Erkekler kızlara göre tepkisel ve amaçlı saldırganlığının daha yüksek olduğu ve öğrencilerin kendi bildirdikleri saldırganlık puan ortalamalarının en yüksek olduğu, sırayı daha sonra öğretmenlerin bildirimlerinin izlediği görülmüştür.

Problem çözme becerisi ile ilgili yapılan araştırmalar

Frey ve diğeri (2000), okul öncesi dönemden 9. sınıfa kadar olan yaş gruplarında uygulanabilen, katılımcıların problem çözme ve iletişim becerilerini geliştirmek, saldırganlığını azaltmak amacıyla “Second Step” adlı bir program geliştirmişlerdir. Program kapsamında katılımcılara sosyal ortamda karşılaşılabilecekleri bir takım sorunlar ve durumlar sunulmakta daha sonra bu varsayımsal sorunlar üzerinde katılımcıların problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, iletişim becerilerinin artırılması, öfke denetiminin sağlanması ve sosyal-duygusal yeterliliklerinin kazandırılması amacıyla oturumlar yürütülmüştür. Böyle bir ortamda haftalık öğrenci, öğretmen ve aile rehberliği şeklinde bir yıl boyunca yürütülen çalışma sonucunda, geliştirilen becerilerin ilerleyen aşamada gerçek hayata aktarılması hedeflenmiştir. Yılsonunda yapılan ölçümlerde ise deney grubunda yer alan katılımcıların problem çözme becerileri ve iletişim becerilerinin arttığı buna bağlı olarak saldırganlık düzeylerinin azaldığı saptanmıştır. Bunun yanında kontrol grubunda yer alan katılımcıların ise söz konusu değişkenlere ait hiçbir puan türünde farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Pakaslahti (2000), sosyal-bilişsel bilgi işleme modelinin kuramsal boyutlarını açıkladığı çalışmada, problem çözme becerileri ile çocuk ve gençlerin saldırganlıkları arasındaki ilişkiye değinmiştir. Araştırmacıya göre yüksek düzeyde saldırgan davranışlar sergileyen çocuk ve gençler sosyal bilgi işleme konusunda; durumları yorumlama, hedefleri benimseme, sosyal ipuçlarını kodlama, strateji üretme ve yanıtları değerlendirme konusunda eksiklikler yaşamaktadır. Çalışma kapsamında açıklanan modele göre saldırgan davranışlar sergileyen çocuk ve gençler sorunlarla başa çıkabilme becerilerini etkili kullanamamakta bu aşamada saldırganlığı sosyal başa çıkma yöntemi olarak kullanmaktadır. Ayrıca sosyal bilgiyi kullanma aşamasında saldırgan davranışlar sergileyen çocukların genellikle problem çözme stratejilerini doğru kullanamayanların olduğu vurgulanmıştır.

Waschbusch, Walsh, Andrad, King ve Carrey (2007), tarafından 7-12 yaş arası çocuklar ile yapılan çalışmada çocukların sosyal problem çözme, davranış sorunları ile duyarsızlık-duygusuzluk özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmaya 40 erkek, 13 kız olmak üzere toplam 53 çocuk katılmış ve bu çocuklara “Sosyal Sorun Çözme Ölçeği- Yenilenmiş Formu”, “Antisosyal Süreç Tarama Envanteri” ve “Yıkıcı Davanış Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda davranış sorunları olan çocukların problemler karşısında ürettikleri çözümlerin esneklik, yararlılık ve prososyal davranış (ödül beklentisi olmadan, gönüllü olarak gerçekleştirilen) seviyesinin düşük olduğu, bu çocukların sorunlar karşısında daha saldırgan çözümler ürettiği görülmüştür. Buna karşılık duyarsızlık ve duygusuzluk üzerine eğitim alan çocukların ise davranış sorunlarının azaldığı, duygusal duyarsızlık özelliklerinin çocuğun davranış sorunları ve problem çözme becerileri üzerinde önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

Parkinson ve Creswell (2010), İngiltere’de ilkokul seviyesinde eğitim görmekte olan 8-11 yaş arası 806 çocuk ile yürüttükleri çalışmada çocukların kaygı ve problem çözme becerileri ile problem çözme konusundaki inançları (çözüm konusunda kendine güven ve algılanan kontrol) arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma kapsamında kaygıya yönelik verileri toplamak amacıyla örneklem grubuna “Penn-State Endişe Ölçeği Çocuk Formu”

ve “Çocuk Açık Kaygı Ölçeği-Yenilenmiş Formu” uygulanmıştır. Uygulama sonucunda en düşük ve en yüksek ölçek puanlarına sahip olan katılımcılardan yüksek ve düşük kaygı grupları olmak üzere 30 kişilik iki grup oluşturulmuştur. Yüksek ve düşük olarak belirlenen kaygı gruplarının güvenilirliğinin sağlanması için ise 10 hafta sonra ikinci bir ölçüm yapılmış ve yüksek kaygı grubundan 3 öğrenci çıkarılmıştır. Toplam 57 öğrenciden alınan diğer değişkenlere dair ölçümler ise “Problem Çözme Envanteri “ ve “Alternatif Çözümler Testi” ile elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ise düşük ve yüksek kaygılı grupların, kaygı ve problem çözme inançları arasında anlamlı bir farklılık olmasına rağmen problem çözme becerileri yönünden anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Ayrıca yüksek kaygılı grupta, kaygı ile problem çözme konusundaki inançlar, problemin çözüme dair güvenin zayıflığı ve çözüm konusundaki algılanan kontrolün birbiri ilişkili olduğu buna rağmen çözüm üretme becerilerinin eksikliği ile kaygı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin bulunmadığı saptanmıştır.

Offrey ve Rinaldi (2017), tarafından yapılan araştırmada, zorbalık durumlarındaki ebeveyn çocuk iletişimi ve çocukların problem çözme becerileri varsayımsal durumlar üzerinden değerlendirilmiştir. Kanada’da yürütülen çalışmaya yaş ortalaması 12.7 olan 225 öğrenci (90 erkek, 135 kız) ve bu öğrencilerin bir ebeveyni dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında hem ebeveynlere hem de çocuklara, karşılaşılmaları muhtemel sanal zorbalık durumlarında alternatif çözümler üretme becerilerini değerlendiren, sorun içerikli dört kısa senaryoya karşılık alternatif çözüm üretmelerini bekleyen “Varsayımsal Durum Görevleri” ve ebeveyn çocuk iletişimini belirlemeye yönelik “Ebeveyn Çocuk İletişim Formu” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda gerek ebeveynlerin gerekse çocuklarının çözüm üretme stratejilerinin genellikle yardım arama şeklinde olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında çocukların ebeveynlerine göre daha iddialı çözümler ürettiğinin belirlenmesine rağmen %41’inin durumu kötüleştirecek tarzda çözüm üretme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ebeveyn çocuk ikilisi olarak eşleştirildikten sonra düşük ve yüksek ebeveyn çocuk iletişimine sahip olmak üzere iki gruba ayrılan katılımcıların problem çözme stratejileri arasında önemli derecede bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Algılanan evlilik çatışması ile ilgili yapılan araştırmalar

O'Brien, Margolin ve John (1995), tarafından sıklıkla ebeveynlerin çatışmalarına maruz kalan çocukların, yaşanan çatışmaya dâhil olma ya da çatışmadan kaçınmalarının çocuğun uyumu ile olan ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla 8-11 yaş arası 81 çocuk ve ebeveynleri ile yürütülen çalışmada evlilik çatışmasına dair ölçümler “Çatışma Taktikleri Ölçeği” ve “Çocukların Evlilik Çatışması ile Başetme Stratejileri Formu” ile toplanırken, çocukların uyum davranışlarına yönelik ölçümler “Spielberger Sürekli Kaygı Ölçeği”, “Çocuk Depresyon Envanteri”, “Çocuklar için Kendini Algılama Profili” ve “Çocuk Davranışları Değerlendirme Listesi-Ebeveyn Formu” ile toplanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda ise; ebeveyn çatışmasına maruz kalmanın çocuğun uyumunda önemli bir yordayıcı olduğu ve çatışmaya dâhil olan çocukların yaşanan çatışmadan uzaklaşan çocuklara göre daha yüksek düzeyde kaygı ve düşmanlık yaşadığı, öz saygılarının daha düşük olduğu, öz saygı düzeyi düşük olan ve çatışmaya maruz kalan çocukların daha saldırgan bir tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Ayrıca çocukların ebeveyn çatışmaları ile başetme stratejilerinin sergilemiş oldukları uyum sorunlarının güçlü bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır.

Kerig (1998), farklı etnik kökenlere sahip 7-11 yaş arası 174 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri ile gerçekleştirdiği çalışmada, ebeveyn evlilik çatışmasının çocuğun içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunlarına etkilerinin aracı ve biçimlendirici rolününün yanı sıra çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının alt boyutları olan çatışma özelliği, algılanan tehdit ve kendini suçlama ile çocukların kaygı ve depresyon durumları değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında ebeveynler evlilik çatışmalarını “O’Leary Porter Evlilik Çatışması Ölçeği” ile çocuklar, ebeveynlerinin evliliklerine dair değerlendirmelerini “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ile bildirirken çocukların davranış sorunları ebeveynler tarafından yanıtlanan “Çocuk Davranışları Değerlendirme Listesi” ile elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, ebeveynlerin bildirmiş olduğu evliliklerine ait çatışma ile çocukların ebeveynlerin evliliklerine dair algıladıkları çatışmanın anlamlı derecede ilişkili olduğu, cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise ebeveynlerin çatışma bildirimi ile çocukların algıladığı çatışmanın alt boyutu olan

çatışma özelliklerinde her iki cinsiyet içinde anlamlı ilişki tespit edilirken, tehdit boyutunda erkeklerin, kendini suçlama boyutunda ise kızların anlamlı düzeyde ilişkili puanlar aldıkları bulgulanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında elde edilen sonuçlara göre çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının erkek çocuklarda kaygı ve dışsallaştırma sorunlarında, kız çocuklarında ise içselleştirme sorunlarında biçimlendirici etkisinin olduğu görülmüştür.

Whitson ve El-Sheikh (2003), “Evlilik Çatışması ve Sağlık: Süreç ve Koruyucu Faktörler” adlı kuramsal tarama türündeki çalışmada ebeveynler arası yaşanan çatışma ile 8-11 yaş grubu çocukların baş etme becerileri ve sergiledikleri sorun davranışlar arasındaki ilişkiye değinmişlerdir. Araştırmacılar, çatışmaya maruz kalan çocuklardan aktif ve destekleyici başa çıkma becerilerini kullanabilenlerin fiziksel sağlıklarının daha iyi olduğunu, baş etme becerilerinde sorun yaşayanların ise fiziksel sağlık sorunlarının yanı sıra kaygı, depresyon gibi içselleştirilmiş davranış sorunları da yaşayabileceklerini savunmuşlardır.

Stocker, Richmond, Low, Alexander ve Elias (2003), çocuklardaki davranış sorunları ile evlilik çatışması arasındaki ilişkide ebeveyn çocuk ilişkisi ve çocuğun çatışma algısının aracı rolünü incelemişlerdir. Bu amaçla Kafkaslar, Asyalı, İspanyol ve Afro-Amerikan gibi farklı etnik kökenlerde 10.2 yaş ortalamasına sahip, 80’i erkek, 56’sı kız toplam 136 çocuk ve bu çocukların beraber yaşayan biyolojik ebeveynleri ile bir çalışma yürütülmüştür. Araştırmacılar çalışma kapsamında ebeveyn ilişkisini, “O’Leary-Porter Evlilik Çatışması Ölçeği” ile ebeveyn-çocuk ilişkisini, “Aile Duygusal Dışavurum Anketi” ile çocukların ebeveynlerin evliliklerine dair algılarını “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ile çocukların psikolojik uyumlarını ise “Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği” ile belirlemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, evlilikte yaşanan çatışma ile çocuğun göstermiş olduğu içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunları birbiri ile ilişkili olduğu ve ebeveynlerin birbirlerine düşmanca davranmalarının çocuklarda kaygı ve depresyonu artırırken benlik saygısını düşürdüğü görülmüştür. Ayrıca ebeveyn evlilik çatışması ile çocuğun davranış sorunları arası ilişkide ebeveyn çocuk ilişkisinin aracı rolü olduğu, çocukların çatışma algısı açısından ise çocuğun

bilişsel yorumlarının, kendini suçlamasının, çatışmadan korkmasının çatışma ile bağlantılı olduğu bunun sonucunda da çocuğun bir takım içselleştirme sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir.

Grych, Harold ve Miles (2003), tarafından İngiltere’de yaşayan, 11-12 yaş aralığındaki çocuklar ve ebeveynleri ile bir yıl arayla olmak üzere iki aşamalı bir çalışma yapılmıştır. İlk aşamada 500 çocuk ve bu çocukların 389 ebeveynine ulaşılan araştırmanın ikinci kısmında daha önce uygulama yapılan 298 katılımcıya ulaşılabilmiş ve bu katılımcılara ait veriler ebeveyn-çocuk olarak eşleştirilmiştir. Çalışma kapsamında çocuklara “Çocukların Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği” ve “Çocuk Depresyon Envanteri” uygulanırken, ebeveynlere “O’Leary-Porter Evlilik Çatışması Ölçeği” ve çocukları hakkındaki bildirimleri için “Çocuk Davranışları Değerlendirme Listesi” uygulanmıştır. Yürütülen çalışma sonucunda ise sürekli olarak ebeveyn çatışmasına maruz kalan 11-12 yaşındaki çocukların kendilerine ve aileye yönelik bir tehdit durumu algılama ve kendini suçlama davranışlarının yüksek düzeyde olduğu, çocukların algıladığı evlilik çatışmasının alt boyutlarından olan algılanan tehdidin, içselleştirme sorunları ile ilişkili iken, kendini suçlamanın dışsallaştırma sorunları ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

El-Sheikh ve Elmore-Staton (2004), çocuklardaki uyum problemleri ile algıladıkları evlilik çatışması arasındaki ilişkide bağlanma ve ebeveyn çocuk çatışmasının yordayıcı, aracı ve biçimlendirici etkisini incelemişlerdir. Yaş ortalaması 11.15 olan 103 çocukla yapılan araştırmada, evlilik çatışma durumlarını belirlemek için ebeveynlere “Yenilenmiş Çatışma Taktikleri Ölçeği-Çift Formu”, çocuklara “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, ebeveyn çocuk çatışmasını belirlemek için “Ebeveyn-Çocuk Çatışma Taktikleri Ölçeği”, bağlanma özellikleri için “Ebeveyn ve Akran Bağlanma Envanteri” ve uyum davranışları için “Çocuk Kişilik Envanteri” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ise ebeveynlerin evlilik çatışması arttıkça ebeveyn çocuk çatışmalarının arttığı ve bu artışın annelerde babalara nazaran daha fazla olduğu, ebeveyn evlilik çatışması ile çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunları arasında yüksek seviyede ve anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte hem çocuk bildirimleri hem de ebeveyn bildirimlerine göre evlilik çatışması ve ebeveyn- çocuk çatışması kontrol

edildiğinde ebeveyn-çocuk bağlanmasının çocuklarda uyum problemlerini yordadığı görülmüştür. Ayrıca ebeveyn-çocuk bağlanma güvenliği, evlilik çatışması ile ilgili uyum problemleri karşısında koruyucu faktör olarak etki yaptığı, bağlanma güvenliği ve ebeveyn çocuk çatışmasının ise evlilik çatışması ile uyum problemleri arasında kısmi aracı bir etkisinin olduğu saptanmıştır.

Shelton, Harold, Goeke ve Cummings (2006), çocukların ebeveynler arası yaşanan çatışmalarla baş etme stratejilerini çatışmanın içeriğine ve çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Birleşik Krallık'ta yaşayan 12-13 yaş grubu, 208'i erkek, 190'ı kız olmak üzere 398 çocuk ile yapılan çalışmada, çocukların ailelerine yönelik algılarını değerlendirmek ve ölçümlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan video kayıtları kullanılmıştır. Bu video kayıtları ev işleri, çocukların ödevleri gibi farklı konularda ve çocukların kültürüne uygun olarak oluşturulmuş ve toplam 20 bölüm olan video kaydında anne-baba rolündeki çift her bir konuda 30 saniye ile 1 dakika arasında tartışmalı bir etkileşim sergilemiştir. Çalışma sonucunda; çocukların sözel, fiziksel saldırı gibi belirgin düşmanlık içerikli ve çocuk konulu çatışmalar karşısında daha fazla arabuluculuk rolü üstlendiği, ebeveyn anlaşmazlığı karşısında çocukların baş etme stratejilerinin çoğunlukla arabuluculuk ya da kaçınma olduğu, cinsiyet açısından erkeklerin çocukluk döneminde çatışma karşısında çözüm önerilirken ergenlik döneminde duruma müdahale ettiği, kızların ise çocukluktan itibaren erkeklere göre daha fazla müdahale etme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak ise çatışmanın çocuklarda içe yönelim, dışa yönelim gibi davranış ve uyum sorunlarına neden olduğu bulgulanmıştır.

Schwarz, Stutz ve Ledermann (2012), ergenlerin arkadaşlıkları ve algıladıkları ebeveyn evlilik çatışmaları arasındaki bağlantıyı inceleme amacıyla ön ergenlik dönemindeki yaş ortalaması 10.61 olan 180 ergen ile iki aşamalı bir çalışma yürütmüştür. Genel olarak çalışma boylamsal biçimde 12 ay sürecek şekilde planlanmıştır. Çalışma kapsamında ergenlerin duygu düzenleme becerileri ve güvenli bağlılıkları arabulucu değişken olarak kullanılmış ve ölçümler "Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması Ölçeği", "Çatışma Çözüm Stilleri Envanteri", "Arkadaş İlişki Kalitesi Ölçeği" ve "Güvenli Bağlanma

Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre ebeveyn evlilik çatışmasının ergenlerin arkadaş ilişkilerini etkilediği ve ergenlerin arkadaş ilişkilerinde düzensizlik riskini arttırdığı gözlenmiştir. Ayrıca geliştirilen yapısal eşitlik modeli sonucunda algılanan evlilik çatışması ile arkadaş ilişkilerinin kalitesi arasında duygu düzenleme ve güvenli bağlanmanın aracı bir rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Mueller, Jouriles, Rosenfield ve McDonald (2014), tarafından sığınma evinde kalmakta olan anneler ve bu annelerin 7-10 yaş arası çocukları ile 6 ay süreli ve üç farklı zamanlarda ölçümlerin yapıldığı bir çalışma uygulanmıştır. Araştırma kapsamında farklı zamanlarda yapılan ölçümler ile çocukların ebeveynleri arasındaki çatışmaya dâhil olmalarının çocuklardaki içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerini ne derecede yordadığı ve annelerin eşleri tarafından görmüş oldukları fiziksel şiddet ile çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarını incelemek amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde ilk olarak 1099 ebeveyne ulaşılmış, bu ebeveynlerden 539’u çalışmaya katılmış fakat son ölçümde bu sayı 505’e düşmüştür. Yürütülen çalışmada katılımcılara ait bilgilerin toplanması için araştırmacılar tarafından oluşturulan “Demografik Bilgi Formu”, evlilik çatışmasına dair bilgilerin toplanması için “Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması Ölçeği”, içselleştirilmiş davranış sorunlarına ait verilerin toplanması için “Çocuk Açık Kaygı Ölçeği”, dışsallaştırılmış davranış sorunları için ise “Çocuklar için Yıkıcı Davranışlar Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, çocukların evlilik çatışmasına müdahil olması ve evlilik çatışma algıları ile uyum ve davranış sorunları arasında pozitif yönde ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Ayrıca ölçeklerin alt boyutlara göre yapılan incelemelerde; çocukların algıladıkları tehdidin, içselleştirme sorunlarıyla, kendini suçlamanın ise dışsallaştırma sorunlarıyla ilişkili olduğu ve algılanan tehdidin gelecekteki uyum sorunlarının en belirgin yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.

Lee, Wesbecher, Lee ve Lee (2015), çocukların algıladığı evlilik çatışması ile davranış sorunları arasındaki ilişkide işlevsiz inançların ve duygu düzenlemenin aracı rolünü 5. sınıf öğrencilerinden oluşan 335 kişilik bir örneklem üzerinde incelemiştir fakat verilerin analizi aşamasında veriler bir teknik (Bootstrap) sayesinde arttırılmıştır. Çalışma sürecinde veriler “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, “İşlevsel Olmayan

İnançlar Ölçeği”, “Gençler için Kendini Değerlendirme Formu” ve “Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği” kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli çerçevesinde farklı modellemeler ile analiz edilen veriler sonucunda elde edilen bulgulara göre çocukların evlilik çatışma algılaması ile işlevsiz inançlar ve duygu düzenlemede zorluklar yaşadığı bu durumun içselleştirilmiş davranış sorunları yaşamalarına neden olduğu, dışsallaştırılmış davranış sorunları ile ise evlilik çatışması arasındaki algının ise doğrudan olmadığı görülmüştür. İşlevsel olmayan inançların algılanan evlilik çatışması ile dışsallaştırma sorunlarını arasındaki bağlantıyı tam anlamıyla yordarken, içselleştirme problemlerinde kısmi rol aldığı anlaşılmıştır.

Anne–Baba akılcı olmayan düşünceleri ile ilgili yapılan araştırmalar

Starko (1991), tarafından yapılan araştırmada ebeveynin stresi ile akılcı olmayan inançları arasındaki ilişkinin ebeveynin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Kanada’da yaşayan 23 evli çift üzerinde incelenmiştir. Yapılan çalışmada ölçme aracı olarak “Ebeveyn Akılcı Olmayan Düşünceler Ölçeği” ve “Ebeveyn Stres Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre ebeveynin akılcı olmayan düşünceleri ile yaşadığı stres arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, akılcı olmayan düşünce düzeyi ebeveynin cinsiyetine göre değişmez iken annelerin stres düzeyi ile akılcı olmayan düşünceleri arasında .40 düzeyinde, babaların ise .63 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı yöndeki ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu değerlerden babaların akılcı olmayan düşünceleri ile stres düzeyi arasındaki ilişkinin annelerinkinden daha yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Bradbury ve Fincham (1993), evlilikte işlevsel olmayan inançları değerlendirebilmek için ilişki inanç envanterini gözden geçirdikleri çalışmada, ölçeğin kullanılabilirliğini kadınlar ve erkekler açısından ayrı ayrı incelenmiş ve ilişkilerde akılcı olmayan inançlar ile davranış sorunları arasındaki ilişkiyi cinsiyet açısından değerlendirmiştir. 32 klinik tanısı olmayan eş ve 11 terapi alan eş olmak üzere 43 çift ile yapılan çalışmada, “Evlilik Uyum Ölçeği” ile “Evlilik Problemleri Envanteri” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda akılcı olmayan inanç puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı, davranış sorunları açısından kadınların akılcı olmayan inanç düzeyinin yüksek olmasının, düşük kaçınan davranışlar

ve yüksek düzeyde olumsuz davranışlar ile ilişkili olduğu, erkeklerin yüksek düzey akılcı olmayan inançlarının ise olumsuz davranışlar düşük düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Haferkamp (1994), çiftlerin işlevsel olmayan inançları ile kendini gözleme ve çatışma davranışları arasındaki ilişkiyi, çoğunluğu Kafkas olan 74 evli çift ile yürüttüğü çalışmada incelemiştir. Çalışma kapsamında örneklem grubuna “Diyadik Çift Uyum Ölçeği”, “Evlilik Çatışması Envanteri”, Kendini Ayarlama Ölçeği” ve “İlişki İnanç Envanteri” uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda ise işlevsel olmayan ilişki inançların artmasına bağlı olarak eşlerin evlilik doyumunun azaldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte yüksek veya düşük düzeyde kendini gözleme davranışı ile çatışma davranışı ve ilişkiye yönelik inançlar arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Fakat işlevsel olmayan inançların evlilik stresinden etkilendiği, evlilik çatışmasını arttırdığı ve evlilik doyumunu düşürdüğü saptanmıştır.

Sullivan ve Schwebel (1995), bilişsel-davranışçı modelin genel yaklaşımı olan kişinin ilişkisine dair inanç ve beklentilerinin, düşüncelerini, duygularını ve davranışını etkilediği inancından hareketle genç yetişkinlerin ilişki beklentileri ve ilişkiye ait akılcı olmayan inançları ile mevcut ilişki memnuniyetlerini incelemiştir. 122 çift ile yürütülen çalışma sonucunda çiftlerin arkadaşlık döneminden başlayarak nişanlılık ve evliliğe doğru ilerledikçe evlilik doyumunun artacağı yönünde beklentilerinin olduğu, düşük düzeyde akılcı olmayan inanca sahip olan çiftlerin ise mevcut ilişkilerinden daha yüksek doyum aldığı saptanmıştır. Ayrıca geleceğe ait iyimser beklentilere sahip olma gibi birtakım ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların çiftlerin ilişkilerinde hayal kırıklığı, stres ve sorunların oluşmasına, bunun sonucunda da çatışmaların yaşanmasına neden olduğu vurgulanmıştır.

Möller, Rabe ve Nortje (2001), akılcı olmayan inançlar ile evlilik çatışması arasındaki ilişkiyi incelemek için 37 çiftten oluşan bir gruba “Yenilenmiş Diyadik Çift Uyum Ölçeği” uygulaması yapmışlar, elde edilen ölçüm sonucunda oluşturulan kesme puanına göre bu

çiftleri sürekli çatışma yaşayan 17 çift ve çatışma yaşamayan 20 çift olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Daha sonra bu çiftlerle evlilikte yaşanan çatışmaları içeren dört farklı senaryo ve olayların gösterimi şeklinde simülasyon çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucunda evliliğinde sürekli çatışma yaşayan grubun çatışma yaşamayan gruba göre daha fazla akılcı olmayan inanca sahip olduğu bulgulanmıştır. Aynı zamanda çatışma yaşamayan grubun örnek olaylar hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olduğu fakat çatışma yaşayan grubun, olumlu ve olumsuz düşünceleri arasında önemli farklılıkların olmadığı saptanmıştır.

Addis ve Bernard (2002), düzenlemiş oldukları evlilik danışmasına katılan 18 çift ve danışma sürecine katılmayan 43 çift olmak üzere toplam 61 çiftin, Ellis tarafından belirtilen akılcı olmayan inançların ve duygusal özelliklerin (kaygı, öfke, iletişim becerileri), hangi açılardan farklılaştığını belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle yapılan araştırmada evlilik danışmasının çiftlerin evlilik doyumlarına akılcı olmayan inançlarına etkisi incelemiştir. Çalışma kapsamındaki veriler “Genel Tutum ve İnançlar Ölçeği”, “Locke-Wallace Evlilikte Uyum Ölçeği” ve “Kişilik Duyguları Envanteri” ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda ise eşlerin akılcı olmayan inanç ve duygusal özelliklerinin evlilik doyumunu üzerinde etkili olduğu, evlilik doyumunu düşük olarak evlilik danışmasına katılan çiftlerin, evlilik danışmasına katılmayanlara göre daha fazla öfke ve kaygı deneyimi yaşamalarına rağmen daha düşük düzeyde akılcı olmayan inançlara sahip olduğu, iletişim becerilerinde ise belirgin bir farklılaşmanın olmadığı bulgulanmıştır.

Hojjat ve diğerleri (2016), ergenlik döneminde madde kullanımı ve madde bağımlılığının artmasından hareketle İran’ın kuzeydoğu bölgesinde bulunan uyuşturucu ve madde bağımlılığı merkezine yönlendirilen 12-18 yaş arası 30 ergenin ebeveyni karşılaştıma grubuna, herhangi bir madde bağımlılığı bulunmayan 30 ergenin ebeveynini ise kontrol grubuna alarak, ebeveynleri kişilik ve akılcı olmayan inançlar yönünden karşılaştırmıştır. Çalışma kapsamında kişiliğe dair ölçümler için “NEO Beş Faktör Envanteri” kullanılırken akılcı olmayan inançlar için “Akılcı Olmayan İnançlar Testi” kullanılmıştır. Yürütülen çalışma sonucunda, kişilik yönünden karşılaştırma grubunda yer alan bağımlı

ergenlerin annelerinde, nevrotik belirtilerin yüksek olmasına karşın hoşgörü, deneyime açıklık ve sorumluluk duygusunun kontrol grubunda yer alan annelere göre anlamlı düzeyde düşük olduğu gözlenmiştir. Aynı şekilde babalar açısından karşılaştırma grubunda yer alan babaların nevrotik belirtilerinin yüksek olmasına rağmen diğer değişkenlerden sadece sorumluluk duygusu ve deneyime açıklığın kontrol grubundan düşük olduğu bulgulanmıştır. Akılcı olmayan inançlar yönünden ise karşılaştırma grubunda yer alan annelerin akılcı olmayan inanç toplam puanlarının kontrol grubunda yer alan annelere göre anlamlı derecede yüksek olduğu, babalar açısından ise böyle bir farklılık ile karşılaşmadığı saptanmıştır. Çalışma sonucunda araştırmacılar akılcı olmayan inançların ebeveynin çocuklara yaklaşım tarzını etkilediğini ve bu durum sonucunda çocukların birtakım akılcı olmayan beklentilere girdiğini sonuç olarak ise bağımlılığın başlangıcının ciddi şekilde belirlediğini belirtmişlerdir.

Otomatik düşünceler ile ilgili yapılan araştırmalar

Silverman ve DiGiuseppe (2001), “Bilişsel-Duygusal Oluşumlar ve Çocukların Duygusal ve Davranışsal Problemleri” başlıklı makalelerinde, olumsuz otomatik düşüncelerin davranışsal sorunlarla ve içe yönelmiş duygusal problemlerle ilişkisini 9-13 yaş grubu farklı etnik kökenlere sahip 102 çocuk üzerinde incelemişlerdir. Çalışma kapsamında öğrenciler, öğretmenleri tarafından bildirilen “Çocuklar için Davranış Değerlendirme Ölçeği” ve “Walker Problem Tanımlama Ölçeği”ne göre dışsallaşmış, içselleşmiş, davranışsal ve duygusal problemi olan ve olmayan biçiminde sınıflandırılmıştır. Katılımcı çocuklar ise “Çocuklar ve Ergenler için Mantıkdışı İnançlar Ölçeği”, “Çocuklar için Otomatik Düşünceler Ölçeği” ve “Problem Çözme Prosedürü”nü yanıtlamışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre davranışsal ve duygusal problemleri olan grup akılcı olmayan inanç ve olumsuz otomatik düşünce yönünden diğer gruplarla karşılaştırıldığında daha yüksek puanlara sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca dışsallaşmış ve içselleşmiş, davranışsal ve duygusal problemlerle olumsuz otomatik düşüncelerin yüksek düzeyde, anlamlı yönde birbiriyle ilişkili olduğu saptanmıştır.

LaGrange ve arkadaşları (2008), 3-6. sınıf arası öğrencilerin fiziksel ve ilişkisel akran mağduruyetinde depresif bilişlerinin etkisini, çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanterinin

kullanıldığı boylamsal bir çalışmada incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre kullanılan ölçeğin faktör yapısı depresif belirtiler üzerinde orta çocukluk dönemi boyunca değiştiği, erken ergenlik döneminde ise sabit kaldığı görülmüştür. Ayrıca bilişsel üçlünün depresyon ile manidar bir ilişkisinin olduğu, yalnız bu ilişkinin bir yıl sonraki depresif belirtileri yordamadığı, akran mağduriyeti açısından ise mağduriyetin artmasıyla negatif bilişlerde artma, pozitif bilişlerde azalmanın olduğu, ilişkisel mağduriyetin depresif belirtileri, fiziksel mağduriyetten daha fazla yordadığı tespit edilmiştir.

Muris, Mayer, Adel, Roos ve Wamelen (2009), 9-12 yaş arası çocuklar ile yürütülen bilişsel davranışçı terapi temelli tedavi programı oturumların çocukların kaygı kontrolü ve otomatik düşünceleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yürütülen çalışmada araştırmacılar tarafından ilk olarak 178 çocuğa “Çocukluk Çağı Kaygı ile İlişkili Duygusal Bozukluklar Tarama Ölçeği” yenilenmiş formu uygulanmış ve bu ölçekten yüksek puan alan 45 (23 erkek, 22 kız) çocuğun ebeveynlerinden izin alınarak programa dâhil edilmiştir. Bu çocukların genel olarak sosyal kaygı, ayrılık kaygısı ve yaygın kaygı bozukluğu belirtileri gösterdiği gözlenmiştir. Çalışma süreci kapsamında ilgili diğer değişkenlerin ölçümü için “Çocuklar için Otomatik Düşünceler Ölçeği” ve “Kaygı Kontrol Ölçeği” kullanılmıştır. Oturumlar ise “Başeden Koala (Heard, Daads ve Rapee (1991))” programının uygulanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen bilgilere göre; çocukların kaygı belirtilerinin azalmasının olumsuz otomatik düşüncelerin azalmasıyla ilgili olduğu ve düzenlenen 6 oturumluk kaygı oturumların çocuklarda kaygı sorunlarının ve otomatik düşüncelerin azalmasında etkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizinde otomatik düşünceler ve kaygı kontrolünün, kaygı belirtileri üzerindeki toplam varyansı tedavi öncesi ve sonrasına göre %17 ile %30 arasında yordadığı tespit edilmiştir.

Kercher, Rapee ve Schniering (2009), stres, olumsuz otomatik düşünceler ve depresif belirtiler arasındaki ilişkiyi 10-13 yaş aralığındaki 896 katılımcı ile yürüttükleri çalışmada incelemiştir. Araştırmacılar veri toplamak amacıyla 12 ay arayla “Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği”, “Çocuk ve Ergen Deneyim Anketi”, “Eysenck Kişilik Envanteri” ve “CES Depresyon Ölçeği” uygulaması yapmışlardır. Çalışma sürecinde

araştırma kapsamında yapılan iki farklı ölçüme göre oluşturulan yapısal modeller test edilmiştir. Genel çalışma sonucunda ise değişkenler arasında en yüksek ilişkinin otomatik düşünceler ile depresif belirtiler arasında olduğu, nevrotik belirtilerin depresyon yaşama riskini arttırdığı, bunun yanı sıra olumsuz yaşam olayları ve olumsuz düşüncelerinde depresyon döneminde artış gösterdiği görülmüştür. Model açısından ise otomatik düşünceler ve olumsuz yaşam olaylarının nörotizm ve depresyon arasında tam aracı bir rolünün olduğu saptanmıştır.

Flouri ve Panourgia (2014), 10-19 yaş arası 557 çocuk ve ergenlerin yaşamış oldukları duygusal ve davranışsal sorunlar ile negatif otomatik düşünceleri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Araştırma kapsamında beş değişkenli çoklu aracı model kullanılmış bunlardan üçü bilişsel uyumsuzluklar ile ilgili (olumsuz bilişsel hatalar, işlevsel olmayan tutumlar, olumsuz otomatik düşünceler), ikisi ise duygu düzenleme süreci ile ilgili (bilişsel yeniden değerlendirme ve dışavurumcu baskılama) olarak düzenlenmiştir. İlgili değişkenlerin ölçümü ise “Olumsuz Yaşam Olayları Listesi”, “Güçler ve Güçlükler Anketi”, “Çocuklar için Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği” ve “Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği” ile elde edilmiştir. Çalışma sonucunda; beş aracı değişken birlikte ele alındığında, bu değişkenler çocuk ve ergenlerin yaşam streslerinde meydana gelen değişimin duygusal ve davranışsal sorunlara etkisini açıklamıştır. Bunun yanında bilişsel yeniden değerlendirmenin, dışavurumsal baskılamanın, işlevsiz tutumların ve olumsuz bilişsel hataların, olumsuz otomatik düşüncelerin dolaylı etkisine katkıda bulunmadığı saptanmıştır. Sonuç olarak ise olumsuz otomatik düşüncelerin kişilerin hayatlarında maruz kaldıkları stresin artması halinde kişileri duygusal ve davranışsal sorunlara itebileceği vurgulanmıştır.

Pasarelu ve Dobrea (2015), bazı ailelerde yüksek oranda kaygının bir arada toplandığı fikrinden hareketle, kaygının gelişimi ve aktarımından annelerin kaygısının çocuklara geçmesinde otomatik düşüncelerin aracı rolünü incelemiştir. Bu amaçla 128 çocuk ve annesine “Sosyal Fobi Envanteri” ve çocuklara “Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği” uygulanmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli çerçevesinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda, olumsuz otomatik düşüncelerin ailelerdeki kaygı yatkınlığını açıklamada

önemli bir faktör olduğunu, annenin sosyal kaygı belirtilerinin çocuklardaki sosyal kaygıyı dolaylı olarak açıkladığı ve bu iki değişken arasında çocuğun otomatik düşüncelerinin önemli derecede aracı etkisinin olduğunu belirlemiştir.

2.2. İlgili Yurtiçi Araştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde çocuklarda görülen kaygı sorunlarını açıklamaya ve diğer değişkenler ile olan ilişkisini belirlemeye yönelik Türkiye’de yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Aral ve Başar (1998), Ankara il merkezindeki yaşayan alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeylerden ailelere sahip 300 ilkokul 4. ve 5. sınıf öğrencisinin kaygı düzeylerini cinsiyete, yaşa, sosyo-ekonomik düzeye ve ailenin parçalanma durumuna göre incelemiştir. Araştırma kapsamında verilerin toplanması için “Kişisel Bilgi Formu” ve “Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi ise tek yönlü varyans analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; çocukların kaygı düzeyleri üzerinde sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet gibi değişkenlerin önemli bir farklılık yaratmadığı, fakat parçalanmış aileye sahip olup ebeveynleri ayrı yaşayan çocukların, tam aileye sahip olup ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocuklara göre durumluk ve sürekli kaygı puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Demiriz ve Ulutaş (2003), tarafından 9-12 yaş aralığındaki 600 çocuk ile yürütülen çalışmada çocukların kardeş sayısı, cinsiyet, anne- baba mesleği, anne-babanın eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik değişkenlerin, çocukların sürekli ve durumluk kaygı puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma verileri çocuklar ile yüz yüze görüşülerek “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” ile toplanmıştır. Sonuç olarak cinsiyet açısından kız çocukların kaygı puan ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olduğu, kardeş sayısı ile öğrencilerin kaygı puanları arasında pozitif yönde ilişkinin olduğu buna karşın anne-baba eğitim düzeyi

arttikça çocukların kaygı puanlarının azaldığı, ebeveynin mesleği açısından teknik ağırlıklı mesleklerde çalışan anneler ile sağlık sektöründe çalışan babaların çocuklarının diğer meslek alanlarında çalışan ebeveynlerin çocuklarına göre daha kaygılı oldukları bulgulanmıştır.

Alisinanoğlu ve Ulutaş (2003), çocukların sürekli kaygı düzeyi ile annelerin sürekli kaygı düzeyi ve farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Ankara'daki ilköğretim okullarında eğitim gören 10 yaş grubu öğrenciler ve anneleri ile çalışmışlardır. Araştırmanın örneklemini farklı sosyo-ekonomik düzeylerden 60 kız, 60 erkek olmak üzere 120 öğrenci ve bu öğrencilerin anneleri oluşturmuştur. Çalışma kapsamında çocuklara “Kişisel Bilgi Formu” ve “Çocuklar için Sürekli Kaygı Envanteri”, annelere ise “Sürekli Kaygı Envanteri” uygulanmıştır. Yapılan t-Testi ve korelasyon analizleri sonucunda; çocukların cinsiyet, kardeş sayısı, annelerinin eğitim düzeyi, babalarının eğitim düzeyi, annelerinin çalışıp çalışmama gibi durumlarının kaygıları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir. Fakat çocukların sürekli kaygı düzeyi ile annelerin sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve önemli derecede olduğu tespit edilmiştir.

Özdal ve Aral (2006), ebeveynleri ile beraber yaşayan çocuklar ile baba yoksunu olan çocukların kaygı düzeylerini farklı değişkenler ile birlikte değerlendirerek karşılaştırmıştır. 10-11 yaş grubu çocukların dâhil edildiği çalışma alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeylerden her birinden ebeveynleri ile yaşayan 50 çocuk ve baba yoksunu olan 50 çocuk olmak üzere toplam 300 çocuk ile yürütülmüştür. Araştırmada ölçme aracı olarak “Genel Bilgi Formu” ile “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” kullanılmıştır. Ölçme araçları ile toplanan veriler üzerinde uygulanan tek yönlü ve çift yönlü varyans analizi sonucunda; baba yoksunu olan çocukların ebeveynleri ile beraber yaşayan çocuklara göre durumluk ve sürekli kaygı puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu, ebeveyni ile beraber yaşayan kız çocukların, erkek çocuklara göre kaygı puanının daha yüksek olduğu, baba yoksunu olan çocuklarda ise cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmiştir. Baba yoksunluğunun nedeni olarak; ölüm, boşanma, terk veya uzun süreli seyahat türü açısından, durumluk kaygı puanlarının

ortalaması anlamlı bir farklılık göstermez iken sürekli kaygı puanlarının ortalaması en yüksek, terk nedeniyle yaşanan yoksunlukta daha sonra ise ölümden anlamlı derecede farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Yaş açısından ise ebeveyni birlikte yaşayan çocuklardan 10 yaş grubunun durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamasının 11 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu, baba yoksunu olanlarda ise durumluk kaygı açısından 10 yaş grubunun sürekli kaygı açısından ise 11 yaş grubunun daha yüksek ve bu farklılığın anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Serin ve Öztürk (2007), Kocaeli il merkezindeki 17 devlet ilköğretim okulunun 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, tek ebeveyn ve tam aileye sahip 9-13 yaşlarındaki çocukların kaygı düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında 154 tek ebeveyn sahip, 154 tam aileye sahip 175'i kız ve 133'ü erkek toplam 308 öğrenciye “Piers-Harris Çocuklarda Öz Kavram Ölçeği” ile “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre tek ebeveynle yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin, tam aileye sahip çocuklara göre daha yüksek; benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca tek ebeveyn sahip çocukların kaygı düzeyleri ve cinsiyetleri arasında bir ilişki bulunamazken, tam aileye sahip kız çocukların, erkek çocuklara göre daha yüksek kaygı puanları aldıkları gözlenmiştir. Çocukların yaşlarına göre ise kaygı düzeylerinde herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır.

Cebeci (2009), tek ebeveyn ve tam aileye sahip 7-12 yaş arası çocukların kaygı durumları ile bağlanma tarzları arasındaki ilişkiyi, tek ebeveyn sahip 42 çocuk ve tam aileye sahip 58 çocuk olmak üzere 100 kişilik bir örneklem grubu üzerinde incelemiştir. Çalışmada çocukların sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için “Bireyi Tanıma Çizelgesi”, kaygıyı ölçmek için “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri”, bağlanma stillerini ölçmek için ise “Bağlılık Stili Anket Formu” kullanılmıştır. Ölçme araçları ile elde edilen verilerin analizi sonucunda; tek ebeveynle yaşayan çocukların sürekli ve durumluk kaygı seviyesinin, tam aileye sahip çocukların durumluk ve sürekli kaygı seviyesine göre daha yüksek olduğu ve tek ebeveyn ile yaşayan çocukların durumluk kaygı puanları ile güvenli bağlanma durumları arasında negatif yönde, önemli

düzeyde ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaş değişkeni açısından çocuklar 7-8-9 yaş ve 10-11-12 yaş olarak gruplandırıldığında tam aileye sahip olan 7-8-9 yaş grubu çocukların sürekli kaygı puan ortalamalarının tam aileye sahip 10-11-12 yaş grubu çocuklara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Öngider (2011), boşanmanın çocuk ve anne üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla evli olarak yaşayan anneler ile boşanmış anneler ve bu annelerin çocuklarını kaygı düzeyleri açısından karşılaştırılmıştır. Çalışma, İzmir ilinde resmi bir ilköğretim okulunda orta sosyo-ekonomik düzeye sahip 3.-6. sınıf arasında eğitim görmekte olan 86 çocuk ve bu çocukların anneleri (39'u boşanmış, 47'si evli) olmak üzere 172 kişilik bir grup üzerinde yürütülmüştür. Katılımcı çocuklara “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri”, annelere “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri” ve “Bilgi Formu” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre annesi boşanmış olan çocukların durumluk ve sürekli kaygı puanları, annesi evli olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Anneler açısından ise boşanmış annelerin kaygı ortalamaları evli olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Bu durum boşanmış olan annelerin yüksek düzeydeki kaygılarının çocukların kaygı düzeyinin de artmasına yol açabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Horoz (2012), ilköğretim 5.sınıf öğrencilerine yönelik geliştirmiş olduğu stresle başa çıkma eğitim programının öğrencilerinin sürekli kaygı düzeylerine etkisini incelemek amacıyla deneysel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında İzmir’de resmi bir ilköğretim okulunda eğitim görmekte olan 24 kişilik öğrenci grubu tesadüfi yöntemle deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmış ve iki grup arasında kaygı düzeyleri yönünden bir farklılık olup olmadığı “Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” ön testi ile sınanmıştır. İki grubun da benzer özelliklere sahip olduğunun belirlenmesinin ardından deney grubuna 6 haftalık eğitim programı uygulanırken, kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma sonucunda kontrol ve deney grubunun sürekli kaygı son test puanlarında deney grubu lehine anlamlı derecede farklılaşmanın olduğu ve bu farklılığın 3 ay sonra yapılan izleme testinde de devam ettiği gözlenmiştir.

Kapçı ve diğerleri (2012), okul temelli bilişsel davranışçı terapiye dayalı kaygı terapi programının yüksek kaygı belirtileri gösteren 8-13 yaş aralığındaki ilköğretim öğrencileri üzerindeki etkililiğini incelemek amacıyla deneysel bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmaya bir devlet okulu ve bir özel okuldan olmak üzere 61 öğrenci dâhil edilmiştir. Çalışma öncesinde ebeveyn gözlemlerinde belirlenmesi amacıyla çalışmada yer alan öğrencilerin ebeveynlerine “Conners Ana-Baba Dereceleme Ölçeği” uzun formunun “Kaygı-Utangaçlık” alt boyutu uygulanırken, öğrencilere “Çocuklar için Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri”, “Çocuklar için Benlik Algısı Profili”, “Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” uygulanmıştır. Ölçme araçlarının uygulanmasının ardından gruplara tesadüfi yöntemlerle atama yapılmış, öğrencilerden 31’i deney, 30’u da kontrol grubu olmak üzere iki grup oluşturulmuş ve grupların benzer özelliklere sahip olduğu görülmüştür. İlerleyen süreçte ise deney grubu ile üç ay süreli ve 10 oturumluk “Serinkanlı Çocuklar Kaygı Terapi Programı (Lyneham, 2003)” yürütülmüştür. Bu arada iki grupta yer alan çocukların ebeveynleri ile biri telefonla biri de yüz yüze olmak üzere iki görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda deney grubunda bulunan çocukların, kontrol grubunda bulunan çocuklara göre son-test kaygı ve depresyon puan ortalamalarının daha düşük, benlik saygısı puan ortalamalarının ise daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanında ebeveynlerin, çocukların kaygılarına dair gözlem puan ortalamalarında düşüş olmasına rağmen, bu düşüşün istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı gözlenmiştir.

Fırat (2015), tarafından 5-10 yaş arası, ayrılma kaygısı belirtisi gösteren çocuklarla yürütülen çalışmada çocukların kaygı ve depresyon düzeyleri incelenmiştir. Bu amaçla çocuklara “Çocuk ve Depresyon Ölçeği” ile “Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri” nin yanı sıra çocukların ayrılık kaygısı yaşama durumlarını belirlemek için oluşturulan, anneden ayrılamama, anneye yapışma, geceleri anne ile uyuma, okula gitmek istememe ve benzeri durumların araştırıldığı “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Bu şekilde toplanan veriler ile ebeveynin medeni durumunun çocuğun sürekli kaygısı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu, ebeveynlerin evli olan çocukların boşanmış olanlara göre kaygı ölçeğinden daha düşük değer aldıkları aynı şekilde ebeveynleri evli olan çocukların

depresyon puan ortalamalarında daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ayrılık kaygısı belirtilerine göre ailesinde yakın zamanda sağlık problemi ve sarsıcı bir yaşam olayı yaşayan, okula gelirken bedensel yakınma şikâyetlerin de bulunan, ebeveynleriyle beraber uyuyan çocukların kaygı puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Erden-Çınar (2015), anne babası boşanma sürecinde olan 9-12 yaş aralığındaki çocukların algıladıkları evlilik çatışması ile yaşamış oldukları kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi farklı değişkenler açısından incelemiştir. Bu çalışma kapsamında boşanmak için İzmir’de aile mahkemelerine başvuran çiflerin çocukları dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında yer alan 60 çocuğa (32 Erkek, 28 Kız) “Bireysel Durum Formu”, “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ve “Spielberger Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri” uygulanmıştır. Ölçme araçları ile elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizler sonucunda, çalışmaya katılan çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının çocuğun yaşına göre değişmediği, cinsiyet açısından da kız ve erkek çocukları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı, kardeşe sahip olma açısından ise kardeş sahibi çocukların sürekli kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Çocukların algıladığı evlilik çatışması ile durumluk kaygı puanları arasında ve sürekli kaygı puanları arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı, bu noktada sadece çocukların yaşadıkları sürekli kaygı ile durumluk kaygı puanları arasında anlamlı derecede ve pozitif yöndeki bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Çolak, Eren ve Doğan (2017), Muğla’da bir ilkokulun 2, 3 ve 4. sınıflarında eğitim görmekte olan yaşları 7 ile 11 arasında değişen 211 öğrencinin kaygı düzeylerini, üzüntü yönetim becerilerini ve yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) çerçevesinde geliştirmiş oldukları modeli incelemişlerdir. Model kapsamında veriler “Çocuklar için Yetkinlik Ölçeği”, “Üzüntü Yönetimi Ölçeği” ve “Sürekli Kaygı Ölçeği” ile toplanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda üç değişkenin de öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, öğrencilerin yetkinlik düzeyi ile üzüntü yönetimi arasında pozitif yönde, kaygı düzeyleri ile yetkinlik düzeyi arasında ise negatif yönde ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca YEM analizleri sonucunda

öğrencilerin üzüntü yönetim becerilerinin yetkinliği, yetkinliğinde kaygıyı açıkladığı, üzüntü yönetiminin doğrudan kaygıyı açıklamadığı bu iki değişken arasında yetkinliğin aracı rol üstlendiği belirlenmiştir.

Genel olarak alan yazında kaygı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların çoğunluğunun ergenler veya üniversite öğrencileri ile yürütüldüğü ya da klinik örneklemelerin kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda yer alan çocuklar ile ilgili yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, çocuklarda görülen kaygı sorunlarının önemli bir durum olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ise genellikle demografik değişkenlere yoğunlaştığı, parçalanmış ailelerde tek ebeveynle yaşayan örneklem üzerinde yapıldığı veya kaygı sorunları konusunda tanılı olup tedavi görmekte olan grupları hedef aldığı gözlenmektedir. Ayrıca gerek yurt dışında gerekse yurt içinde çocuk örneklem grubu ve iki ebeveyninin de dâhil edildiği, ebeveynlerin akılcı olmayan inanç ve kaygıları ile çocukların otomatik düşünceleri gibi bilişsel özelliklerin, saldırganlık, problem çözme gibi davranışsal özelliklerinin aynı anda tek araştırma kapsamında incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Saldırganlık ile ilgili yapılan araştırmalar

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubuna benzer özellikteki gruplar üzerinde saldırganlık ve araştırmanın diğer değişkenleri ile ilgili yurt içinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Konu ile ilgili olarak Masalçı (2001), aile içi etkileşim ve çocuğun saldırganca tutumları arasındaki ilişkiyi, ilköğretim okullarının 6. sınıflarında eğitim görmekte olan 107'si kız, 110'u erkek olmak üzere 217 kişilik bir öğrenci grubu ve bu öğrencilerin ebeveynleri ile bazı sosyo-demografik değişkenlere göre incelemiştir. Çalışma kapsamında “Öğrenci Uygu Ölçeği”, “Saldırganlık Ölçeği” ve ebeveynler için ayrı çocuklar için ayrı oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Yapılan çalışmaya göre, eşlerin çatışma sıklığı ve çocuğun yanında tartışıp tartışmamaları ile çocukların sergilemiş oldukları saldırganlık arasında önemli derecede bir ilişkinin olmadığı aynı zamanda annenin çocuğa yönelik kızgınlığını ifade biçiminin çocuğun saldırganlığı ile ilişkisi olmamasına rağmen, babanın kızgınlığı ifade biçiminin çocuğun kendine dönük, prososyal ve yansıtılmış saldırganlık puanları ile ilişkili olduğu tespit

edilmiştir. Özellikle çocuğunu döverek, tehdit ederek, çocuk ile konuşmayarak ve yaptığından yanlış olduğunu anlatarak kızgınlığını ifade eden babaların çocuklarının saldırganlık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Çocukların cinsiyetlerine göre öfke ifade biçimleri incelendiğinde ise kızların daha çok kendilerini küserek, yalnız kalarak ve konuşmayarak ifade ettiği, erkeklerin ise daha çok sesini yükselterek, küfrederek, etrafına zarar vererek ya da hiçbir şey yapmayarak ifade ettiği görülmüştür. Bunun yanında saldırganca davranışları daha çok kendisi dışındaki nesnelere yönelten, yansıtılmış saldırganlık puanı yüksek olan çocukların daha fazla kişisel kabullenici uygu davranışı (duygu ve düşünceleri istenmediği halde kabul etmesi) sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak aile içi etkileşim ile çocukların saldırganlığı arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Vahip (2002), evdeki şiddeti ve şiddetin gelişimsel boyutunu araştırdığı çalışmasında aile içinde yaşanan farklı türdeki saldırganca davranışlara çocukların ya tanık olduklarını ya da doğrudan saldırganlığa maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Aile içi şiddete maruz kalan çocukların hepsinin ileriki yaşamlarında şiddet uygulayan birer ebeveyne ya da eşe dönüşmeseler bile şiddet uygulayan ebeveyn ve eşlerin çocukluğunda aile içi şiddet öyküsünün bulunduğunu, şiddetin nesiller arası aktarıldığını, bu aktarımın fiziksel olarak olmasa bile duygusal anlamda çocuğun ileriki yaşamına korku, çökkünlük gibi yansıdığını ifade etmiştir. Araştırmacı içselleştiren korku ve çökkünlük duygularının davranışsal yansımalarının olmasa bile duygusal yansımalarının bireyin yaşamı boyunca etkisini göstereceğini savunmuştur.

Aktaş, Şahin ve Aydın (2005), çocukların olumsuz niyet yüklem eğilimlerini sosyal ilişkilerinde yaşamış olduğu saldırganlığa ve cinsiyete göre değerlendirmiştir. Bu amaçla yaşları 10-12 arasında değişen; 293'ü erkek, 236'sı kız, 544 kişilik 5. sınıf öğrenci grubuna "Kimdir Bu Anketi" ve "Resim Anketi" uygulanmıştır. Yapılan çalışmada, sosyal ilişkilerinde saldırgan olarak bilinen çocukların olumsuz davranış tepkileri olan kişisel nedenler ve olumsuz niyetlere ait yüklemelerinin saldırgan olarak tanınmayan çocuklara göre daha fazla kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca saldırganlığın alt boyutlarından olan fiziksel saldırganlığı daha fazla gösteren çocukların fiziksel

saldırganlık göstermeyen çocuklara göre daha fazla olumsuz yüklemelere sahip olduğu, cinsiyet açısından ise sosyal ilişkilerde erkeklerin kızlara göre daha fazla olumsuz niyet yüklemesinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Dizman ve Gürsoy (2005), ilköğretim okullarının 4. ve 5. sınıfında eğitim gören, tam aileye sahip olan çocuklar ile anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemiştir. Bu amaçla Ankara’da 39 farklı ilköğretim okulunda eğitim gören farklı sosyo-ekonomik düzeylerden 300 öğrenciye “Genel Bilgi Formu” ve “Saldırganlık Ölçeği” uygulanmıştır. Yapılan çalışmada sonucunda, anne yoksunu olan çocukların genel olarak daha saldırgan oldukları, cinsiyet açısından tam aileye sahip olan kızların, anne yoksunu olan ise erkeklerin daha saldırgan oldukları, kardeş sayısı açısından tam aileye sahip çocuklarda bir-iki kardeşe sahip olan veya tek çocuk olanlara göre üç ve daha fazla kardeşe sahip olanların saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, anne yoksunu olanlarda ise en yüksek puana bir-iki kardeşe sahip olanların olduğu bulunmuştur. Anneden ayrılma yaşına göre ise en yüksek saldırganlık puanının 2-5 yaş ve 5 yaş üstüne göre 0-1 yaş arasında ayrılanların olduğu gözlenmiştir. Fakat ayrılık yaşının anlamlı düzeyde farklılaşma yaratmadığı tespit edilmiştir.

Özcebe ve diğerleri (2005), ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile 7. sınıf öğrencilerini orta ve erken ergenlik dönemi olarak sosyo demografik değişkenler açısından yaş haricinde eşitleyerek iki grup oluşturmuş, bu grupların şiddet algısı ve şiddet sıklığını incelemiştir. Çalışmaya katılan 800 öğrenciden, erken ergenlik döneminde olanların yaş ortalaması 10.7, orta ergenlik dönemi yaş ortalaması ise 13.2 olarak belirtilmiştir. Şiddet algısı olarak iki grubunda ilk aklına gelenlerin; dövme, kavga gibi fiziksel şiddet ile ilgili kavramlar olduğu, orta ergenlik grubundaki öğrencilerden televizyon izleyen ve spor gibi faaliyetlere katılanlarının ise şiddet konusunda daha duyarlı olduğu saptanmıştır. Şiddetin sıklığı açısından ise öğrenciler şiddete en fazla sokakta ve televizyonda rastladıklarını, erkeklerin kızlara göre şiddete daha fazla maruz kaldığı ve şiddet içerikli davranışları daha fazla uyguladıkları görülmüştür. Ayrıca iki grubunda yaşanan çatışmaları, sağlıklı bir iletişim ile çözebileceğini bildiği halde bu bilgiyi davranışa dönüştüremediği vurgulanmıştır.

Öz (2007), İzmir'deki farklı sosyo-ekonomik düzeylerden altı resmi ilköğretim okulundan toplam 328 öğrenci ile bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada ilköğretim birinci kademedeki eğitim gören 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlığının cinsiyete, yaşa, sınıf düzeyine, anne-babanın eğitim düzeyine, algılanan akademik başarıya, algılanan gelir düzeyine ve algılanan ana baba tutumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. "Saldırganlık Ölçeği" ile elde edilen verilerin t- Testi ve varyans analiziyle değerlendirilmesi sonucunda; cinsiyet açısından erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu, algılanan akademik başarı arttıkça saldırganlık puanlarının düştüğü fakat öğrencilerin saldırganlık puanlarının sınıf düzeyi, yaş, ebeveyn eğitim düzeyi ve algılanan gelir düzeyine farklılaşmadığı gözlenmiştir.

Yavuz (2007), tarafından saldırgan davranışlar ile ilişkili olduğu düşünülen bazı değişkenlerin saldırganlığı yordama gücü ve saldırganlığın farklı değişkenler ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırma Mersin ilindeki 6 farklı ilköğretim okulunda eğitim gören 263'ü kız, 244'ü erkek olmak üzere 507, 4. ve 5. sınıf öğrencisi ile yürütülmüş ve öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla "Davranış Değerlendirme Ölçeği" uygulanmıştır. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda öğrencilerin benlik saygısı puanlarının saldırganlık puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı, cinsiyet açısından erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu, yaş arttıkça saldırganlığın arttığı, kronik rahatsızlığı olup tedavi gören çocukların saldırganlıklarının arttığı, arkadaş ilişkileri bozuldukça saldırganlığın arttığı, televizyon izleme saati arttıkça ve izlenen programların şiddet içeriği yoğunlaştıkça çocuğun saldırganlık eğilimlerinin fazlaştığı tespit edilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin kardeş sayısı, doğum sırası, anaokuluna gitme durumu, anne çalışma durumu ve herhangi bir sosyal etkinliğe katılma durumu değişkenlerine göre ise anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı belirlenmiştir.

Uzbaş ve Topçu-Kabasakal (2010), ilköğretim okullarında şiddet ve saldırganlığın yaygınlığını araştırmak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada yaşları 9 ile 17 arasında değişen ilköğretim 4.-8. sınıf arası sınıf düzeylerinde eğitim gören, 951 öğrenciye

geliştirmiş oldukları “Okullarda Şiddet ve Saldırganlık Anketi” uygulaması ile veri toplamıştır. Çalışma sonucunda; öğrencilerin en fazla fiziksel kavgaya karıştıkları (%39.3), daha sonra grup kavgasına katıldıkları (%20), bu oranların yanında daha az olmasına rağmen öğrencilerin %7’sinin kesici alet taşıdıkları ve %6’sının kesici aletle yaralama olayına karıştıkları bulgulanmıştır. Saldırgan davranışların erkeklerde kızların iki katından daha fazla olduğu, sınıf düzeyi açısından en az dördüncü sınıfların en fazla ise beşinci sınıfların fiziksel saldırganlık davranışları olduğu tespit edilmiştir. Akademik başarı açısından ise öğrencilerin Türkçe ve Matematik ders notları dikkate alınmış ve akademik başarı arttıkça fiziksel kavgaların azaldığı fakat ilişkisel saldırganlık ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin eğitim ortamlarında güvenli mekan algıları incelendiğinde en güvenli mekan olarak sınıfları, en güvensiz mekan olarak ise okul bahçesini gördükleri, bu algının cinsiyete göre farklılaşmadığı, sınıf düzeyine göre ise 4. sınıfların eğitim mekanlarına dair güven algılarının 8. sınıflara göre anlamlı derecede daha yüksek çıktığı, sınıf seviyesinin artması ile okula dair güvenin azalma eğiliminde olduğu saptanmıştır.

Taner-Derman (2011), empati ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi belirlemek ve önleyici bir uygulama yapmak amacıyla yaşları 10-11 arasında değişen 3199 kişilik 4. ve 5. sınıf öğrenci grubuna “Saldırganlık Ölçeği” ve “Çocuklar için Empati Ölçeği” uygulaması gerçekleştirmiştir. Yapılan ölçek uygulaması sonucunda ise saldırganlık puanı yüksek çıkan 90 kişilik grup deney grubu, kontrol grubu ve plasebo grubu olmak üzere 30’ar kişilik üç farklı gruba ayrılmıştır. Grupların tesadüfi olarak belirlenmesinden sonra aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiş ve kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmazken plasebo grubu ile konudan bağımsız bir uygulama yürütülmüş, deney grubu ile ise 8 hafta süreli haftada bir günlük ve 60 dakikalık “Empati Eğitim Programı” yürütülmüştür. Çalışma sonucunda öğrencilerin saldırganlık ve empati düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu, empati düzeyinin artmasına bağlı olarak saldırganlıklarının azaldığı görülmüştür. Ayrıca 11 yaş grubu çocukların 10 yaş grubuna ve erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyine ve ebeveynin eğitim düzeyine göre öğrencilerin saldırganlıklarının farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında ailesinde saldırganca davranışlar

sergileyenlerin bulunduğu öğrencilerin, bu tür davranışlar sergileyenlerin bulunmadığı aile ortamına sahip öğrencilere göre daha saldırgan olduğu, öğrencilerin karne ortalaması ile saldırganlıkları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Çalışmada deney grubuna uygulanan eğitim programının katılımcıların saldırganlık düzeylerini azaltma yönünde, olumlu düzeyde etkisinin olduğu, öğrencilerin empati düzeylerinin artırılmasına bağlı olarak saldırganlık puanlarının azaldığı tespit edilmiştir. Ek olarak, alt sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilerin, orta ve üst grupta yer alanlara ve kızların da erkeklere göre çalışmadan daha olumlu şekilde etkilendiği görülmüştür.

Donat-Bacıoğlu ve Özdemir (2012), yaşları 9-14 arasında değişen öğrencilerin yaş, cinsiyet, algılanan akademik başarı ve öfke ile saldırganlıkları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma kapsamında Edirne'deki beş farklı devlet okulunda eğitim gören 259'u kız, 261'i erkek, 520 öğrenciye "Kişisel Bilgi Formu", "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği" ile "Saldırganlık Ölçeği" uygulanmıştır. Ölçekler ile elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin yaşları ile saldırganlıkları arasında anlamlı derecede pozitif yönde bir ilişkinin olduğu ve yaşa bağlı olarak saldırganlığın da arttığı gözlenmiştir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu, özellikle fiziksel saldırganlığın erkekler tarafından çok fazla sergilendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan algılanan başarı ile öğrencilerin toplam saldırganlık ve fiziksel saldırganlık puanları arasında bir ilişki olmasına rağmen saldırganlığın alt boyutları olan; düşmanlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırmanın son değişkeni olan öfke ise saldırganlığın en güçlü yordayıcısı olarak bulunmuş ve öfkenin alt boyutlarına göre öfkesini içte tutanların fiziksel saldırganlığı daha fazla sergiledikleri, öfkesini dışa vuranların ise çoğunlukla dolaylı yönden saldırganca davranışlar sergiledikleri, öfkesini kontrol edemeyen öğrencilerin ise bütün saldırganlık boyutlarının yüksek olduğu saptanmıştır.

Sezer, Kolaç ve Erol (2013), resmi bir ilköğretim okulunun 4., 5. ve 6. sınıflarında eğitim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerini; cinsiyet, sınıf düzeyi, boş zaman faaliyetleri,

ebeveynlerinin kavga etme sıklığı ve ebeveyn tutumlarına göre incelemiştir. Çalışma kapsamında yaşları 9 ile 13 arasında değişen 409 öğrenciye araştırmacılar tarafından oluşturulan “Sosyodemografik Anket Formu”, “Çocuk Saldırganlık Ölçeği” ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda cinsiyet açısından erkeklerin daha saldırgan olduğu, sınıf seviyesine göre en fazla saldırganlığın 4. sınıf öğrencilerinde görüldüğü, anne babası hiç kavga etmeyen öğrencilerin saldırganlık puanlarının ebeveynleri bazen veya sık sık kavga eden öğrencilerin saldırganlık puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin spor yapma, kitap okuma, televizyon seyretme ve bilgisayar oyunu oynama gibi boş zaman aktivitelerine göre ise en düşük saldırganlık puanına spor yapan grubun, en yüksek saldırganlık puanına ise bilgisayar oyunu oynayan grubun sahip olduğu tespit edilmiştir. Ebeveyn tutumları açısından ise anne babalarını otoriter olarak algılayan öğrencilerin ebeveynlerini demokratik olarak algılayanlara göre daha saldırgan oldukları belirlenmiştir.

Öztürk (2014), aile içi şiddet, çizgi film izleme, akademik başarı ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi 5. sınıf öğrencileri ile yürüttüğü çalışmada incelemiştir. Çalışma İstanbul'daki üç farklı devlet okulunda eğitim gören 299 öğrenciye “Kişisel Bilgi Formu”, “Saldırganlık Ölçeği”, “Fiziksel Şiddet ve İhmal Anketi”, “Duygusal Şiddet ve İhmal Anketi” ile “Tv İzleme Tutum Anketi” uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda ise örneklem grubunda yer alan çocukların % 56'sı aile içinde şiddete uğradığını, bunu uygulayanların sırasıyla anne, baba, abi, abla ve akrabalar olduğunu ve şiddete uğrayan çocukların şiddet uygulamaya eğilimli oldukları gözlenmiştir. Cinsiyete göre erkek çocukların, kızlardan daha fazla saldırganca davranışlar sergiledikleri, öğrencilerin akademik başarıları ile saldırganlık düzeylerinin, negatif yönde birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca günde 6 saatten daha fazla bir zaman dilimini televizyon karşısında geçiren çocukların daha az televizyon izleyen çocuklara göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, çizgi film kahramanlarını rüyada görme sıklığı ile saldırgan davranışlar arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu bulgulanmıştır.

Burak ve Ahmetoğlu (2015), 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin oynadıkları bilgisayar oyunlarının saldırganlık düzeyleri ile ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma kapsamında uygulanan “Buss ve Perry Saldırganlık Ölçeği” ile çocukların saldırganlık puanları belirlenirken, “Genel Bilgi Formu” ile öğrencilere şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayıp oynamadığı sorulmuştur. 484 çocuktan %62’si şiddet içerikli oyun oynamadığını, %38’i ise oynadığını belirtmesine rağmen oynadıkları oyunların isimlerini işaretlemeleri istendiğinde çocukların %64’ünün aslında şiddet içerikli oyun oynadığı fakat oynadıkları oyunun şiddet içerikli olup olmadıklarının farkında olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin %90’ının çocuklara bilgisayar oyunu oynama konusunda çocuğa sınır koydukları fakat bu kısıtlamanın daha çok oyunun süre boyutuyla, bilgisayar başında geçen zaman ile ilgili olduğu, oyunun türü ile ilgili yeterli kontrollerin sağlanamadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak ise şiddet içerikli bilgisayarı oynayan çocukların oynamayanlara göre öfke, fiziksel, sözel, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, bu yüksekliğin sadece sözel saldırganlık açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığı aynı zamanda diğer saldırganlık boyutlarında ise anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulgulanmıştır.

ınar (2016), 8-10 yaş arası çocukların ebeveyn tutumlarına ait algılarının, problem çözme becerilerine ve saldırganlık düzeylerine etkisini incelemek amacıyla 100 kız, 100 erkek, toplam 200 öğrencinin katıldığı bir çalışma yürütmüştür. Yapılan çalışmada çocuklardan gerekli verilerin toplanması için “Anne ve Baba Tutum Ölçeği”, “ocuklar için Problem özme Envanteri” ve “ocuk Saldırganlık Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; demokratik ebeveyn tutumuna sahip olan çocukların problem çözme becerilerinin arttığı fakat otoriter ebeveyn tutumuna sahip olan çocukların problem çözme becerilerinin azaldığı bulgulanmıştır. Saldırganlık açısından ise çocukların saldırganlık puanları ile ebeveynlerinden algıladıkları demokratik tutum puanları arasında negatif yönde, otoriter tutum arasında ise pozitif yönde anlamlı seviyede bir ilişki saptanmıştır.

Yukarıda özetlenmiş olan araştırma sonuçları incelendiğinde çocuklarda görülen saldırganlığın önemli bir sorun olduğu, ergenlik dönemi riskli davranışlara yol açtığı hatta ilerleyen dönemlerde yetişkin hayatı ve aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkileyeceği

vurgulanmaktadır. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında konu ile ilgili betimleyici çalışmalar olmasına rağmen verilerin öğretmen ve ebeveyn gözlemi yerine doğrudan çocuklardan toplandığı, hem annenin hem de babanın katıldığı, ebeveynlerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerinin çalışmaya dâhil edildiği ve bütün değişkenlerin bir arada değerlendirildiği ilkökul yaş grubu çocuklar ile yürütülen bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Problem çözme becerisi ile ilgili yapılan araştırmalar

Bu bölümde çocukların problem çözme becerilerine yönelik yurt içinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Konu ile ilgili olarak Kasap (1997), tarafından ilkökul 4.sınıf öğrencileri ile yürütülen çalışmada öğrencilerin sahip oldukları sosyo-ekonomik düzeye göre problem çözme başarısı ile problem çözme tutumu arasındaki ilişki, öğrencilerin alt ve üst sosyo-ekonomik düzey olarak ikiye ayrılıp birbiri ile karşılaştırılması şeklinde incelenmiştir. 399 kişilik öğrenci grubu ile yapılan karşılaştırmada “Problem Çözme Başarısı Tutum Ölçeği” kullanılarak yapılan ölçümler sonucunda; problem çözme konusunda kendisine güvenen ve soruna daha olumlu yaklaşan öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ile daha sağlıklı baş edebildikleri, problem çözme tutumu ile problem çözme başarısının ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeye göre ise üst ekonomik gelir düzeyine sahip öğrencilerin alt ekonomik gelir düzeyine sahip öğrencilere göre probleme karşı daha olumlu tutum geliştirdiği ve daha sağlıklı çözüme ulaştığı tespit edilmiştir.

Şahin (1999), tarafından yapılan çalışmada 11-14 yaş çocuklara ait yaş, cinsiyet, zekâ puanı ve sosyo-kültürel değişkenlerin psiko-sosyal temelli problem çözme becerisine etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan psiko-sosyal temelli problem çözme kavramı kişisel veya kişilerarası sorunların engelleyici etkisini önleyen, duygusal stresin olumsuz etkilerini azaltan bir baş etme mekanizması olarak tanımlanmıştır. Çalışma Konya’daki köy, kasaba ve şehir kültüründen herbirini temsil eden üçer devlet okulundan toplamda dokuz eğitim kurumundan 547 öğrenciye “Psiko-sosyal Temelli Problem Çözme Ölçeği” ve “Cattel Kültürden Bağımsız Zekâ Ölçeği” uygulamasından toplanan veriler ile yürütülmüştür. Verilerin analizi sonucunda ise sosyo-kültürel (şehir-kasaba-köy) değişkenlere göre şehirde yaşayan çocukların kasabadakilere, kasabada

yaşayan çocukların da köydekilere göre psiko-sosyal temelli problem çözme becerileri önemli düzeyde yüksek çıkmıştır. Aynı şekilde “Cattel Kültürden Bağımsız Zekâ Ölçeği” ile elde edilen zekâ puanı yükseldikçe psiko-sosyal temelli problem çözme becerisinin attığı gözlenmiştir. Bunun yanında yaş ve cinsiyet değişkenlerinin ise psiko-sosyal temelli problem çözme üzerinde istatistiksel anlamda önemli bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır.

Eroğlu (2001), tarafından yapılan çalışmada ailenin çocuğun problem çözme becerisi üzerindeki etkisi ebeveynin eğitim seviyesi, yaşı, mesleği, ailenin ekonomik düzeyi, sahip olduğu çocuk sayısı gibi farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Çalışma kapsamında Sakarya'daki iki farklı ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıflarında eğitim görmekte olan 107 öğrencinin ailelerine araştırmacı tarafından geliştirilen 44 soruluk “Veli Anketi” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde ekonomik düzeye göre ailenin gelir düzeyi arttıkça çocuğun problem çözme becerilerinin daha sağlıklı geliştiği, çocuk sayısı açısından iki çocuklu ailelerin üç ve dört çocuklu ailelere göre çocuğun problem çözme yeteneğinin gelişmesinde daha olumlu tutuma sahip olduğu, genç annelerin (29 yaş ve altı), yaşı büyük (29 yaş üstü) annelere göre çocuğa karşı daha olumlu ve bilinçli tutumlar sergilediği, annenin eğitim düzeyi ile çocuğa karşı edindiği olumlu tutumlar arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu, aynı şekilde babanın yaşı, eğitim düzeyi ve çocuğa karşı olumlu tutumlarının da çocuğun problem çözme yeteneğinin gelişmesini sağlayan becerileri ve alışkanlıkları edinmesinde etkili olduğu saptanmıştır.

Konu ile ilgili yarı deneysel desende bir çalışma yürüten Özcan, Oflaz, Türkbay ve Freeman-Clevenger (2012), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı gruba yönelik hazırlanan kişilerarası sorun çözme eğitimine dayalı “Ben Sorun Çözebilirim” programının etkililiğini incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 6-11 yaş aralığındaki 33 çocuk ile ön test-son test ölçümlü 14 hafta süren bilişsel yaklaşım temelli psiko-eğitim programı yürütülmüştür. Uygulanan çalışmada veriler “6-18 Yaş Grubu Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği” ve “Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği” ile anne-baba ve

öğretmenlerden toplanmıştır. Çalışma öncesi ve sonrasında ebeveynler ve öğretmenlerden elde edilen bilgilere göre eğitim sonrası çocukların kaygı, depresyon, saldırganlık, karşı gelme, dikkatsizlik, sosyal içe dönüklük, dürtüsellik, suça yönelik davranışlarında azalmaların olduğunu bulgulamışlardır. Özet olarak; uygulanan deneysel programın dikkat eksikliği ve hiperektivite bozukluğu tanılı grubun duygusal ve davranışsal sorunlarının sağaltımında ve çocukların yeterlilik düzeylerinin artırılmasında etkili olduğu saptanmıştır.

Arı ve Yaban (2012), sosyal alanlarda yaşanan problemlerin nicel ve nitel boyutlarını ortaya koymak amacıyla Kenneth H. Rubin tarafından geliştirilen “Sosyal Problem Çözme Testi”nin Türkçe formunun geçerliliğini ve güvenilirliğini 9-11 yaş arası çocuklar üzerinde sınamış ve beceriyi cinsiyet ve yaşa göre incelemiştir. Çalışma kapsamında katılımcılara ait bilgilere ulaşmak amacıyla oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” ve uyarlaması yapılan ölçek Ankara’daki resmi ve özel okullarda eğitim görmekte olan 144 (72 Kız, 72 Erkek) çocuğa uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda; güvenilirlik ve geçerlilik katsayıları, ölçeğin 9-11 yaş grubu çocukların sosyal problem çözme becerilerini değerlendirmede kullanılabilecek uygun bir araç olduğunu göstermiştir. Ayrıca cinsiyet açısından kızların erkeklere göre arkadaş edinme ve nesne edinmede çözüm açısından daha üretken oldukları, yaş yönünden ise arkadaş edinme açısından bir farklılık gözlenmezken, nesne edinme açısından 9 yaşındaki çocuklara göre 10, 11 yaşında olanların daha fazla çözüm ürettiği, ayrıca 11 yaş grubu çocukların farklı stratejiler kullanabildiği hatta çözüm başarısız olduğu zaman yeni stratejilerini uygulamaya koyabildikleri görülmüştür.

Gömlüksüz ve Bozpolat (2012), ilköğretim okullarının 4. ve 5. sınıfı öğrencilerinin problem çözme becerilerine ait algılarının cinsiyete, sınıf düzeyine ve eğitim alınan okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla dokuz ilköğretim okulundan tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 1375 öğrenci ile yürüttükleri çalışmada, örneklem grubuna Serin ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilen ‘Çocuklar için Problem Çözme Envanteri’ uygulanmıştır. Ölçeğin alt boyutları olan problem çözme becerisine güven, kaçınma ve özdenetim cinsiyet

açısından değerlendirildiğinde problem çözme becerisinin cinsiyete göre farklılaşmadığı, özdenetim ve kaçınma alt boyutunda ise erkeklerin kızlara kıyasla daha olumlu yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Sosyo-ekonomik düzey yönünden ise alt-orta ve üst düzey olarak ayrılan öğrencilerin, ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesine bağlı olarak olumlu yönde ilerleme göstermektedir. Sınıf değişkeni açısından ise ölçeğin alt boyutlarına göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı belirlenmiştir.

Kürtüncü, Ergöl, Demirbağ (2013), Zonguldak'ta bir ilköğretim okulunda eğitim görmekte olan 10-14 yaş aralığındaki 312 öğrencinin farklı değişkenler açısından problem çözme becerilerini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada “Kişisel Bilgi Formu” ve “Çocuklar için Problem Çözme Ölçeği”ni kullanmışlardır. Toplanan veriler ise kullanılan ölçeğin alt boyutlarına göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına incelendiğinde; öğrencilerin cinsiyeti açısından, kızların problem çözme becerilerine daha çok güvendikleri, erkeklerin ise kaçınma davranışını daha çok sergiledikleri belirlenmiş fakat öz denetim açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Öğrencilerin sınıf seviyesine göre ise 4. sınıfların ölçekten aldıkları puan ortalamasının 8. sınıflara göre daha yüksek çıkmasına rağmen bu yükseklik istatistiksel açıdan anlamlı bulunamamıştır. Bir başka değişken olan öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre, sadece kaçınma puanlarında önemli bir farklılık gözlemlendiği, ilkokul mezunu babası olan öğrencilerin sorundan kaçınmaya daha eğilimli oldukları belirlenmiştir. Annenin eğitim düzeyi ile öğrencilerin problem çözmeleri arasında ise annenin eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak öğrencilerin problem çözme becerilerinin arttığı gözlenmiştir. Babaların mesleği açısından değerlendirildiğinde ise memur çocuklarının işçi, serbest meslek, emekli ve işsiz babaya sahip olan öğrencilere göre daha olumlu problem çözme becerisine sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca zamanlarını müzik dinleyerek ve televizyon seyrederek geçiren öğrencilerin, kitap okuyanlara göre sorunlar karşısında kaçınma puanlarının yüksek olduğu, özdenetim açısından bir farklılığın olmadığı ve problem çözme becerilerine daha az güvendikleri tespit edilmiştir.

Sungur ve Bal (2016), ilkokul öğrencilerinin problem çözme becerilerini farklı demografik değişkenlere göre incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 587 ilkokul 4. sınıf öğrencisine, “Çocuklar için Problem Çözme Envanteri” uygulanmış ve analizler ölçeğin alt boyutları ile toplam puanına göre değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; öğrencilerin problem çözme becerilerinin eğitim gördükleri okul türüne göre farklılaştığı, devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin problem çözme becerilerine güvenlerinin, özel okullarda eğitim gören öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Ebeveynlerden annenin eğitim düzeyine göre çocukların problem çözme becerilerinin farklılaştığı, ölçeğin alt boyutlarından problem çözme becerisine güvenin en yüksek ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının sahip olduğu, öz kontrol ve kaçınma konusunda ise ön lisans mezunu annelerin çocuklarının becerilerinin yüksek olduğu, okuma yazma bilmeyen annelerin çocuklarının ise bütün alt boyutlarda daha düşük puanlar aldığı belirlenmiştir. Babaların eğitim düzeyine göre ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Sonuç olarak; çocukların problem çözme becerilerinin ebeveynleri ile bağlantılı olduğu, bu konuda ebeveynlere destekleyici ve yönlendirici eğitimlerin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Biner, Pala, Yıldız, Cumurcu ve Şenel (2016), 10-11 yaş grubu öğrencilerin problem çözme becerileri üzerinde eğitsel oyun oynamanın etkisini inceledikleri deney ve kontrol gruplu deneysel çalışmada, deney grubuna 10 hafta boyunca haftada 1 gün en az 5 eğitsel oyun oynatılmış kontrol grubu ise normal beden eğitimi derslerine devam etmişlerdir. Çalışma öncesi ve sonrası “Çocuklar için Problem Çözme Envanteri” ile yapılan ölçümlerde, kontrol grubunun ön test, son test puanlarında herhangi bir farklılaşma gözlenmezken, deney grubunun son test problem çözme becerilerine güven ve kaçınma alt boyut puanlarında anlamlı düzeyde olumlu değişikliklerin olduğu, kontrol grubu ve deney grubunun son test puanları karşılaştırıldığında ise problem çözme becerisine güven ve özdenetim alt boyut puan türlerinde deney grubunun lehine anlamlı düzeyde farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Uyar-Kurt (2016), ebeveyn kaybının duygusal zekâ ve problem çözme becerisi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yürüttüğü çalışmada yaşları 10 – 13 arasında

değişen ebeveyn kaybı yaşamış 105 çocuk ve herhangi bir ebeveyni kaybetmemiş olan 102 çocuğa “Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği-Çocuk ve Ergen Formu’ ve “Çocuklar için Problem Çözme Envanteri” uygulamıştır. Verilerin toplanmasının ardından çocukların problem çözme becerileri karşılaştırıldığında problem çözme becerisi toplam puan, ölçeğin problem çözme becerisine güven ve kaçınma alt boyutlarında ebeveyn kaybına göre anlamlı bir farklılık bulunamazken, özdenetim boyutunda ebeveyn kaybı yaşamamış olan çocukların daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu ve bu farklılığın anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca annesi vefat eden, babası vefat eden ve tam aileye sahip olan çocukların özdenetim puanları hariç diğer puanlarında anlamlı bir farklılık bulunamazken özdenetim boyutunda puan ortalamaları arasındaki anlamlı farkın babası vefat eden çocukların aleyhinde oldukları görülmektedir. Yaş düzeyi açısından ise 10 yaşındaki çocukların lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bunun yanında çocukların duygusal zekâ düzeyi arttıkça problem çözme becerilerinin de arttığı gözlenmiştir. Genel olarak problem çözme becerisinde toplam puan ve alt boyutlarında cinsiyet açısından, annenin çalışıp çalışmaması açısından, annenin eğitim düzeyi açısından, babanın eğitim düzeyi açısından ve kardeş sayısı yönünden anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Alan yazında konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde çocukluk dönemi problem çözme becerilerinin çocukların kaygı ve saldırganlık durumlarıyla ilişkili olduğu ve erken dönemde kazanılan bu becerinin bireyin ilerleyen yaşamında önemli yansımalarının olacağı belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarda kullanılan değişkenler incelendiğinde ise çalışmaların çoğunda problem çözme becerilerinin genellikle bağımsız değişken olarak kullanıldığı ve ilişkiel tarama yönteminde çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise problem çözme becerileri bağımlı değişken niteliğinde kullanılmış ve farklı değişkenler ile birlikte çocuklardaki kaygı ve saldırganlık üzerindeki yordayıcı rolü tek model üzerinden, ebeveynler de dâhil edilerek incelenmiştir. İlgili alan yazında daha önce bu türde yapılan bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Algılanan evlilik çatışması ile ilgili yapılan araştırmalar

Şirvanlı-Özen (1998), tarafından, boşanma ve çiftler arasında yaşanan çatışmanın çocuklarda görülen davranış ve uyum sorunları üzerindeki rolü incelenmiştir. Bu amaçla her iki cinsiyetten farklı yaş gruplarındaki çocukların uyum ve davranış sorunları ile algıladıkları sosyal destek düzeylerinin cinsiyet ve yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Çalışma anaokulu, ilköğretim ve lise gibi farklı kademelerde eğitim gören öğrencilerin yaş gruplarının 5-10-13 ve 16 olmak üzere dört basamakta 421 öğrencinin gruplandırılması şeklinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında çocukların yaşlarının uygunluğuna göre “Çocuklar için Depresyon Ölçeği”, “Sürekli Kaygı Ölçeği” ve “Sosyal Destek Ölçeği” uygulanırken annelere “Demografik Bilgi Formu”, “Evlilik Uyum Ölçeği” ve “Çocuk-Ergen Davranış Değerlendirme Ölçeği (Ebeveyn Formu)” uygulanmıştır. 5 yaş grubu çocuklara ait verilerin tamamı ise çocukların kendilerinden alınamayacağı için anne bildirimleri ile elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda; çatışmalı aileye ve boşanmış ebeveyne sahip çocukların çatışmasız ebeveyne sahip çocuklara göre daha kaygılı olduğu, daha fazla psikolojik sorun yaşadığı, sosyal destek algılarının daha düşük olduğu, ebeveynlerin evlilik uyumu ile çocukların yaşadıkları uyum sorunları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca yaş ve cinsiyet açısından çocukların yaş grupları arasında kaygı, depresyon ve toplam problem için anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen çocukların yaşlarının büyümesi ile birlikte sosyal destek algılarının düştüğü, cinsiyet açısından kızların erkeklere göre daha kaygılı oldukları ve sosyal destek algılarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ulu ve Fışiloğlu (2002), tarafından 9-12 yaş arası çocukların ebeveynleri, öğretmenleri ve çocukların kendilerinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada çocukların algıladığı evlilik çatışması ile çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunları arasındaki ilişki, 232 kişilik örneklem grubu üzerinde yaşa ve cinsiyete göre incelenmiştir. Yapılan çalışmada çocuklar ile ilgili veriler “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Envanteri” ile toplanırken ebeveyn ve öğretmenlerin bildirimleri “4-18 Yaş Davranış Değerlendirme Ölçeği (Ebeveyn-Öğretmen Formu)” ve “Demografik Bilgi Formu” ile toplanmıştır. Çalışma

sonucunda elde edilen bulgulara göre; algılanan evlilik çatışması ve uyum sorunları arasındaki ilişki yaşa ve cinsiyete göre değişmektedir. Mevcut değişim cinsiyet açısından incelendiğinde, erkek çocuklar daha çok kendini suçlamakta ve dışsallaştırılmış davranış sorunları sergilemekte iken, kız çocukların içselleştirme sorunları gösterdiği bulgulanmıştır. Yaş açısından ise küçük yaş grubu çocukların daha fazla davranış sorunları gösterme eğiliminde olduğu, 9 yaş grubu çocukların 12 yaş grubuna göre daha fazla içselleştirme ve dışsallaştırma sorunları yaşadığı tespit edilmiştir.

Şendil ve Kızıldağ (2003), algılanan evlilik çatışmasını gelişimsel açıdan incelemek amacıyla, yaş aralıklarını dikkate alarak 5-24 yaş aralığındaki çocuk-ergen ve aileleri ile yürüttükleri çalışmada 198 aile ve bu ailelerin çocuklarına ulaşımlardır. Yapılan çalışma kapsamında çocuk ve ergenlere ait veriler “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ile toplanırken, ebeveynlere ait veriler “Anne-Baba Bilgi Formu”, “Çocuk Bilgi Formu” ve “Evlilik Çatışması Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bilgilere göre ebeveynlerin evlilik çatışması incelendiğinde annelerin babalara göre daha yüksek evlilik çatışması değerlendirmesinde bulunduğu, evlilik süresi arttıkça yaşanan çatışmaların arttığı, ebeveynlerin bildirdiği çatışma oranı ile çocukların algıladığı çatışma özelliklerinin pozitif yönde ilişkili olduğu, evlenme şekline göre en yüksek çatışma oranının, görücü usulü evliliklerde yaşandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 13 yaş altı çocukların çatışmaya yönelik tehdit algılarının 13 yaş üstü çocuklara göre daha yüksek olduğunu, yaşın artması ile birlikte algılanan tehdit seviyesinin bilişsel gelişime bağlı olarak azaldığı, algılanan çatışmanın ise cinsiyete göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır.

Kızıldağ ve Şendil (2006), Bilişsel-Bağlamsal çerçeve kapsamında çocuklardaki davranış sorunları ile evlilik çatışması arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Veriler 74 evli çiftte uygulanan ölçeklerin ortalamasından bir standart sapma yüksek ve bir standart sapma düşük alanlar arasından seçilen, 23 yüksek düzey evlilik çatışması yaşayan ve 23 düşük düzeyde evlilik çatışması yaşayan olmak üzere gruplandırılan 46 çift ile bu çiftlerin 9-12 yaş aralığındaki çocuklarından toplanmıştır. Çiftlere ait verilerin toplanması için “Anne-Baba Bilgi Formu”, “Evlilik Çatışması Ölçeği”, “Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği” kullanılırken çocuklara ait veriler için “Çocukların Evlilik

Çatışmasını Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Yürütülen çalışma sonucunda ebeveynlerden elde edilen verilerden, yüksek evlilik çatışması yaşanan ailelerde yetişen çocukların davranış sorunlarının, yaşanan çatışmayı değerlendirmelerinin ve çatışmaya dair tehdit algılarının, düşük evlilik çatışması yaşayan çiftlerin çocuklarına göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Çocuklardan elde edilen verilere göre ise çocuğun çatışmaya nedeniyle hissettiği tehdit algısı ve çatışma özelliklerine dair algısı ile davranış problemlerinin pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ebeveynlerin, yaşanan çatışmanın çocuk ile ilgili olmasını bildirmesi ile çocukların bildirimlerinde çatışmadan duyulan suçluluk arasında ve çocukların çatışmaya şahit olması ile davranış sorunları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkiler tespit edilmiştir.

Öngider (2006), ebeveyn kabul-red kuramı üzerine geliştirdiği çalışmasında, ebeveynler arası yaşanan çatışmanın, evli veya boşanmış olmanın çocukların psikolojik uyumu üzerindeki rolünü incelemiştir. Bu amaçla yürütülen çalışmaya anne-babası birlikte yaşayan 124 çocuk, anne-babası boşanmış 138 çocuk ve bu çocukların anneleri olmak üzere (262 çocuk, 262 anne) toplamda 524 kişi dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında evli ve boşanmış ebeveynler ve çocuklar için ayrı ayrı hazırlanan “Bireysel Bilgi Formu” ile katılımcıların yaş, cinsiyet gibi demografik bilgilerin yanısıra eşler arası çatışma, ebeveyn çocuk ilişkisine dair konular incelenirken, ebeveyn kabul-reddi, “Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği” ile psikolojik uyum ise “Kişilik Değerlendirme Ölçeği” ile değerlendirilmiştir. Kullanılan ölçme araçları ile elde edilen verilerin analizi sonucunda; ebeveynleri evli olan ve sık çatışma yaşanan aile ortamında yetişen çocukların, ebeveynleri boşanmış çocuklara göre psikolojik uyumlarının daha olumsuz yönde etkilendiğini çünkü evli ailelerde yaşanan anlaşmazlıklara çocukların sürekli maruz kaldığını, ortamdaki uzaklaşma şanslarının olmadığını belirtmiştir. Çatışmalı aile ortamında yetişen çocukların çatışmasız ortamda yetişen çocuklara göre daha saldırgan, sorunlarla baş etmede güçlükler yaşayan, kendilerini daha az beğenen, uygun duygusal tepkileri vermekte sorun yaşayan, yaşama ve insanlara olumsuz yaklaşan çocuklar olduğu gözlenmiştir. Çatışma yaşayan evli ailelerde hem baba hem de anne, çatışma yaşamayan anne-babalara göre çocuklar tarafından daha ilgisiz, reddedici, saldırgan ve soğuk olarak algılanmaktadır. Bunların

yanında boşanmış ailelerde çocuklar annelerini çatışma olup olmadığına bakmaksızın kabul edici olarak değerlendirmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç ise anne-baba birlikte yaşayan ailelerde çocuğun psikolojik uyumu üzerinde babaların da anneler kadar etkili olduğunun görülmesine rağmen anne-babanın ayrı yaşadığı, boşanmış ailelerde babanın etkisinin çok az olduğu gözlenmiştir.

Sardoğan, Karahan, Menteş ve Dicle (2007), Ordu il merkezindeki 8 farklı ilköğretim okulunun 6. sınıfına devam eden 623 öğrenciye, “Kişisel Bilgi Formu”, “Ebeveyne Bağlanma Ölçeği” ve “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” uygulayarak çocukların ebeveyne bağlanma tarzları ile ebeveynlerinin evliliklerinde yaşanan çatışmaya dair algılarını karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre ebeveynleri boşanmış ya da ayrı yaşamakta olan çocukların, evli aileye sahip çocuklara göre daha güvensiz bağlanma tarzına sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca güvensiz bağlanma tarzına sahip çocukların yaşanan çatışmayı daha tehdit edici ve kendilerini daha suçlu olarak algıladıkları, çatışmaların sıklık ve yoğunluğunu ise daha olumsuz değerlendirdikleri bulgulanmıştır.

Peksaygılı ve Güre (2008), tarafından gerçekleştirilen çalışmada annelerin algılamış olduğu evlilik çatışması ile ön ergenlik dönemindeki bireylerin uyum sorunları arasındaki ilişkide çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının rolü incelenmiştir. Yapılan çalışmanın örneklem grubunu 285 anne ve bu annelerin 10-14 yaşları arasındaki çocukları (154 kız, 131 erkek) oluştururken veri toplama amacı ile annelere “O Leary-Porter Evlilik Çatışması Ölçeği”, çocuklara, “11-18 Yaş Grubu Gençler için Kendini Değerlendirme Ölçeği” ve “Çocukların Algıladıkları Evlilik Çatışması Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ise annelerin bildirdikleri çatışma ile hem erkek hem de kız çocukların, algıladığı evlilik çatışmasının alt boyutları olan kendini suçlama, algılanan tehdit ve çatışma özellikleri arasında pozitif yönde ilişkilerin olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca algılan evlilik çatışmasının alt boyutları ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ise çatışmanın özelliği alt boyutunun yalnız kız çocukların içe yönelim, dışa yönelim ve toplam problemlerini anlamlı düzeyde yordadığı, algılanan tehdidin ise hem erkeklerde hem de kızlarda, içe yönelim ve toplam problemi anlamlı olarak yordadığı, dışa yönelim

problemlerini ise yordamadığı bulgulanmıştır. Algılanan evlilik çatışmasının bir diğer alt boyutu olan kendini suçlama açısından değerlendirildiğinde, yaşanan çatışmadan dolayı kendini suçlamanın erkeklerde ise içe yönelim, dışa yönelim ve toplam problem puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı, kızlarda ise sadece dışa yönelim ve toplam problemleri yordadığı tespit edilmiştir.

Hoşcan (2010), 9-12 yaş arası çocukların yaşam kalitesi ile algıladıkları evlilik çatışması arasındaki ilişkide ebeveyn tutumlarının aracı etkisini incelemek amacıyla, 264 çocuk ve ebeveynleri ile bir çalışma yürütmüştür. Çalışma kapsamında “Kişisel Bilgi Formu”, “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algısı Ölçeği”, “Ebeveyn Kabul Red Ölçeği Kısa Form” ve “Çocuklar için Yaşam Kalitesi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçüm sonucunda elde edilen verilerin analizi sonucunda ise çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının alt boyutları olan algılanan tehdit ve çatışma özellikleri ile çocuğun fiziksel sağlıkla ilgili yaşam kalitesi arasındaki ilişkide çocuğun ebeveynine dair algıladığı sıcaklığın aracı bir rol üstlendiği görülmüştür. Bu ilişki anne-baba olarak ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise anneden algılanan sıcaklığın, çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının özellikleri, tehdit algısı ve çocuğun kendini suçlaması ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkide kısmi aracı bir rolünün olduğu, babadan algılanan sıcaklığın ise çocuğun kendini suçlaması, fiziksel sağlığı ve yaşam kalitesi ile arasındaki ilişkide kısmi aracı bir rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Sakız (2011), çocukların algıladığı evlilik çatışması ile uyum problemleri arasındaki ilişkide anneden algılanan kabul-red davranışı ve duygusal güvenliğin aracı rolünü incelemek amacıyla yaşları 11-13 arasında değişen 341 öğrenciye “Kişilik Değerlendirme Ölçeği” “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, “Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği Kısa form”, “Duygusal Güvenlik Ölçeği” ölçme araçlarını uygulamıştır. Yapılan çalışma sonucunda algılanan evlilik çatışmasının alt boyutu olan çatışma özellikleri ile uyum problemleri arasında, çocukların anneden algıladıkları sıcaklığın, duygusal güvenliğin, düşmanlık-saldırganlığın, ihmal-kayıtsızlığın ve ayrışmamış reddin kısmi aracı rol oynadığı, algılanan fiziksel tehdit ile uyum problemleri arasında ise ihmal ve kayıtsızlığın aracı rolünün olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak elde edilen bulgular,

ebeveynler arası yaşanan evlilik çatışmasına dair çocukların algılarının yaşamış oldukları uyum problemlerinin önemli bir yordayıcısı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Yılmaz (2011), İstanbul’da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı resmi üç ayrı devlet okulunda eğitim görmekte olan 7-12 yaş aralığındaki 100 çocuk ve aileleri ile yürüttüğü çalışmada çocukların ebeveynlerini, ebeveyni boşanmış fakat sürekli çatışma yaşayan, çatışmalı bir evliliğe sahip olup evliliğini sürdüren ve uyumlu bir evliliğe sahip olan olmak üzere üç gruba ayırmış ve bu ailelerde yaşayan çocukların kaygı düzeyleri ve benlik algılarını karşılaştırmıştır. Bu çocukların 32’si boşanmış fakat sürekli çatışma yaşayan, 33’ü evli olmakla birlikte sürekli çatışmaların yaşandığı, 35’i ise uyumlu bir evlilik sürdüren ailelere sahip çocuklardan oluşmuştur. Ailelerin evliliklerine dair bilgiler “Evlilikte Uyum Ölçeği” ile elde edilirken, çocuklara ait veriler “Çocuklar için Durumluluk-Sürekli Kaygı Envanteri” ve “Coopersmith Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeği” ile toplanmıştır. Ölçme araçları ile elde edilen verilerin analizi sonucunda ise ebeveyn çatışması olan aile ortamlarında yetişen çocukların anne babası boşanmış çocuklara göre daha kaygılı oldukları aynı zamanda benlik algılarının daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca boşanmış çiftlerin çocukları ile uyumlu evliliğe sahip olan çiftlerin çocukları karşılaştırıldığında, uyumlu evlilikleri olan çiftlerin çocuklarının boşanmış aileye sahip çocuklara göre benlik algılarının daha yüksek, kaygı düzeylerini ise daha düşük olduğu bulgulanmıştır.

Güven (2013), çalışmasında 9-13 yaş çocukların algıladığı ebeveyn çatışması ile davranış sorunları arasındaki ilişkide annenin duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rolünü incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 266 çocuk, bu çocukların anneleri ve öğretmenlerine “Çocuğun Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği”, “Çocukların Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği” ve “Conners Öğretmen ve Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği-Kısa Form” ölçekleri değişkenlere uygun olarak uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre; çocukların cinsiyeti açısından değerlendirildiğinde çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının yoğunluğu, hissedilen sorumluluk ve tehdidi değişmezken, baş etme mekanizmaları ve dışa vurma şekillerinin farklılaşabildiği vurgulanmıştır. Bunun yanında ebeveyn çatışması arttıkça ve çocuğun kendini suçlu olarak değerlendirmesi fazlalaştıkça, annenin

cezalandırıcı ve sıkıntılı duygu sosyalleştirme tepkilerine de bağılı olarak çocuklardaki davranış sorunlarının arttığı gözlenmiştir. Aynı şekilde annenin bildirmiş olduğu davranış problemleri ile çocuğun çatışma algısındaki kendini suçlama alt boyutu arasında, annenin duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Son olarak ise yetişkinlerin çocuklar hakkındaki bildirimleri incelenmiş ve annenin bildirimine dayalı çocukların davranış sorunları ile öğretmenlerin bildirimine dayalı çocuk davranış sorunlarının birbiri ile ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Turan (2014), tarafından yapılan çalışmada 9-10 yaş arası çocukların algıladığı evlilik çatışması ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesinin yanında iki değişken farklı sosyo-demografik değişkenlere göre de incelemiştir. 227 çocuk, aileleri ve öğretmenleri ile yürütölen çalışmada, aileler “Demografik Bilgi Formu”nu, öğretmenler “Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği”ni, çocuklar ise “Çocukların Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği”ni yanıtlamışlardır. Çalışma sonuçları sosyo-demografik değişkenlere göre incelendiğinde; cinsiyet açısından kız çocukların yaşanan çatışmaları daha sık, şiddetli ve çözümsüz olarak algıladığı, yine çatışmadan dolayı kendini erkek çocuklarına göre daha fazla tehdit altında hissettiği görölmüştür. Çocukların eğitim gördükleri okul türü açısından ise özel okullarda eğitim gören çocukların devlet okullarında eğitim görenlere kıyasla kendilerini daha çok tehdit altında algıladıkları, yaşanan çatışmaları daha şiddetli, sık ve çözümsüz algıladığı, yaşanan çatışmadan dolayı kendilerini daha çok suçladıkları gözlenmiştir. Kardeş sayısı açısından tek çocuk olanların kardeşi olan çocuklara nazaran çatışmalardan dolayı kendilerini daha fazla suçladıkları ve çatışmaları daha şiddetli, sık ve çözümsüz algıladığı bulgulanmıştır. Ebeveyn eğitim durumuna göre ise anne-babası lisans/yüksek lisans mezunu olan çocukların diğer çocuklara göre çatışmayı daha az şiddetli, seyrek ve çözümlenebilir olarak değerlendirdiği, kendilerini daha az sorumlu tuttuğu ve çatışma nedeniyle kendilerini daha az tehdit altında hissettiği tespit edilmiştir. Ayrıca algılanan evlilik çatışmasının alt boyutlarına göre yaşanan evlilik çatışmasından kendini sorumlu tutan, çatışmayı tehdit olarak algılayan, içeriğini çözümsüz ve şiddetli olarak yorumlayan çocukların sosyal beceri düzeylerinin olumsuz yönde etkilendiği diğer bir ifadeyle çocukların algıladıkları evlilik çatışması puanları ile sosyal beceri puanları arasında negatif yönde, güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Erden-Çınar (2015), İzmir ili Bayraklı Adliyesinde gerçekleştirdiği çalışmasında ebeveynleri boşanma aşamasında olan ve boşanmak için aile mahkemelerine başvuran 9-12 yaş grubu 60 çocuğa “Bireysel Durum Formu”, “Çocukların Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği” ve “Spielberger Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri” uygulayarak, çocukların ebeveynlerinin evlilik çatışmalarına dair algıları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi farklı değişkenler ile birlikte incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla boşanma aşamasında olan ebeveynlerden gerekli izinler alınarak gönüllü olanların çocukları ile uygulama yapmak için bireysel olarak yüz yüze görüşülmüştür. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular farklı değişkenler açısından değerlendirildiğinde; çocukların yaşlarına, cinsiyetlerine ve kardeş sayılarına göre algıladıkları evlilik çatışmasının anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır. Algılanan evlilik çatışması ve kaygı arasındaki ilişki incelendiğinde ise çocukların algıladıkları evlilik çatışması ile durumluk ve sürekli kaygıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış fakat kaygı türü yönünden çocukların durumluk kaygıları ile sürekli kaygılarının pozitif yönde ve anlamlı düzeyde birbiriyle ilişki olduğu saptanmıştır.

Bulduk (2015), bir model geliştirerek annenin yaşamakta olduğu evlilik çatışmasının çocuğa olan etkisinde, annenin kullandığı çatışma çözüm tarzının, çocuğun algıladığı çatışmaya yaptığı değişiklik üzerinden anne çocuk ilişkisini farklı değişkenler ile birlikte incelenmiştir. Çalışma kapsamında 9-12 yaş arası 123 çocuk ve bu çocukların anneleri “Demografik Bilgi Formu”, “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, “O’Leary Porter Evlilik Çatışması Ölçeği” ve “Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği” ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda; çocukların algıladığı evlilik çatışmasının cinsiyete göre değişmediği, çatışmanın sıklığının artmasına bağlı olarak çocukların kendilerini suçlamalarının azaldığı, kardeş sayısı ve sırasına göre tek çocuk ve ilk çocukların çatışma karşısında kendilerini daha fazla suçladıkları, annenin algıladığı çatışma arttıkça çocukların algıladıkları tehdidin azaldığı, çalışan annelerin çalışmayan annelere göre daha olumlu çatışma çözüm tarzına sahip olduğu görülmüştür. Genel anlamda ise annenin algıladığı evlilik çatışması ve annenin boyun eğici çatışma çöze

tarzı ile çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının negatif yönde, olumlu yaklaşım ile pozitif yönde anlamlı derecede ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Rodop (2015), kardeşlerin ilişki kalitesi ile çocukların uyum sorunları arası ilişkide evlilik çatışmasının biçimlendirici rolü ve evlilik çatışması ile çocukların uyum sorunları arasında ebeveyn kabul/reddinin aracı rolünü incelemiştir. Çalışmaya katılan 9-14 yaş aralığındaki 131 çocuğa “Kişilik Değerlendirme Ölçeği”, “Kardeş İlişkisi Ölçeği”, “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği” ve “Çocuk-Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sürecinde elde edilen veriler ile yapılan regresyon analizleri sonucunda, algılanan evlilik çatışması ölçeğinin alt boyutu olan algılanan tehdidin, kardeş ilişki kalitesin, babadan farklılaşmış yaklaşım algısı alt boyutu ve beğeni-kabul ile uyum problemleri arasında biçimlendirici bir rolünün olduğu, algılanan evlilik çatışması ile çocuğun yaşadığı uyum problemlerinde çocuğun anneden algıladığı sıcaklık, saldırganlık-düşmanlık ve umursamazlık-ihmal alt boyutlarının ise tam aracı etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Üney (2016), 11-14 yaş arasındaki 186 ergen ve bu ergenlerin ebeveynleri ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmada; ebeveyn evlilik çatışma çözüm stilleri, ergen çatışma çözüme tarzları ile ergenlerin duygu düzenleme şekilleri arası ilişkileri ve aracı rolleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında ebeveynlere “Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği” uygulanırken çocuklarına “Ergenler için Duygu Düzenleme Ölçeği” ve “Çatışma Çözme Davranışlarını Belirleme Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre; annelerin olumlu çatışma çözüme davranışları ile ergenlerin problem çözüme becerileri ilişkili iken buna karşılık annelerin olumsuz çatışma çözüme davranışları ile ergenlerin saldırganlıklarının birbiriyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Babaların ise çatışma çözümündeki boyun eğici davranışlarının ergenin saldırganlığıyla ilişkili olduğu, bu ilişkide ergenlerin içsel işlevsel olmayan duygu düzenlemelerinin kısmi aracı rol oynadığı görülmüştür. Ayrıca annelerin olumsuz çatışma çözüm davranışı ve ergen saldırganlığı arası ilişkide ergenlerin duygu düzenlemelerinin alt boyutları olan içsel işlevsel ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenlemelerinin aracı rol oynadığı tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynler arasında yaşanan evlilik çatışmasının çocukları hem duygusal hem de davranışsal açıdan etkilediği ve bu etkinin çocuğun ileriki hayatına dair olumsuz yansımalarının olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda yurt içinde yapılan çalışmaların çoğunluğunun, çocuğun algıladığı evlilik çatışmasının demografik değişkenlere göre incelenmesi veya anne-babası ayrılmış örneklem grubu üzerinde yapılmış olması dikkati çekmektedir. Alan yazında yapılan başka çalışmalarda ise evlilik çatışmasının içselleştirilmiş ya da dışsallaştırılmış davranış sorunları ile olan ilişkisine yoğunlaşmıştır. Ayrıca yapılan araştırmaların genellikle çocuklar ile yürütüldüğü, ebeveynlerin dâhil edildiği çalışmalarda ise tek ebeveyn ile yetinildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin dâhil edildiği çalışmalarda genellikle ebeveynin çocuk hakkındaki değerlendirmeleri alınmış, ebeveynlerin kendilerine ait bildirimleri çok fazla çalışmaya katılmamıştır. Özet olarak her iki ebeveynin katıldığı ve ebeveynlerin kendileri hakkında bildirimde bulunduğu, çocukların bilişsel ve davranışsal özelliklerinin bir arada ele alınarak kaygı ve saldırganlıkları üzerindeki yordayıcı rolünün incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Anne –baba akılcı olmayan düşünceleri ile ilgili yapılan araştırmalar

Çalışmanın bu kısmında anne-babaların çocuklarına yönelik akılcı olmayan inançlarının yanında farklı konulardaki akılcı olmayan inançları ile ilgili alan yazında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Örneğin, Bilge, Arslan ve Doğan (2000), aile içi şiddete maruz kalmaları nedeniyle Ankara'daki kadın sığınma evlerinde barınmakta 33 kadın ve bu kadınlar ile demografik yönlerden (yaş, meslek, eğitim durumu, medeni durum) benzerlik taşıyan fakat aile ortamında yaşayan 33 kadını; akılcı olmayan inanç, problem çözme, kırgınlık, umut ve saygı gibi değişkenler yönünden karşılaştırmışlardır. Çalışmaya katılan grubun akılcı olmayan inançlarını belirlemek için “Akılcı Olmayan Düşünceler Ölçeği” uygulanırken diğer değişkenler; “Problem Çözme Envanteri”, “Umut Ölçeği”, “Özsaygı Ölçeği”, “Sürekli Kırgınlık-Kırgınlık İfadesi Ölçeği” ve araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile belirlenmiştir. Araştırma sonucunda ise iki gruptan elde edilen verilere göre, sığınma evine başvurmuş olan kadınlar ile

karşılaştırma grubunda yer alan kadınların akılcı olmayan inançları, problem çözme becerileri, umutları, özsayıları, içe yönelik kızgınlıkları ve kızgınlık kontrolleri açısından istatistiksel anlamda önemli bir farklılık saptanmamıştır. Fakat karşılaştırma grubunda yer alan kadınların, dışa yönelik kızgınlık ve sürekli kızgınlık yönünden sığınma evine başvuran kadınlara göre anlamlı derece daha yüksek puan aldıkları görülmüştür.

Hamamcı (2005a), çiftlerin yaşadığı evlilik çatışmasını, çatışmanın sıklığını, sayısını ve şiddetini, çiftlerin ilişkilerine yönelik işlevsel olmayan inançları ile birlikte ele almıştır. Çalışma kapsamında veriler, 182 çifte uygulanan “Kişilerarası Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği” ve “Evlilik Yaşam Ölçeği” ile toplanmıştır. Elde edilen verilere uygun olarak yapılan analizler sonucunda ise ilişkiye dair fonksiyonel olmayan inançlar ile eşler arası çatışmanın sayısı, sıklığı ve şiddeti arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin çatışmanın sıklığında en yüksek değeri aldığı görülmüştür. Ayrıca işlevsel olmayan inançların alt boyutu olan zihin okuma ile kadınların bildirdiği evlilik çatışması arasında negatif yönde bir ilişkiye rastlanmıştır.

Hamamcı (2005b), tarafından yapılan bir başka çalışmada ise çiftlerin evlilik doyumu ve uyumu ile akılcı olmayan ilişki inançları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmacı tarafından çalışmaya katılan, herhangi bir klinik tanısı olmayan ve ebeveyn olma zorunluluğu bulunmayan, 190 (98 kadın, 92 erkek) evli bireye, “Demografik Bilgi Formu”, “Evlilik Yaşam Ölçeği”, “Diyadik Çift Uyum Ölçeği” ve “İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda eşlerin ilişkiye yönelik akılcı olmayan inançları ile evlilik uyumları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, akılcı olmayan inançların yakınlıktan kaçınma alt boyutunun evlilik doyumu ile düşük düzeyde, evlilik uyumu ile orta düzeyde, negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca akılcı olmayan inançların cinsiyete göre değişmemesinin yanısıra kadınların zihin okuma alt boyut puanlarının artmasına bağlı olarak evlilik doyumu puanlarının arttığı, eğitim düzeyine göre ise çiftlerin eğitim düzeyi düştükçe ilişkilerine yönelik daha fazla sağlıklı olmayan inançlara sahip oldukları ve buna bağlı olarak evlilik doyumu ve eşler arası uyumun düştüğü bildirilmiştir.

Erus (2013), evli çiftlerin ilişkilerine dair akılcı olmayan inançları ve evlilikte problem çözme becerilerinin evliliğe yönelik öz yeterlilik inançlarını yordayıp yordamadığını incelemiştir. Çalışma kapsamında İstanbul’da yaşayan 393 evli çiftte “Evlilikte Problem Çözme Ölçeği”, “İlişkilerde İnanç Envanteri”, “Evlilikte Yetkinlik Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Ölçümler sonucunda toplanan veriler ile yapılan basit regresyon analizi ile eşlerin evlilikte algıladıkları problem çözme becerilerinin, evliliğe dair öz yeterlilik inançlarını anlamlı derecede yordadığı fakat ilişkiye dair akılcı olmayan inançlar ile evliliğe yönelik öz yeterlilik arasında önemli derecede bir ilişkinin olmadığı anlaşılmıştır.

Çekiç, Akbaş ve Hamamcı (2016), akılcı duygusal davranışçı terapi temelli akılcı duygusal aile eğitim programının, ebeveynlerin akılcı olmayan inanç ve ebeveynlik stresine etkisinin incelemek amacıyla, çocuğu ilkokula devam eden 26 ebeveynin katılımıyla 7 oturumluk deneysel bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada ön-test, son-test ve izleme testli, deney ve kontrol gruplu yarı deneysel bir desen kullanılmıştır. Gruplar “Anne Baba Stres Ölçeği” ve “Anne Babaların Akılcı Olmayan İnançları Ölçeği”nden almış oldukları puanlara göre rastlantısal olarak oluşturulmuştur. Buna göre deney grubu 13 anne ve 2 baba şeklinde, kontrol grubu 11 anne ve 2 babadan oluşmuş fakat deney grubundan 2 anne çalışmayı tamamlayamamıştır. Yürütülen çalışma sonucunda; uygulanan eğitimin katılımcıların anne baba olmaya ilişkin stres düzeylerini anlamlı derecede azalttığı, bu etkinin üç aylık izleme testinde de devam ettiği gözlenmiştir. Aynı zamanda ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının alt boyutları olan beklentiler ve mükemmeliyetçilikte anlamlı düzeyde azalmanın olduğu ve bu etkinin üç aylık süreçte devam ettiği gözlenmiştir. Anne baba stres ölçeği alt boyutlarına göre ise yeterlilik, bağlanma, depresyon, eş ilişkisi, izalasyon ve sağlık puanlarında anlamlı bir etki görülmemesine rağmen rolün kısıtlanmasında anlamlı düzeyde etki belirlenmiştir.

Hamamcı ve Bağcı (2017), 7-12 yaş arası çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevi ve çocukların davranış sorunları ile ebeveynliğe dair akılcı olmayan inançları arasındaki

ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma kapsamında ebeveynlerin ebeveynliğe dair akılcı olmayan inançlarını değerlendirmek için “Anne-Baba Düşünceler Ölçeği”, çocuklardaki davranış problemleri için “4-14 Yaş Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği” ve aile işlevi için “Aile Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçekler ile elde edilen verilerin analizi sonucunda; Anne-Baba Düşünceler Ölçeği’nin alt boyutu olan beklentiler ile Aile Değerlendirme Ölçeği’nin alt boyutları olan davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterme ve duygusal tepki verebilme arasında orta düzeyde anlamlı yönde bir ilişkinin olduğu, ebeveynlerin akılcı olmayan inançları ile çocukların davranış sorunları arasında düşük düzeyde bir ilişkinin bulunduğu fakat bu ilişkinin istatistiksel anlamda önemli derecede olmadığı bulgulanmıştır. Ayrıca aile işlevinin iletişim alt boyutu ile çocuklardaki davranış sorunları arasında ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının beklentiler alt boyutunun aracı bir role sahip olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışmalarda da görüldüğü gibi ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının hem evlilik ilişkilerine hem de çocuklarına yönelik olumsuz yansımaları olmaktadır. Konu ile ilgili olarak gerek yurt içi gerekse yurt dışı çalışmalar incelendiğinde; çalışmaların çoğunluğunun ebeveynlerin çift ilişkilerine ya da kendilerine dair akılcı olmayan inançlarına yönelik yapıldığı ebeveyn olmaya dair inançlarının çok fazla incelenmediği gözlenmektedir. Ayrıca alan yazın incelendiğinde ergen ve yetişkin örneklemlerli çalışmaların olmasına rağmen ebeveyn ve çocukların dâhil edildiği çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra ebeveynler ile çocukların beraber çalışmaya alındığı, klinik tanısı bulunmayan ve birlikte yaşayan ailelerde, katılımcılara ait verilerin doğrudan katılımcıların kendilerinden elde edildiği, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğelerin tek bir modelde incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Otomatik düşünceler ile ilgili yapılan araştırmalar

Tanrikulu (2002), yetiştirme yurtlarında, kurum bakımında yaşayan öğrenciler ile aile ortamında yaşamakta olan lise düzeyinde eğitim gören ergenlerin problem çözme becerileri ile bilişsel yapıları (olumsuz otomatik düşünceler) arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde bulunan yetiştirme yurtlarında

kalan 161 ergen ve ailesi ile birlikte yaşayan 2018 ergen oluşturmuştur. Araştırma kapsamında çalışmanın örneklem grubuna “Otomatik Düşünceler Ölçeği” ve “Problem Çözme Envanteri” uygulanmıştır. Yapılan çalışmada; ergenlerin sahip olduğu olumsuz otomatik düşüncelerin, psikolojik sorunlara yatkınlığı artırmasının yanında psikolojik rahatsızlıklara da neden olabileceği vurgulanmış, bireyin olumsuz otomatik düşüncelerinin karşılaştığı psikolojik zorlanma durumları ile etkili bir şekilde başa çıkabilmesiyle yakından ilişkili olduğu saptanmıştır. Ergenlerin; genel, yurttan kalan ve ailesi ile yaşayan olarak üç gruba ayrılması sonucunda olumsuz otomatik düşünceler ile olumsuz problem çözme becerileri arasında her üç grupta da pozitif düzeyde anlamlı derecede ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca kurum bakımında yaşayan ergenlerin olumsuz otomatik düşüncelerinin ailesi yanında yaşayanlara göre önemli derecede daha yüksek düzeyde olduğu bulgulanmıştır.

Güloğlu ve Aydın (2007), Ankara'daki iki ilköğretim okulunun 5.sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan 105'i kız, 127'si erkek, toplam 232 öğrencinin otomatik düşünce biçimleri ile öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin ilişkili olup olmadığını öğrencilerin cinsiyetini de dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışma kapsamında yapılan ölçümlerde öğrencilerin öğrenilmiş güçlük düzeylerine ait verilerin toplanması için “Çocuklar için Öz Denetim Ölçeği”, otomatik düşüncelerini belirlemek için “Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri” uygulanmıştır. Yapılan çalışma; öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek olan öğrencilerin, düşük olan öğrencilere göre kendine, dünyaya ve geleceğine daha olumlu baktığını, cinsiyete göre ise öğrencilerin gerek kendine, dünyaya ve geleceğe olumlu bakma gerekse olumsuz bakma yönünden herhangi bir farklılaşmanın olmadığını göstermiştir.

Yavuzer ve Karataş (2013), ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeyleri ile sahip oldukları otomatik düşünceler arasındaki ilişkide öfkenin aracı etkisini incelemek için yapmış oldukları çalışmada, 224 ergene “Saldırganlık Ölçeği” ve “Otomatik Düşünceler Ölçeği” uygulanmışlardır. Çalışmadan elde edilen verilerin analizi sonucunda, fiziksel saldırganlık ve öfkenin cinsiyete göre farklılaştığı, kızların bu değişkenlerde erkeklerden daha yüksek puan aldıkları, otomatik düşüncelerin ise cinsiyete göre farklılaşmadığı

görülmüştür. Yapılan korelasyon analizine göre hem kız hem de erkek öğrencilerde, fiziksel saldırganlık ile otomatik düşünce ve öfke ile otomatik düşünce arasında orta düzeyde pozitif yöndeki ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Aracılık testi için yapılan analizlerde ise otomatik düşüncelerin fiziksel saldırganlık ve öfkeyi yordadığı, fiziksel saldırganlık ile otomatik düşünceler arasındaki ilişkide, öfkenin tam aracı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Atalan-Ergin (2013), Ankara’da yaşamakta olan resmi ve özel okulların ilköğretim okullarının 5-8. sınıflara devam eden öğrencilerinin olumsuz otomatik düşüncelerini, gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde iki aşamalı olarak incelemiştir. Bu aşamaların ilkinde öğrencilerin sahip oldukları olumsuz otomatik düşüncelerin alt boyutlarının yaygınlığını ve bazı sosyo-ekonomik değişkenlere göre farklılığını incelemiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise öğrencilerin olumsuz otomatik düşünceleri ile sürekli kaygı, benlik algısı ve depresyon durumları arasındaki ilişkilere yoğunlaşmıştır. Çalışmanın ilk kısmına 1722 öğrenci katılmış ve bu öğrencilere “Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği” uygulanmıştır. İlerleyen aşamada gerçekleştirilen ikinci aşama ise 158 öğrenci ile yürütülmüş ve bu öğrencilere “Çocuklar için Benlik Algısı Profili”, “Coopersmith Özsaygı Envanteri”, “Çocuklar için Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri” ve son olarak “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” uygulanmıştır. Bu incelemelerden elde edilen sonuçlara göre çalışmaya katılan 1722 öğrencinin %23.8 nin olumsuz otomatik düşüncelere sahip olduğu, bu öğrencilerinde çocuklarda otomatik düşünceler ölçeğinin alt boyutu olan düşmanlık alt boyutunun en yüksek yaygınlığa sahip olduğu, daha sonra sırası ile fiziksel tehdit, kişisel başarısızlık ve son olarak da sosyal tehditin onu izlediği, ayrıca olumsuz otomatik düşüncelerin erkeklere nazaran kız öğrencilerde; devlet okullarında öğrenim görenlere kıyasla özel okulda eğitim görenlerde; annesi çalışmayan öğrencilere göre annesi bir işte çalışanlarda; sınıf ve yaş açısından ise üst sınıflarda ve yaşı büyük olanlarda; annenin eğitim düzeyine göre annesi üniversite mezunu olan öğrencilerde; daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra olumsuz otomatik düşünceler ile benlik algısı ve benlik saygısı arasında negatif yönde, sürekli kaygı ve depresyon belirtileriyle ise pozitif yönde bir ilişkinin varlığı bulgulanmıştır.

Alanyazında konu ile ilgili, bu araştırmanın çalışma grubuyla benzer gruplarda yapılan çalışmaların özetleri incelendiğinde, çocuklardaki otomatik düşüncelerin bir takım duygusal ve davranışsal sorunlara neden olduğu hatta bu sorunların arkadaş ilişkileri, aile ilişkileri ve yetişkinlik hayatına dair olumsuz yönde etkilerinin olacağı, erken dönem kazanılan bilişsel yapıların ise ilerleyen dönemlerde değişmesinin zor olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda yurtdışında yapılan çalışmalarda otomatik düşüncelerin aracı rolüne yönelik çalışmalar olmasına rağmen yurtiçinde benzer yönde yapılan çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğunda ya duygusal sorunlar ya da sadece davranışsal sorunlar üzerine yoğunlaşmış, duygusal ve davranışsal sorunların aynı anda incelendiği çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca genel anlamda çocukların otomatik düşüncelerinin ebeveynlerinin her ikisinden de veriler toplanarak, ebeveynlerin hem duygusal hem de bilişsel özelliklerinin evlilik ilişkileri ile birarada tek model üzerinde değerlendirilerek yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde yapılan çalışmanın modeli, çalışma grubunun özellikleri, verilerin toplanma aşaması, veri toplama araçları, verilerin analizi ve yararlanılan istatistiksel modeller hakkında bilgi verilmiştir.

3. 1. Araştırmanın Modeli (Deseni)

Bu araştırma, çocukların algıladığı evlilik çatışması, ebeveynlerin akılcı olmayan inanç ve kaygıları ile çocukların otomatik düşüncelerinin ve problem çözme becerilerinin çocuklardaki kaygı ve saldırganlık davranışları üzerindeki rolünü inceleyen ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha çok sayıdaki değişkenler arasındaki birlikte değişimin varlığını ve derecesini saptamayı hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2014). İlişkisel araştırmalar, daha önceden var olan bir durumu, bir ilişkiyi incelemekte ve betimlemektedir (H. Ercan, 2011).

Araştırmanın bağımsız değişkenleri çocukların algıladığı ebeveyn evlilik çatışması, ebeveynlerin ait akılcı olmayan inanç ve kaygısı, çocukların otomatik düşünceleri ve problem çözme becerileri iken, bağımlı değişkenleri ise çocuklardaki kaygı ve saldırganlıktır.

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 Eğitim Öğretim yılı İzmir İli Buca İlçesindeki Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu'nda eğitim gören 4. sınıf öğrencileri ve ebeveynleri oluşturmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan öğrenci ve velilerine araştırmada kullanılacak olan veri toplama araçlarını uygulayabilmek için gerekli izinler alınarak, 425 öğrenci ve bu öğrencilerin anne ve babaları olmak üzere toplamda 1275 bireye ulaşılmış ve ölçekler uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda anne-babası ayrı olan, tek ebeveyn tarafından doldurulan veya okuma-yazma bilmeyen ebeveynlere ait olan verilerin yanı sıra gerek öğrencilerden gerekse velilerden sistematik bir şekilde sıralı cevapların verildiği, boş maddelerin bulunduğu, hatalı ve eksik kodlamaların yer aldığı ölçekler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Gerekli elemeler yapıldıktan sonra geriye kalan 304 öğrenci ve 608 ebeveyn (anne-baba), toplam 912 kişilik çalışma grubundan elde edilen sağlıklı veriler çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu öğrencilere ait; cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, kardeş sıralaması ve ebeveynlerine ait; yaş, eğitim düzeyi, çocuk sayısı ve evlilik sürelerine ilişkin dağılımlar ve yüzdelik değerler aşağıda yer alan tablolarda verilmektedir.

Tablo 1

Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kız	170	55.9
Erkek	134	44.1
Toplam	304	100.0

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, grubun %55.9'nu kızların (n=170), %44.1'ini erkeklerin (n=134) oluşturduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin yaş aralığı ise 9-12 arasında değişmektedir. Yaş dağılımına ait veriler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2

Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Yaş Dağılımları

Yaş	n	%
9 Yaş	167	54.9
10 Yaş	121	39.8
11 Yaş	11	3.6
12 Yaş	5	1.7
Toplam	304	100.0

Tablo 2’de görüldüğü gibi dağılımda %54.9 ile en yüksek yüzdeye sahip grup 9 yaşındaki öğrenciler (n=167), daha sonra %39.8 ile 10 yaşındaki öğrenciler (n=121) sonrasında ise daha az bir yüzdeye sahip olan 11 yaşındaki öğrenciler %3.6 (n=11) ve 12 yaşındaki öğrenciler %1.7 (n=5) oluşturmaktadır. Öğrencilerin genel yaş ortalaması 9.51 olup, standart sapması 0,64’tür. Bu öğrencilerin tek çocuk, en büyük çocuk, en küçük çocuk ve ortanca olarak sınıflandırılmış kardeş sıralaması ise Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3

Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Kardeş Sıralamasına Göre Dağılımı

Kardeş Sırası	n	%
Tek Çocuk	42	13.8
Büyük Çocuk	86	28.3
Ortanca Çocuk	49	16.1
Küçük Çocuk	127	41.8
Toplam	304	100.0

Tablo 3'te görüldüğü üzere çalışma grubunda yer alan öğrencilerin %13.8'inin (n=42) kardeşi bulunmamakta, %28.3'ü (n=86) en büyük çocuk, 16.1'i (n=49) ortanca çocuk, %41.8'inin (n=127) ise en küçük çocuk olduğu görülmektedir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin aynı zamanda ebeveynleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ebeveynlerin yaş dağılımında ait veriler Tablo 4' te verilmektedir.

Tablo 4

Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Yaş Dağılımı

Ebeveyn	n	Yaş Aralığı	\bar{X}	Ss
Anne	304	27-58	38.2	5.70
Baba	304	28-60	41.8	5.99

Tablo 4'te görüldüğü gibi çalışma grubunun oluşturan öğrencilerin annelerinin yaş aralığı 27-58 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 38.2, standart sapması 5.70'tir. Öğrencilerin babalarının yaş aralığı ise 28-60 arasında olup yaş ortalaması 41.8, standart sapması 5.99 olarak hesaplanmıştır. Bu ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5

Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Ebeveyn	Eğitim Düzeyi	n	%
Anne	İlkokul Mezunu	131	43.10
	Ortaokul Mezunu	27	8.88
	Lise Mezunu	84	27.63
	Ön Lisans Mezunu	24	7.89
	Lisans Mezunu	38	12.50
Baba	İlkokul Mezunu	91	29.93
	Ortaokul Mezunu	29	9.54
	Lise Mezunu	108	35.53
	Ön Lisans Mezunu	19	6.25
	Lisans Mezunu	57	18.75

Tablo 5'te görüldüğü üzere çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde ilkokul mezunu olanların oranları %43.10 (n=131), ortaokul mezunu olanların oranları %8.88 (n=27), lise mezunu olanların oranları %27.63 (n=84), ön lisans mezunu olanların oranları %7.89 (n=24), lisans mezunu olanların oranları %12.50 (n=38), babalarının eğitim düzeyleri incelendiğinde ilkokul mezunu olanların oranları %29.93 (n=91), ortaokul mezunu olanların oranları %9.54 (n=29), lise mezunu olanların oranları %35.53 (n=108), ön lisans mezunu olanların oranları %6.25 (n=19), lisans mezunu olanların oranları %18.75 (n=57) olarak tespit edilmiştir. Bu ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayılarına göre dağılımı Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6
Ebeveynlerin Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

Çocuk Sayısı	n	%
Tek Çocuk	42	13.8
2 Çocuk	158	52.0
3 Çocuk	72	23.7
4 Çocuk	24	7.9
5 ve üzeri	8	2.6
Toplam	304	100.0

Tablo 6’da görüldüğü gibi ebeveynlerin %13.8’i tek çocuğa, %52.0 iki çocuğa, %23.7 üç çocuğa, %7.9 dört çocuğa geriye kalan %2.6 ise beşi ve üzeri sayıda çocuğa sahiptir. Çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin evlilik sürelerine ait veriler Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7
Ebeveynlerin Evlilik Sürelerine Göre Dağılımı

Ebeveyn Evlilik Süresi	n	Süre Aralığı (Yıl)	\bar{X}	Ss
Evlilik Süresi	304	10-41	16.4	5.28

Tablo 7’de görüldüğü üzere çalışma grubunda yer alan öğrencilerin ebeveynleri, 9 ila 40 yıl arasında değişen birlikteliğe sahip olup bu sürelerin ortalaması 16.4, standart sapması 5.28 olarak bulgulanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada, ebeveynlere ve öğrencilere ait kişisel ve sosyo-demografik özellikleri belirlemek ve araştırmanın değişkenleriyle ilişkili çalışmaya dâhil edilecek verilerin ayrıştırılması amacıyla hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu form ile araştırma kapsamında bulunan öğrenciye ait, cinsiyet, yaş, sınıf, ebeveyn için ise birlikte veya ayrı yaşama durumu, kaç yıldır evli oldukları ve çocuk sayıları gibi bilgilere ulaşılması planlanmıştır. Ayrıca ebeveynlere gönderilmek üzere çocuklarının araştırmaya katılmalarına izin verdiklerine dair “Aydınlatıcı Onam ve İzin Formu” (Ek-3) kullanılmıştır.

3.3.2. Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği

Özgün formu Schniering ve Rapee (2002), tarafından geliştirilen ölçek, çocuklardaki olumsuz bilişleri değerlendirmek için kullanılmaktadır. Ölçek, toplam 40 maddeden ve fiziksel tehdit, sosyal tehdit, düşmanlık, kişisel başarısızlık olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. Faktörlerden, sosyal tehdit, kişinin çevresinin kendisini nasıl değerlendirdiğine yönelik düşünceleri, fiziksel tehdit, kendisine ve çevresine yönelik tehdit içerikli düşünceleri, kişisel başarısızlık kendine yönelik, düşmanlık ise çevresine yönelik düşüncelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 5’li Liket tipidir ve 0 ile 160 puan arasında değer almaktadır. Puanlardaki artış otomatik düşüncelerdeki artışı ifade etmektedir.

Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Schniering ve Rapee (2002), tarafından 7-16 yaş arası 893 çocuk ve ergen ile yapılan ölçeğin özgün formunun birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçları, ölçeğin bütün maddelerinin tek bir yapı olarak bir arada ya da alt boyutlarının ayrı ayrı kullanılabileceğini sıyanan modeli desteklemiştir. Analiz sonucunda uyum indeksleri (GFI=.95; AGFI=.94; NFI=.94; RFI=.93) olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerin açıkladığı varyans oranları ise kişisel başarısızlık için .86,

fiziksel tehdit için .82, sosyal tehdit için .67 ve düşmanlık için .31 olarak belirlenmiştir (Ergin ve Kapçı, 2013).

Schniering ve Rapee (2002), tarafından uygulanan güvenilirlik analizlerinde ölçeğin iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için .95, alt ölçekleri için ise .85 ile .92 arasında değer almaktadır. Test-tekrar test güvenilirliği için bir ay aralıkla yapılan ölçümlerde ölçeğin tümü için $r = .79$ fiziksel tehdit için $r = .74$ sosyal tehdit için $r = .78$ kişisel başarısızlık için $r = .80$ ve düşmanlık için $r = .66$ olarak, üç ay aralıkla yapılan ölçümlerde ise ölçeğin tümü için $r = .76$; fiziksel tehdit için $r = .77$; sosyal tehdit için $r = .73$; kişisel başarısızlık için $r = .74$ ve düşmanlık için $r = .68$ test tekrar test güvenilirliğine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Ergin ve Kapçı, (2013) ve Çeçen-Eroğul (2013) tarafından yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında Çeçen-Eroğul (2013), tarafından uyarlanan formu kullanılmıştır. Türkçe formu kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yaşları 8-11 arasında değişen 255 çocuk ve yaşları 12-17 arasında değişen 455 ergen toplam 710 birey ile yürütülmüştür. Güvenilirlik hesaplamaları Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test güvenilirliği ile yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı toplam örneklem olan 710 kişi ile hesaplanmış ve Cronbach Alfa katsayısı toplam ölçek için .93, alt ölçeklerden fiziksel tehdit için .80, sosyal tehdit için .82, kişisel başarısızlık için .85, düşmanlık için ise .79 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği ise çocuk ve ergenlerden oluşan 118 kişilik alt grup üzerinde 2 ay ara ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan ölçümlerde toplam testin test tekrar test korelasyon katsayısı .81, alt ölçeklerden fiziksel tehdit için .76, sosyal tehdit için .77, kişisel başarısızlık için .81 ve düşmanlık için .68 olarak hesaplanmıştır (Çeçen-Eroğul, 2013).

Geçerlilik çalışmaları kapsamında ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için birinci düzey ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ikinci düzeyde yapılan analizin daha iyi uyum indeksine ($\chi^2 = 5777.659$; $df = 78$; CFI= .892; TLI= .962; RMSEA= 0.047) sahip olduğu bulgulanmıştır. Analizler sonucu elde edilen faktör yükleri ise fiziksel tehdit için .47 ile .73, sosyal tehdit için .55 ile .80, kişisel başarısızlık

için .45 ile .79, düşmanlık için ise .41 ile .73 arasında değişmektedir. Ayrıca kişisel başarısızlık varyansın %90'ını, fiziksel tehdit %89'unu, düşmanlık %65'ini, sosyal tehdit ise %60'ını açıklamaktadır (Çeçen-Eroğul, 2013).

Geçerlilik çalışmaları kapsamında yapılan benzer ölçekler geçerliliği sınamak için, Spielberger Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanterinin çocuklar ve yetişkinler için olan Sürekli Kaygı alt ölçeği, Çocuklar için Depresyon Envanteri ve Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri kullanılmıştır. Hesaplanan korelasyon katsayısı Çocukların Otomatik Düşünceleri Ölçeği ile Sürekli Kaygı (yetişkin) alt ölçeği arasında $r = .56$, Sürekli Kaygı (çocuk) alt ölçeği arasında $r = .54$, Çocuklar için Depresyon Envanteri arasında $r = .54$, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri arasında $r = .59$ ($p < .01$) olarak hesaplanmıştır (Çeçen-Eroğul, 2013).

3.3.3. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (State-Trait Anxiety Inventory: STAI), durumluk kaygı ölçeği (DKÖ) ve sürekli kaygı ölçeği (SKÖ) olmak üzere farklı kaygı seviyelerini ayrı ayrı belirlemek amacıyla 1970 yılında Spielberger, Gorsuch ve Lushene tarafından geliştirilmiştir (Demir, 2005). Bu çalışmada, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin yalnızca Sürekli Kaygı Ölçeği (SKÖ) bölümünün kullanılması planlanmaktadır. Normal yetişkinlerde kaygıyı araştırmak için geliştirilen, kısa ifadelerden oluşan öz-bildirim şeklindeki bu envanterin zaman içinde tüm genç ve yetişkinlere uygulanabilir olduğu gösterilmiştir. Türk toplumuna uyarlanması 1974-1977 yılları arasında Öner ve Le Compte, tarafından yapılan standardizasyon ile gerçekleştirilmiştir.

Sürekli Kaygı Ölçeği'nde maddeler, sıklık derecesine göre hemen her zaman, çok zaman, bazen, hemen hiçbir zaman şeklinde işaretlenir. Ölçekten 20 ile 80 arasında puan alınmakta ve alınan yüksek puan yüksek kaygıyı ifade etmektedir (Ataman, 2011).

Ölçeğin özgün formunda güvenilirlik çalışmaları üç ayrı teknikte incelenmiştir SKÖ için bu değerler; Cronbach Alpha güvenilirliği .86 ile .92 arasında; 1 saat, 20 gün ve 104 gün

arayla yapılmış olan test-tekrar test güvenilirliği .73 ve .86 arası bir değer almakta; madde toplam puan güvenilirliği ise lise öğrencilerinde .54, üniversite birinci sınıf öğrencilerinde .46, üniversitenin diğer sınıf düzeyindeki öğrenciler için .53 olarak saptanmıştır (Öner, 2008). Geçerlilik çalışmalarında kız ve erkek üniversite öğrencileri ile psikiyatri hasta grubu olarak 3 ayrı grup incelenmiştir. Ölçüt-bağımlı geçerlik için kullanılan IPAT Kaygı Ölçeği ile SKÖ arası korelasyon katsayısı kız öğrenciler için .52, erkek öğrenciler için .58, hasta grubu için ise .77 ve Taylor Açık Kaygı Ölçeği ile olan korelasyon katsayısı ise kız öğrenciler için .80, erkek öğrenciler için .79, hasta grubu için ise .84 olarak hesaplanmıştır (Öner, 2008).

Uyarlama çalışması kapsamında yapılan Sürekli Kaygı Ölçeği'nin güvenilirliği üç farklı yöntemle test edilmiştir. Bunlardan; Kuder Richardson Güvenilirliği ile saptanan iç tutarlılık ve homejenlik katsayıları .83 ile .87 arasında, madde-toplam puan güvenilirliği .34 ile .72 arasında, 10, 15, 30, 120 ve 365 gün ara ile yapılan test tekrar test güvenilirliği ise .71 ile .86 arasında bulunmuştur (Öner, 2008). Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliliği ve yapı geçerliliği herhangi bir psikiyatrik tanı almamış normal kabul edilen bireyler ile psikiyatri hastaları karşılaştırılarak hesaplanmıştır. Ölçüt bağımlı geçerlik kapsamında hasta grubunun kaygı düzeylerinin normal gruptan çok yüksek olduğu tespit edilmiş, yapı geçerliliği kapsamında ise stres verici bir olaydan önce durumluk kaygının yükselip olaydan sonra düşmesi sürekli kaygıda ise böyle bir değişimin olmaması ölçeğin yapı geçerliliğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Öner, 2008).

3.3.4. Çocuklar için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri

Çocuklar için durumluk sürekli kaygı envanteri (ÇDSK), Spielberger tarafından 1973 yılında geliştirilen orijinal adı: “State-Trait Anxiety Inventory For Children (STAIC)” olan, Türkiye’de “Nasıl Hissediyorum Anketi” olarak uygulanan, çocukların kaygı yatkınlığına dair kalıcı bireysel farklılıklarını ölçmeyi amaçlayan bir kaygı ölçüm aracıdır (Özusta, 1993).

Envanter yetişkinlere yönelik geliştirilmiş olan Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanterinin çocuklar için sadeleştirilmiş formudur. Ölçeğin Türkiye’de uyarlaması Özusta (1993) tarafından 9-12 yaş aralığında toplam 615 çocukla yapılmıştır. Ölçek yirmişer maddelik iki alt ölçekten toplam 40 maddeden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılacak olan Sürekli Kaygı alt ölçeği, çocukların kendini “genellikle” nasıl hissettiğini değerlendirmesini ve maddelerde verilen durumun oluş sıklığına göre en uygun seçeneği işaretlemesini istemektedir (Özcan ve Aysev, 2009). Her madde için, yetişkin formunda 4 olan seçenek sayısı çocuk formunda “sık sık”, “bazen” ve “hemen hemen hiç” şeklinde 3’e indirilmiştir. Maddeler 1 ile 3 puan arasında puanlanmakta, toplam ölçek puanı 20 ile 60 puan arasında değer almakta ve envanter bireysel ya da grup şeklinde uygulanmaktadır (Özusta, 1995).

Ölçeğinin uyarlama çalışmaları kapsamında yapılan güvenilirlik çalışmalarında Cronbach alfa katsayısı toplam ölçek için .82, sürekli kaygı alt ölçeği için ise .81 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin altı hafta arayla çalışma grubunda bulunan 99 çocuk ile yapılan test tekrar-test güvenilirlik çalışması sonucunda Süreklilik Kaygı Alt Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı .65 olarak bulunmuştur (Özusta, 1993).

Kriter geçerliği çalışması, normal grup, kaygı bozukluğu tanılı grup ve diğer psikiyatri tanılı üç grup ile kişilerin içinde bulunduğu gruba ve cinsiyete göre ölçek puanları çift yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve analiz sonucunda grup ve cinsiyet temel etkisi manidar bulunurken grup ve cinsiyetin ortak etkisi manidar bulunmamıştır (Özusta, 1993). Grup temel etkisinin kaynağının kaygı bozukluğu tanısı alan grubun durumluk kaygı puanlarından kaynaklandığı, cinsiyet temel etkisinin ise normal gruptaki kız öğrencilerin durumluk kaygı puanlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir (Özusta, 1995).

3.3.5. Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği

Grych, Seid ve Fincham (1992), tarafından geliştirilen ölçek çocukların ebeveynleri arasındaki çatışmaları nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla uygulanmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Öz (1999) ile Ulu ve Fışiloğlu

(2004), tarafından yapılmıştır. Ölçek, çatışma özellikleri alt ölçeğinde 17 madde, tehdit alt ölçeğinde 9 madde ve kendini suçlama alt ölçeğinde 9 madde olmak üzere toplam 35 maddeden oluşmaktadır. 3'lü Likert tipi olan ölçek "doğru", "bazen – biraz doğru", "yanlış" seçeneklerinden oluşmakta ve 0-2 puan arasında puanlanmaktadır ve puanlardaki artış olumsuzluğu ifade etmektedir. Ölçeğin özgün formu için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları, Kendini suçlama alt ölçeği için .85, Çatışma özellikleri alt ölçeği için .83 ve Tehdit alt ölçeği için .76 olarak bulunmuştur (Grych ve diğerleri, 1992).

Bu çalışmada ölçeğin Ulu ve Fışiloğlu (2004) tarafından Türkçeye uyarlanan formu kullanılmıştır. Uyarlamacılar tarafından hesaplanan ölçeğin Türkçe formunun alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları, Kendini suçlama .77, Tehdit .78 ve Çatışma özellikleri .84 olarak hesaplanmıştır. İki hafta ara ile uygulanan test tekrar test tutarlılığı ise alt ölçeklerden Kendini Suçlama için .77, Tehdit için .77 ve Çatışma Özellikleri için .88 olarak bulunmuştur. Yapılan uyarlama çalışmasında Çatışma Özellikleri alt ölçeğinin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu .45, Tehdit alt ölçeği düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu .46, Kendini Suçlama alt ölçeği ortalama düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu .44'dür (Ulu ve Fışiloğlu 2004). 9-12 yaş arası çocuklara uygulanan ölçek, yurt dışı çalışmalarda 17-21 yaş aralığı grupta da güvenilir sonuçlar vermiştir (Kızıldağ ve Şendil, 2003). Faktör geçerliliği kapsamında yapılan çalışmalarda alt ölçeklerden Çatışma Özellikleri 7.90, Tehdit 3.79, Kendini Suçlama 3.07'lik özdeğerlere sahiptir ve bu üç faktör varyansın % 30.1'ini açıklamaktadır (Ulu ve Fışiloğlu, 2004).

3.3.6. Anne-Baba Düşünceler Ölçeği

Anne-Baba Düşünceler Ölçeği (ADÖ), Kaya (2010) tarafından anne-babaların akılcı olmayan inançlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte toplamda 29 madde yer almaktadır. Ölçek anne-babaların çocuklarıyla olan ilişkilerinde onlardan gerçekçi olmayan beklentilerini içeren beklentiler alt boyutu, anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilgili mükemmeliyetçi düşünceleri içeren mükemmeliyetçilik alt boyutundan oluşmaktadır (Kaya ve Hamamcı, 2011). Ölçekte yer alan her madde ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ve anne-baba olmaya ait akılcı olmayan inançların belirlenmesine yönelik

ifadeler içermekte ve maddelerinin 17'si beklentiler alt boyutunda yer alırken, 12'si mükemmeliyetçilik alt boyutunda yer almaktadır (Bağcı, 2013).

ADÖ, “Tamamen Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum ve Hiç Katılmıyorum” şeklinde 5'li likert tipi bir ölçme aracıdır. Beklentiler alt boyutundan en düşük 17 en yüksek 85, Mükemmeliyetçilik alt boyutundan ise en düşük 12 en yüksek 60 puan alınmaktadır. Ölçek alt puanlar bazında değerlendirilebilen bir ölçek olup, her bir alt boyuttan alınabilecek yüksek puan o alt boyutta ilişkin yüksek akılcı olmayan inanca işaret etmektedir (Kaya, 2010).

ADÖ'nün geçerlik ve güvenirlik çalışması, ilköğretim birinci kademedeki eğitim gören 354 çocuğun ebeveynleri ile yürütülmüş ve test-tekrar test ile iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak yapılmıştır. Mükemmeliyetçilik alt boyutu için test-tekrar test güvenirlik katsayısı .80, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .86 olarak hesaplanırken, Beklentiler alt boyutu için test-tekrar test güvenirlik katsayısı .84 ve Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca yapılan faktör analizi çalışmalarında, ölçeğin Beklentiler alt boyutunun 6.06 özdeğere sahip olup varyansın %20.91'ini açıkladığı, Mükemmeliyetçilik alt boyutunun 5.05 özdeğer ile varyansın %17.42'sini açıkladığı, iki faktör birlikte ise toplam varyansın %38.33'ünü açıkladığı tespit edilmiştir (Kaya, 2010).

ADÖ geçerlilik çalışması ölçüt geçerliği ve ayırt edicilik geçerliği ile incelenmiştir. ADÖ'nün ölçüt geçerliğini belirlemek için Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği (AOİÖ), Beck Depresyon Envanteri (BDE) ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği (FOTÖ) ile olan korelasyonları incelenmiş Mükemmeliyetçilik Alt Ölçeği'nin FOTÖ ile ($r = .27$, $p < .05$) önemli fakat düşük, Beklentiler Alt Ölçeği'nin ise ($r = .14$, $p > .05$) önemli bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir. BDE ile Mükemmeliyetçilik Alt Ölçeği arasında ($r = .19$, $p > .05$), Beklentiler Alt Ölçeği arasında ($r = .30$, $p < .01$) düzeyinde ilişki tespit edilmiş son olarak ise AOİÖ ile Mükemmeliyetçilik Alt Ölçeği arasında ($r = .54$, $p < .01$) ve Beklentiler Alt Ölçeği arasında ($r = .52$, $p < .01$) orta seviyede önemli bir ilişki bulunmuştur (Kaya, 2010).

Ölçeğin ayırt ediciliğini sınamak amacıyla en yüksek puana sahip % 27'lik grup ile en düşük puana sahip olan % 27'lik grubun ölçekten aldıkları puanların ortalaması karşılaştırılmış ve elde edilen verilerde ölçeğin maddelerin yüksek derecede akılcı olmayan inanca sahip anne-babalar ile düşük düzeyde sahip olan anne-babaları önemli derecede ayırabildiği, ölçeğin ayırt edici geçerliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2010).

3.3.7. Little Saldırganlık Envanteri

Little, Henrich, Jones ve Hawley (2003) tarafından geliştirmiş olan ölçek, saldırganlığın hem formlarını hem de fonksiyonlarını bir arada ölçen ilk envanterdir ve 6 maddelik 6 alt boyuttan toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; saf-açık saldırganlık, açık-tepkisel saldırganlık, açık-amaçlı saldırganlık, saf-ilişkisel saldırganlık, tepkisel-ilişkisel saldırganlık, amaçlı-ilişkisel saldırganlık şeklindedir. Özgün formunda 4'lü likert tipi olan ölçek uyarlama çalışması kapsamında 5'li likert [Hiç doğru değil (1), Biraz doğru (2), Orta düzeyde doğru (3), Çoğunlukla Doğru (4), Tamamen doğru (5)] şeklinde puanlanmıştır.

Ölçeğin özgün formu, Almanya'da etnik olarak çoğunluğunu Alman (%82) ve Türk (%12) öğrencilerin oluşturduğu yaş ortalamasının 11,2 ve 16,2 arasında değişen 1723 kişilik grup üzerinde geliştirilmiştir. Little ve diğerleri (2003) tarafından saldırgan davranışın açık, ilişkisel, amaçsal ve tepkisel boyutlarını değerlendirmek için ölçeğin yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiş ve analiz sonucunda uyum indekslerinin [χ^2 (129, N =1723) = 932.0, $p < .01$; RMSEA = .061; TLI = .95] olduğu tespit edilerek ölçeğin faktör yapısı doğrulanmıştır. Aynı zamanda, yapılan güvenilirlik çalışması için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı da alt boyutlar arasında .62 ile .84 arasında değerler almaktadır.

Ölçeğin farklı kültürler, etnik gruplar ve yaş grupları ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları mevcuttur örneğin; Fite, Stauffacher, Ostrov ve Colder (2008), 62 kişilik yaş ortalaması 12,93 olan Amerikan çocuklarla, Fite, Stoppelbein, Greening ve Gaertner

(2009), yüksek risk altındaki 107 kişilik klinik örnekleme, Williford and Boulton (2013) ise 8.sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmalar ölçeğin güçlü bir ölçme aracı olduğunu, farklı kültür ve örneklemlerde geçerli ve güvenilir sonuçlar verdiğini doğrular niteliktedir (Avcı, 2016).

Türkiye'deki uyarılama çalışması Avcı (2016) tarafından yaşları 11 ile 17 arasında değişen 1445 ergen grubu üzerinde gerçekleştirilen ölçeğin güvenilirlik çalışmasında ölçeğin 6 alt ölçeği için iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Bu analizler alt ölçeklere göre tek tek incelendiğinde saf-açık saldırganlık için .79, açık-tepkisel saldırganlık için .86, açık-amaçlı saldırganlık için .89, saf ilişkisel saldırganlık için .80, tepkisel-ilişkisel saldırganlık için .78 ve amaçlı-ilişkisel saldırganlık için .88'lik değerlerin bulunduğu görülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin iki, üç, altı ve sekiz faktörlü 4 farklı modeli test edilmiş ve ölçeğin sekiz faktörlü yapısının uyum indeksleri (SB χ^2 /sd 659.13/132; RMSEA = .059; CFI= .991; NNFI = .990; IFI = .991; SRMR = .059) olarak bulunmuştur (Avcı, 2016).

Yapılan bir diğer geçerlilik çalışması olan dış geçerlilik kapsamında saldırganlık ve demografik değişkenleri test etmek için modele cinsiyet ve yaş değişkenleri dâhil edilmiş ve sonuç olarak erkeklerin saldırganlığın formları (saf-açık, saf-ilişkisel) açısından kızlardan önemli ölçüde daha fazla saldırganlık gösterdiği, saldırganlığın fonksiyonları (tepkisel, amaçlı) için ise cinsiyetler arasında önemli bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Yaş değişkeni için ilişkiler incelendiğinde ise ergenlerin daha genç olan ergenlere göre saf-açık ve saf-ilişkisel saldırgan davranışları daha fazla sergiledikleri, daha genç olanların ise yoğunlukla amaçsal-saldırganlıkta bulunduğu, tepkisel saldırganlık açısından ise herhangi bir fark gözlenmediği bulgulanmıştır (Avcı, 2016).

3.3.8. Çocuklar için Problem Çözme Envanteri

Envanter Türkiye'de ilköğretim seviyesinde eğitim gören çocukların problem çözme becerilerini ölçmeye yönelik Serin ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek çocukların problem çözme konusunda kendilerine ait algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır.

Çocuklar için Problem Çözme Envanteri üç boyuttan ve toplamda 24 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin 12'si problem çözme becerisine güven, 7'si özdenetim, 5'i de kaçınma alt ölçeklerinde yer almaktadır. Envanter 5'li likert türü olup alınabilecek en yüksek puan ise 120, en düşük puan 24'tür. Ölçekten alınan puanların yükselmesi çocukların problem çözme becerisine dair algısının arttığının ifadesidir. Envanterin alt boyutlarından problem çözme becerisine güven; öğrencinin bir sorunla karşılaştığı zaman harcadığı çabayı, çözüm yolları aramasını, çevresinden yardım almasını ve sabrını sınarken öz denetim alt boyutu duygularını anlama, yönetme kabiliyetlerini, kaçınma alt boyutu ise problemi çözmek yerine yok sayıp saymadığını, çözüme yönelik sorumluluk alıp almadığını incelemektedir (Totan, 2011).

Serin ve diğerleri (2010), tarafından 568 ilköğretim 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi ile yapılan güvenilirlik çalışmalarında, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları öz denetim boyutu için .78, problem çözme becerisine güven boyutu için .85, kaçınma boyutu için .66, envanterin tümü için ise .80 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirlik katsayıları ise öz denetim için .79, problem çözme becerisine güven için .84, kaçınma için .70 ve envanterin tümü için .85 olarak bulunmuştur. Aynı şekilde araştırmacılar tarafından yapılan yapı geçerliliği çalışmasında problem becerisine güven varyansın %19,77'sini, öz denetim %12,99'unu, kaçınma ise %9,49'unu açıklayarak toplam varyansın %42,26'sını açıklayan üç faktörlü bir yapının varlığı tespit edilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için ebeveynlere “Sürekli Kaygı Envanteri”, “Anne-Baba Düşünceler Ölçeği”, çocuklara ise “Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği”, “Çocuklar için Problem Çözme Envanteri”, “Çocuklarda Otomatik Düşünce Ölçeği”, “Çocuklar için Sürekli Kaygı Envanteri” ve “Little Saldırganlık Ölçeği” uygulanmıştır. Verilerin toplanabilmesi için öncelikle ölçek geliştiricisi veya uyarlamacısı olan araştırmacılardan ölçek kullanım izinleri alınmış daha sonra ise ölçeklerin okul ortamında uygulanabilmesi için resmi izin alınmıştır. Alınan izinler doğrultusunda çalışma için

seçilen ilkokulda belirlenen sınıflara okulda bulunan psikolojik danışma ve rehberlik uzmanı tarafından, çalışma grubu öğrencilerine veli izin formu dağıtılarak velilerden de gerekli izinler alınmıştır. Velileri tarafından çalışmaya katılmasında herhangi bir sorun görülmeyen ve kendileri de çalışmaya gönüllü olarak dâhil olan ebeveynlerin çocuklarına sınıf ortamında okul psikolojik danışmanı tarafından ve sınıf öğretmeni eşliğinde ölçeklerin uygulanmasına geçilmiştir. Ölçeklerin uygulanma aşamasında, ilk olarak öğrencilere ölçeklerin nasıl doldurulacağı örneklerle anlatılmış ve ölçekler her gün bir ölçek olacak şekilde farklı günlerde sınıf öğretmenlerinin destekleriyle öğrencilere uygulanmıştır. Aynı zamanda ölçeklerin veli formları olan “Kişisel Bilgi Formu”, “Anne-Baba Düşünceler Ölçeği” ve “Sürekli Kaygı Envanteri” yönergeleriyle birlikte kapalı zarflar içerisinde anne-baba formu ayrı olmak üzere iki zarf olacak şekilde öğrenciler aracılığıyla evlere gönderilmiş ve kapalı bir biçimde geri toplanmıştır. Son olarak öğrenciye ve veliye ait bütün formlar gruplandırılmış ve verilerin analiz sürecine geçilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizine başlanmadan önce anne-baba ve çocuklarının doldurmuş olduğu ölçekler incelenerek eşleştirilmiştir. Daha sonra, toplanan verilerin içinden araştırma için uygun olmayan (anne babası ayrı yaşayan, ebeveynlerden okuma–yazma bilmeyen, özel gereksinimli öğrenciler, ebeveyn veya çocuk ölçeklerinden herhangi birisi eksik olan) veriler ve hatalı bir biçimde yanıtlanan (sistemik olarak aynı yanıtların verildiği, özensiz biçimde doldurulan, açık zarf şeklinde gelen, boş maddelerin bulunduğu formlar olmak üzere toplamda 121 ölçek bataryası diğer bir ifadeyle 363 bireye ait veri (Anne-Baba-Çocuk) değerlendirme dışı bırakılmış, geriye kalan sağlıklı veriler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma kapsamında çocukların algıladığı evlilik çatışması, ebeveynin akılcı olmayan inançları ve kaygısı, çocukların problem çözme becerisi ve otomatik düşüncelerinin çocuklardaki kaygı ve saldırganlık üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla ölçek

bataryası ile elde edilen verileri “IBM SPSS Statistics 22 (Statistical Package for the Social Sciences)” ve “Amos 21 (Analysis of Moment Structures)” programlarına aktararak analizlere geçilmiştir. Değerlendirme aşamasında öncelikle, ölçeklerdeki ters kodlanan maddeler düzenlenmiş ve ölçek toplam puanları hesaplanmıştır. Araştırmanın problem cümlelerine uygun olarak korelasyon analizi uygulanmıştır. İlerleyen süreçte ise oluşturulan modelin analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapısal model testi sonucunda gizil değişkenler ile kurulan yapısal modelin doğrulanmadığı görülmüştür. Bu nedenle ölçek toplam puanları elde edilmiş ve model gözlenen değişkenler şeklinde model yeniden düzenlenerek güncellenmiştir. Bu aşamada ebeveynlere ait değişkenlerden ebeveyn kaygısı ve akılcı olmayan inançların anne ve baba olarak birlikte modele dâhil edilmesinin anlamlı değerler üretmemesi üzerine anne ve baba verileri ayrılmıştır. Ebeveynlere ait verilerin ayrılmasının ardından iyi uyum değeri vermeyen baba sürekli kaygı ve anne akılcı olmayan inançları modelden çıkarılmıştır. Çıkarılan değişkenlere ait değerler bulgular başlığı altında verilmektedir. Bu şekilde, gözlenen değişkenler ile oluşturulan yeni modelin ise iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.5.1. Yapısal Eşitlik Modeli

Araştırma kapsamında veriler oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli (Structural Equation Model) ile test edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesi, ekonomi, biyoloji, işletme gibi farklı alanların yanında sosyal bilimler, davranış bilimleri ve eğitim bilimlerinde kullanılmakta olan istatistiksel bir yöntemdir (Raykov ve Marcoulides, 2006). Günümüzde kuramsal ve uygulamalı istatistiki çalışmalarda değişkenler arası ilişkilerin incelenmesinde önemli bir teknik olarak kullanılmaktadır (Çelik, 2009).

YEM kapsamlı bir teknik olup çok sayıda istatistiksel analizi aynı anda gerçekleştirebilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Çoğunlukla bir kuram çerçevesinde geliştirilen hipotezlere ait değişkenlerin bir biri ile olan ilişkilerini betimlemek ve sınamak için kullanılmaktadır (Sümer, 2000). Model içinde iki tür değişken bulunmaktadır. Bunlardan; gözlenen değişkenler, araştırmalarda doğrudan gözlemlenebilen veya ölçülebilen değişkenler iken gizil değişkenler ise doğrudan

herhangi bir ölçüm veya gözlemin yapılamadığı değişkenlerdir (Khine, 2013 akt. Kaya, 2014). YEM ile gözlenen değişkenler ile gizil değişkenler arası ilişkileri çözümleyebilmenin yanında gizil değişkenler arasındaki nedensel ve karşılıklı ilişkiler de gözlenen değişkenler aracılığıyla test edilebilmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006). Ayrıca, yapısal model sadece değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını değil, aynı zamanda ilişkilerin doğrudan veya dolaylı olarak yönünü de belirtmektedir (Kline, 2015). Bunun yanında değişkenler arası ilişkilerin tek boyutlu ele alındığı regresyon analizlerinin aksine yapısal modelde tüm değişkenler eş zamanlı incelenmektedir (Dursun ve Kocagöz, 2010). Bu yönüyle YEM, çok sayıda değişkene sahip modellerin tahmini, geliştirilmesi ve test edilmesi için imkân sağlamaktadır (Çelik ve Yılmaz, 2013).

YEM analiz sürecinde birden fazla uyum iyiliği test istatistikleri kullanılmaktadır. İlgili alan yazın taradığında bu testlerin başında benzerlik oranı ki-kare istatistiği (χ^2) yer almaktadır (Yılmaz, Yıldız, Arslan, 2011). Bu test ile gözlenen kovaryans matrisi ve modelleme sonrasında tahmin edilen kovaryans matrisi uyum yakınlığı incelenmektedir ve test değerinin küçük değer alması beklenir (Taştan, 2012). Genellikle χ^2/sd değerinin 5'ten küçük olması istenirken 5 ve altında olan değerler orta düzeyde ve kabul edilebilir seviyede uyuma sahip şeklinde değerlendirilmektedir (Sümer, 2000). YEM'de önerilen modelin bütün olarak veriler ile desteklenip desteklenmediğine ilişkin karar verilmesini sağlamak amacıyla ise Uyum iyiliği istatistikleri (Goodness of Fit Indices, GFI) ve Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index, AGFI) olarak tanımlanan değerler kullanılmaktadır (Şimşek, 2007). Bu testler örneklem büyüklüğünden bağımsız olarak uygunluğun, değerlendirilebilmesi için geliştirilmiştir ve AGFI, örneklem büyüklüğünün dikkate alınması sonucu düzeltilen GFI değeridir. Bu test değerleri 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır, iyi bir uyum için 1'e yakın olması özellikle .90 ve üzeri olması beklenmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Model içerisinde kullanılan bir diğer uyum indeksi ise Yaklaşık Hataların Ortalama Kareköküdür (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA). Bu değer modelin karmaşıklığından etkilenmemekte, örneklem büyüklüğünden bağımsız olarak tahminler sağlama ve yorumlama kolaylığı sağlaması açısından özel bir öneme sahiptir (Şimşek, 2007). RMSEA değerinin .05'ten küçük ve eşit olması iyi uyumu .05 ve .10 arası kabul edilebilir uyumu göstermektedir

(Çelik ve Yılmaz, 2013). Bir diğer uyum belirteci de Standardize Edilmiş Hataların Ortalama Karelerinin Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual, SRMR) olup bu değer üretilen ile gözlenen kovaryans matrisleri arası farkın ortalama kareköküdür ve 0 ile 1 arasında değişmektedir .05'e eşit veya daha küçük olan değerler kabul edilmektedir (Bayram, 2013). Model uyumunun değerlendirilmesinde örneklemin büyüklüğünü ve modelin serbestlik derecesini dikkate alan bir diğer test de Karşılaştırmalı Uyum İndeksidir (Comparative Fit Index, CFI). Bu test 0 ile 1 arasında bir değer alır ve .95'ten büyük olması kabul edilebilir bir uyum göstergesidir (Kaplan, 2000). CFI örneklem büyüklüğünden Normlaştırılmamış Uyum İndeksinden (Nonnormed Fit Index, NNFI) daha az etkilenmektedir. NNFI modelin karmaşıklığını serbestlik derecesini dikkate alarak değerlendirir ve .95'ten büyük olması kabul edilebilir bir uyum göstergesidir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Araştırmada kullanılan model kapsamında incelenen son uyum belirteci ise Fazlalık Uyum İndeksidir (Incremental Fit Index, IFI). Bu test hem modeldeki karmaşıklığı hem de örneklemin büyüklüğünü dikkate almakta ve .90 ve üzeri kabul edilebilir bir uyumun, .95 ve üzeri ise iyi bir uyumun göstergesi olarak değerlendirilir (Şimşek, 2007). Araştırma kapsamında yürütülen analiz sürecinde bu uyum indekslerine göre veriler yorumlanmaktadır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak çalışma grubundan elde edilen ölçümlere ilişkin korelasyon değerleri verilmiştir. İlerleyen aşamalarda ise modelde yer alan değişkenler ile ilgili olarak kullanılan ölçme araçlarının güvenilirlik düzeyleri hesaplanmış ve son olarak yapısal model test edilmiştir.

4. 1. Genel Örneklem için Yapısal Eşitlik Modeli

4. 1. 1. Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Değerleri

Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan ölçeklere ve model kapsamında değerlendirilen değişkenlere ait korelasyon değerleri Tablo 8’de sunulmaktadır.

Tablo 8

Ölçek Toplam Puanlarına İlişkin Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1-Saldırganlık	1						
2-Kaygı	.19**	1					
3-Problem Çözme	-.43**	-.32**	1				
4-Otomatik Düşünce	.39**	.67**	-.26**	1			
5-Algılanan Evlilik Çat.	.26**	.56**	-.32**	.49**	1		
6-Ebeveyn Kaygı	.01	.19**	.02	.10	.15**	1	
7-Ebeveyn Akılcı Olm. İnç.	-.04	.12**	.03	-.01	.05	.33**	1

**: $p < 0,01$

Tablo 8 incelendiğinde çalışmada yer alan değişkenler, çocuklara ait değişkenler ve ebeveynlere ait değişkenler olarak gruplandırılacak olursa, gruplara ait değişkenlerin kendi içlerinde anlamlı derecede ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile çocuklardan elde edilen veriler olan; saldırganlık, kaygı, otomatik düşünce, problem çözme becerisi ve algılanan evlilik çatışması anlamlı derecede birbiri ile ilişkilidir. Aynı şekilde ebeveynlerden elde edilen veriler olan; kaygı ve akılcı olmayan inançların da anlamlı derecede birbiri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ebeveynler ve çocuklarına ait değişkenler arasında ise sadece çocukların kaygıları ile ebeveynlerin kaygı ve akılcı olmayan inançları arasında anlamlı derecede bir ilişkiye rastlanmıştır.

Analizler sonucunda elde edilen değerler değişkenler açısından tek tek incelendiğinde ise araştırma kapsamında açıklanmaya çalışılan çocukların saldırganlık ve kaygıları ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekildedir: Saldırganlık ile problem çözme arasında orta düzeyde negatif yönde ($r = -.43$, $p < .01$); otomatik düşünce arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r = .39$, $p < .01$), algılanan evlilik çatışması arasında pozitif yönde düşük düzeyde ($r = .26$, $p < .01$) anlamlı düzeyde bir ilişki mevcut iken ebeveyn kaygısı ($r = .01$, $p > .05$) ve ebeveyn akılcı olmayan inançları arasında ($r = -.04$, $p > .05$) anlamlı düzeyde bir ilişkiye rastlanmamıştır. Kaygı açısından ise çocukların sürekli kaygı puanları ile problem çözme arasında orta düzeyde negatif yönde ($r = -.32$, $p < .01$), otomatik düşünce arasında

yüksek düzeyde pozitif yönde ($r=.67$, $p<.01$), algılanan evlilik çatışması arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r=.56$, $p<.01$), ebeveyn kaygısı arasında düşük düzeyde pozitif yönde ($r=.19$, $p<.01$), ebeveyn akılcı olmayan inançları arasında düşük düzeyde pozitif yönde ($r=.12$, $p<.01$) düzeyinde anlamlı derecede ilişkiler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra değişkenlerden en yüksek ilişkinin çocukların sürekli kaygıları ile otomatik düşünceleri arasında ($r=.67$, $p<.01$) olduğu gözlenmiştir.

4. 1. 2. Genel Örneklem İçin Yol Analizi

Yapısal model analizleri kapsamında ilk olarak modelde yer alan değişkenlere ait veri toplama araçlarının güvenilirlik düzeyleri test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9

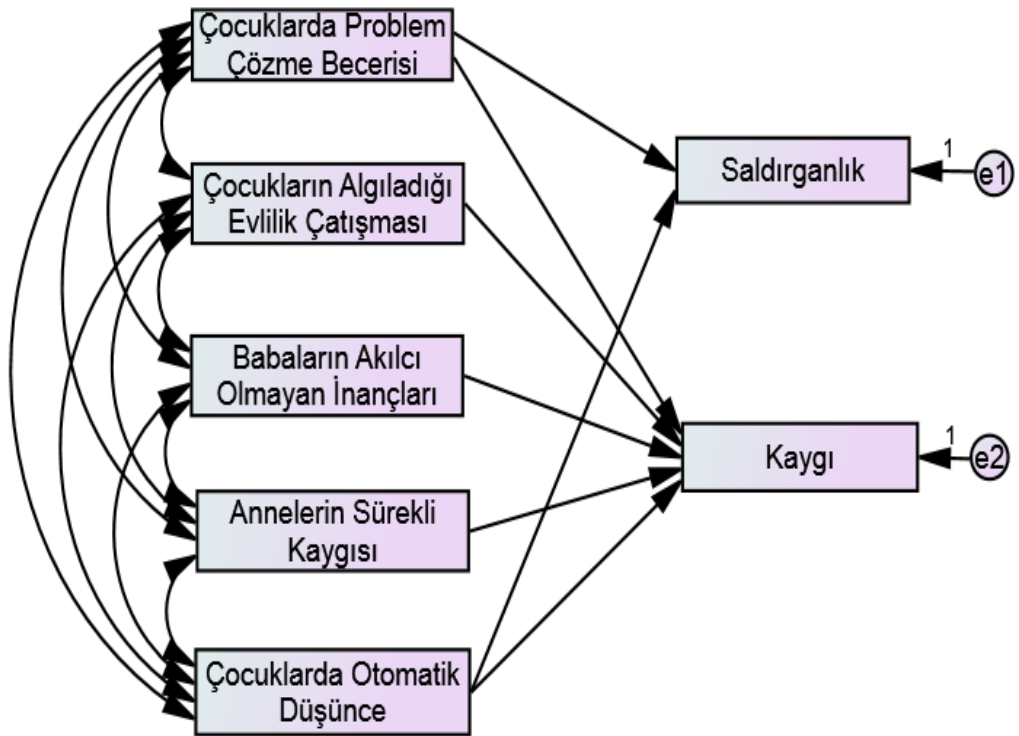
Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alfa	Güvenilirlik Düzeyi
Saldırganlık Ölçeği	36	0,934	Yüksek Derecede Güvenilir
Sürekli Kaygı Ölçeği	20	0,906	Yüksek Derecede Güvenilir
Çocuklarda Problem Çözme Becerisi Ölçeği	24	0,817	Yüksek Derecede Güvenilir
Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği	35	0,864	Yüksek Derecede Güvenilir
Babalara Ait Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği	29	0,914	Yüksek Derecede Güvenilir
Annelere Ait Sürekli Kaygı Ölçeği	20	0,794	Oldukça Güvenilir
Çocuklarda Otomatik Düşünceler Ölçeği	40	0,942	Yüksek Derecede Güvenilir

Tablo 9’da görüldüğü gibi ölçeklerin genel olarak yüksek derecede güvenilirlik düzeyine sahip olduğu sadece annelere ait sürekli kaygı ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu görülmektedir. Elde edilen değerler incelendiğinde; 36 maddeden oluşan Saldırganlık Ölçeği’nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.934$), 20 maddeden oluşan Sürekli Kaygı

Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.906$), 24 maddeden oluşan Çocuklarda Problem Çözme Becerisi Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.817$), 35 maddeden oluşan Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.864$), 29 maddeden oluşan Babaların Akılcı Olmayan İnançları Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.914$), 20 maddeden oluşan Annelerin Kaygısı Ölçeği'nin oldukça güvenilir ($\alpha=0.794$), Çocuklarda Otomatik Düşünce Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilir ($\alpha=0.942$) olduğu görülmektedir.

Yapısal modelin testi sonucunda ölçek toplam puanları ile gözlenen değişkenler şeklinde oluşturulan öngörülen model Şekil 3'te verilmektedir.

Şekil 3. Öngörülen yapısal model

Şekil 3'te görüldüğü üzere ebeveynlere ait değişkenlerden ebeveyn kaygısı ve akılcı olmayan inançları anne-baba toplam puanı olarak birklikte yer almamaktadır. Bu

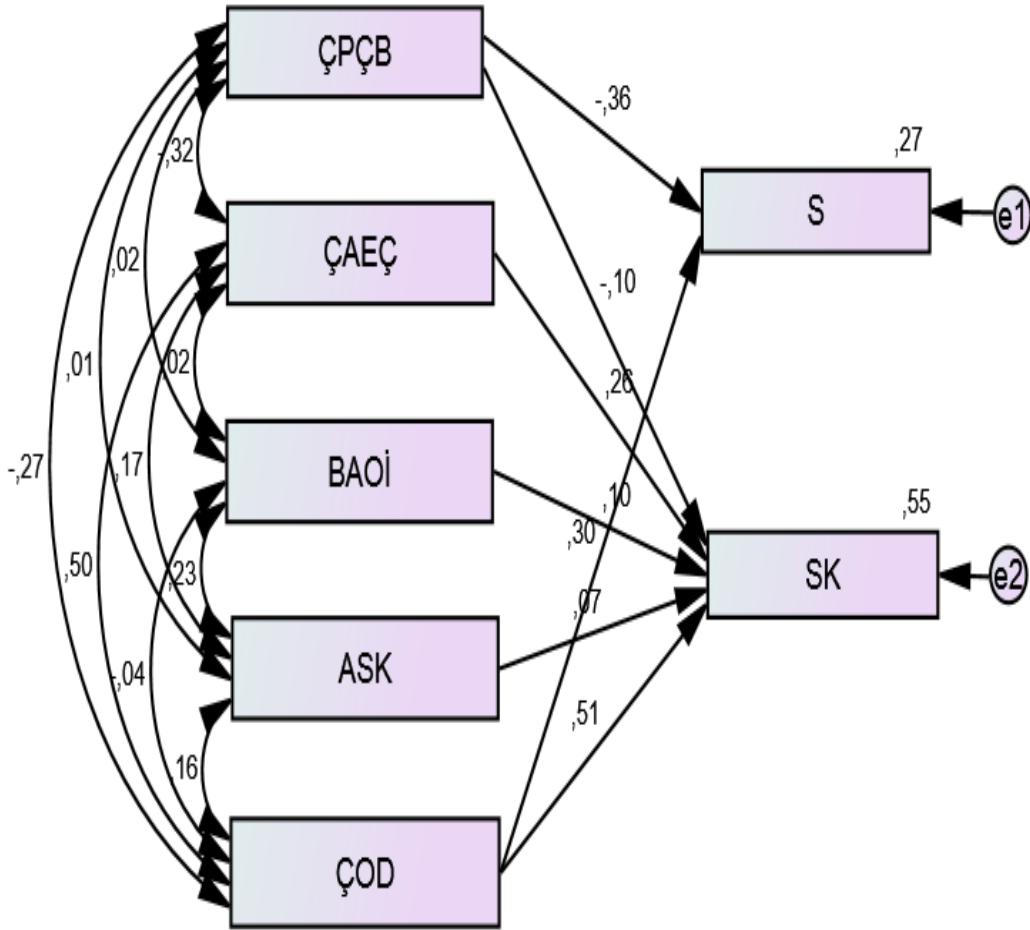
değişkenlerin ebeveyn toplam puanı şeklinde birlikte modele dâhil edildiği ilk aşamada ebeveynlerin kaygısı ile çocukların kaygısı arasındaki yol katsayısının ($\beta=0.016$, $p=0.130$), ebeveyn kaygısı ile çocukların saldırganlıkları arasındaki yol değerlerinin ($\beta=0.014$, $p=0.132$) anlamsız düzeyde olduğu tespit edilmiş ve ebeveynlere ait değişkenlerin anne ve baba olarak ayrı ayrı değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Ebeveynler ile ilgili değişkenlerin ayrılması sonucunda ise babaların sürekli kaygısı ile çocukların kaygısı arasındaki yol katsayısı ($\beta=0.025$, $p=0.583$), çocuklardaki saldırganlık arasındaki yol katsayısı ($\beta=0.008$, $p=0.878$) olarak bulgulanmış ve verilerin anlamlı düzeyde değerler üretmemesi üzerine babaların sürekli kaygısı modelden çıkarılmıştır. Ebeveynler ile ilişkili bir diğer değişken olan annelerin akılcı olmayan inançları incelendiğinde ise annelerin akılcı olmayan inançları ile çocukların kaygısı arasındaki yol katsayısının ($\beta=-0.042$, $p=0.442$), çocuklardaki saldırganlık arasındaki yol katsayısının ise ($\beta=-0.026$, $p=0.601$) olduğu tespit edilmiş ve elde edilen değerlerin anlamsız düzeyde olması üzerine annelerin akılcı olmayan inançları model dışı bırakılmıştır. Anlamlı değerler üretmeyen verilerin modelden çıkarılmasının ardından gözlenen değişkenler ile oluşturulan yeni modelin (Şekil 4) ise iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Modele ilişkin uyum belirteçleri ve iyi uyum değerleri Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 10

Yapısal Modelin Uyum Belirteçleri ve İyilik Uyum Değerleri

	Uyum İndeks Değerleri	İyilik Uyum Değerleri (Kabul Edilebilir Uyum)
$\chi^2:12,865$ sd:4 p:0,012		
χ^2/sd	3,216	≤ 3 (4-5)
GFI	0,988	$\geq 0,90$ (0,89-0,85)
AGFI	0,918	$\geq 0,90$ (0,89-0,85)
IFI	0,982	$\geq 0,95$ (0,94-0,90)
TLI (NNFI)	0,903	$\geq 0,95$ (0,94-0,90)
CFI	0,982	$\geq 0,97$ (0,95)
RMSEA	0,080	$\leq 0,05$ (0,06-0,08)
SRMR	0,023	$\leq 0,05$ (0,06-0,08)

Tablo 10’da öngörülen yapısal modelin uyum indeks değerleri yer almaktadır. Uyum belirteçlerinin değerlendirilmesinde ilk olarak en yaygın olarak kullanılan uyum indeksi ki-kare (χ^2) uyum iyiliği testi ve p değeri incelenmiş ve modelin anlamlı olduğu görülmüştür. Fakat ki-kare değeri modelin çalışma grubunun büyüklüğüne çok duyarlı olduğu için model ile veri arasındaki uyumun değerlendirilmesinde bu değer tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle diğer uyum değerlerine de bakılmıştır. Ölçüm modeli için elde edilen uyum indeks değerleri incelendiğinde, sonuçların iyi uyum ve kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. χ^2/sd değeri 3’ün altında, GFI ve AGFI değerleri 0,90’ın üstünde, IFI, TLI ve CFI değerleri 0,90’ın üstünde, RMSEA değeri 0,080 ve SRMR değeri ise 0,05’in altındadır. Uyum değerleri, test edilen modele ait hesaplanan yol katsayıları Şekil 4’te verilmektedir.

Not: ÇPÇB: Çocukların Problem Çözme Becerileri, ÇAEÇ: Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması, BAOİ: Baba Akılcı Olmayan İnanç, ASK: Anne Sürekli Kaygı, ÇOD: Çocuklarda Otomatik Düşünceler, S: Saldırganlık, SK: Sürekli Kaygı

Şekil 4. Yapısal modele ilişkin yol katsayıları

Şekil 4'te yol katsayıları verilen modele ait değerler ve anlamlılık düzeyleri ise Tablo 11'de verilmektedir.

Tablo 11
Yapısal Modele Ait Yol Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri

			Regresyon Katsayısı	Std. Regresyon Katsayısı	Std. Hata	t	p	R ²
S	<---	ÇPÇB	-0,335	-0,355	0,048	-6,982	***	0,270
S	<---	ÇOD	0,154	0,297	0,026	5,832	***	
SK	<---	ÇPÇB	-0,066	-0,104	0,027	-2,502	0,012*	0,545
SK	<---	ÇAEC	0,240	0,263	0,042	5,701	***	
SK	<---	BAOİ	0,048	0,101	0,019	2,518	0,012*	
SK	<---	ASK	0,086	0,069	0,051	1,692	0,091	
SK	<---	ÇOD	0,179	0,506	0,016	11,175	***	

*: $p < 0,05$ ***: $p < 0,001$

Not: ÇPÇB: Çocukların Problem Çözme Becerileri, ÇAEC: Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması, BAOİ: Baba Akılcı Olmayan İnanç, ASK: Anne Sürekli Kaygı, ÇOD: Çocuklarda Otomatik Düşünceler, S: Saldırganlık, SK: Sürekli Kaygı

Tablo 11 incelendiğinde, kurulan yapısal modelde yol katsayılarının çocukların sürekli kaygıları ile annelerin sürekli kaygısı (SK<---ASK) yolu hariç diğer bütün yolların anlamlı olduğu görülmektedir. Modele en çok katkısı olan yollara ise standart regresyon katsayıları ile karar verilmiştir. Standart regresyon katsayıları incelendiğinde modele en çok katkısı olan yol katsayılarının sırayla; çocukların sürekli kaygıları ile otomatik düşünceleri [SK<---ÇOD (0.506)], saldırganlık ile çocukların problem çözme becerileri [S<---ÇPÇB (-0.355)], saldırganlık ile çocukların otomatik düşünceleri [S<---ÇOD (0.297)], çocukların sürekli kaygıları ile algıladıkları evlilik çatışması [SK<---ÇAEC (0.263)], çocukların sürekli kaygıları ile problem çözme becerileri [SK<---ÇPÇB (-0.104)] ve çocukların sürekli kaygıları ile babalarının akılcı olmayan inançları [SK<---BAOİ (0.101)] arasında arasında olduğu bulgulanmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen değerler saldırganlık açısından incelendiğinde; çocukların problem çözme becerileri, çocuklardaki saldırganlığı negatif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=-0.335$, $p<0.001$). Çocukların problem çözme becerilerinin bir birim artması saldırganlığı 0,335 kat azaltmaktadır. Bunun yanında çocukların otomatik dūřünceleri, çocuklardaki saldırganlığı pozitif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=0.154$, $p<0.001$). Çocukların otomatik dūřüncelerinin bir birim artması saldırganlığı 0,154 kat arttırmaktadır.

Bulgulanan değerler kaygı açısından incelendiğinde ise; çocukların problem çözme becerileri, çocuklardaki kaygıyı negatif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=-0.066$, $p<0.05$). Çocukların problem çözme becerilerinin bir birim artması kaygıyı 0,066 kat azaltmaktadır. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan çocukların algıladığı evlilik atışması, çocuklardaki kaygıyı pozitif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=0.240$, $p<0.001$). Çocukların algıladığı evlilik çatışmasının bir birim artması kaygıyı 0,240 kat arttırmaktadır. Ayrıca ocukların otomatik dūřünceleri, çocuklardaki kaygıyı pozitif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=0.179$, $p<0.001$). Çocukların otomatik dūřüncelerinin bir birim artması kaygıyı 0,179 kat arttırmaktadır. Ebeveynlere ait değişkenlerden babaların akılcı olmayan inançları, çocuklardaki kaygıyı pozitif bir biçimde etkilemiştir ($\beta=0.048$, $p<0.05$). Babaların akılcı olmayan inançlarının bir birim artması kaygıyı 0,048 kat arttırırken, annelerin kaygısının model içinde iyi uyum değerleri üretmesine rağmen yol katsayısının anlamlı düzeyde olmadığı, çocuklardaki kaygıyı üzerinde yordayıcı rolünün bulunmadığı saptanmıştır ($p>0.05$).

Deęiřkenler üzerinde açıklanan toplam varyans oranları incelendiğinde; saldırganlık değişkenindeki toplam değişimin %27'sinin çocukların problem çözme becerileri ve çocukların otomatik dūřünceleri tarafından açıklandığı, kaygı değişkenindeki toplam değişimin %54,5'inin ise çocukların problem çözme becerileri, çocukların algıladığı evlilik atışması, babaların akılcı olmayan inançları ve çocukların otomatik dūřünceleri tarafından açıklandığı tespit edilmiştir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çocukların kaygı ve saldırganlık davranışını açıklamaya yönelik geliştirilen yapısal modelde yer alan değişkenler, Ekolojik Model çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak kaygı ile ilgili elde edilen bulgular daha sonra ise saldırganlık ile ilgili elde edilen bulgular alan yazında yapılan çalışmalar çerçevesinde tartışılmış ve yorumlanmıştır. İlerleyen bölümde çalışmanın sonuçları genel olarak özetlenmiş, son olarak ise gelecek dönemlerde yapılacak olan çalışmalara yönelik ve çalışma yapacak olan araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

5. 1. Alt Problemlere İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Bu bölümde araştırmanın alt problemleri kapsamında oluşturulan problemlere ait bulgular, daha anlaşılır bir şekilde değerlendirebilmek için araştırmanın bağımlı değişkenleri olan kaygı ve saldırganlık açısından iki gruba ayrılarak tartışılmış ve yorumlanmıştır.

5. 1. 1. Kaygıya İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Çalışma kapsamında Ekolojik Model'e dayalı olarak; ebeveynlerin kaygısı, akılcı olmayan inançları, çocukların algıladığı evlilik çatışması, çocukların problem çözme becerileri ve otomatik düşünceleri ile çocukların kaygıları arasındaki yordayıcı etkilerin belirlenmesine yönelik, gözlenen değişkenler ile kurulan bir model sınanmıştır. Geliştirilen modelin genel olarak değerlendirilmesi sonucunda, ebeveynlere ait

değişkenlerin anne-baba olarak ayrı ayrı değerlendirilmesinin daha uygun olacağı belirlenmiş ve modele anlamlı katkısı olmayan annelerin akılcı olmayan inançları ve babaların sürekli kaygısının çıkarılması kararlaştırılmıştır. Diğer değişkenlerin ise modele anlamlı düzeyde katkı sağladığı ve kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda; çocukların problem çözme becerilerinin, algıladıkları evlilik çatışmasının, otomatik düşüncelerinin ve babaların akılcı olmayan inançlarının çocuklarda gözlenen kaygıyı doğrudan yordadığı ve toplam varyansın %54.5'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Bu değişkenlerden problem çözme becerisi, çocukların kaygılarını negatif biçimde etkilerken, otomatik düşünceler, algılanan evlilik çatışması ve babaların akılcı olmayan inançları pozitif yönde etkilemektedir. Elde edilen bu sonuçlar, Ekolojik Model çerçevesinde değerlendirildiğinde çocukların yaşamış olduğu kaygıda kişisel, ailesel ve çevresel faktörlerin rolünün bulunduğu kabul edilmektedir. Çünkü duygusal ve davranışsal sorunlarının temelinde oldukça karmaşık örüntülerin olmasına rağmen Ekolojik Model bu örüntüleri bireysel özellikler, ev ortamı, ailesel ilişkiler, okul ortamı ve akran ilişkileri gibi pek çok ilişkinin yaşanan sorunların kökeninde önemli rol oynadığını savunmaktadır (Hasselt ve Hersen, 2000).

Araştırma sonuçları, çalışma kapsamında kullanılan bağımsız değişkenlerden biri olan çocukların problem çözme becerisi açısından incelendiğinde; çocukların problem çözme becerilerindeki yetersizliklerin kaygı yaşama riskini artırdığını göstermektedir. Konu ile ilgili alan yazında daha önce yapılan çalışmalarda, problem çözme becerisinin bireyin içinde bulunduğu ortama uyum sağlamasına yardımcı olduğunu, bireyin uyum sorunları yaşamaması için sağlıklı problem çözme becerilerine sahip olması gerektiğini vurgulanmıştır (Senemoğlu, 2010). Bu konuda Gordon (2005), kişilerin yaşayabileceği çatışmalar karşısında kaçma, saldırma ve problem çözme olarak üç tür tepki verebileceğini, bu tepkilerden sadece problem çözme ile problemin yapıcı bir şekilde çözüme kavuştuğunu ve kişisel gelişim sağlandığını belirtmiştir. Problem çözme becerisinde yetersizlik yaşayan bireylerin ise başarılı olanlara göre etrafları ile etkileşiminin zayıf olduğu, daha fazla duygusal sorun yaşadığı ve daha kaygılı oldukları ifade edilmektedir (Danışık ve Baker, 2005; Heppner ve diğerleri, 1985b). Aynı zamanda kişilerin kaygı düzeylerinin yüksek olması ise bu kişilerin problem çözümüne yeterli

şekilde odaklanamamalarına ve çözüme uygun düşünceler geliştirememelerine bağlanmaktadır (Jerah ve diğerleri, 1993).

Problem çözme becerisi ile kaygı arasındaki ilişki daha önce yapılan çalışmaların bulguları karşılaştırıldığında; farklı örneklem grupları ile yapılan çalışmalar, yetersiz problem çözme becerisine sahip olan bireylerin daha fazla kaygı ve depresyon riski taşıdığı belirtilmiştir (Adams ve Adams, 1993; Ağır,2007; Baltacı, 2010; Belzer ve diğerleri, 2002; Bingham, 2004; Bond, Lyle, Tappe, Sheehafer ve D' Zurilla, 2002; Çam ve Tümkaya, 2008; Dündar, 2009; Erenler, 2007; Eskin, Ertekin, Harlak,ve Dereboy, 2008; Nigro, 1996; Karataş, 2011; Kaya, Bozaslan ve Genç, 2012; Kurtyılmaz, 2005). Ayrıca çocukların problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik yapılan deneysel çalışmalarda, gerçekleştirilen uygulamaların çalışmaya katılan bireylerin kaygıları üzerinde olumlu yansımalarının olduğu görülmüştür (Spence, Donovan ve Brechman-Toussaint, 2000; Ladoucer, Leger, Dugas ve Freeston, 2004; Dugas ve diğerleri, 2003; Anderson ve Kazantzis, 2008; Dutton, 2001; Szabo ve Lovibond, 2002). Problem çözme becerisi eğitimi alan bireylerin; olumsuz değerlendirilmekten daha az korktukları, daha kolay sosyal ilişki kurdukları (McMurrin ve McGuire, 2005), genel kaygılarının yanı sıra sosyal kaygılarında da düşmelerin olduğu görülmüştür (Stein, Hollander ve Rothbaum, 2009). Bu bulgular, gerçekleştirilen çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen bireysel değişkenlerden bir diğeri ise çocukların otomatik düşünceleridir. Yapılan analizler sonucunda çocukların sahip olduğu otomatik düşüncelerin yaşamış oldukları kaygının yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Ekolojik Model çerçevesinde incelendiğinde; çocukların karşılaşmış olduğu çevresel ve içsel uyaranları devamlı olarak tehdit edici biçimde değerlendirmelerinin bilişsel süreçlerini etkilediği, çocukların kendine, başkalarına ve dünyaya ilişkin olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olduğu, bireyin olumsuz algılarıyla biçimlenen olumsuz otomatik düşüncelerin; kaygı, korku gibi bir takım duyguları tetiklediği ve bu durumun, kaygının ortaya çıkmasını sağlayan en önemli etken olduğu belirtilmiştir (Allen ve Rapee, 2005; O'connor ve diğerleri, 2002). Aynı şekilde farklı araştırmacılar tarafından, kişinin

kendisiyle iç diyalogları şeklinde beliren, davranışlara müdahale eden ve bilişsel çarpıtmalar şeklinde görülen otomatik düşüncelerin kaygı, depresyon gibi negatif duygulara neden olduğu da vurgulanmaktadır (Beck ve diğerleri, 2008). Genel olarak Bilişsel Davranışçı Kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde ise kişinin yaşadığı stres ile başa çıkmasını engelleyen en önemli faktörün yaşanan olayın olmadığı, olayın değerlendiriliş şekli olduğu, gerçekçi olmayan düşünce tarzının artmasına bağlı olarak olayın değerlendirilmesi sonucu bireyin kaygı düzeyinin de artacağı belirtilmiştir (Akbağ, 2000). Sonuç olarak kişi genellikle otomatik düşüncelerin değil, ona eşlik eden duyguların farkına varmaktadır (Türkçapar, 2014).

Otomatik düşüncelerin yapısı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi inceleyen Calvete ve Connor-Smith (2005), olumsuz otomatik düşüncelerin kaygıya ve şiddet davranışına yol açtığını belirtmiştir. Konu ile ilgili yapılan betimsel çalışmalarda ise, olumsuz otomatik düşünceler ile kaygı ve depresyon arasında pozitif yönde önemli düzeyde ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Atalan-Ergin, 2013; Bilgin, Karaca ve Pasinlioğlu, 2014; Calvete, Connor-Smith, 2005; Gökdağ, 2014; Güven, 2005; Leahy, 2010; Muris ve diğerleri, 2009; Özgüven, 2008; Wells, 1997; Yarpuz, Saadet, Şanlı ve Yüksel-Şahin, 2015). Benzer yönde farklı örneklem grupları üzerinde alan yazında yapılan çalışmaların bulguları incelendiğinde ise lise öğrencilerinin akademik başarılarına göre başarısız olanların başarılı olan öğrencilere göre daha fazla olumsuz otomatik düşünce ve kaygı düzeyine sahip olduğu (Bozkurt, 1998), ergenlerin sahip olduğu mantık dışı inançlar ile sürekli kaygının birbiriyle ilişkili olduğu (Çivitçi, 2006), klinik anlamda kaygı, depresyon ve davranım bozukluğu tanısı alan çocuklar ile yürütülen çalışmada bu çocukların otomatik düşünce puanlarının yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir (Schniering ve Rapee, 2002). Otomatik düşüncelerin ve bilişsel süreçlerin aracı rolüne yönelik yapılan çalışmalarda ise ebeveyn kabul reddi ile sosyal kaygı arasında bilişsel üçlünün (bireyin dünyaya, kendine ve geleceğine bakış açısı) aracı bir rolü olduğu (Tezcan, 2015), ebeveynlerin anne babalık rolüne ait disiplin tarzının çocuklardaki kaygılı davranışları yordadığı bu ilişkide bilişsel çarpıtma ve metabilişsel süreçlerin aracı rol oynadığı tespit edilmiştir (Gallagher ve Cartwright-Hatton, 2008).

Kaygı kontrolüne yönelik yapılan deneysel çalışma sonuçlarında da 9-12 yaş grubuna uygulanan programın akılcı olmayan inançları ve otomatik düşünceleri azaltmada etkili olduğu bulgulanmıştır (Muris ve diğerleri, 2009). Aynı şekilde bilişsel davranışı terapi temelli programların kaygı ve otomatik düşünceleri azaltmada önemli derecede etkili olduğu farklı örneklem grupları üzerinde de saptanmıştır (Chalfant, Rapee ve Carroll, 2007; Ishikawa, 2015; Kara ve Acet, 2012; Kaviani, Javaheri, Hatami, 2011; Mifsud ve Rapee, 2005; Sinanoğlu, 2016). Bu araştırma sonucu elde edilen bulguların alan yazında daha önce yapılmış olan betimsel ve deneysel çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Çocukların yaşamış oldukları kaygı durumları üzerinde etkili olduğu düşünülerek, Ekolojik Model çerçevesinde araştırmaya dâhil edilen bir diğer bağımsız değişken de çocukların ebeveyn ilişkisine dair algıladığı evlilik çatışmasıdır. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda; çocukların algıladıkları ebeveyn çatışmasının yaşamış oldukları kaygıyı doğrudan yordadığı, algılanan çatışmanın artmasının çocukların kaygılı duygu durumu için risk faktörü olduğu saptanmıştır. Bu konuda alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, evlilik çatışmasının hem ailenin hem de bireyin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu (Fincham, 2003), çatışma sonucunda çocuğun depresyon ve kaygı gibi içsel sorunları da ortaya çıkarttığı üzerinde durulmuştur (Fine, 1997). Özellikle de çocukların çatışma sonucunda ebeveynlerin yaşadığı kaygıdan çok daha fazlasını yaşadığı vurgulanmıştır (Karakuş, 2003). Öyle ki çatışmanın yoğunluğuna ve şiddetine bağlı olarak çocuklar çatışmaya dâhil olmaktan, ebeveynleri ile ilişkilerinin bozulmasından veya ebeveynlerin ayrılmasından korkarak kaygılanabilmektedir (Hoşcan, 2010). Bu durumlarda çocuğun aile ilişkilerinde bir parçalanma meydana gelmekte ve çocuk bu parçalanmayı anne baba reddi olarak algılamakta sonuç olarak da kaygı gibi bir takım duygusal sorunlar yaşamaktadır (Shelton ve Harold, 2008). Ayrıca ebeveynin çocuk üzerinde uyguladığı disiplin ve kurallarda tutarsızlıklar yaşanabilmekte veya tam tersi ebeveynlerin çocuk üzerindeki duygusal kontrol kullanımı artabilmekte ve bu durum da çocuğu kaygılandırmaktadır (Fauber ve diğerleri, 1990).

Konu ile ilgili olarak çalışma yapan O'Brien ve diğeri (1995), ebeveyn çatışmasına şahit olma ve çatışmaya dâhil olmanın çocuklardaki kaygının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu gözlemlemiştir. Benzer şekilde Grych ve Fincham (1990), çocukların evlilik çatışmasından algıladıkları tehdit, çatışmanın sıklığı, şiddeti, yoğunluğu ve içeriği gibi özellikleri ile uyum problemleri arasında pozitif yönde ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Genel olarak ise çocuklarda görülen uyum problemleri ve içselleştirme sorunları ile evlilik çatışmasından algılanan tehdit ve çatışmanın özelliklerinin ilişkili olduğu gözlenmiştir (Kerig, 1998; Kızıldağ, 2006; Ulu ve Fışıloğlu, 2002). Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda çocukların algıladıkları evlilik çatışma puanlarının artmasına bağlı olarak kaygı puanlarının arttığı bulgulanmıştır (Stocker ve diğeri, 2003). Ayrıca çatışmalı evliliklerin içinde yetişen çocukların, boşanmış ebeveyne sahip olup tek ebeveynle yaşayan çocuklara göre kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Öngider, 2006; Yılmaz, 2011). Bu durum boşanmış ebeveyne sahip çocukların, ebeveynleri arasındaki çatışmadan nispeten kaçabildiği halde çatışmalı ailelerde yaşayan çocukların çatışmanın olumsuz etkilerinden kaçamamalarına bağlanmaktadır (Öngider, 2006). Görüldüğü üzere alan yazında yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, bu çalışma sonuçları ile örtüşmektedir.

Çalışma kapsamında çocukların kaygıları ile ilgili olduğu düşünülerek incelenen ebeveynlere ait değişkenlerden biri olan babaların akılcı olmayan inançlarının çocukların kaygılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Bu konuda Ellis, insanların yaşamış olduğu kaygı, depresyon ve sıkıntıların nedeninin akılcı olmayan inançlar olduğunu ve bireylerin çok fazla akılcı olmayan inanca sahip olduğunu belirtmiştir (Burger, 2006). ADDT'ye göre ebeveynler, çocuklarının duygusal ve davranışsal sorunlar yaşamalarının tek nedeni olmasalar bile bu problemlerin önlenmesinde, azaltılmasında ya da daha kötü bir hal almasında önemli bir rol oynamakta, aşırı eleştirel ve suçlayıcı ebeveynlerin çocukların kendilerini suçlamasına ve kaygı gibi bir takım sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Bernard, Ellis ve Terjesen, 2006). Konu ile ilgili alan yazında farklı örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalarda kişilerin akılcı olmayan inançları ile kaygıları arasında önemli düzeyde ilişkilerin olduğunu göstermektedir (Day ve Maltby, 2003; Lohr ve Rea, 1981; Zwemer ve Deffenbacher, 1984).

Bu çalışmada ebeveyn akılcı olmayan inançları, beklentiler ve mükemmeliyetçilik olarak iki alt boyutun toplanması ile değerlendirilmiştir. Bu alt boyutlardan ebeveyn beklentileri boyutunun, ailenin ekonomik durumuna göre farklılaştığı, alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların daha fazla ebeveyn beklentisine maruz kaldığı ve kaygı gibi duygu durumlarının daha baskın olduğu belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2014; Ketstsz, Ryan ve Adams,1998). Bu duruma yol açan nedenin; ebeveynlerin çocuklarına karşı eleştirel, aşağılayıcı ve başkaları ile kıyaslayıcı olumsuz tutumlar sergilemelerinin olduğu savunulmaktadır (Kulaksızoğlu, 2016). Ayrıca çocuk yüksek beklentiler karşısında bu beklentileri karşılayamama ve ebeveyn onayını alamamaktan da endişelenebilmektedir. Bir diğer alt boyut olan mükemmeliyetçilik açısından ise uyumsuz mükemmeliyetçiliğin kaygı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Kawamura, Hunt, Frost ve DiBartolo, 2001; Suddarth ve Slaney,2001).

Ebeveynler anne ve baba olarak ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise anne ve babaların akılcı olmayan inançları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasına rağmen babaların akılcı olmayan inançları ile stres düzeyleri arasındaki ilişkinin, annelerin stres düzeyi ve akılcı olmayan inançlarına göre bariz oranda daha yüksek çıktığı bulgulanmıştır (Starko, 1991). Bu noktadan hareketle çocuğun babasının akılcı olmayan inançları nedeniyle yaşayacağı stres ve kaygının çocuğa yansması beklenmektedir. Ayrıca erkek egemen toplumlarda ailedeki baskının çoğunlukla baba kaynaklı olduğu, babaların katı ve baskıcı bir rol üstlendiği, babaların bu tutumunun ise çocuklarda uyumsuz davranışların gelişmesine neden olabileceği vurgulanmıştır (Bradburn, 1993). Bu çalışma sonuçlarının da; babaların akılcı olmayan inanç puan ortalamalarının, annelerin ortalamalarına göre daha yüksek olmasından, babaların akılcı olmayan inançlarına yönelik tutumlarının daha belirgin ve katı olmasından ve annelerin daha tavizkar ve esnek tutumlara sahip olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak alan yazın incelendiğinde ise bu konuda yapılan çalışmaların yetişkinlerin akılcı olmayan inançlarının, yetişkinlere ait değişkenler ile incelendiği ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının çocuklara etkisi üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu ve yapılan çalışmaların da ebeveynlerin çocuklara dair kendi algılamaları ile gerçekleştirildiği doğrudan

çocuklardan elde edilen verilerin kullanılmadığı görülmektedir. Kısacası ilgili alan yazında bu araştırmanın örneklem grubu ve yöntemine benzer çok fazla çalışmanın olmaması nedeniyle, ebeveyn ve çocuklardan elde edilen veriler ile yeni çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışma kapsamında çocukların kaygıları üzerinde yordayıcı rolününün incelendiği ailesel değişkenlerden biri de annelerin kaygılarıdır. Yapılan analizler sonucunda annelerin sürekli kaygılarının geliştirilen yapısal modelde doğrulandığı fakat yol analizleri sonucunda anne kaygısının çocukların kaygıları üzerinde anlamlı bir yordayıcılığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma ile benzer yönde yapılan bazı çalışmalarda ebeveyn tutumu ile çocukların duygu düzenlemeleri arası ilişkiyi inceleyen Chang, Schwartz, Dodge ve McBride-Chang (2003), annenin katı tutumunun babanın katı tutumuna göre çocukların duygu düzenlemeleri üzerinde daha güçlü yordayıcı etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde Lila, Garcia ve Gracia (2007), tarafından ebeveyn kabul reddi ile çocuk uyum sorunları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada anneden algılanan kabulün, çocuk uyum sorunlarını doğrudan yordamasına rağmen babadan algılanan kabulün dolaylı biçimde yordayıcı olduğu görülmüştür.

Konu ile ilgili olarak aile içi duygusal ilişkilere değinen Bowen ise aile sistemini; değerleri, inançları, davranış kalıplarını ve kaygıları aktaran duygusal bir sistem olarak değerlendirmekte ve en az üç kuşak boyunca bu duygusal aktarımın devam ettiğini savunmaktadır (Nichols, 2013). Kaygının öğrenilebilir ve bulaşıcı bir duygu olduğu düşünüldüğünde, çocukla ilgilenen ebeveynin duygusal durumunun çocuklar üzerinde etkili olması beklenmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003). Konu ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına göre de annelerin sürekli kaygıları ile çocukların kaygı düzeyleri arasında, bu araştırma kapsamında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına benzer şekilde anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğu bulunmuştur (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003; Aslan ve diğerleri, 1998; Capps ve diğerleri, 1996; Muris ve Merckelbach, 1998; Nilzon ve Palmerus, 1997).

Bununla birlikte araştırma kapsamında annelerin kaygısının çocukların kaygıları üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu duruma annelerin eğitim seviyesinin yüksek olmasının, okur-yazar olmayan annelerin çalışmaya dâhil edilmemesinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Çünkü annelerin eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak çocukların kaygılarının azaldığı bilinmektedir (Demiriz ve Ulutaş, 2003). Ayrıca yapılan çalışmalarda evli ve boşanmış annelerin birlikte örneklem grubuna alınmasının sonuçlar üzerinde yönlendirici olabileceği düşünülmektedir. Öyle ki daha önce yapılan çalışmalarda boşanmış annelerin evli annelere, aynı şekilde boşanmış anneye sahip çocukların da evli anneye sahip çocuklara göre daha kaygılı oldukları belirlenmiştir (Öngider, 2011). Bu çalışma ise tam aileye sahip anneler ve çocukları ile yürütülmüş, parçalanmış aileler ve çocuklarına ait veriler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Benzer yöndeki bir diğer durum da çalışma kapsamında özel gereksinimli bireylerin, veri toplama araçlarını uygun biçimde yanıtlayamamaları nedeniyle ebeveynlerine dair verilerinin değerlendirilmeye katılmamasıdır. Oysa yapılan çalışmalarda özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin, diğer annelere (özel gereksinimli çocuğa sahip olmayan) göre kaygı puanlarının oldukça yüksek düzeyde çıktığı bilinmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009). Ayrıca annelerin kaygı puanları için bir kesme puanı kullanılarak kaygılı olan ve olmayan şeklinde ayrıldığı bir çalışmada yüksek kaygı bildiren annelerin çocukları tarafından da kaygılı olarak algılandığı fakat kaygılı olmayan annelerin çocukları için böyle bir durumun söz konusu olmadığı gözlenmiştir (Drake ve Ginsburg, 2011). Mevcut araştırmada ise toplum örnekleme kullanılmış, klinik tanıli bireyler çalışma dışı tutulmuş herhangi bir gruplama yapılmamıştır.

5. 1. 2. Saldırganlığa İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Araştırma kapsamında oluşturulan iyi uyum değerlerine sahip olan modelden elde edilen verilere göre problem çözme becerisi çocuklardaki saldırganlığı negatif yönde yordarken, otomatik düşünceler pozitif yönde yordamaktadır. Çalışmada kullanılan diğer değişkenler olan ebeveyn kaygısı, ebeveyn akılcı olmayan inançları ve algılanan evlilik çatışmasının ise çocuklardaki saldırganlığı yordamadığı saptanmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar Ekolojik Model çerçevesinde incelendiğinde; çocuğun sergilemiş olduğu saldırganlıkta kişisel, ailesel ve çevresel faktörlerin etkili olması beklenmektedir. Bu konuda Bronfenbrenner (1994), saldırgan davranışlarının sadece bireysel faktörlerin ürünü olmadığını, kişisel ve çevresel değişkenlerin karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğunu, bu süreçte ailenin önemli bir rolünün olduğunu belirtmiştir. Öyle ki, aile içinde yaşanan saldırganlığın sıklaşması ve kontrol altına alınamaması durumunda, hem ebeveyn hem de çocuk üzerinde telafisi güç yıkımlara neden olmaktadır (Özmen, 2004). Ayrıca ailenin yanında Riner ve Saywell (2002), Ekolojik Model çerçevesinde, erken ergenlik döneminde görülen saldırganlığın çoğul etiyolojiye sahip olması nedeniyle; birey, okul, aile ve toplumsal çevrenin aynı anda incelendiği kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Genel olarak saldırganlıkla ilgili risk faktörleri olarak da bireysel, ailesel, toplumsal, durumsal, okul ve akran faktörleri gösterilmektedir (Garbarino, 1999 akt. Bayraktar, 2001). Bu risk faktörleri; yaş, cinsiyet, depresyon, kaygı, benlik saygısı, ailesel denetim eksikliği, aile üyeleri arası çatışma, aile içi şiddet, ebeveyn şiddeti, çocuk ihmal ve istismarı, ebeveyn tutumları, ebeveyn suçluluğu, olumsuz davranışlara sahip akran grubu, akademik başarısızlık, denetimsiz ya da aşırı denetimli ortamlar ve aşırı kalabalık okullar gibi örneklendirilebilmektedir (Hong ve Espelage, 2012; Kapıcı, 2004; Obuz, 2015; Serficeli, 2015).

Bu model kapsamında araştırmadan elde edilen bulgular farklı değişkenler açısından değerlendirildiğinde çocukların problem çözme becerilerinin saldırganlık davranışlarını yordadığı görülmektedir. Problem çözme becerileri ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da aynı şekilde iki değişken arasında anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğunu bulgulamıştır (Arslan ve Ark, 2010; Çınar, 2016; D'Zurilla, Chang ve Sanna, 2003; Gökbüzoğlu, 2008; Karabıyık, 2003; Koç ve Büyükgöze-Kavas, 2015; Kurtyılmaz, 2005; Lochman ve Dodge, 1994; Özmen, 2013; Sarııcı-Bulut, 2008). Saldırganlık ile problem çözme arasındaki ilişkiye yönelik Huesmann (1994 akt. Şahin, 2004), tarafından yapılan çalışmada ilköğretim çağındaki çocukların saldırganlığı başkalarıyla iletişim kurma ve problem çözme yöntemi olarak kullandıkları bunun yanında çocukların yaşlarının ilerlemesine bağlı olarak saldırganlık davranışının sönmediği, hatta ileriki hayatlarında artarak devam etme eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

Özellikle çocuk bu tür davranışlarının desteklendiği bir ortamda bulunuyorsa bu baş etme yöntemlerinden vazgeçmesi durumunda kendisini korunaksız olarak değerlendirebilmektedir (Gültekin, 2008). Aynı şekilde Gülay (2008), saldırganlığın uzun dönemli etkilerinin yanında kısa dönemli etkilerinin bulunduğunu, kısa dönemli etkilerinden birinin de problem çözme becerisindeki yetersizliklerin artması ve döngüsel olarak çocukların saldırganlık davranışlarının arttığını sonrasında ise problem çözme becerilerinin düştüğünü ifade etmiştir. Bu doğrultuda yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin; ergenlerin problem çözme stratejisi olarak saldırganca sözel ifadeler kullandığı (Scharf, 2000), problem çözme becerilerindeki yetersizliklerin bireysel şiddeti doğurduğu (Tel, 2002), tepkisel saldırganlıkta bulunan çocukların bariz bir biçimde problem çözme becerilerinde yetersizlikler yaşadığı (Vitaro, Barker, Boivin, Brendgen ve Tremblay, 2006), saldırganlık ile problem çözme becerisi arası ilişkide sosyal kabulün aracı bir rol üstlendiği saptanmıştır (Pakaslahti ve Keltikangas-Jarvinen, 1996). İki değişken arası ilişkiyi ailesel ve çevresel etmenler açısından inceleyen Avcı (2006), şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin problem çözme becerilerinin, şiddet davranışı göstermeyen ergenlerin ailelerine göre daha yetersiz olduğunu bulgulamıştır. Kitle iletişim araçlarının etkisini araştırmak amacıyla televizyonlardaki çizgi filmleri inceleyen Öztürk (2014) ise çocukların en fazla izledikleri çizgi film kahramanlarının bazılarının (Örn. Bente), kötülere karşı sorun çözme yöntemi olarak şiddet içerikli davranışlarda bulunduğunu, bu durumun çocukların iyi işler yaparken ve sorunları çözerken şiddete başvurmasını normalleştirebileceğini, şiddetin doğrudan sorun çözme yöntemi olarak algılanabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında yeterli seviyede kişiler arası problem çözme becerisine sahip olan bireylerin, aile hayatının yanında, okul hayatı ve sosyal ilişkilerinde karşılaşılabileceği zorluklara direnme konusunda etkili bir yaklaşım sergileyebileceği belirtilirken (Bedel, 2011; Çetinkaya, 2013), problem çözme becerisindeki yetersizliklerin artmasına bağlı olarak olumlu sosyal becerilerin azaldığı, zorbaca davranışların ise arttığı tespit edilmiştir (Deniz ve Ersoy, 2016).

Konu ile ilgili yapılan deneysel çalışmalar incelendiğinde ise Koruklu (1998), tarafından yürütülen arabuluculuk ve çatışma çözme programına katılan öğrencilerin, programa

katılmayan öğrencilere göre süreç sonunda problem çözme becerilerinin arttığı ve saldırgan davranışlarının azaldığı gözlenmiştir. Aynı şekilde Guerra ve Slaby (1990), uyguladıkları bilişsel temelli eğitim programına katılan kişilerde benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Benzer yönde Güner (2007), tarafından uygulanan bir başka çalışmada çatışma çözüme grup rehberliği etkinliğine katılan katılımcıların problem çözme becerilerini artırdığı buna bağlı olarak saldırgan davranışlarının azaldığı gözlenmiştir. Akcan (2012) tarafından yapılan saldırgan davranışı önleme programı sonucunda ise katılımcıların problem çözme becerilerinin artmasının yanında aile ve okul arkadaşları arası ilişkilerin geliştiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, kişilerin problem çözme becerilerindeki yetersizliklere bağlı olarak saldırganca davranışlarda bulunma riskinin arttığı bu duruma bağlı olarak sosyal ilişkileri ve çevresi ile olan etkileşiminin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bu sonuçlar çalışma sonucunda elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir.

Modele ilişkin sonuçlar otomatik düşünceler açısından değerlendirildiğinde, çocukların otomatik düşüncelerinin saldırganlık davranışını yordadığı bulgulanmıştır. Durum bilişsel davranışçı kuramın temel görüşü olan; bireyin davranışlarını asıl belirleyen etkenin olayların olmadığı, kişinin olaya ait düşüncelerinin olduğu çerçevesinde değerlendirildiğinde çocukların düşüncelerinin, özellikle olumsuz otomatik düşüncelerinin saldırganlığa neden olduğu görülmektedir. Çünkü otomatik düşünceler kişi farkında olmasa da yoğun duygusal durumlara neden olmaktadır (Türkçapar, 2014). Kişinin yaşamış olduğu yoğun duygular ise birtakım saldırganca davranışlara zemin hazırlamaktadır (Calvete ve Connor-Smith, 2005). Genel olarak ise otomatik düşüncelerin dışsallaştırılmış davranış sorunları ile ilişkisinin az çalışılan bir alan olduğu, çoğunlukla içselleştirilmiş sorunlar açısından incelendiği görülmektedir (Yavuzer, Karataş, Çivilidağ ve Gündoğdu, 2014). Bu nedenle dışsallaştırılmış davranış sorunları ile ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Konu ile bağlantılı olduğu düşünülen yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde ise Beck (2008), bireyin saldırgan davranışlarının nedeni olarak yaşanan olayla ilgili olan bireyin düşüncelerini göstermektedir. Öyle ki, düşmanlık ve intikam ile ilgili otomatik düşüncelerin saldırganlığın en güçlü yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir

(Beck ve Freeman, 1990; Fives ve diğerleri, 2010; Schniering ve Rapee, 2004). Benzer şekilde yurt içinde yapılan çalışmalarda da otomatik düşüncelerin fiziksel saldırganlığı anlamlı biçimde yordadığı bulgulanmıştır (Kurtoğlu, 2009; Yavuzer ve Karataş, 2013). Diğer taraftan otomatik düşüncelerin aracı rolüne ilişkin yapılan çalışmalarda ise saldırganlık ile benlik saygısı arasında otomatik düşüncelerin tam aracı bir rolünün olduğu, otomatik düşüncelerin saldırganlığı yordadığı görülmüştür (Yavuzer ve diğerleri, 2014). Ayrıca çocukların bilişsel işlevselliklerinin düşmesine bağlı olarak evde ve okulda göstermiş oldukları saldırganlığın seviyesinin arttığı saptanmıştır (E. Ercan, 2011). Bu bulgular yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar ile örtüşmektedir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan çocukların algıladığı evlilik çatışmasının ise saldırganlık üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu bulgu araştırmanın ilgili hipotezi ile çelişmektedir. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde ise çocukların algıladığı evlilik çatışması ile uyum sorunları arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalarda genel olarak uyum sorunları içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış olarak gruplanmakta ve saldırganlık dışsallaştırılmış uyum sorunları arasında değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda evlilik çatışması ile çocukların göstermiş olduğu saldırganlık arası etkileşimin nedeni olarak; çatışma kaynaklı ebeveynin etkili ebeveynlik becerilerinin ve çocuk ile olan iletişimin kalitesinin bozulması gösterilmiştir (Cummings ve Davies, 1994; Fauber ve diğerleri, 1990; Yılmaz, 2000).

Evlilik çatışması ve saldırganlık arası ilişkide farklı değişkenlerin aracılığını inceleyen araştırmalar bu iki değişken arasında ebeveyn tutumlarının ve çocukların algılarının önemli bir rolü olduğunu vurgulayan çalışmaların (DeBoard-Lucas ve diğerleri, 2010; Mann ve Gilliom, 2002; Peksaygılı ve Güre, 2008; Shelton ve Harold, 2007; Ulu ve Fışiloğlu, 2002) yanı sıra evlilik çatışma algısının saldırganlık üzerinde yordayıcı rolünün olmadığını belirten çalışmalarda mevcuttur (Avcı, 2011; Simons, Lin ve Gordon, 1998; Stocker ve diğerleri, 2003; Kızıldağ, 2006; Sakız, 2011). Bu araştırmalardan bazıları çatışmanın alt boyutlarına, davranış sorunlarının türlerine ve çatışmanın sıklığına göre farklı boyutlarda değerlendirmelerde bulunurken, bazıları ise iki değişken arasındaki aracı rolleri belirlemeye çalışmıştır. Her iki yönde de bulguları olan bu çalışmalar

incelendiğinde; DeBoard-Lucas ve diğerleri (2010), düşmanca ve saldırgan ebeveynliğin, çocukların kendilerini suçlamasını arttırdığını; çatışma ve uyum problemleri arasında ebeveyn tutumlarının aracı rol oynadığını bulgulamışlardır. Çünkü ebeveynler arası yaşanan kavganın çatışma çözüm biçimi olduğunu gören çocuk kendisinin karşılaştığı sorunları da aynı şekilde çözmesi beklenmektedir (Yılmaz, 2000). Özellikle evde ebeveynlerin problem çözme yöntemlerini okulda akran grupları üzerinde kullanan çocukların daha çok ilişkisel saldırganlıkta buldukları gözlemlenmiştir (Uysal ve Dinçer, 2013). Aynı şekilde Kaczynski, Lindahl, Malik ve Laurenceau (2006), ebeveyn çatışması ile çocukların dışsallaştırma ve içselleştirme sorunları arasında ebeveyn tutumlarının tam aracı bir rolü olduğunu tespit etmişlerdir. Shelton ve Harold (2007) ise ebeveyn evlilik çatışması ile çocuk uyum sorunları arası ilişkide ebeveynlerin baş etme stratejilerinin aracı bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Bu aşamada yapıcı çözüm yöntemleri kullanan ebeveynlerin olumsuz yansımaların aksine çocuğu olumlu yönde yönlendireceği düşünülmektedir.

Evlilik çatışmasının çocuklardaki uyum sorunları ile ilişkisinde yaşanan çatışmanın alt boyutlarından kendini suçlama alt boyutunun belirleyici bir etkisi olduğu, çocukların kendini suçlamasında ise ebeveynlerin zorlayıcı ve kontrolcü tutumlarının aracı bir rol üstlendiği görülmüştür (DeBoard-Lucas ve diğerleri, 2010). Çocukların algıladığı evlilik çatışması ile dışsallaştırma sorunları arasında çocukların çatışmaya yükledikleri anlamların ilişkili olduğunu belirten Peksaygılı ve Güre (2008) ise bu ilişkide her iki cinsiyet açısından da sadece algılanan çatışmanın alt boyutlarından kendini suçlamanın aracı rolü olduğunu bulgulamıştır. Aynı şekilde Mann ve Gilliom (2002), ebeveyn evlilik çatışması ile çocuk uyum sorunları arasındaki ilişkide çocuklarının algıladıkları tehdit ve kendilerini suçlamalarının aracı rol oynadığını belirlemişlerdir. Benzer yönde Ulu ve Fışiloğlu (2002), kendini suçlamanın, içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri ile ilişkili olduğunu saptamıştır.

Çocukların algıladıkları evlilik çatışmasının, kendini suçlama, algılanan tehdit ve çatışmanın özellikleri gibi farklı boyutları olduğu göz önüne alındığında Rhoades (2008), 5-19 yaş arası çocukların algıladıkları evlilik çatışması ile uyum problemleri arasında

genel bir ilişkinin olduğunu yalnız dışsallaştırma sorunları ile algılanan evlilik çatışmasının çatışmadan kaçınma alt boyutu arasında bir ilişkinin olmadığını bulgulamıştır. Kaya (2003) ise evlilik uyumu ile çocuk davranış sorunları arasındaki ilişkide annelerin saldırganlık ve kin davranışının aracı rol oynadığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra evlilik çatışması yaşanması durumunda çocuğun anneyi ya da babayı red edici olarak algılamasının çatışmadan daha olumsuz etkilenmesine neden olduğu belirtilmektedir (Öngider, 2006). Ayrıca ebeveynin çatışma çözüm tarzının yanı sıra çatışma sıklığına da dikkat çeken çalışmalar sık ama düşük şiddetteki ebeveyn çatışmalarının çocuğun davranış ve uyum sorunları ile ilişkili değilken, yüksek şiddette yaşanan düşmanlık ve fiziksel saldırganlık içeren çatışmaların davranış ve uyum sorunları ile ilişkili olduğunu bulgulamıştır (Cummings, Geoke-Morey, Papp ve Dulkewich, 2007; Hoşcan, 2010; Schermerhorn, Chow ve Cummings, 2010, Şendil ve Kızıldağ, 2005). Benzer yönde Özbey (2012) tarafından yapılan çalışmada da çocukların dışsallaştırılmış problem davranışları ile ebeveynlerin evlilik uyumu arasında düşük dereceli ve negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada ise çocukların algıladığı evlilik çatışması ile saldırganlık arası ilişkide doğrudan yordayıcı bir etkinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak, ebeveyn tutumlarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında evlilik çatışmasının bütün alt boyutların birlikte değerlendirilmesi yapılmış, toplam puan olarak saldırganlığı yordamadaki rolü incelenmiş ve ölçeğin toplam puanının saldırganlığı doğrudan yordamadığı görülmüştür. Araştırmanın bulguları ile aynı doğrultuda bulgular elde edilen çalışmalarda ise Stocker ve diğerleri (2003), evlilik çatışması ile uyum sorunları arası ilişkide çocukların evlilik çatışma algısının aracı rol oynadığını, bu algılamada içselleştirme sorunları daha etkili iken dışsallaştırma sorunları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Kızıldağ (2006) ise evlilik çatışması ve çocuklarda davranış problemleri arasındaki ilişkiyi bilişsel bağlamsal çerçeveden incelediği araştırmasında, çocukların evlilik çatışmasından algıladıkları kendini suçlama ile uyum problemleri arasında bir ilişkiye rastlamamıştır. Sakız (2011) tarafından yapılan çalışmada da çocukların algıladığı evlilik çatışmasının kendini suçlama boyutu ile uyum sorunları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Ayrıca ebeveynlerin birbirlerine yönelik uygulamış oldukları şiddetin, çocukların evlilik çatışma algılarının, çocukların şiddet içerikli davranışlarını yordamadığını bulgulayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Avcı ve Güçray (2013), ergenlerin algıladıkları ebeveynler arası çatışma ile ergenlerdeki şiddet davranışı arasında ergenlerin şiddete yönelik tutumlarının aracı rolünün olmadığını tespit etmiştir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, daha önce gerçekleştirilen bu bulgular ile tutarlık göstermektedir.

Öyle ki, her evlilikte bir takım çatışmalar kaçınılmazdır ve çatışma farklı boyutlarda yaşanabilmektedir. Buna rağmen bütün çocuklar duygusal ve davranışsal sorunlar yaşamamaktadır. Bu durumda ebeveynlerin çatışma çözme biçimlerinin belirleyici unsur olduğu belirtilmektedir (Jouriles, Barling ve O'Leary, 1987). Bu görüşü destekleyen çalışmalar ebeveynlerin kendi aralarında yaşamış olduğu çatışmayı sağlıklı bir biçimde çözemediğini, birbirlerine saldırganca davrandıklarını gören çocukların kendi ilişkilerinde de benzer yöntemler kullanacağını vurgulanmıştır (Fine, 1997). Benzer şekilde Jenkins (2000), ebeveyn evlilik çatışması ile ilişkili olarak çocuğun öfke sıklığının, ebeveynin birbirlerine fiziksel öfke içerikli davranışlarda bulunması ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Fakat tam zıttı bir şekilde ebeveynler arası yaşanan çatışmanın yapıcı bir şekilde çözüme kavuştuğunu gören çocukların çatışma algılarının ve çatışma çözüm tarzlarının olumlu yönde etkilendiğini belirten çalışmalar da mevcuttur (Grych ve Fincham, 1993). Bu noktada ebeveynlerin yaşadıkları çatışmadan ziyade çatışmaya yaklaşım biçimleri ve çocukları çatışmaya dâhil edip etmedikleri önemli bir unsurdur. Çünkü çatışmaya dâhil olan çocuklarda problem davranışların daha fazla görüldüğü kanıtlanmıştır (Cummings ve Davies, 2014).

Çalışma kapsamında ebeveynlerin akılcı olmayan inançları, ele alınan ailesel değişkenlerden bir diğeridir. Yapılan analizler sonucunda ise ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının gerek anne-baba olarak birlikte değerlendirilmesi gerekse ayrı ayrı değerlendirilmesinin çocukların saldırganlık davranışlarını yordamadığı görülmüştür. Bu duruma, çocuklar üzerindeki ebeveyn kontrolü ve baskısının neden olabileceği, çocukların saldırganca davranmaktan veya bunları ifade etmekten çekinebileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, ebeveynlerin esnek düşünemediği katı ve otoriter

tutulmlara sahip olduğu, aile ortamında yetişen çocukların otorite altında iken çekingen, boyun eğici ve kendinden istenilenden fazlasını yapma eğiliminde iken, otoritenin ortadan kalktığı durumlarda isyankâr ve güçsüzler karşısında saldırgan davranışlar sergileyebileceği bilinmektedir (Yıldız, 2004). Bu konuda yapılan çalışmaların bulguları incelendiğinde, ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının anne ve baba olarak değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık gözlenmediği (McDonalt, 1993), ebeveynin yaş düzeyi açısından ise 16-25 yaş aralığı ebeveynlerin, 31-45 yaş aralığı ebeveynlere göre daha fazla akılcı olmayan inançlara sahip olduğu saptanmıştır (Ackerman, 1991). Bu çalışmanın örneklem grubunda yer alan ebeveynlerin çoğunluğu da yaş grubu açısından ikinci grupta yer almaktadır. Henry, Tolan, David ve Gorman-Smith (2001), tarafından yapılmış olan boylamsal çalışmada ise ebeveyn becerilerinin yetersizliği, düşük düzeyde duygusal yakınlık ve irrasyonel inançların yüksek olması ergenlerin iki yıl sonraki şiddet davranışlarının seviyesini artırdığı gözlenmiştir. Ayrıca Kılıçarslan (2009), ilk ergenlik dönemindeki öğrencilerin saldırganlık davranışları ile akılcı olmayan inançları arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu belirtmiştir. Bağcı (2013), anne babaların akılcı olmayan inançlarının aile işlevi ve anne babanın algıladığı çocuk davranış sorunları arasındaki ilişkide aracı bir rol üstlendiğini bulgulamıştır. Yurt içi ve yurt dışı alan yazında yetişkin gruplarında doğrudan olmasa da akılcı olmayan inançlar ile saldırganlık arası ilişkileri inceleyen çalışmalar bulunmasına rağmen ebeveynlerin akılcı olmayan inançlarının çocuklara yansımalarını inceleyen farklı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ekolojik Model çerçevesinde ele alınan bu araştırmanın bir diğer amacı da modele uygun olarak ailesel değişkenleri incelemektir. Bu nedenle ebeveynlerin kaygı yaşama durumlarının çocukların saldırgan davranışları üzerine etkileri incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda ise gerek ebeveyn kaygılarının beraber değerlendirilmesi gerekse anne-baba olarak ayrı ayrı değerlendirilmesinin çocukların saldırgan davranışları üzerinde doğrudan yordayıcı bir rolünün olmadığı görülmüştür. Ebeveyn kaygısı ve çocukların saldırganlığı konusunda gerek yurt içi, gerekse yurt dışında doğrudan yapılan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Genel olarak değişkenler ile ilgili ilişkili olduğu düşünülen çalışmalar incelendiğinde ise Farrington (2000), zayıf çocuk yetiştirme tekniklerinin, otoriter ebeveyn tutumlarının, ailenin çocuklar üzerindeki yetersiz

denetiminin, ihmalkâr, zorlayıcı, sert ebeveyn davranışlarının, bireylerin ilerideki şiddet davranışlarını etkileyebileceğini belirtmektedir. Ayrıca ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi de, çocuklardaki saldırganlık ile doğrudan ilişkili bulunmuştur (Boxer ve Tisak, 2003, Kaplan ve Aksel, 2013). Anthony ve diğerleri (2005) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi dönemdeki çocukların problemleri davranışları ile ebeveyn stresi arasında doğrudan ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Ebeveyn kaygısı ile çocuklardaki saldırganlık arasındaki ilişkiyi döngüsel şekilde açıklayan Berkowitz (1993), saldırganca eğilimleri bulunan çocukların aile içindeki stres düzeyini artırdığını, ebeveynlerin çocuğun zor davranışları karşısında kendilerini çaresiz hissetmeye başladıklarını, ebeveynlerin birbirlerini suçladıklarını daha sonra çocuğu suçladıklarını, suçlamalar sonucunda çocuk ve ebeveynin birbirini reddettiğini ve bu karmaşık etkileşim süreci sonunda saldırgan eğilimlerin geliştiğini belirtmektedir. Araştırma sonuçları ile aynı doğrultuda olan çalışma sonuçlarında ise anne-baba tutumlarının çocukların saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (Gülay, 2008; Tuzgöl, 1998).

5.2. Sonuçlar

Bu çalışmada, çocukların algıladığı evlilik çatışması, ebeveyn kaygısı ve akılcı olmayan inançları, çocukların otomatik düşünceleri ve problem çözme becerilerinin, çocuklardaki kaygı ve saldırganlık davranışı üzerinde bir rolünün olup olmadığını belirlemeye yönelik geliştirilen model sınanmıştır. Oluşturulan modelde yer alan ebeveyn değişkelerinin ise, anne-baba olarak ayrı ayrı modellenmesinin uygun olacağı görülmüş ve bu değişkenlerden modele anlamlı katkısı olmayan anne akılcı olmayan inançları ve baba sürekli kaygısı modelden çıkarılmıştır. Modelin son halinde yer alan değişkenlerin modele anlamlı katkılarda bulunduğu ve modelin iyi uyum değerlerine sahip olduğu gözlenmiştir.

Çalışmanın analiz sürecinde ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Buna göre çocukların problem çözme becerisi düştükçe, otomatik düşünceleri ve algıladıkları evlilik çatışması arttıkça, hem saldırgan davranışlarda bulunmaları hem de kaygıları

artmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin akılcı olmayan inançları ile kaygıları arasında ve bu iki değişken ile çocukların kaygıları arasında önemli derecede pozitif yönde ilişkiler bulunmaktadır. Çalışmanın analiz süreci oluşturulan yapısal eşitlik modeli ile devam etmiş ve model sonucunda çocukların algıladığı evlilik çatışması, otomatik düşünceleri ve problem çözme becerileri ile ebeveynlerden annelerin sürekli kaygısı ve babaların akılcı olmayan inançlarının çocuklardaki kaygıyı yordadığı, aynı zamanda çocukların otomatik düşünceleri ve problem çözme becerilerinin de çocuklardaki saldırganlığın yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, çocukların sahip olduğu olumsuz otomatik düşünce biçimlerinin ve yetersiz problem çözme becerilerinin çocukların kaygılanmasında ve saldırgan davranışlarda bulunmasında önemli risk faktörleri olduğu görülmüştür. Ayrıca çocukların yaşamlarında önemli bir yeri olan ebeveynlerin evlilik ilişkilerindeki yaşanan çatışmaların çocuk tarafından algılanmasının, annelerin kaygılı halinin ve babaların akılcı olmayan inançlarının çocuklardaki kaygı için önemli derecede risk unsuru olduğu saptanmıştır.

5.3. Öneriler

Aşağıda araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, konu ile ilgili gelecekte yapılacak olan uygulamalara ve araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

5.3.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1- Bu çalışmada, çocukların algıladığı evlilik çatışması, otomatik düşünceler, problem çözme becerisi ile annelerin kaygı ve babaların akılcı olmayan inançlarının, çocuklardaki kaygı ve saldırganlık üzerindeki rolü 9-12 yaş grubu çocuklar üzerinde incelenmiştir. Gelecekte farklı yaş gruplarında ve farklı özellikteki (klinik tanılı vb.) çocuk grupları üzerinde benzer çalışmalar yapılabilir.

2- Bu çalışma, İzmir ilinin merkez Buca ilçesinde, bir devlet ilkokulunda eğitim-öğretim görmekte olan öğrenciler ve ebeveynleri ile kaygı, saldırganlık, otomatik düşünceler, algılanan evlilik çatışması, ebeveyn kaygısı ve ebeveyn akılcı olmayan inançları değişkenleri ile yürütülmüştür. İleride farklı illerde daha geniş örneklem grubu üzerinde farklı değişkenler veya farklı ölçme araçları kullanılarak benzer çalışmalar yapılabilir.

3- Ekolojik Yaklaşımaya dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada çocukların bilişsel, duygusal ve davranışsal, ebeveynlerin ise bilişsel ve duygusal özellikleri ile bağlantılı değişkenler incelenmiştir. Bu yönde yapılacak olan benzer çalışmalarda çocukların ebeveynleri ile ilgili farklı yönleri, akran ilişkileri, okul ortamı, öğretmen etkileşimi gibi sosyal ve çevresel değişkenler değerlendirilebilir veya farklı kuramsal temelli çalışmalar yapılabilir.

4- Araştırmada yer alan kaygı ve saldırganlığa yönelik tutumların gelişim dönemlerinde ve gelecekte nasıl şekillendiğini incelemek için boylamsal çalışmalar planlanabilir.

5- Benzer şekilde planlanan çalışmalara deneysel bir yöntem eklenerek ebeveynlere veya çocuklara yönelik uygulanacak programlarda; çocukların otomatik düşüncelerine, problem çözme becerilerine ve ebeveynlerinin evliliklerinde yaşanan çatışma algılarına yer verilebilir. Çocuklarda kaygı ve saldırganlığı önlemeye yönelik geliştirilen programlarda ebeveyn tutumları yapılarak ebeveynlerin evliliklerinin çocuklarına yansımalarına, akılcı olmayan inanç ve kaygılarına dair farkındalık kazanmaları sağlanabilir.

5.3.2. Uygulamacılara Yönelik Öneriler

1- Çocuklardaki kaygı ve saldırganlığın oluşmasında, sahip olunan otomatik düşüncelerinin ve yetersiz problem çözme becerilerinin rolünün olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çocukların yaşamış olduğu kaygıyı hafifletmek ve saldırgan davranışların ortaya çıkmasını önlemek amacıyla okul psikolojik danışmanları, sivil toplum kuruluşları

ve diğ er uygulamacılar tarafından çocukların otomatik düşüncelerine ve problem çö zme becerilerine yönelik koruyucu, önleyici, geliştirici ve müdahale edici programlar hazırlanabilir.

2- Çocuklarda kaygının gelişiminde etkili olan bir diğ er unsurun ebeveynler ile ilgili değ işkenler olan ebeveynlerin evlilik çatışmasına dair çocuğ un algısı, annelerin kaygısı ve babaların akılcı olmayan inançlarının olduğ u görülmektedir. Bu nedenle özellikle okul psikolojik danışmanları tarafından, önleyici rehberlik ve müşavirlik hizmeti çalışmaları kapsamında, çocukların kaygıları üzerindeki ebeveyn etkilerinin azaltılmasına yönelik, ebeveynlere çocukların psiko-sosyal gelişimi ile ilgili eğitimlerin planlanması ve uygulanması ileride karşılaşılabilecek olan olumsuzlukların önlenmesi adına etkili olabilir.

3- Çalışma kapsamında ebeveynlerin çocukların kaygıları üzerindeki etkileri bulgulanmıştır. Bu nedenle alan çalışmacıları tarafından ebeveynlerin evlilik uyumlarına, kaygı ve akılcı olmayan inançlarına yönelik grup oturumları hazırlanabilir.

4- Ayrıca, alan yazında son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarla tutarlı bir şekilde, babanın çocuğ un psiko-sosyal gelişimi üzerindeki rolünün artmakta olduğ u görülmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalara baba faktörünün de dâhil edilmesinin uygun olacağı düşünölmektedir. Böylece uygulanan çalışmaların etkililiğ i artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, K. A. (1991). *Irrational beliefs and parenting stress*, (Unpublished Doctoral Dissertation). Department of Educational Psychology, University of Alberta: Edmonton.
- Açıkgöz, A., Tetik, S. ve Yalçın, B. (2010). Yüksekökol öğrencilerinin problem çözme becerisi algıları ile kontrol odağı düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 19-27. Erişim adresi: http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_ybd/arşiv/2010_2/03bahar_yalcin.pdf
- Adair, J. (2000). *Karar verme ve problem çözme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Adams, J., & Adams, M. (1993). Effects of a negative life event and negative perceived problem-solving alternatives on depression in adolescents: a prospective study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(5), 743-747. doi:10.1111/j.1469-7610.1993.tb01068.x
- Addis, J., & Bernard, M. E. (2002). Marital adjustment and irrational beliefs. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 20(1), 3-1. Doi: 10.1023/A:1015199803099
- Adler, A. (2004). *Psikolojik aktivite: Üstünlük duygusu ve toplumsal ilgi*. Çorakçı, B. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2016). *İnsanı tanıma sanatı* (16. Baskı). Şipal, K. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ağır, M. (2007). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma düzeyleri ile problem çözme becerileri ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Akbağ, M. (2000). *Stresle başa çıkma tarzlarının üniversite öğrencilerinde olumsuz otomatik düşünceler, transaksiyonel analiz ego durumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Akcan A. (2012). *Saldırgan davranışı önleme programının ana sınıfı öğrencileri üzerine etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

- Akman, S. (2004). Stresin nedenleri ve açıklayıcı kuramlar. *Türk Psikoloji Bülteni*, 10, 34-35. Erişim adresi: [www.turkpsikolojidergisi.com/pdf/tpb/3435 .pdf](http://www.turkpsikolojidergisi.com/pdf/tpb/3435.pdf)
- Aksoy, B. (2003). Problem çözme yönteminin çevre eğitiminde uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(14), 83-98. Erişim adresi: dergipark.ulakbim.gov.tr/pauefd/article/viewFile/5000056303/5000053511
- Aksu, M. T. (2008). *Kronik hastalığı olan çocukların annelerinin sosyodemografik özellikleri depresyon, anksiyete, problem çözme yeteneği ve yaşam kaliteleri açısından değerlendirilmesi*, (Tıpta Uzmanlık Tezi). T.C. Sağlık Bakanlığı Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Aile Hekimliği: İstanbul.
- Aktaş, V. (2001). *Çocuklarda saldırganlık ile olumsuz niyet yüklenme eğilimleri arasındaki ilişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Aktaş, V., Şahin, D. ve Aydın, O. (2005). Saldırgan olan ve olmayan çocuklarda düşmanca niyet yüklenme yanlılığının cinsiyete bağlı olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 43-57. Erişim adresi <http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPD/55/43-59.pdf>
- Albayrak, A. (2015). *Sivil savunma ve seferberlik hizmetlerinde görevli kamu personelinin problem çözme becerisi, mobbinge uğrama ve motivasyon durumlarını belirlemeye yönelik bir alan çalışması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Alfano, C. A., Beidel, D. C., & Turner, S. M. (2002). Cognition in childhood anxiety: conceptual, methodological, and developmental issues. *Clinical Psychology Review*, 22(8), 1209-1238. doi: 10.1016/s0272-7358(02)00 205-2
- Alisinanoğlu, F. ve Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(128), 65- 71. Erişim adresi <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB /article /download /5135/1217>
- Allen, J. L. & Rapee R. M. (2005). Anxiety disorders. In P. Graham, (Ed.), *Cognitive behaviour therapy for children and families* (pp.74-94). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2007). *Psikolojik danışma kuramları* (2. Baskı). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Amato, P. R., Loomis, L. S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. *Social Forces*, 73(3), 895. doi:10.2307/2580551

- Ancak, O. T. (1995). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51. doi: 10.1146/annurev.psych.53.100901.1352 31
- Anderson, G., & Kazantzis, N. (2008). Social problem-solving skills training for adults with mild intellectual disability: a multiple case study. *Behaviour Change*, 25(2), 97–108. doi:10.1375/behc.25.2.97
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationship between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development*, 14, 133-154. doi: 10.1002/icd.385
- Aral, N. (1997). *Fiziksel istismar ve çocuk*. Ankara: Tekışık Veb Ofset Tesisleri.
- Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 22(110), 7-11. Erişim adresi egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/download/5350/1506
- Aral, N., Ayhan, A., Türkmenler, B. ve Akbıyık, A. (2004). İlköğretim okullarının sekizinci sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 17(25), 18-24.
- Archer, J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: a metaanalytic review. *Psychological Bulletin*, 126, 651–680. doi: 10.1037/e552682012-082
- Arı, M. ve Yaban, E. H. (2012). 9-11 Yaşındaki çocukların sosyal problem çözme becerilerinde cinsiyet ve yaş farklılıkları. *Eğitim ve Bilim Dergisi* 37(164), 188-203. Erişim adresi <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/737/373>
- Arıcı, H. (1998). *İstatistik yöntemler ve uygulamalar*. Ankara: Meteksan.
- Arık, D. A. (1996). *Motivasyon ve heyecana giriş*. İstanbul: Elif Ofset.
- Arkonaç, S. (2005). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi* (4. Baskı). İstanbul: Alfa Bas. Yay. Mel. Matb.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert. R. B. (2005). *Social psychology*, (5. Edition). U.K.: Pearson Education International.

- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E., Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388. Erişim adresi <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ilkonline/issue/view/5000004121>
- Ashman, K. K., & Hull, G. H. (1999). *Understanding generalist practice*. Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Aslan, H., Aslan, O. Alparıslan, Z. N. ve Ünal, M. (1998). Kocaeli'nde çalışan bir grup hekimde evlilik doyumu. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 23, 212-215.
- Asma, M. (2008). *Okullar arası karşılaşmalara katılan sporcu öğrencilerin saldırganlık algularının sosyal-bilişsel öğrenme kuramı açısından incelenmesi (Ankara İli Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Atabay, A. (2004). *Sağlık meslek lisesi öğrencilerinin sorun çözme becerilerinin ve sorun çözmeyi etkileyen faktörlerin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Atalan-Ergin, D. (2013). *Ankara'da yaşayan ilköğretim öğrencilerinde olumsuz otomatik düşüncelerin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Ataman, E. (2011). *Stres veren yaşam olayları karşısında bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin depresyon ve kaygı düzeyini belirlemedeki rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. (2012). *Psikolojiye giriş*. Alogan, Y. (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Austin, V. L. & Sciarra, D. T. (2015). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar*. Özekes, M. (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Avcı, R. (2006). *Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Avcı, R. (2011). *Ebeveynler arası çatışma, akran ve medya etkileri ile ergenlerdeki şiddet davranışı arasındaki ilişkiler: şiddete yönelik tutumların aracı rolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Avcı, R. (2016). Validating a measure of forms and functions of aggression in Turkish adolescents. *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala*, 53, 114-131. Retrieved from http://www.rcis.ro/images/documente/rcis53_09.pdf

- Avcı, R. ve Güçray, S. S. (2010). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, aile bireylerine ilişkin problemler, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10, 45-76. Erişim adresi <http://www.kuyeb.com/pdf/tr/74a920e2b32d7dfa862d95511f231e36TRTAM.pdf>
- Avcı, R. ve Güçray, S. S. (2013). The relationships among interparental conflict, peer, media effects and the violence behaviour of adolescents: The mediator role of attitudes towards violence. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(4), 2005-2015. doi:10.12738/estp.2013.4.1950
- Aydın, A. (2010). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aydın, B. (1990). Üniversite öğrencilerinde depresyon, bilişsel çarpıtmalar ve akademik başarı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 27-36. Erişim adresi: dergi.marmara.edu.tr/maruaebd/article/viewFile/1012000822/1012000713
- Aydın, M. (2009). *Sorun çözme becerisi ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Aydın, Ö. (1999). *Denetim odakları farklı olan ergenlerin problem çözme becerilerinin karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Erzurum.
- Aygüç, F. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin zorbalık eğilimlerinin aile içi şiddet görme durumuna göre değerlendirilmesi*, (Çekmeköy Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Ayhan, İ. (2006). Şiddet doğadan değil. *Bilim ve Teknik*, 466, 34-35.
- Azores-Gococo, N. M. (2011). *Psychopathic traits and anxiety as predictors of aggression and fear processing in young males*, (Unpublished doctoral dissertation). Emory University: Atlanta.
- Bağcı, C. (2013). *Anne-Babaların akılcı olmayan inançlarının aile işlevi ve çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Gaziantep.
- Bahar, M. (2006). *Yataklı tedavi kurumlarında çalışan yönetici hemşirelerin problem çözme becerileri ve yaratıcılık düzeyleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Bakırcıoğlu, R. (2015). *Çocuk ve ergende ruh sağlığı* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayınları

- Bakioğlu, A. ve Hesapçioğlu, M. (1997). Düşünmeyi öğretmekte öğretmen ve okul yöneticisinin rolü: düşünmek. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 49-78.
- Balkaya, F. (2001). Öfke: Temel boyutları, nedenleri, sonuçları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 4(7), 21-45.
- Ballard, M. E., Rattley, K. T., Fleming, W. C. ve Kidder-Ashley, P. (2004) School aggression and dispositional aggression among middle school boys. *Research in middle level Education Online*, 27(1), 1-11. doi: 10.1080/19404476.2004.11658163
- Baltacı, Ö. (2010). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı, sosyal destek ve problem çözme yaklaşımları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Konya.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. New York: Prentice-Hall, Inc.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice -Hall. Inc.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.). *Six theories of child development* (pp. 1-60). Greenwich: JAI Press.
- Başar, F. (1996). *Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10-11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendilerini algılama biçimlerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modeline giriş: AMOS uygulamaları*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Beck A. T., Freeman, A., & Davis D. D. (2008). *Kişilik bozukluklarının bilişsel terapisi*, Yalçın, Ö. ve Akçay, E. N. (Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Beck, A. T. (2005). *Bilişsel terapi ve duygusal bozukluklar*. Öztürk, V. ve Türkcan, A. (Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Beck, A. T. (2008). The evolution of the cognitive model of depression and its neurobiological correlates. *American Journal of Psychiatry*, 165(8), 969–977. doi:10.1176/appi.ajp.2008.08050721

- Beck, A. T., Freeman, A. (1990). Passive-aggressive personality disorder. In A. T. Beck, D. D. Davis & A Freeman (Eds.), *Cognitive therapy of personality disorders* (pp. 333-358). New York: The Guilford Press.
- Beck, J. S. (2001). *Bilişsel terapi temel ilkeler ve ötesi*. Şahin, N. H. (Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Beck, J. S. (2014). *Bilişsel davranışçı terapi, temelleri ve ötesi*. Şahin, M. (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Beck, T. A., & Emery, G. (2011). *Anksiyete bozuklukları ve fobiler, bilişsel bir bakış açısı* (2. Baskı). Öztürk, V. (Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Bedel, A. (2011). *Kişilerarası sorun çözme beceri eğitiminin ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Konya.
- Begum, N. N. (2007). *Effect of parent involvement on math and reading achievement of young children: Evidence from the early childhood longitudinal study*, (Unpublished doctoral dissertation). Indiana University of Pennsylvania: USA.
- Bellibaş, E. (2004). *Ayrılma anksiyetesi bozukluğu olgularının davranış stili özellikleri ile annelerinin mizaç özelliklerinin değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi: İzmir.
- Belzer, K. D., D’Zurilla, T. J., & Maydeu-Olivares, A. (2002). Social problem solving and trait anxiety as predictors of worry in a college student population. *Personality and Individual Differences*, 33(4), 573–585. doi:10.1016/s0191-8869(01)00173-8
- Belzer, K. D., D’Zurilla, T. J., & Maydeu-Olivares, A. (2002). Social problem solving and trait anxiety as predictors of worry in a college student population. *Personality and Individual Differences*, 33(4), 573–585. doi:10.1016/s0191-8869(01)00173-8
- Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi*. Dönmez, A. (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Berkowitz, L. (1993). Aggression: Its causes, consequences and control. *Aggressive Behavior*, 20, 464-466, doi: 10.1002/1098-2337
- Berksun, O. (2003). *Anksiyete ve anksiyete bozuklukları* (2. Baskı). İstanbul: Turgut Yayıncılık.
- Bernard, M. E. (2006). *REBT assesment and treatment with children*. A. Ellis & M. E. Bernard (Eds.). Newyork: Springer Science & Business Media Inc.

- Bernard, M. E., Ellis A., & Terjesen, M. (2006). Rational-emotive behavioral approach to childhood disorders theory, practice and research. In A. Ellis & M. E. Bernard (Eds), *Rational emotive behavioral approach to childhood disorders* (pp. 10-178). New York: Springer Science Business Media.
- Beyenburg, S., Mitchell, A.J. & Schmidh, D. (2005). Anxiety in patients with epilepsy: systematic review and suggestions for clinical management. *Epilepsy Behavioral*, 7, 161-171. doi: 10.1016/j.yebbeh.2014.09.070
- Bıçer, E. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin atılganlık ve sosyal yetkinlik beklenti düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Bilge, F., Arslan, A. ve Doğan, Ş. (2000). Ankara ili sığınma evine başvuran kadınların problem çözme becerilerini değerlendirmeleri, akılcı olmayan düşünceleri kızgınlık, umut ve özsaygı düzeylerine ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(13), 19-32. Erişim adresi <http://jes.ksu.edu.tr/tpdrd/issue/21433/229627>
- Bilgin, M. (2004). Bilişsel üçlü ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(21), 35-41. Erişim adresi <http://pdrdergisi.org/index.php/pdr/article/view/402/343>
- Bilgin, N. (2013). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilgin, Z., Karaca, S. ve Pasinlioğlu, T. (2014). Kadınların ergen çocukları tarafından şiddete maruz bırakılma durumu ve otomatik düşünceler ile ilişkisinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 965-978. Erişim adresi <https://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/ijhs/article/download/2679/1290>
- Binbaşıoğlu, C. (1987). *Eğitim psikolojisi* (6. Basım), Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Biner, M., Pala, A., Yıldız, M., Cumurcu, R. ve Şenel E. (2016). Examining the effect of educational games on problem solving skills of 10-11 year-old children. *Eurasian Education & Literature Journal*, 5, 7-15. doi: 10.17740/eas.edu.2016-V5-02
- Bingham, A. (2004). *Çocuklarda problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi*, (6. Baskı). Oğuzkan, A. F. (Çev.). İstanbul: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Björkpqvist, K., Lagerspetz, K., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127. doi: 10.1037/t09655-000

- Bolat, Ö. (2016). *Beni ödülle cezalandırma*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bolat-Karataş, Z. (2002). *Anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Bond, D. S., Lyle, R. M., Tappe, M. K., Sheehafer, R. S., & D' Zurilla, T. J. (2002). Moderate aerobic exercise, t'ai chi and social problem-solving ability in relation to stres. *International Journal of Stres Management*, 9(4), 329-340. doi:10.1023/a:1019934417236
- Borelli, J. L., Rasmussen, H. F., John, H. K. S., West, J. L., & Piacentini, J. C. (2015). Parental reactivity and the link between parent and child anxiety symptoms. *Journal of Child and Family Studies*, 24(10), 3130–3144. doi:10.1007/s10826-015-0117-7
- Boxer, P., & Tisak, M. S. (2003). Adolescents' attributions about aggression: an initial investigation. *Journal of Adolescence*, 26(5), 559–573. doi:10.1016/s0140-1971(03)00056-3
- Bozkurt, N. (1998). *Lise Öğrencilerinin Okul Başarısızlıklarının Altında Yatan, Depresyonla İlgili Otomatik Düşünme Kalıpları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Bozkurt, S. ve Çam, O. (2010). Çalışan ergenlerde öfke bileşenleri ile ruhsal belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 47, 105-10. Erişim adresi <http://www.noropsikiyatriarsivi.com/tr/ozet/2733/397/%C3%96zet>
- Bradburn, N. N. (1993). Achievement and father dominance in Turkey. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(5), 464–468. doi:10.1037/h0043472
- Bradbury, N. B. & Fincham, F.,D. (1987). Cognitive processes and conflict in close relationships: an attribution efficacy model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1106-1118. doi: 10.1037//00223514.53.6.1 106
- Bradbury, T. N., & Fincham, F. D. (1993). Assessing dysfunctional cognition in marriage: a reconsideration of the relationship belief inventory. *Psychological Assessment*, 5(1), 92–101. doi:10.1037/10403590 .5.1.92
- Brewer, M. B., & Crano, W. D. (1994). *Social psychology*. Minneapolis: West Publishers.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International Encyclopedia of Education*, 3(2), 37-43. Retrieved from <http://www.psy.cmu.edu/~siegler/35bronfebrenner94.pdf>

- Bronfenbrenner, U., & Evans, G. W. (2000). Developmental science in the 21st century: Emerging questions, theoretical models, research designs and empirical findings. *Social Development*, 9(1), 115-125. doi: 10.1111/1467-9507.00114
- Bruning R. H., Schraw G. J., & Norby M. M. (2014). *Bilişsel psikoloji ve öğretim*. Ersözölü, Z. N. ve Ülker, R. (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Buehler, C., Krishnakumar, A., Anthony, C., Tittsworth, S., & Stone, G. (1994). Hostile interparental conflict and youth maladjustment. *Family Relations*, 43(4), 409-416. doi:10.2307/585372
- Buhler, C., Benson, M. J., & Gerard, J. M. (2006). Interparental hostility and early adolescent problem behavior: the mediating role of specific aspects of parenting. *Journal of Research of Adolescents*, 16(2), 265-292. Doi: 10.1111/j.1532-7795.2006.00132.x
- Bulduk, S. (2015). *Annelerin evlilik çatışması çözüm stillerinin çocuklarının çatışmayı algılamasındaki biçimleyici rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Burak, Y. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Bilgisayar oyunlarının çocukların saldırganlık düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 10(11), 363-363. doi:10.7827/turkishstudies.8430
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Erguvan Sarioğlu, İ. D. (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Buss, D. M. (1991). Conflict in married couples: Personality predictors of anger and upset. *Journal of Personality*, 59, 663-703. doi: 10.1111/j.1467-6494.1991.tb00926.x
- Büyükkaragöz, S. (1994). *Genel öğretim metodları*. Konya: Atlas Kitabevi.
- Calvete, E., & Connor-Smith, J. K. (2005). Automatic thoughts and psychological symptoms: a cross-cultural comparison of American and Spanish students. *Cognitive Therapy and Research*, 29, 201-217. doi: 10.1007/s10608-0053165-2
- Can, S. (2002). *Aggression questionnaire adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Genel Kurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi: İstanbul.
- Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

- Capps, L., Sigman, M., Sena, R., Heoker, B., & Whalen, C. (1996). Fear, anxiety and perceived control in children of agoraphobic parents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37(4), 445–452. doi:10.1111/j.1469-7610.1996.tb01425.x
- Carbone-Lopez, K., Kruttschnitt, C., & Macmillan, R. (2006). Patterns of intimate partner violence and their associations with physical health, psychological distress, and substance use. *Public Health Reports*, 121, 382-392. doi: 10.1177/0011128709333727
- Cebeci, T. C. S. (2009). *Tam Aileye ve Tek Ebeveyne Sahip Ailelerden Gelen 7-12 Yaşları Arasındaki Çocukların Bağlanma Stilleri ve Kaygı Durumları Arasındaki İlişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Chalfant, A. M., Rapee, R., & Carroll, L. (2006). Treating anxiety disorders in children with high functioning autism spectrum disorders: a controlled trial. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(10), 1842–1857. doi:10.1007/s10803-006-0318-4
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K. A., & McBride-Chang, C. (2003). harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 598–606. doi:10.1037/0893-3200.17.4.598
- Chorpito, B. F. (2007). *Modular cognitive-behavioral therapy for childhood anxiety disorders*. New York: Guilford Press.
- Cloninger, R. C. (1988). Anxiety and theories of emotions. In R. Noyes, M. Roth & G.D. Burrows (Eds.), *Handbook of anxiety: Classification, etiological factors and associated disturbances-Vol. 2* (pp. 1-29). New York: Elsevier Science Publishers.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (8. Baskı). Ergene, T. (Çev). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Costello, E. J., Angold, A., Burns, B. J., Stangl, D. K., Tweed, D. L., Erkanli, A., & Worthman, C. M. (1996). The great smoky mountains study of youth: goals, design, methods, and the prevalence of DSM-III-R disorders. *Archives of General Psychiatry*, 53(12), 1129. doi:10.1001/archpsyc.1996.01830120067012
- Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10(1), 213-227. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/aeukefd/article/view/5000086432/5000080386>

- Crick, N. R., & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender, and social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722, doi: 10.1111/j.1467 8624.1995. tb 00900.x
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (1994). *Children and marital conflict: the impact of family dispute and resolution*. New York: Guilford Press.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 31-63. doi:10.1111/1469-7610.00003
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(1), 31-63. doi:10.1111/1469-7610.00003
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2014). *Çocuklar ve evlilik çatışması*. Şendil, G. (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Cummings, E. M., Kouros, C. D., & Papp, L. M. (2007). Marital aggression and children's responses to everyday interparental conflict. *European Psychologist*. 12(1), 17-28. doi: 10.1027/1016-9040.12.1.17
- Cüceloğlu, D. (2008). *İyi düşün doğru karar ver* (50. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve davranışı: psikolojinin temel kavramları* (23.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çam, S. ve Tümkaya, S. (2008). Kişilerarası problem çözme envanteri lise öğrencileri formu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-17. Erişim adresi <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/1285/748>
- Çavuşoğlu, S. (1993). *Anadolu lisesi giriş sınavına katılan öğrencilerin sınav öncesi durumluk kaygı düzeylerinin sınav başarıları üzerindeki etkisinin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.
- Çeçen-Eroğul, A. R. (2013). Psychometric properties of the children's automatic thoughts scale (CATS) in Turkish children with age and gender differences. *Journal of Cognitive & Behavioral Psychotherapies*, 13, 355-370. Erişim adresi https://www.researchgate.net/profile/Rezan_Cecen/publication/285983498
- Çekiç, A. (2015). *Akılcı duygusal davranışçı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilen aile eğitim programının anne babaların akılcı olmayan inançlarının ve anne babalık streslerinin azaltılması üzerinde etkililiği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.

- Çekiç, A., Akbaş, T., ve Hamamcı, Z. (2016). The effect of rational emotive parent education program on parents' irrational beliefs and parenting stress. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 2398-2417. doi:10.14687/ijhs.v 13i1.3729
- Çelen, N. (1989). Televizyondaki şiddetin saldırganlığa etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 161–169.
- Çelik, H. E. (2009). *Yapısal eşitlik modellemesi ve bir uygulama: genişletilmiş online alışveriş kabul modeli*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013) *LİSREL 9.1 İle yapısal eşitlik modellemesi. Temel kavramlar-uygulamalar-programlama (2. Baskı.)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelik, H. ve Otrar, M. (2009). Saldırganlık envanterinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 10-120. Erişim adresi: <http://edergi.marmara.edu.tr/maruaebd/article/view/1012001058>
- Çetinkaya, H. (1991). *Video oyunlarının çocuklarda saldırganlığa etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Çetinkaya, Ş. (2013). *Lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin problem çözme becerisi kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerinde etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Adana.
- Çınar, S. (2016). *İlköğretim 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin anne baba tutumlarına ilişkin algılarının problem çözme becerisi ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Çiftler, İ. (1985). *Psikiyatri I*. Ankara: Gata Eğitim Yayınları.
- Çilingir, A. (2006). *Fen lisesi ile genel lise öğrencilerinin sosyal becerileri ve problem çözme becerilerinin karşılaştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Çivitçi, A. (2003). *Akılcı duygusal eğitimin ilköğretim öğrencilerinin mantıkdışı inanç, sürekli kaygı ve mantıklı karar verme düzeylerine etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Çivitçi, A. (2006). Ergenlerde mantıkdışı inanç ve sürekli kaygı ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(12), 27–39. Erişim adresi <http://www.pegem.net/akademi/3-8303-Ergenlerde-Mantikdisi-Inanc-veSurekli-Kaygi-Iliskisi.aspx>

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çolak, T. S., Eren, G. ve Doğan, U. (2017). İlkokul öğrencilerinin sürekli kaygı, yetkinlik ve üzüntü yönetimine ilişkin araştırma. *İlköğretim Online*, 16(1), 151-160. doi: 10.17051/io.2017.85444
- D’Zurilla, T. J., & Shedy, C. F. (1992). The relation between social problem solving ability and subsequent level of academic competence in college students. *Cognitive Therapy and Research*, 16, 589-599. doi: 10.1007/bf01175144
- D’zurilla, T. J., Chang, E. C., & Sanna, L. J. (2003). Self-esteem and social problem solving as predictors of aggression in college students. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22(4), 424-440. doi:10.1521/jscp. 22.4.424.22897
- D’Zurilla, T. J., Nezu, A. M., & Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. In E. C. Chang, T. J., D’Zurilla & L. J. Sanna (Eds.), *Social problem solving: Theory, research, and training* (pp. 11-27). Washington, DC: American Psychological Association.
- Danışık, D. N., & Baker, E. Ö. (2005). Ergenlerde sürekli öfke- öfke ifade tarzları ve problem çözme arasındaki ilişki. *Psikiyatri Psikoloji Psikoformoloji Dergisi*, 13(3), 161-167. Erişim adresi [http://psikiyatridizini.net /viewarticle.aspx?articleid=5537](http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=5537)
- Danışık-Demirci, N. (2005). *Ergenlerin sürekli öfke-öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bolu.
- Dattilio, F. M. (2015). *Bilişsel davranışçı çift ve aile terapisi*. Benveniste, M., Kızıлтаş, S. K. ve Turanlı, P. (Çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Davıd, C., Steele, R., Forehand, R., & Armistead, L. (1996). The role of family conflict and marital conflict in adolescent functioning. *Journal of Family Violence*, 11, 81-91. doi: 10.1007/bf02333341
- Davies, P. T., & Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387-411. doi: 10.1037//0033-2909.116.3.387
- Davies, P. T., & Forman E. M. (2002). Children’ s patterns of preserving emotional security in the interparental. *Subsystem Child Development* 73(6), 1880-1903. doi: 10.1111/1467-8624.t01-1-00512

- Davies, P. T., & Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: why does gender moderate early adolescent vulnerability? *Journal of Family Psychology, 18*(1), 160-170. doi: 10.1037/08933200.18.1.160
- Davison, D. C., & Neale, J. M. (2004). *Anormal psikoloji*. Dağ, İ. (Çev. Ed.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Day, L., & Maltby, J. (2003). Belief in good luck and psychological well-being: the mediating role of optimism and irrational beliefs. *The Journal of Psychology, 137*(1), 99–110. doi:10.1080/00223980309600602
- DeBoard-Lucas, R. L., Fosco, G. M., Raynor, S. M., & Grych, J. H. (2010). Interparental conflict in context: exploring relations between parenting processes and children's conflict appraisals. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology 39*(2), 163–175. doi: 10.1080/15374410903532593
- Dehon, C. & Weems, C. F. (2010). Emotional development in the context of conflict: The indirect effects of interparental violence on children. *Journal of Child and Family Studies, 19*(3), 287-297. doi: 10.1007/s10826-009-9296-4
- Demir, A. (2005). Hemşirelerin vardiya ile çalışmalarının anksiyete ve arteriyel kan basıncına etkisinin irdelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8*(2), 40-54. Erişim adresi <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunihem/article/view/1025000333>
- Demir, S. (1997). *Aile içi şiddetin çocuk açısından değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Demirbilek, H., Ciğerli, Ö., Yakupoğlu, Ü., Turhan, F., Erman, A. M. ve Köse, A. (2010). Hemodiyaliz hastalarında anksiyete ve depresyona psikososyal bakış açısı. *Göztepe Tıp Dergisi, 25*(4), 177-181. doi:10.5222/J.GOZTEPE TRH.2010.177
- Demiriz, S. ve Ulutaş, İ. (2003). 9-12 Yaş çocuklarının kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi, *Ege Eğitim Dergisi, 1*(3), 1-9. Retrieved From <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/egeefd/article/view/5000004073>
- Deniz, M. E. ve Ersoy, E. (2016). Examining the relationship of social skills, problem solving and bullying in adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences, 8*(1), 1-7. doi:10.15345/iojes.2016.01.001
- DeRubeis, R. J., Webb, C.A., Tang, T. Z., & Beck, A. T. (2009). Cognitive therapy. In K. S. Dobson (Ed.), *Handbook of cognitive-behavioral therapies*, (pp. 277-316), USA: Guilford Press.
- DiGiuseppe, R. A., Doyle, K. A., Dryden, W., & Back, W. (2017). *Rasyonel duygucu davranışçı terapi uygulamacısının klavuzu*. Artıran, M. (Çev.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

- Dinçer, A. (1995). *Anaokuluna devam eden 5 yaş grubu çocuklarına kişilerarası problem çözme becerilerinin kazandırılmasında eğitimin etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Dizman, H. (2003). *Anne ve babasıyla yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların eğilimlerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Dizman, H. ve Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 437-446. Erişim adresi www.kefdergi.com/pdf/13_2/13_2_13.pdf
- Dobson, D., & Dobson, K. S. (2009). *Evidence- based practice of cognitivebehavioral threapy*. New York: London Guildford Pres.
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158. doi: 10.1037//0022-3514.53.6.1146
- Doğan, F. (2006). Video games and children: Violence in video games. *New Symposium Journal*. 44(4), 161-164. Retrieved from <http://yenisymposium.com/Pdf/TR-YeniSempozyum-47b2facc.pdf>
- Doğan, O. (2005). *Spor psikolojisi*. Adana: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Domenech-Llaberia, E., Jané, C., Canals, J., Ballespí, S., Esparó, G., & Garralda, E. (2004). Parental reports of somatic symptoms in preschool children: prevalence and associations in a spanish sample. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 43(5), 598-604. doi:10.1097/00004583-200405000-00013
- Donat-Bacıoğlu, S. ve Özdemir, Y. (2012). İlköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, başarı durumu ve öfke arasındaki ilişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 169-187. Erişim adresi [http://ebad-jesr.com/images/MAKALE_ARSIIV/C2_S2makaleler/20\(2\)%20-%2011.pdf](http://ebad-jesr.com/images/MAKALE_ARSIIV/C2_S2makaleler/20(2)%20-%2011.pdf)
- Donovan, C. L., & Spence, S. H. (2000). Prevention of childhood anxiety disorders. *Clinical Psychology Review*, 20(4), 509-531. doi:10.1016/s0272-7358(99)00040-9
- Dora, S. (2003). *Sosyal problem çözme envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

- Drake, K. L., & Ginsburg, G. S. (2011). Parenting practices of anxious and nonanxious mothers: a multi-method, multi-informant approach. *Child & Family Behavior Therapy*, 33(4), 299–321. doi:10.1080/07317107.2011.623101
- Dryden, W., & Branch, R. (2008). *The fundamentals of rational emotive behaviour therapy*. London: John Wiley & Sons Ltd.
- Dryden, W., & Neenan, M. (2004). *Rational emotive behavioural approach to therapeutic change*. New Delhi: SAGE Publications.
- Dryden, W., David, D., & Ellis, A. (2010). Rational emotive behavior therapy. In K. S. Dobson (Ed.). *Handbook of cognitive-behavioral therapies* (pp. 226-277). New York: London Guildford Pres.
- Dugas, M. J., Ladouceur, R., Léger, E., Freeston, M. H., Langolis, F., Provencher, M. D., & Boisvert, J.-M. (2003). Group cognitive-behavioral therapy for generalized anxiety disorder: Treatment outcome and long-term follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(4), 821–825. doi:10.1037/0022-006x.71.4.821
- Duran, S. (2016). *Depresyon ve erken dönem uyum bozucu şemalar arasındaki ilişkide otomatik düşünce özelliklerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul
- Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology: from infancy to old age*. Cambridge: Blackwell Publishers Inc.
- DuRocher-Schudlich, T., Shamir, H., & Cummings, E. M. (2004). Marital conflict, children's representations of family relationships and children's dispositions towards peer conflict strategies. *Social Development*, 13, 171-192. doi: 10.1111/j.1467-9507.2004.000262.x
- Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: karşılaştırmalı bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17. Erişim adresi http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi35/dursun_kocagoz.pdf
- Dutton, S. S. (2001). *Marital relationship functioning in a clinical sample of generalized anxiety disorder clients*. University of Maryland: College Park.
- Dündar, S., (2009). Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleriyle problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 139-150. Erişim adresi <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423875726.pdf>

- Efiliti, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Ehrensaft, M. K., Cohen, P., Brown, J., Smailes, E., Chen, H., & Johnson, J. G. (2003). Intergenerational transmission of partner violence: a 20-year prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*, 741-753, doi:10.1037/0022-006x.71.4.741
- Elias, M. J. (2003). *Academic and social-emotional learning*. Geneva: International Academy of Education and the International Bureau of Education.
- Ellis, A. (1995). *Cognitive and constructive psychotherapies: Theory, research and practice*. M. J. Mahoney (Ed.). New York: Springer Publishing Company.
- Ellis, A. (2002). *Overcoming resistance: A Rational Emotive Behavior Therapy integrated approach*. New York: Springer Publishing Company.
- Ellis, A. (2003a). Similarities and differences between rational emotive behavior therapy and cognitive therapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy, 17*, 225-240. doi:10.1891/jcop.17.3.225.52535
- Ellis, A. (2003b). Discomfort anxiety: A new cognitivebehavioral construct (Part I). *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 21*, 183-191. doi:10.1023/A: 1025881810501
- Ellis, A., & Bernard, M. (2006). *Rational emotive behavioral approaches to childhood disorders*. New York: Springer.
- Ellis, W. E., Crooks, C. V., & Wolfe, D. A. (2009). Relational aggression in peer and dating relationships: links to psychological and behavioral adjustment. *Social Development, 18*(2), 253-269. doi:10.1111/j.1467 9507.2008. 00468.x
- Elsaesser, C., Gorman-Smith, D., & Henry, D. (2013). The role of the school environment in relational aggression and victimization. *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 235-249. doi: 10.1007/s10964-012-98397
- El-Sheikh, M., & Elmore–Staton, L. (2004). The link between marital conflict and child adjustment: Parent–child conflict and perceived attachments as mediators, potentiators, and mitigators of risk. *Development and Psychopathology, 16*(3), 631-648. doi:10.1017/s0954579404004705
- El-Sheikh, M., Buckhalt, J.A., Cummings, E.M., & P. Keller. (2007). Sleep disruptions and emotional insecurity are pathways of risk for children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(1), 88-96. doi:10.1111/j.14697610.2006.01604

- Emmelkamp, P. M. G., Bouman, K. T., & Scholing, A. (1994). *Anksiyete bozukluklarının epidemiyolojisi ve etyolojisi. anksiyete bozuklukları klinik uygulama kılavuzu.* Koroğlu, E. (Çev. Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Enç, M. (1982). *Eğitim ruh bilimi.* İstanbul: Aka Kitapevi.
- Endler, N. S., & Kocovski, N. L. (2001). State and trait anxiety revisted. *Anxiety Disorders, 15*(3), 231-245, doi: 10.1016/s0887-6185(01)00060-3
- Engfer, A. (1988). The interrelatedness of marriage and the mother-child relationship. In R. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within families: Mutual influences* (pp.104-118)Oxford: Clarendon Press.
- Epkins, C. C. (2000). Cognitive specificity in internalizing and externalizing problems in community and clinic-referred children. *Journal of Clinical Child Psychology, 29*(2), 199-208, doi: 10.1207/s15374424jccp2902_6
- Ercan, E. (2011). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı almış ilköğretim öğrencilerinde saldırganlığın ailesel ve bilişsel faktörlerle modellenmesi,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Ercan, E. S. (2008). *Davranım bozukluğu, çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı.* Ankara: HYB Yayıncılık.
- Ercan, E., Ercan, E. S., Akyol-Ardıç, Ü. ve Uçar, S. (2016). Çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu: Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17*, 77-84. doi: 10.5455/apd.180426
- Ercan, H. (2011). İlişkisel-bireyci-toplulukçu benlik ölçeği'nin psikometrik özellikleri ve uyarlama çalışması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13*(21), 37-45. Erişim adresi <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kmusekad/article/view/5000134331>
- Erden, M. ve Akman, Y. (2003). *Eğitim psikolojisi-gelişim-öğrenme-öğretme.* Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erden-Çınar, H. (2015). *Anne ve babası boşanma sürecinde olan 9-12 yaş çocukların, ebeveynlerinin evlilik çatışmalarını algılayış düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi: İzmir ili örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Erdoğan, M. Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12*(3), 106-114. Erişim adresi <http://www.ejmanager.com/fulltextpdf.php?mno=33652>

- Erel, O. ve Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118, 108-132. doi: 10.1037/0033-2909.118.1.108
- Erenler, A. G. (2007). *Acil servis hemşirelerinin problem çözme becerilerini algılayışları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Ergin, D. A. ve Kapçı, E. G. (2013). Çocuk ve ergenlerde olumsuz bilişlerin değerlendirilmesi: Çocukların Otomatik Düşünceleri Ölçeği'nin uyarlanması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2, 72-77. Erişim adresi [http://www.ejmanager.com/fulltextpdf .php?mno=45368](http://www.ejmanager.com/fulltextpdf.php?mno=45368)
- Ergin, H. (2011). Eşler arası iletişim çatışmaları. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* (7. Baskı) içinde (s. 187-211). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erkiner, D. (2012). *Lise I. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Eroğlu, E. (2001). *Ailenin çocuklarda problem çözme yeteneğinin gelişmesi üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adapazarı.
- Erok, M. (2013). *İlişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, ilişkiye dair inançlar, kişilerarası öfke, kişilerarası ilişkiler, problem çözme ve evlilik çatışması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Ersevimi, İ. (2005). *Freud ve Psikanlizmin temel ilkeleri*. (3. Baskı). İstanbul: Assos Yayınları.
- Erten, Y. ve Ardalı, C. (1996). Saldırganlık, şiddet ve terörün psikososyal yapıları. İç Şiddet. *Cogito 3 Aylık Düşünce Dergisi*, 6(7), 143-163.
- Erus, M. S. (2013). *Evli bireylerin problem çözme becerilerinin ve ilişkilerde akılcı olmayan inançlarının evlilikte öz yeterliklerini yordaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Eryüksel, G. N. ve Akün, E. (2003). Depresyonu olan ergenler ile ana-babalarının aile ilişkilerinin ve bilişsel çarpıtmalarının incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 59-73. Erişim adresi [http://www.Turkpsikolojibulteni .com/PDF/TPD/51/59-78.pdf](http://www.Turkpsikolojibulteni.com/PDF/TPD/51/59-78.pdf)
- Eskin, M. (2011). *Sorun çözme terapisi*. Ankara: HYB Basım Yayın.

- Eskin, M., Ertekin, K., Harlak, H. ve Dereboy, C. (2008). Lise öğrencisi ergenlerde depresyonun yaygınlığı ve ilişkili olduğu etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19, 382-389. Erişim adresi <http://www.turkpsikiyatri.com/C19S4/382-389.pdf>
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: what have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32, 365-383. Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1153&context=edpsychpapers>
- Farrington D. P. (2000). Epidemiology of juvenile violence. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 9(4), 733-748. Retrieved from <http://www.childpsych.theclinics.com/>
- Fauber, R. E., Forehand, R., Thomas, A. M., & Wierson, M. (1990). A mediational model of the impact of marital conflict on adolescent adjustment in intact and divorced families: The role of disrupted parenting. *Child Development*, 61, 1112-1123. doi:10.2307/1130879
- Ferah, D. (2000). *Kara harp okulu öğrencilerinin problem çözme becerilerini algılamalarının ve problem çözme yaklaşım biçimlerinin cinsiyet, sınıf, akademik başarı ve liderlik yapma değişkenleri açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Ferris, C., & Grisso, T. (1998). *Understanding aggressive behavior in children*. Newyork: Annals of The New York Academy of Sciences.
- Fırat, B. (2015). *Ayrılma anksiyetesi belirtisi gösteren çocuklarda kaygı ve depresyon düzeyinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Fidanoğlu, O. (2006). *Evlilik uyumu, mizah tarzı ve kaygı düzeyi arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Fincham, F. (1998). Child development and marital relations. *Child Development*, 69, 543-574, doi: 10.1111/j.1467-8624.1998.tb06207.x
- Fincham, F. D. (2003). Marital conflict. *Current Directions in Psychological Science*, 12(1), 23-27. doi:10.1111/1467-8721.01215
- Fincham, F. D., & Beach, S. R. (1999). Conflict in marriage: Implications for working with couples. *Annual Review Psychology*, 50, 47-77. doi: 10.1146/annurev.psych.50.1.47

- Fine, M.A. (1997). Helping children cope with marital conflict, divorce, and remarriage. *Psychotherapy in Practice*, 3(1), 55-67. doi: 10.1002/(sici)1520-6572(199721)3:1<55::aid-sess5>3.0.co;2-7
- Fite, P. J., Stoppelbein, L., Greening, L., & Gaertner, A. E. (2009). Further validation of a measure of proactive and reactive aggression within a clinical child population. *Child Psychiatry and Human Development*, 40(3), 367–382. doi:10.1007/s10578-009-0132-2
- Fite, P.J., Stauffacher, K., Ostrov, J.M., & Colder, C.R. (2008). Replication and extension of Little *et al.*'s (2003) forms and functions of aggression measure. *International Journal of Behavioral Development*, 32(3), 238-242. doi: 10.1177/0165025408089273
- Fives, C., Kong, G., Fuller, S., & DiGiuseppe, R. (2010). Anger, aggression, and irrational beliefs in adolescents. *Cognitive Therapies Research*, 35, 199-208, doi:10.1007/s10608-009-9293-3
- Flouri, E., & Panourgia, C. (2014). Negative automatic thoughts and emotional and behavioural problems in adolescence. *Child and Adolescent Mental Health*, 19(1), 46–51. doi:10.1111/camh.12004
- Fosco, G. M., DeBoard, R., & Grych, J. H. (2007). Making sense of family violence: implications of children's appraisals of interparental aggression for their short- and long-term functioning. *European Psychologist*, 12(1), 6-16. doi: 10.1027/1016-9040.12.1.6
- Francis, G., & Grubb, J. (1987). Psychiatric illness in the mothers of anxious children. *American Journal of Psychiatry*, 144, 1580-1583. doi: 10.1176/ajp.144.12.1580
- Franck, K. L., & Buehler, C. (2007). A family process model of marital hostility, parental depressive affect, and early adolescent problem behavior: the roles of triangulation and parental warmth. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 614-625. doi: 10.1037/0893-3200.21.4.614
- Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal psikoloji*. Dönmez, A. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freeman, A., Pretzer, J., Fleming, B., & Simon, K. M. (1990). *Clinical applications of cognitive therapy*. New York: Plenum Press.
- Freud, S. (2016). *Haz ötesinin ilkesinde ben ve id* (5.Baskı). Babaoğlu, A. N. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Frey, K. S., Hirschstein, M. K., & Guzzo, B. A. (2000). Second step preventing aggression by promoting social competence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8(2), 102-112. doi: 10.1177/106342660000800 206
- Fromm, E. (1994). *Sevginin ve şiddetin kaynağı* (6. Baskı). İstanbul: Papel Yayınevi.
- Galen, B. R., & Underwood, M. (1997). A developmental investigation of Social aggression among girls. *Developmental Psychology*, 33, 589-599. doi: 10.1037//0012-1649.33.4.589
- Gallagher, B., & Cartwright-Hatton, S. (2008). The relationship between parenting factors and trait anxiety: mediating role of cognitive errors and metacognition. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(4), 722-733. doi:10.1016/j.janxdis.2007.07.006
- Garber, J., & Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 353-376, doi: 10.1023/a:100553 0402239
- Geçtan, E. (2012). *İnsan olmak* (11. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve sonrası* (16. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (2015). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar* (22. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gelbal, S. (1991). Problem çözme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6, 167-173. Erişim adresi <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/view/5000049284/5000046605>
- Gimpel G. A., & Holland M. L. (2003). *Emotional and behavioral problems of young children effective interventions in the preschool and kindergarten years*. New York: The Guilford Press.
- Gladding, S. T. (2013). *Psikolojik danışma: Kapsamlı bir meslek* (6. Baskı). Voltan-Acar, N. (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gonzalez, J., Nelson, J., Gutkin, T., Saunders, A., Galloway, A., & Shwery, C. (2004). Rational Emotive Therapy with children and adolescents: A meta-analysis. *Journal Of Emotional And Behavioral Disorders*, 12(4), 222-235. doi:10.1177/10634266040120040301
- Gordon, T. (2005). *Çocukta dış disiplin mi? İç disiplin mi?* İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Gökbüzoğlu, B. (2008). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

- Gökçakan, Z. ve Gökçakan, N. (2005). Depresyonda bilişsel terapi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 91-101. Erişim adresi <http://uzmanpdr.com/wpcontent/uploads/2015/06/DEPRESYONDAB%C4%B0L%C4%B0C5%9ESEL-TERAP%C4%B0.pdf>
- Gökçedağ, S. (2001). *Lise öğrencilerinin okul başarısı ve kaygı düzeyi üzerinde anne-baba tutumlarının etkilerinin belirlenip karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Gökdağ, C. (2014). *Otomatik düşünceler, fonksiyonel olmayan tutumlar ve mizaç ve karakterler arasındaki ilişkinin belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Gökler, I. (2008). *Sistem yaklaşımı ve sosyal-Ekolojik Yaklaşım çerçevesinde oluşturulan kavramsal model temelinde kronik hastalı olan çocuklar ve ailelerinde psikolojik uyumun yordanması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Gömleksiz, M. N. ve Bozpolat, E. (2012). İlköğretim 4.ve 5.sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 23-40. Erişim adresi <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/aibuefd/article/view/5000091304>
- Greenberger, D., & Padesky, C. A. (2016). *Evinizdeki terapist* (19. Baskı), Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Greydanus, D. E., & Pratt, H. D. (1992). *Behavioral pediatrics*. New York: Universe Publishers.
- Greydanus, D. E., Pratt, H. D., Greydanus, S. E., & Hoffman, A. D. (1992). Corporal punishment in school: a position paper of the society for adolescent medicine. *Journal of Adolescent Health*, 13, 240-246. Retrieved from: https://www.adolescenthealth.org/SAHM_Main/media/Advocacy/Positions/May-03-Corporal_Punishment_in_Schools.pdf
- Grotper, J. K. ve Crick, N. R. (1996). Relational aggression, overt aggression and friendship. *Child Development*, 97, 2328-2338. doi: 10.2307/1131626
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-290. doi: 10.1037/0033-2909.108.2.267

- Grych, J. H., Harold, G. T., & Miles, C. J. (2003). A prospective investigation of appraisals as mediators of the link between interparental conflict and child adjustment. *Child Development, 74*, 1176–1993. doi:10.1111/1467-8624.00600
- Grych, J. H., Seid, M. ve Fincham, F. D. (1992) Assessing marital conflict from the child perspective: the children's perception of interparental conflict scale. *Child Development 63*, 558-572. doi: 10.1111/j.1467-8624.1992.tb01646.x
- Guerra, N. G., & Slaby, R. G. (1990). Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: II. Intervention. *Developmental Psychology, 26*(2), 269–277. doi:10.1037/00121649.26.2.269
- Güçray, S. S. (2003). The analysis of decision making behaviors and perceived problem solving skills in adolescents. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 2*(2), 29-37. Erişim adresi: <http://www.tojet.net/articles/v2i2/225.pdf>
- Gülay, H. (2008). *5-6 Yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Gülay, H. (2009). 5-6 yaş çocuklarının sosyal konumlarını etkileyen çeşitli değişkenler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 104-121. Erişim adresi http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_VI/haziran/h_gulay.pdf
- Gülay-Ogelman, H. ve Çiftçi-Topaloğlu, Z. (2014). 4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn özyeterliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*, 241-271. doi: 10.17240/aibuefd.2014.14.1-5000091511
- Güloğlu, B. (2006). *Bilişsel davranışçı grupta psikolojik danışma programının ilköğretim okulu öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve otomatik düşünce biçimleri üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Güloğlu, B. ve Aydın, G. (2007). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük ve otomatik düşünce biçimi arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*, 157-168. Erişim Adresi: dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/view/5000048568
- Gülşen, D. (2008). *Farklı lig düzeyinde oynayan futbolcuların oynadıkları mevkilere, öğrenim durumu ve spor yaşlarına göre problem çözme becerilerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Adana.

- Gültekin, F. (2008). *Saldırganlık ve öfkeyi azaltma programının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık ve öfke düzeyleri üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Gümüş, S. Y. (2011). *Saldırganlık ve aile içi şiddet arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Gümüş, T. (2000). *Kendini kabul düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Gündüz, B. ve Çelikkaleli, Ö. (2009). Ergen saldırganlığında akademik yetkinlik inancı, akran baskısı ve sürekli kaygının rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-38. Erişim adresi <http://efdergi.inonu.edu.tr/article/view/5000004209/5000004722>
- Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.
- Güney, E. , Ceylan, M. F. , Tektaş, A. , Alışık, M. , Ergin, M. Erel, Ö. (2014). Oxidative stress in children and adolescents with anxiety disorders. *Journal of Affective Disorders* 156, 62–66. doi: 10.1016/j.jad.2013.11.016
- Güven, E. (2013). *Çocuğun davranış sorunları ile algıladığı anne baba çatışması arasındaki ilişkiler: Duygu sosyalleştirmenin aracı rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Güven, N. (2005). *İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Haaga, D. A., & Davison, G. C. (1993), An appraisal of rational-emotive therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(2), 215-220.
- Haaga, D. A., Dyck, M. J., & Ernst, D. (1991). Empirical status of cognitive theory of depression. *Psychological Bulletin*, 110(2), 215–236. doi: 10.1037/0033-2909.110.2.215
- Haferkamp, C. J. (1994). Dysfunctional beliefs, self-monitoring, and marital conflict. *Current Psychology*, 13(3), 248-262. doi:10.1007/bf0268685
- Haines, J., & Williams, C. (2003). Coping and problem solving of self-mutilators, *Journal of Clinical Psychology*, 59, 1097-1106, doi: 10.1002/jclp.10202

- Hamamcı, Z., Bağıcı, C. (2017). Analyzing The Relationship Between Parent's Irrational Beliefs and Their Children's Behavioral Problems And Family Function. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 733-740. doi: 10.21547/jss.292722
- Hamamcı, Z. (2005a). Dysfunctional relationship beliefs in marital conflict. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 23(3), 245-261. doi:10.1007/s10942-005-0013-y
- Hamamcı, Z. (2005b). Dysfunctional relationship beliefs in marital satisfaction and adjustment. *Social Behavior and Personality*, 33(4), 313-328. doi: 10.2224/sbp.2005.33. 4.313
- Hamamcı, Z. (2014). Anne-babaların akılcı olmayan inançları ve bu inançları azaltmaya yönelik eğitim programları. Çivitci, A., Türküm, A. S., ve Hamamcı, Z. (Ed.). *Okullarda akılcı-duygusal davranış terapisine dayalı uygulamalar* içinde (s. 79-92). Ankara: Pegem Akademi
- Hamamcı, Z., Duy, B. ve Kaya, İ. (2011). Investigation of irrational parenting beliefs, perceived stress and coping with stress. *7.International Congress of Cognitive Psychotherapy 'Clinical Science'*, (s.117-129). 02-05 June, Istanbul,
- Hamarta, E. (2009). Ergenlerin sosyal kaygılarının kişilerarası problem çözme ve mükemmeliyetçilik açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8, 729-740. Erişim adresi: [http://ilkogretim-online.org.tr/vol8say3/v8s3m9 .pdf](http://ilkogretim-online.org.tr/vol8say3/v8s3m9.pdf)
- Hamarta, S. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde sosyal problem çözmenin ana baba tutumlarına etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Harachi, T. W., Fleming, C. B., White, H. R., Ensminger, M. E., Abbott, R. D., Catalano, R. F., & Haggerty, K. P. (2006). Aggressive behavior among girls and boys during middle childhood: predictors and sequelae of trajectory group membership. *Aggressive Behavior*, 32, 279-293. doi: 10.1002/ab.20125_
- Harold, G. T., & Conger, R. D. (1997). Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness. *Child Development*, 68, 330–350. doi: 10.1111/j. 1467-8624.1997.tb01943.x
- Harold, G. T., Shelton, K. H., Goeke-Morey, M. C., & Cummings, E .M. (2004). Marital conflict, child emotional security about family relationships and child adjustment. *Social Development*, 13(3), 350-376. doi: 10.1111/j.1467-9507.2004.00272.x

- Harrist, A. W., Zaia A. F., Bates, J. E., Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (1997). Subtypes of social withdrawal in early childhood: sociometric status and social-cognitive differences across four years. *Child Development, 68*, 278-294, doi: 10.2307/1131850
- Hasselt, V. B. & Hersen, M. (2000). *Aggression and Violence: An Introductory Text*. Boston: Ally and Bacon.
- Haviland, J., & Lelwica, M. (1987). The induced affect response: 10-week old infants' responses to three emotion expressions. *Developmental Psychology, 23*, 97-104. doi: 10.1037//0012-1649.23.1.97
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1–22. doi:10.1207/s1 5327965pli0501_1
- Henry, D. B., Tolan, P. H., & Gorman-Smith, D. (2001). Longitudinal family and peer group effects on violence and nonviolent delinquency. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 30*(2), 172–186. doi:10.1207/s15374424jccp3002_5
- Heppner, P. P., & Baker, C. E. (1997). Applications of the problem solving inventory, *Measurement & Evaluation in Counseling & Development, 29*(4), 229-241. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/232588800>
- Heppner, P. P., & Petersen, C. H. (1982). The development and implications of a personal problem -solving inventory. *Journal of Counseling Psychology, 29*, 66-75. doi: 10.1037//0022-0167.29.1.66
- Heppner, P. P., Baumgardner, A. H., & Jakson, J. (1985a). *Cognitive Therapy and Research*. Colombia: Kluwer Academic Publishers.
- Heppner, P. P., Baumgardner, A., & Jackson, J. (1985b). Problem-solving self-appraisal, depression, and attributional style:aAre they related? *Cognitive Therapy and Research, 9*(1), 105–113. doi:10.1007/bf01178754
- Heppner, P., & Krauskoph, K. (1987). An information processing approach to personal problem solving. *The Counselling Psychologist, 15*(3), 34-47. doi: 10.1177/0011000087153001
- Hoffart, A., Sexton, H., Hedley, L., & Martinsen, E. (2008). Mechanisms of change in cognitive therapy for panic disorder with agoraphobia. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 39*(3), 262-275. doi:10.1016/j.jbtep.2007.07.006
- Hogg, M., & Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Hoghugh, M. (1992). *Assessing child and adolescent disorders*. London: Sage Publication.
- Hojjat, S. K., Golmakanie, E., Khalili, M. N., Smaili, H., Hamidi, M., & Akaberi, A. (2016). Personality traits and irrational beliefs in parents of substance-dependent adolescents: a comparative study. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 25(4), 340–347. doi:10.1080/1067828x.2015.1012612
- Hollenhorst, P. S. (1998). What we know about anger management programs in correlations?. *Federal Probation*, 62(2), 52-64.
- Hong, J. S., & Espelage, D. L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17(4), 311–322. doi:10.1016/j.avb.2012.03.003
- Horoz, B. (2012). *Stresle başa çıkma programının ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyleri üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Hoşcan, S. (2010). *9-12 Yaş çocuklarının evlilik çatışması algısı ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkide ebeveyn tutumunun aracı etkisinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Hovardaoğlu, S. (1995). Kişiler arası ilişkiler ve davranış bozuklukları. *Kriz Dergisi*, 3(1), 4-9. Erişim adresi <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/758/>
- Howard, D. E., Cross, S. I., Li, X., & Huang, W. (1999). Parent–youth concordance regarding violence exposure: relationship to youth psychosocial functioning. *Journal of Adolescent Health*, 25(6), 396–406. doi:10.1016/s1054-139x(99)00102-0
- Ishikawa, S. (2015). A cognitive-behavioral model of anxiety disorders in children and adolescents. *Japanese Psychological Research*, 57(3), 180–193. doi:10.1111/jpr.12078
- Işık, E. (1996). *Nevrozlar*. Ankara: Kent Matbaası.
- Işıklı, S. (2000). Bilişsel dinamik psikoterapi uygulamasında bütünleşme. *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, 3(5), 63–72.
- İkiz, S. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- İnanç, B. Y. ve Yerlikaya, E. E. (2014). *Kişilik kuramları* (9. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.

- İzmir-Karaduman, D. (2012). *İlköğretim 1. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Jacobs, E., & Schimmel, C. (2013). *Etki terapisi*. Ç. D. Çelebi, E. İşmen Gazioğlu, E. Molu, S. M. Yılmaz, M. Otrar, M. Yüksel, N. Canel ve S. Kardaş (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jenkins, J. M. (2000). Marital conflict and children's emotions: the development of an anger organization. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 723-736. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.00723.x
- Jenkins, J. M., & Bucciioni, J. M. (2000). Children's understanding of marital conflict and the marital relationship. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(2), 161-168. doi: 10.1017/s0021963099005132
- Jerath, J. M., Hasija, S., & Malhotra, D. (1993). A study of state anxiety scores in a problem solving situation. *Studia Psychologica*, 35, 143-150.
- Jouriles, E. N., Murphy, C., Farris, A. M., Smith, D. A., Richters, J. E., & Waters, E. (1991). Marital adjustment, childrearing disagreements, and child behavior problems: Increasing the specificity of the marital assessment. *Child Development*, 62, 1424-1433.
- Jouriles, E. N., Barling, J., & O'Leary, K. D. (1987). Predicting child behavior problems in maritally violent families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15(2), 165-173. doi:10.1007/bf00916346
- Jouriles, E., & Le Compte, S. (1991). Husband's aggression toward wives and mothers' and fathers' aggression toward children: Moderating effects of child gender. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 59(1), 190-192. doi: 10.1037/0022-006X.59.1.190
- Joyce, M. R. (2006). A developmental, rational emotive behavioral approach for working with parent. In Ellis, A. & Bernard M. E. (Eds.), *Rational –emotive behavioral approach to childhood disorders theory, practice and research* (pp.168-209). New York: Springer Science Business Media.
- Kaczynski, K. J., Lindahl, K. M., Malik, N. M., & Laurenceau, J. P. (2006). Marital conflict, maternal and paternal parenting, and child adjustment: A test of mediation and moderation. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 199-208. doi:10.1037/0893-3200.20.2.199
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). *Yeni insan ve insanlar*. (14. Basım). İstanbul: Evrim Yayınları.

- Kapçı, E. G. 2004. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1–13. doi:10.1501/egifak_0000000087
- Kapçı, E. G., İdil-Uslu, R., Sukhodolsky, D., Atalan-Ergin, D. ve Çokamay, G. (2012). Bilişsel-davranışçı terapi kaygı programının ilköğretim okulu öğrencilerinde sınanması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 121-126. Erişim adresi ejmanager.com/mnstemps/77/771342722283.pdf?t=1374087136
- Kaplan, A. (2007). *Öfke yönetimi becerileri programının ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ve benlik saygısına etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Kaplan, B. ve Aksel, E. G. (2013). Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 1(1), 21-49. Erişim adresi <http://www.nesnedergisi.com/makaleler.php>
- Kaplan, D. (2009). *Structural equation modeling foundations and extensions. Advanced Quantitative Techniques in the Social Sciences* (2. Edition). London: Sage Publications.
- Karabıyık, Ç. (2003). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlığı yordayan bazı değişkenler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Karabulut, E. O. ve Ulucan, H. (2011). Yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi (Kırşehir ili örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 227-238.
- Karaceylan-Çakmakçı, F. (2005). *Çocuklarda anksiyete bozukluklarını tarama ölçeği (ÇATÖ)*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi: Kocaeli.
- Karahan, F. ve Sardoğan M. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Menteş, Ö. (2006). Lise öğrencilerinde sosyal yetkinlik beklentisi ve otomatik düşüncelerin, yaşanan sosyal birim ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 36-45. Erişim adresi <http://pdrdergisi.org/edergi/index.php/pdredergi/article/view/156>

- Karakuş, S. (2003). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi* (28. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2011). Investigating the effects of group practice performed using psychodrama techniques on adolescents' conflict resolution skills. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(2), 609-614. Erişim adresi <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ927368.pdf>
- Karataş, Z. (2012). Ergenlerin algılanan sosyal destek ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 257-271. Erişim adresi sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000324
- Karataş, Z. B. (2005). Anne-Baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 317(30), 30 -39.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 207-227. Erişim adresi eku.comu.edu.tr/article/view/1044000090
- Kartopu, S. (2013). Kaygının kader algıları ile ilişkisi (Kahramanmaraş Örneği), *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 238-260. Erişim adresi dergipark.ulakbim.gov.tr/gifad/article/view/5000167210/0
- Kasap, Z. (1997). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeye göre problem çözme başarısı ile problem çözme tutumu arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Kassinove, H., & Tafrate, R. C. (2002). *Anger management: the complete treatment guidebook for practitioners*. California: Impact Publishers.
- Katz, L. F. ve Low, S. M. (2004). Marital violence, co-parenting and family-level processes in relation to children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 18(2), 372-382. doi: 10.1037/0893-3200.18.2.372
- Kaviani, H., Javaheri, F., & Hatami, N. (2011). Mindfulness-based cognitive therapy (mbct) reduces depression and anxiety induced by real stressful setting in nonclinical population. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11(2), 285-296. Retrieved from <http://www.ijpsy.com/volumen11/num2/298/mindfulness-based-cognitive-therapy-mbct-EN.pdf>

- Kawamura, K. Y., Hunt, S. L., Frost, R. O., & DiBartolo, P. M. (2001). Perfectionism, anxiety, and depression: are the relationships independent? *Cognitive Therapy and Research*, 25(3), 291–301. doi:10.1023/a:1010736529013
- Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225. Erişim adresi http://www.zgefdergi.com/Makaleler/1457378334_18_13_ID_229.pdf
- Kaya, İ. (2003). *Evlilik uyumu ile çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkide çocuk yetiştirme tutumlarının rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Kaya, İ. (2010). *Anne-Babaların akılcı olmayan inançları ölçeği'nin geliştirilmesi: psikometrik özelliklerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.
- Kaya, İ. ve Hamamcı, Z. (2011). Anne-Babaların Akılcı Olmayan İnançları Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(3), 1149-1165. Erişim adresi www.kuyeb.com/pdf/tr/8432e05f5e0074998da_bd6ce9a5b8673ciTAM.pdf
- Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk–sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 30-35. Erişim adresi dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/view/5000073464
- Kayaalp, L. (2008). Ergenlikte kimlik ifadesi olarak şiddet. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinliği, Adölesan Sağlığı II, Sempozyum Dizisi*, 63(3), 33-39.
- Kayan, H. G. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık ve boyun eğici davranışlarının algılanan anne-baba tutumları açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Konya.
- Kaygusuz, E. (1993). *Otistik ve down sendromlu çocukların annelerinde depresyon ve durumluksürekli anksiyete düzeylerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Kelleci, M. ve Gölbaşı, Z. (2004). Bir Üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin problem çözme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(2). Erişim adresi eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1024.pdf

- Keller, P. S., Cummings, E .M., Davies, P. T., & Lubke, G. (2007). Children's behavioural reactions to marital conflict as a function of parents' conflict behaviours and alcohol problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 4(2), 157-177. doi: 10.1080/17405620600557631
- Kendall, P. C. (1994). Treating anxiety disorders in children: results of a randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62, 100-110. doi: 10.1037//0022-006x.62.1.100
- Kercher, A. J. , Rapee, R. M., & Schniering, C. A. (2009). Neuroticism, life event and negative thoughts in the development of depression in adolescent girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 37(7), 903-915. doi:10.1007/s10802-009-9325-1
- Kerig, P. K. (1998). Moderators and mediators of the effects of interparental conflict on children's adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(3), 199-212. doi: 10.1023/a:1022672201957
- Kesicioğlu, O. S. (2015). Okul öncesi dönem çocukların kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(177), 327-342. Erişim adresi egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/3240
- Kılıçarslan, F. (2010). *Çocuk ve aile sorunlarının terapi ile tedavisi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kılıçarslan, S. (2009). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Kılıçarslan, S. ve Atıcı, M. (2010). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 113-130. Erişim adresi <http://sbeski.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2010.19.3.747.pdf>
- Kılınç, E. (2012). *Genel lise 9.sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere ve sürekli kaygı durumlarına göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Gaziantep.
- Kılınç, E. ve Murat, M. (2012). Genel lise 9. sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere ve sürekli kaygı düzeylerine göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 835 -853. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223314>
- Kızıldağ, Ö. (2006). *Evlilik çatışması ile çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkinin bilişsel bağlamsal çerçeveden incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

- Kızıldağ, Ö. ve Şendil, G. (2006). Evlilik çatışması ve çocuk davranış problemleri arasındaki ilişkinin bilişsel-bağlamsal çerçeve açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 26, 1-20. Erişim adresi <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iupcd/article/viewFile/1023013582/1023012798>
- Kinsfogel, K. M, & Grych, J. H. (2004). Interparental conflict and adolescent dating relationships: integrating cognitive, emotional and peer influences. *Journal of Family Psychology*, 18, 505–515. doi: 10.1037/0893-3200.18.3.505_
- Kişisel, E. ve Yıldırım, S. M. (1993). *Bilişsel etkinlikler*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford publications.
- Koç, B. (2011). *Okullarda şiddet: Lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve dindarlık ilişkisi* (2. Baskı). İstanbul: E-Yazı Yayınları.
- Koç, B. ve Büyükgöze-Kavas, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin saldırganlık, kişilerarası problem çözme becerileri, kişilerarası ilişki tarzları ve iletişim beceri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(2), 783-799. Erişim adresi http://www.tekedergisi.com/Makaleler/240935667_19%20ko%C3%A7.pdf
- Koç, E. (2009). Varoluşsal bir problem olarak ölüm üzerine bir değerlendirme: Tolstoy'un İvan İlyiç'in ölümü adlı eseri. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 245-259. Erişim adresi http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s22/makale/c12s22_m17.pdf
- Kohut, H. (1998). *Kendiliğin çözümlenmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Korkmaz, S. (2006). *Üniversite öğrencilerinde depresyonun yordanması: sosyodemografik değişkenler, olumsuz yaşam olayları, algılanan beklentiler, algılanan ilişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184. Erişim adresi dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/viewFile/5000048860/5000046180
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184. Erişim adresi dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/viewFile/5000048860/5000046180
- Koruklu, N. (1998). *Arabuluculuk eğitiminin ilköğretim düzeyindeki bir grup öğrencinin çatışma çözme davranışlarına etkisinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- Köken, N. (2002). Problem çözme yönteminin sosyal bilgiler dersinde kullanılışı. *Yaşadıkça Eğitim*. 27, 74-75. Erişim adresi sbd.ogu.edu.tr/makaleler/4_2_Makale_1.pdf
- Köknel, Ö. (2005). *Kişilik: Kaygıdan mutluluğa*. (17. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2014). *Kaygıdan korkuya* (12.Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Köroğlu, E. (2009). *Bilişsel- davranışçı psikoterapiler*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Köroğlu, E. (2014). *Kaygılarımız korkularımız nedir? Nasıl baş edilir?* Ankara: H.Y.B Yayıncılık.
- Kula, E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul
- Kulaksızoğlu, A. (2016). *Ergenlik psikolojisi* (18. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurnaz, A. (2009). *Saldırganlık ve akran mağduriyetinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Kurtoğlu, E. (2009). *Lise öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeylerinin otomatik düşünceler, cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Samsun.
- Kurtuncu, M., Demirbağ, B. ve Ergol, S. (2013). Implementation in children 10-14 age group of problem solving inventory. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(5), 545. doi:10.5455/pmb.1-1355495719
- Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler (anadolu üniversitesi ve osmangazi üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.
- Kuru, E. ve Karabulut, E. O. (2009) Ritim eğitimi ve dans dersi alan ve almayan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 441-458.
- Kuzgun, Y. (2000). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Ösym Yayınları.

- Kwon, J. Y. (2007). The relationship between parenting stress, parental intelligence and child behavior problems in a study of Korean preschool mothers. *Early Child Development and Care*, 177(5), 449–460. doi:10.1080/03004430600852916
- Ladd, G. W., & Profilet, S. M. (1996). The child behavior scale: A teacher-report measure of young children's aggressive, withdrawn, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 1008–1024. doi: 10.1037/00121649.32.6.1008
- Ladouceur, R., Lger, L., Dugas, M., & Freeston, M. H. (2004). Cognitive-behavioral treatment of Generalized Anxiety Disorder (GAD) for older adults. *International Psychogeriatrics*, 16(2), 195–207. doi:10.1017/s1041610204000274
- LaGrange, B., Cole, D. A., Dallaire, D. H., Ciesla, J. A., Pineda, A. Q., Truss, A. E., & Folmer, A. (2008). Developmental changes in depressive cognitions: a longitudinal evaluation of the cognitive triad inventory for children. *Psychological Assessment*, 20(3), 217–226. doi:10.1037/1040-3590.20.3.217
- Lam, K. (2016). School-based cognitive mindfulness intervention for internalizing problems: pilot study with hong kong elementary students. *Journal of Child and Family Studies*, 25(11), 3293–3308. doi:10.1007/s10826-016-0483-9
- Le Gall, A. (2012). *Anksiyete ve kaygı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Leahy, R. L. (2010). *Bilişsel terapi yöntemleri*. H. Türkçapar ve E. Köroğlu (Çev. Ed.). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Lee, J., Wesbecher, K., Lee, M., & Lee, J. (2015). The mediation effects of dysfunctional beliefs and emotional regulation on children's perceived parental conflict and internalizing and externalizing problems. *School Psychology International*, 36(5), 447–466. doi: 10.1177/0143034315602525
- Legerstee, J.S., Huizink, A.C., Van Gastel, W., Liber, J.M., Treffers, P.D.A., Verhulst, F.C., & Utens, E.M.W.J. (2008). Maternal anxiety predicts favourable treatment outcomes in anxiety-disordered adolescents. *Acta Psychiatr Scand*, 117, 289–298. doi: 10.1111/j.1600-0447.2008.01161.x
- Lila, M., Garcia, F. ve Gracia, E. (2007). Perceived paternal and maternal acceptance and children's outcomes in Colombia. *Social Behavior And Personality*. 35(1), 115–124. doi.org/10.2224/sbp.2007.35.1.115
- Linder, J. R., Crick, N. R. & Collins, W. A. (2002). Relational aggression and victimization in young adults' romantic relationships: Associations with perceptions of parent, peer, and romantic relationship quality. *Social Development*, 11, 69–86. doi: 10.1111/1467-9507.00187

- Lindo, E. J. (1997). *Family background: A predictor of comprehension difficulty in the elementary grades*, (Unpublished doctoral dissertation). Vanderbilt University: USA.
- Lindsey, E. W., Colwell, M.J., Frabutt, J.M., & Mac-Kinnon-Lewis, C. (2006). Family conflict divorced and non-divorced families: possible consequences for boys? mutual friendship and friendship quality. *Journal of Social and Personal Relationship*, 23, 45-63. doi: 10.1177/0265407506060177
- Little, T. D., Henrich, C. C., Jones, S. M., & Hawley, P. H. (2003). Disentangling the “whys” from the “whats” of aggressive behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 122–133. doi:10.1080/0165025024400128
- Lochman, J. E., & Dodge, K. A. (1994). Social-cognitive processes of severely violent, moderately aggressive, and nonaggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(2), 366–374. doi:10.1037/0022-006x.62.2.366
- Lohr, J. M., & Rea, R. G. (1981). A disconfirmation of the relationship between fear of public speaking and irrational beliefs. *Psychological Reports*, 48(3), 795–798. doi:10.2466/pr0.1981.48.3.795
- Long, N., & Forehand, R. (1987). The effects of parental divorce and parental conflict on children. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 8(5), 292-296. doi:10.1097/00004703-198710000-00010
- Lumsdaine, E., & Lumsdaine, M. (1995). Creative problem solving. *IEEE Potentials*, 13(5), 4–9. doi:10.1109/45.464655
- Lyons, J., Bell, T., Fr chet te, S., & Romano, E. (2015). Child-to-parent violence: frequency and family correlates. *Journal of Family Violence*, 30(6), 729–742. doi:10.1007/s10896-015-9716-8
- Mackey, R. A., & O’Brien, B. A. (1998). Marital conflict management: gender and ethnic differences. *Social Work*, 43(2), 128-141. doi: 10.1093/sw/43.2.128
- Magill, F. N. (1992). *Egzistansiyalist felsefenin beş klasiği* (2. Baskı). M. Vahap (Çev.). Ankara: Derg h Yayınları.
- Marsee, M. A., Weems, C. F., & Taylor, L. K. (2007). Exploring the association between aggression and anxiety in youth: a look at aggressive subtypes, gender, and social cognition. *Journal of Child and Family Studies*, 17(1), 154–168. doi:10.1007/s10826-007-9154-1
- Masalcı, A. D. (2001). *Aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygun davranışlarının karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.

- Masalıcı, A. D. (2001). *Aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygun davranışlarının karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Mash, E. J., & Wolfe, D. A. (2002). *Anxiety disorders. abnormal child psychology* (2. Baskı). Belmont: Thomson Learning.
- Mazefsky, C. A., & Farrell, A. D. (2005). The role of witnessing violence, peer provocation, family support and parenting practices in the aggressive behavior of rural adolescents. *Journal Of Child And Family Studies*, 14(1), 71-85, doi: 10.1007/s10826-005-1115-y_
- McDonalt, C. E. (1993). *Parenting irrational beliefs and marital adjustment as correlates parenting stress in young families*. (Unpublished doctoral dissertation), University of Alberta: Canada.
- McMurrin, M., & McGuire, J. (2005). *Social problem solving and offending: evidence, evaluation, and evolution*. New Delhi: John Wiley & Sons Ltd.
- Merikangas, K. R., Avenevoli, S., Dierker, L., & Grillon, C. (1999). Vulnerability factors among children at risk for anxiety disorders. *Biological Psychiatry*, 46(11), 1523–1535. doi:10.1016/s0006-3223(99)00172-9
- Mifsud, C., & Rapee, R. M. (2005). Early intervention for childhood anxiety in a school setting: outcomes for an economically disadvantaged population. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(10), 996–1004. doi:10.1097/01.chi.0000173294.1344 1.87
- Miller, M., & Nunn, G. D. (2001). Using group discussion to improve social problem solving and learning. *Education*, 121, 470-475. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812019015>
- Molla, S. (1999). *Edirne merkezindeki ilkökul öğrencilerinde kaygı düzeyleri ve sosyodemografik özelliklerle ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Edirne.
- Morgan. C. T. (2015). *Psikolojiye giriş* S. Karakuş ve R. Eski (Çev.). Ankara: Eğitim Akademi.
- Morris, C. G. (2002) *Psikolojiyi anlamak: Psikolojiye giriş*, H. B. Ayvaşık ve M. Sayıl (Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Mountrose, P. (2006). *6 ile 18 yaş çocuklarıyla sorunları çözmeye 5 aşama*. M. Kesim (Çev.). İstanbul: Kariyer Yayınları.

- Möller, A. T., Rabe, H. M., & Nortje, C. (2001). Dysfunctional beliefs and marital conflict in distressed and non-distressed married individuals. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 19(4), 259–270. doi:10.1023/a:1012565031864
- Mueller, V., Jouriles, E. N., McDonald, R., & Rosenfield, D. (2014). Children's appraisals and involvement in interparental conflict: do they contribute independently to child adjustment? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(6), 1041–1054. doi:10.1007/s10802-014-9953-y
- Murdock, N. L. (2013). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları* (2. Baskı). F. Akkoyun (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Muris, P., & Merckelbach, H. (1998). Perceived parental rearing behavior and anxiety disorders symptoms in normal children. *Personality and Individual Differences* 25, 1199-1206, doi: 10.1016/s0191-8869(98)00153-6
- Muris, P., Mayer, B., den Adel, M., Roos, T., & van Wamelen, J. (2009). Predictors of change following cognitive-behavioral treatment of children with anxiety problems: a preliminary investigation on negative automatic thoughts and anxiety control. *Child Psychiatry and Human Development*, 40(1), 139–151. doi:10.1007/s10578-008-0116-7
- Nacar, S. F. (2010). *Sınıf öğretmenlerinin iletişim ve kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Nair, B. (2014). *Ergenlerin saldırganlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Nazlı, S. (2013). *Aile danışmanlığı* (10. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Neenan, M., & Dryden, W. (2004). *Cognitive therapy: 100 key points and techniques*. USA: Routledge.
- Nelson-Jones, R. (1995). *Danışma psikolojisi kuramları*, F. Akkoyun ve S. Doğan (Çev.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Nezu, A. M., Nezu, C. M., & D' Zurilla, T. J. (2007). *Solving Life's problems: a 5 step guide to enhanced well-being*. New York: Springer Publishing Company.
- Nicolotti, L., El-Sheikh, M., & Whitson, S. M. (2003). Children's coping with marital conflict and their adjustment and physical health: vulnerability and protective functions. *Journal of Family Psychology*, 17(3), 315-326. doi: 10.1037/0893-3200.17.3.315_

- Nichols, M. P. (2013). *Aile terapisi: kavramlar ve yöntemleri*. O. Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınevi
- Nichols, S. D. (2003). *Effects of three teaching methods on pre-service teacher anxiety about parent-teacher conferences*, (Unpublished doctoral dissertation). Indiana University: USA.
- Nickl, K. L. (2006). *The Relationship Between Irrational Beliefs And Marital Satisfaction*, (Unpublished doctoral dissertation). Northern Arizona University: Arizona.
- Nigro, G. (1996). Coping strategies and anxiety in Italian adolescents. *Psychological Reports*, 79(3), 835–839. doi:10.2466/pr0.1996.79.3.835
- Nilzon, K. R., & Palmerus, K. (1997). The influence of familial factors on anxiety and depression in childhood and early adolescence. *Adolescence*. 32(128), 935-943. Retrieved from <http://europemc.org/abstract/med/9426815>
- Normann, N., Lønfeldt, N. N., Reinholdt-Dunne, M. L., & Esbjørn, B. H. (2015). Negative thoughts and metacognitions in anxious children following CBT. *Cognitive Therapy and Research*, 40(2), 188–197. doi:10.1007/s10608-015-9740-2
- O'Brien, M., Bahadur, M., Gee, C., Balto, K., & Erber, S. (1997). Child exposure to marital conflict and child coping responses as predictors of child adjustment. *Cognitive Therapy and Research*, 21, 39–59. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1023/A:1021816225846>
- Obalar, S. ve Ada, S. (2010). Ekolojik bakış açısı ve sosyal kapital kuram çerçevesinde öğrencilerin ilk okuma yazma becerilerinin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 32, 141–168.
- O'Brien, M., Margolin, G., & John, R. S. (1991). Mothers' and sons' cognitive and emotional reactions to simulated marital and family conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 692-703. doi: 10.1037//0022-006x.59.5.692
- O'Brien, M., Margolin, G., & R. S. John. (1995). Relation among marital conflict, child coping and child adjustment. *Journal of Clinical Child Psychology*, 24(3), 346-361. doi: 10.1207/s15374424jccp2403_12
- Obuz, F. (2015). *İşitme engelli ergenlerde engelleriyle ilgili dini atıfları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Çorum.

- O'Connor, L. E., Berry, J. W., Weiss, J., & Gilbert, P. (2002). Guilt, fear, submission, and empathy in depression. *Journal of Affective Disorders*, 71, 19-27. doi: 10.1016/s0165-0327(01)00408-6
- Offrey, L. D., & Rinaldi, C. M. (2017). Parent–child communication and adolescents' problem-solving strategies in hypothetical bullying situations. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 251-267. doi: 10.1080/02673843.2014.884006
- Oh, K. J. , Lee, S. ve Park, S. H. (2011). The effects of marital conflict on korean children's appraisal of conflict and psychological adjustment. *Journal of Child-Family Study*, 20, 444– 451. doi: 10.1007/s10826-010-9411-6
- Olgun, N., Öntürk, Z. K., Karabacak, Ü., Aslan, F. E. ve Serbest, Ş. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin problem çözme becerileri: bir yıllık izlem sonuçları. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(4), 188-194. Erişim adresi acibadem.dergisi.org/pdf.php3?id=45
- Oltmanns, T., Neale, J. M., & Davison, G. C. (2003). *Anormal davranışlar psikolojisinde vak'a çalışmaları*. İ. Dağ, (Çev. Ed.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Oltmans, T. F., & Emery, R. E. (2012). *Abnormal psychology* (7. Edition). New Jersey: Pearson Education.
- Oruç, T. (2013). *Üniversite öğrencilerinde psikososyal değişkenlere göre yalnızlık ile otomatik düşünceler ilişkisinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Öğülmüş, S. (2006). *Kişilerarası sorun çözme becerileri ve eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Öğüt, F. (2000). *Sosyal uyum ile sürekli kaygı arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Öner, N. (2008). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testler bir başvuru kaynağı* (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1998). *Sürekli durumluk / sürekli kaygı envanteri el kitabı* (18. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Öner, Ş. D. (2013). *Evli bireylerin evlilik çatışması, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.

- Öngider, N. (2006). *Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Öngider, N. (2011). Anksiyete düzeyleri açısından boşanmış ve evli anneler ile çocuklarının incelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 48, 66-70. doi: 10.4274/npa.y5538
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161. Erişim adresi [dergipark.ulakbim.gov.tr /pskguncel/article/view /5000076300](http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pskguncel/article/view/5000076300)
- Öz, E. S. (2007). *İlköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Öz, İ. P. (1999). *The relationship between childrens adjustment problems and their perceptions of marital conflict*, (Unpublished master's thesis). Middle East Technical University, Graduate School Of Social Sciences: Ankara.
- Özakkaş, T. (2014). *Anksiyete bozuklukları ve tedavisi*. Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Özbey, S. (2012). Ebeveynlerin evlilik uyumu ve algıladıkları sosyal destek ile altı yaş çocuklarının problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 1(20), 43-62. Erişim adresi http://www.kefdergi.com/pdf/20_1/20_1_4.pdf
- Özcan, C. T., Oflaz, F., Türkbay, T. ve Freeman-Clevenger, S. M. (2012). Kişilerarası sorun çözme eğitiminin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklar üzerindeki etkisi. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 49(1), 244-251. doi:10.4274/npa.y64 55
- Özcan, Ö. ve Aysev, A. (2009). Okul fobisi olan çocuklarda ruhsal bozuklukların sıklığının araştırılması. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, 16(1), 13-17. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/totmd/article/view/5000 100391>
- Özcebe, H., Üner, S., Uysal, D., Sosyal, S., Polat, B. ve Şeker, A. (2005). Ankara'da bir ilköğretim okulunda erken ve orta dönem adolesanlarda şiddet algısı ve şiddet davranışı sıklığının değerlendirilmesi (Özet kitabı). *I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler. Uluslararası Katılımlı Sempozyum*: İstanbul.
- Özçiçek-Kala, G. (2014). *Çocuğun benlik kavramının olumluluğu, annenin mükemmeliyetçiliği ve anne kabul red algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

- Özdal, F. ve Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne-babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6(2), 255-267. Erişim adresi <http://kefad2.ahievran.edu.tr/arşiv/62.html>
- Özden, Ç. N. (2014). *Evlilik uyumu ve olumsuz otomatik düşünceler arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Özden, Y. (2004). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özdil, G. (2008). *Kişilerarası problem çözme becerileri eğitimi programının okulöncesi kurumlara devam eden çocukların kişilerarası problem çözme becerilerine etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- Özen, E. M., Serhadlı, Z. N., Türkcan, A. S. ve Ülker, G. E. (2010). Depresyon ve anksiyete bozukluklarında somatizasyon. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23, 60-65. doi: 10.5350/dajpn2010230109
- Özen, Y., Gülaçtı, F. ve Çıkkılı, Y. (2004). Saldırganlığın psikolojik-kültürel boyutu ve vandalizm. *Fırat Üniversitesi DAUM Araştırma Dergisi*, 144-149. Erişim adresi web.firat.edu.tr/.../25%20Vandalizm%20Yener%20ÖZEN%20Bkoksalan...6%20syf.
- Özgülven, İ. E. (1994). *Psikolojik testler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası.
- Özgülven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi* (1.Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özgülven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özmen, D. (2013). *5-6 Yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin sosyal problem çözme becerisi açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Özmen, S. K. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(29), 27-39. doi:10.1501/egifak_000000093
- Öztürk, H. B. (2014). *Aile içi şiddet ve çizgi film izlemenin akademik başarı ve saldırganlıkla ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Öztürk, M. O. (1998). *Psikanaliz ve psikoterapi* (3. Baskı). Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.
- Öztürk, O. (1994). *Ruh sağlığı ve bozukluklar*. O. Öztürk (Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

- Öztürk, S. (2006). *Anne-Babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Öztütüncü, F. (1996). *Liseli ergenlerdeki irrasyonel/olumsuz otomatik düşüncelerin ana-baba tutumları ve aile içi ilişkiler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Özüğurlu, K. (1990). *Evlilik raporu*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Özusta, S. H. (1995). Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 32-44. Retrieved from <http://www.turkpsikolojiyazilari.com/PDF/TPD/34/03.pdf>
- Özusta, Ş. (1993). *Çocuklar için durumluk ve sürekli kaygı envanterinin uygulama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Özyürek, A. ve Demiray, K. (2010). Yurttan ve ailesi yanında kalan ortaöğretim öğrencilerinin kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11, 247-256. Erişim adresi <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/23/41>
- Pakaslahti, L. (2000). Children's and adolescents' aggressive behavior in context: the development and application of aggressive problem-solving strategies. *Aggression and Violent Behavior*, 5, 467-490, doi: 10.1016/s1359-1789(98)00032-9
- Pakaslahti, L., & Keltikangas-Jarvinen, L. (1996). Social acceptance and the relationship between aggressive problem-solving strategies and aggressive behaviour in 14-year-old adolescents. *European Journal of Personality*, 10, 249- 261. doi: 10.1002/(sici)1099-0984(199611)10:4<249::aid-per265>3.0.co;2-f
- Palti, C. (2012). *Üniversiteye hazırlanan lise son sınıf öğrencilerinde yükseköğretim sınavına giriş öncesi ve sonrasında benlik saygısı, sınav kaygısı ve durumluk sürekli kaygı düzeyleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Papp, L. M., Cummings, E. M., & Goeke-Morey, M.C. (2009). For richer, for poorer: money as a topic of marital conflict in the home. *Family Relations*, 58 (2), 91-103. doi: 10.1111/j.1741-3729.2008.00537.x
- Parkinson, M., & Creswell, C. (2011). Worry and problem-solving skills and beliefs in primary school children. *British Journal of Clinical Psychology*, 50(1), 106–112. doi:10.1348/014466510x523887

- Pasarelu, C. R., & Dobrean, A. (2015). Child's negative automatic thoughts as a mediator in the relationship between mother's and child's social anxiety symptoms. *Transylvanian Journal of Psychology; Cluj-Napoca*, 16(2), 163-175. Retrieved from <http://search.proquest.com/openview/358ad7721583a6e295c8120cf0eb66ee/1?pqorigsite=gscholar&cbl=2035941>
- Peksaygılı, M. ve Güre, A. (2008). Eşler arasındaki çatışma ile erken ergenlik dönemindeki çocukların uyum davranışları: algılanan çatışmanın aracı ve düzenleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 43-58. Erişim adresi <http://www.turkpsikolojiyazilari.com/PDF/TPD/61/43-58.pdf>
- Pianta, R., & Walsh, D. (1996). *High-risk children in schools: Constructing sustaining relationships*. New York: Routledge.
- Poggenpoel, M., & Mybrugh, C. P. H. (2002). The lived-experience of aggression in secondary schools in South Africa. *Education*, 123(1), 161-167.
- Profeta, Y. (2002). *Çocuğun davranış problemleri ile ebeveyn çatışmasını algılayışı arasındaki ilişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Rapee, R. M., Schniering, C. A., & Hudson, J. L. (2009). Anxiety disorders during childhood and adolescence: Origins and treatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 5, 311–341. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.032408.153628
- Rapee, R. M., Spence, S. H., Cobham, V., & Wignall, A. (2003). *Kaygılı çocuğa yardım: anne babalar için aşamalı kılavuz*. R. Baykaldı (çev.). Ankara: Özkan Matbaası.
- Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2006). *A first course in structural equation modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reilly, C. E., Sokol, L., & Butler, A. C. (1999). A cognitive approach to understanding and treating anxiety. *Human Psychopharmacology Clinical and Experimental*, 14, 16-21.
- Rhoades, K. A. (2008). Children's responses to interparental conflict: a meta-analysis of their associations with child adjustment. *Child Development*, 79(6), 1942–1956. doi:10.1111/j.1467-8624.2008.01235.x
- Rieffe, C., Broekhof, E., Kouwenberg, M., Faber, J., Tsutsui, M. M., & Güroğlu, B. (2016). Disentangling proactive and reactive aggression in children using self-report. *European Journal of Developmental Psychology*, 13(4), 439–451. doi:10.1080/17405629.2015.1109506
- Riner, M. E., & Saywell, R. M. (2002). Development of the social ecology model of adolescent interpersonal violence prevention (SEMAIVP). *Journal of School Health*, 72(2), 65–70. doi:10.1111/j.1746-1561.2002.tb06517.x

- Roberts, W. L. (1991). Marital and parent- child interactions in families with preschool children. *Paper presented at meetings of the Society for Research in Child Development, Seattle, WA, April, 1991.* Retrieved from http://faculty.tru.ca/wlroberts/marital_and_parent-child%20interactions.pdf
- Rodop, Ş. (2015). *Çocuklarda kardeş ilişki kalitesi, uyum problemi, çatışma algısı ve ebeveyn kabul-reddi arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Sakız, E. (2011). *Evlilik çatışması ve çocuk uyum problemleri arasındaki ilişkide duygusal güvenliğin ve anne kabul red algısının aracı rolünün incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Salecl, R. (2013). *Kaygı üzerine*. Aksoy, B. E. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Santrock, J. W. (2014). *Ergenlik* (14. Baskı). Siyez, D. M. (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Saraçaloğlu, A. S., Serin, O. ve Bozkurt, N. (2001). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü öğrencilerinin problem becerileri ile başarıları arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14, 121-134. Erişim adresi dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/3314
- Sardoğan M. E., Karahan F. T., Dicle, A. N. ve Mentеш Ö. (2007). Ebeveyne bağlanma düzeyine ve anne-babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 12-23.
- Sardoğan, M. E. , Karahan, T. F. ve Kaygusuz, C. (2006). Üniversite öğrencilerinin kullandıkları kararsızlık stratejilerinin problem çözme becerisi, cinsiyet, sınıf düzeyi ve fakülte türüne göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 78-97. Erişim adresi dergipark.ulakbim.gov.tr/mersinefd/article/view/5000002963
- Sarı, T. (2012). *Evli bireylerin ebeveyn alguları, otomatik düşünceleri ve bağlanma stillerinin evlilik doyumu ile ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Sarıcı-Bulut, S. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sınav kaygıları, saldırganlık eğilimleri ve problem çözme becerilerindeki yetersizliklerin sağaltımında grupla çözüm odaklı kısa terapinin etkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Sav, İ. (2007). *Psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin kişilik özellikleri ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış

- Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Savaşır, I., Soygüt, G. ve Barışkın, E. (Ed.). (2009). *Bilişsel davranışçı terapiler* (4. Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Savi, F. (2008). *12–15 Yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Savrun, M. (2000). *Şiddetin nörobiyolojisi. biyolojik, sosyolojik, psikolojik açıdan şiddet*. Balcıoğlu, İ. (Ed.). İstanbul: Yüce Yayım Dağıtım A.Ş.
- Saygılı, H. (2000). *Problem çözme becerisi ile sosyal ve kişisel uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Sayın, U. (2014). *48-72 Aylık çocuklardaki saldırganlık davranışlarına müdahale yöntemi olarak ebeveyn eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri: Ankara.
- Scharf, S. C. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: An analysis of instrumentality expressiveness*, (Unpublished doctoral dissertation). Department Of Clinical Psychology, Michigan University: USA.
- Schermerhorn, A. C., Chow, S. M., & Cummings, E. M. (2010). Developmental family processes and interparental conflict: Patterns of microlevel influences. *Developmental Psychology*, 46(4), 869–885. doi:10.1037/a0019662
- Schniering, C. A., & Rapee, R. M. (2004). The relationship between automatic thoughts and negative emotions in children and adolescents: a test of the cognitive content-specificity hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology*, 113, 464-470, doi: 10.1037/0021-843x.113.3.464
- Schniering, C., & Rapee, R. (2002). Development and validation of a measure of children's automatic thoughts: the children's automatic thoughts scale. *Behaviour Research and Therapy*, 40(9), 1091–1109. doi:10.1016/s0005-7967(02)00022-0
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2001). *Modern psikoloji tarihi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2005). *Theories of personality* (8. edition). Belmont: Wadsworth Cengage Learning.

- Schwarz, B., Stutz, M., & Ledermann, T. (2012). Perceived interparental conflict and early adolescents' friendships: the role of attachment security and emotion regulation. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(9), 1240–1252. doi:10.1007/s10964-012-9769-4
- Segrin, C. (2004). *Family communication*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Incorporated.
- Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Serficeli, S. E. (2015). *Aile işlevleri ve okul ikliminin riskli çevrelerde yaşayan ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini yordamadaki rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). Ege üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 117-128. Erişim adresi <http://kefad2.ahievran.edu.tr/arsiv/82.html>
- Serin, O., Bulut-Serin, N. ve Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 9, 446-458. Erişim adresi <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ilkonline/article/view/500003850>
- Sezer, A., Kolaç, N. ve Erol, S. (2013). The relationship between a primary school fourth, fifth, sixth grade students' aggressiveness levels, parent attitudes and some variables. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 3, 184-190. doi: 10.5455/musbed .20131204095705
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19. Erişim adresi http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler_7.html
- Sharf, R. S. (2000). *Theories of psychotherapy & counseling: concepts and cases*. NewYork: Warsworth & Thomson Learning.
- Shelton, K. H., & Harold, G. T. (2008). Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: Bridging links between parents' depression and children's psychological distress. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 712–724. doi:10.1037/a0013515
- Shelton, K. H., & Harold, G.T. (2007). Marital conflict and children's adjustment: the mediating and moderating role of children's coping strategies. *Social Development*, 16, 497-512. doi: 10.1111/j.1467-9507.2007.00400.x

- Shelton, K. H., Harold, G. T., Goeke-Morey, M. C., & Cummings, E. M. (2006). Children's coping with marital conflict: the role of conflict expression and gender. *Social Development, 15*(2), 232-247. doi: 10.1046/j.1467-9507.2006.00338.x
- Silverman W. K., Cerny J. A., Nelles W. B., & Burke, E. A. (1988). Behavior problems in children of parents with anxiety disorders. *Journal American Academic Children Adolescence Psychiatry, 27*, 779-84. doi: 10.1097/00004583-198811000-00020
- Silverman, S., & DiGiuseppe, R. (2001). Cognitive-behavioral constructs and children's behavioral and emotional problems. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive Behavior Therapy, 19*, 119-134. doi: 10.1023/a:1011183506 003
- Sinanoğlu, B. (2016). *Lise son sınıf öğrencilerinin depresyon, anksiyete belirtileri ve olumsuz otomatik düşüncelerinin taranması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Slavin, R. E. (2006). *Educational psychology, theory and practice*. (8. Edition). Massachuset: Allyn and Bacon.
- Smith, J., Berthelsen, D., & O'Connor, I. (1997). Child adjustment in high conflict families. *Child: Care, Health and Development, 23*(2), 113-133. doi:10.1111/j.1365-2214.1997.tb00888.x
- Snyder, J., Schrepferman, L., McEachern A., & DeLeeuw, J. (2010). The contribution of child anger and fear and parental discipline to early antisocial behavior: An integrative model. In M. Potegal, G. Stemmler & C. Spielberger, (Eds.), *International handbook of anger: Constituent and concomitant biological, psychological and social process* (pp. 517-534). NewYork: Springer Publishing.
- Solak, A. (2007). *Okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu*. Ankara: Anı Yayınları.
- Sondergaard, D. M. (2016). New materialist analyses of virtual gaming, distributed violence, and relational aggression. *Cultural Studies Critical Methodologies, 16*(2), 162-172. doi:10.1177/1532708616636146
- Sonmaz S. (2002). *Problem çözme becerisi ile yaratıcılık ve zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Spence, S. H., Donovan, C., & Brechman-Toussaint, M. (2000). The treatment of childhood social phobia: the effectiveness of a social skills training-based, cognitive-behavioural intervention, with and without parental involvement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*(6), 713-726. doi:10.1017/s0021963099005934

- Stagner, R. (1961). *Psychology of personality*. New York: McGrawHill.
- Starko, T. J. (1991). *Parent stress and parent irrational beliefs: Mother father differences*, (Unpublished master's thesis). Universty of Alberta: Edmonton.
- Stein, D. J., Hollander, E., & Rothbaum, B. O. (2009). *Textbook of anxiety disorders*. Washington DC: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Stocker, C. M., Richmond, M. K., Low, S. M., Alexander, E. K., & Elias, N. M. (2003). Marital conflict and children's adjustment: parental hostility and children's interpretations as mediators. *Social Deveelopment*, 12(2), 149-161. doi: 10.1111/1467-9507.00226
- Suadiye, Y. ve Aydın, A. (2009). Anksiyete bozukluğu olan ergenlerde bilişsel hatalar. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 12, 172-179. Erişim adresi https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_12_4_172_179.pdf
- Suddarth, B. H. ve Slaney, R. B. (2001). An investigation of the dimensions of perfectionmism in college students. *Measurement and Evaluation in Counseling Development*, 34(3), 157-165.
- Sukhodolsky, D. G., Smith, S. D., McCauley, S. A., Ibrahim, K., & Piasecka, J. B. (2016). Behavioral interventions for anger, irritability, and aggression in children and adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 26(1), 58-64. doi:10.1089/cap.2015.0120
- Sullivan, B. F., & Schwebel, A. I. (1995). Relationship beliefs and expectations of satisfaction in marital relationships: implications for family practitioners. *The Family Journal*, 3(4), 298-305. doi:10.1177/1066480795034003
- Sumrall, S. G., Ray, G. E., & Tidwell, P. S. (2000). Evaluations of relational aggression as a function of relationship type and conflict setting. *Aggressive Behavior*, 26(2), 179-191. doi: 10.1002/(sici)1098-2337(2000)26:2 <179:aid-ab4>3.3.co;2-w
- Sungur, G. ve Bal, P. N. (2016). Analysis of 4th grade students' problem solving skills in terms of several variables. *Journal of Education and Practice*, 7(14), 1-9. Erişim adresi <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/30635>
- Sungur, N. (1997). *Yaratıcı düşünce*. Ankara: Özgür Yayınları.
- Sungur, N. (1998). *Yaratıcı sorun çözme programının etkinliği EYT öğrencilerine ilişkin bir deneme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.

- Sümer, N. ve Anafarta-Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86-101. Erişim adresi <http://www.turkpsikolojibulteni.com/PDF/TPD/63/86-101.pdf>
- Szabo, M., & Lovibond, P. F. (2002). The cognitive content of naturally occurring worry episodes. *Cognitive Therapy and Research*, 26(2), 167-177. doi:10.1023/a:1014565602111
- Szentagotai, A., & Freeman, A. (2007). An analysis of the relationship between irrational beliefs and automatic thoughts in predicting distress. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 7(1), 1-9.
- Şahan, M. (2007). *Lise öğrencilerinde saldırganlığı yordalayan bazı değişkenlerin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 180-190. Erişim adresi [saldirganlik-olcegi-gecerlik-guvenirlik-calismasi-toad.pdf](http://www.sdu.edu.tr/~ege/icerik/icerik.asp?icerik=180-190)
- Şahin, N., Şahin, N. H., & Heppner, P. P. (1993). The psychometric properties of the problem solving inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17, 379-396. doi: 10.1007/bf01177661
- Şahin, Z. (1999). *Çocukların psiko-sosyal temelli problem çözme becerisinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması olarak incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Şendil, G. (1999). *Çocukların anne babanın evlilik çatışmasını anlayışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Şendil, G. ve Kızıldağ, Ö. (2003). Çocuk ve ergenlerde ebeveyn evlilik çatışması algısı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10, 58-66. Erişim adresi <http://www.scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=34042>
- Şendil, G. ve Kızıldağ, Ö. (2005). *Evlilik çatışması ve çocuk*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık.
- Şirvanlı-Özen D. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

- Taner-Derman, M. T. (2011). *Farklı sosyoekonomik düzeylerdeki 10-11 yaş çocuklarına uygulanan empati eğitim programının saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bursa.
- Tanrikulu, T. (2002). *Yetiştirme yurtlarında ve aile ortamında yaşayan ergenlerin bilişsel yapıları ve problem çözme becerileri açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Taştan, G. (2012). *Yapısal eşitlik modelleri ile öğrenci başarısının belirlenmesi: özel darüşşafaka lisesi örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Tavlı, B. S. (2007). *6 Yaş grubu anasınıfı öğrencilerinin problem çözme becerilerinin karşılaştırılması olarak incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bolu.
- Taylan, S. (1990). *Hepner'in problem çözme envanterinin uyarlama güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Tel, H. (2002). Gizli sağlık sorunu: ev içi şiddet ve hemşirelik yaklaşımları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 1-9. Erişim adresi <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/609.pdf>
- Terzi, Ş. (2000). *İlköğretim okulu 6. sınıf öğrencilerinin kişilerarası problem çözme beceri algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Tezcan, G. (2015). *Çocukluk döneminde sosyal kaygının gelişiminde ebeveyn kabul-red algısı: Otomatik düşüncelerin aracı rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tezer, E. (1986). *Evli eşler arasındaki çatışma davranışları: Algılama ve doyum*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tiryaki, Ş. (2000). *Spor psikolojisi, kavramlar, kuramlar ve uygulama*, Ankara: Eylül Kitap ve Yayın Evi.
- Totan, T. (2011). *Problem çözme becerileri eğitim programının ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin sosyal duygusal öğrenme becerileri üzerine etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.

- Tuncer, B. (2006). *Kaygı düzeyleri farklı üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerinin mükemmeliyetçilik özelliklerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Turan, E. E. (2014). *9-12 Yaş çocukların evlilik çatışma algıları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Tutarel-Kışlak, S. (1995). *Cinsiyet, evlilik uyumu, depresyon ile nedensel ve sorumluluk yüklemeleri arası ilişkiler üzerine bir araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tuzcuoğlu, S. ve Tuzcuoğlu, N. (2005). *Davranış bozukluğu gösteren çocukları tanıma ve anlama*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tümkaya, S., ve İflazoğlu, A. (2000). Çukurova Üniversitesi sınıf öğretmenliği öğrencilerinin otomatik düşünce ve problem çözme düzeylerinin bazı sosyo demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 143-158. Erişim adresi <http://sbeski.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2000.6.6.107.pdf>
- Türkbay, T. ve Söhmen, T. (2000). Obsesif kompulsif bozukluk ile psikotik bozukluğun karışması: bir olgu sunumu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 7, 106-112. Erişim adresi <http://www.scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=34724>
- Türkçapar M. H. ve Sargın A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*; 1(1), 7-14. Erişim adresi www.ejmanager.com/mnstemps/77/77-1334216734.pdf
- Türkçapar, H. (2004). Anksiyete bozukluğu ve depresyonun tanısal ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 4, 12-16. Erişim adresi https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdid=kpd&plng=eng&un=KPD-54782
- Türkçapar, H. , Sungur, Z. M. ve Akdemir, A. (1995). Çocuk ve ergenlerde bilişsel terapiler, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2, 93-95. Erişim adresi www.ejmanager.com/mnstemps/46/46-1365056029.pdf
- Türkçapar, H. M. (2014). *Bilişsel Terapi-temel ilkeler ve uygulama* (6. Baskı). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Ulu, P. İ. ve Fışıloğlu, H. (2004). Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları* 14(7), 61-75. Erişim adresi <http://www.turkpsikolojiyazilari.com/PDF/TPY/14/61-75.pdf>

- Ulu, P. ve Fıfşılıglu, H. (2002). The relationship between Turkish children's perceptions of marital conflict and their internalizing and externalizing problems. *International Journal of Psychology*, 37(6), 369-378. doi: 10.1080/00207590244000188
- Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8.sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve algılanan sosyal destek düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Uyar-Kurt, A. (2016). *Ebeveyn kaybının duygusal zekâ ve problem çözme becerisi üzerindeki etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Uzbaş, A. ve Topçu-Kabasakal, Z. (2009). İlköğretim okullarında saldırganlık ve şiddet davranışının yaygınlığı. *İlköğretim Online*, 9(1), 93-105.
- Uzun, B. (2015). *25-40 Yaş arası evli erkeklerle evli olmayan erkeklerde, kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Ülker, G. (2011). *Evlilik çatışmasının sıklık ve yaygınlığının bazı değişkenlere göre yordanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Üney, T. (2016). *Ebeveyn evlilik çatışma çözüm stilleri, ergenin duygu düzenlemesi ve ergen çatışma çözme davranışları arasındaki ilişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bolu.
- Ünsal, C. (2007). *Yaygın anksiyete bozukluğu tanısı alan hastaların elektrokardiyografilerindeki p-dalga dispersiyonu ve qt dispersiyonu*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T. C. Sağlık Bakanlığı, Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi: İstanbul.
- Vahip, I. (2002). Evdeki şiddet ve gelişimsel boyutu: farklı bir açıdan bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(4): 312-319.
- Vahip, I. ve Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 107-114. Erişim adresi www.turkpsikiyatri.com/c17s2/aileici.pdf
- Vandewater, E. A., & Lansford, J. E. (1998). Influences of family structure and parental conflict on children's well-being. *Family Relations*, 47, 323-330. doi: 10.2307/585263
- Varol, Ş. (1990). *Lise son sınıfı öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen bazı etmenler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.

- Veroff, J., Young, A. M., & Coon, H. M. (2004). Evliliğin ilk yıllarını etkileyen etmenler. Şimşek, A. (Çev.). *Türk Psikoloji Bülteni* 10(32), 130-13.
- Victor, A. M., Bernat, D. H., Bernstein, G. A., & Layne, A. E. (2007). Effects of parent and family characteristics on treatment outcome of anxious children. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(6), 835–848. doi:10.1016/j.janxdis .2006.11.005
- Vissing, Y., Straus, M., Gelles, J. R., & Harrop, W. J. (1991). Verbal aggression by parents and psychological problems of children. *Child Abuse and Neglect*, 15, 223-238. doi.org/10.1016/0145-2134(91)90067-n
- Vitaro, F., Barker, E. D., Boivin, M., Brendgen, M., & Tremblay, R. E. (2006). Do early difficult temperament and harsh parenting differentially predict reactive and proactive aggression? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(5), 681–691. doi:10.1007/s10802-006-9055-6
- Waschbusch, D. A., Walsh, T. M., Andrade, B. F., King, S., & Carrey, N. J. (2007). Social problem solving, conduct problems, and callous-unemotional traits in children. *Child Psychiatry and Human Development*, 37, 293-305. doi: 10.1007/s10578-006-0033-6
- Weanar, C. (2003). Kaygı bozuklukları ve aşırı kontrol. stres ve stresle başa çıkma yolları. Türköz, Y. (Çev.). *Türk Psikoloji Bülteni*, 9, 97- 106.
- Weinrach, S. G. (2006). Nine experts describe the essence of rational-emotive therapy while standing on one foot. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 24(4). 217–232. doi:10.1002/j.1556-6676.1996.tb 01875.x
- Wells, A. (1997). *Cognitive therapy of anxiety disorders: A practice manual and conceptual guide*. Chichester: Wiley.
- Whitson, S., & El-Sheikh, M. (2003). Marital conflict and health: processes and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*, 8, 283-312, doi: 10.1016/s1359-1789(01)00067-2
- Williford, A., & Boulton, A. (2013). Validating a measure of forms and functions of aggression on low-income, ethnic minority adolescent girls. *Social Work Research*, 37(4), 389–401. doi:10.1093/swr/svt029
- Yalçın, İ. (2004). *Ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Yalom, I. (2009). *Anksiyete terapisi* (2. Baskı). İstanbul: Prestij Yayınları.
- Yanbastı, G. (1996). *Kişilik kuramları* (2. Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Yang, H. (2002). Adolescent with aggressive behaviour: Implications for therapeutic Recreation. *The Cyber Journal of Applied Leisure and Recreation, Studies, School of Exercise*, 8, 1-20. Retrieved from <http://larnet.org/2002-2.html>
- Yarpuz, A. Y., Saadet, E. D., Şanlı, H. E. ve Özgüven, H. D. (2008). Akne vulgaris hastalarında sosyal kaygı düzeyi ve bunun klinik değişkenler ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 29-37. Erişim adresi <http://www.turkpsikiyatri.com/c19s1/29-37.pdf>
- Yavuz, Ş. (2007). *Son çocukluk dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Yavuzer, H. (2011). *Ana-Baba okulu* (15. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2012). *Çocuk psikolojisi* (34. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2013). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 117-123. Erişim adresi <http://www.turkpsikiyatri.com/default.aspx?modul=tekSayi&sa=86>
- Yavuzer, Y., Karataş, Z., Çivilidağ, A., ve Gündoğdu, R. (2014). The role of peer pressure, automatic thoughts and self- esteem on adolescents' aggression. *Eurasian Journal of Educational Research*, 14(54), 61-78. doi:10.14689/ejer.2014.54.4
- Yıldırım, E. (2008). *Çocuk ve televizyonda şiddet: 5 yaşındaki çocukların anne-babalarının televizyondaki şiddetin saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Yıldız, A. (2003). *Ebeveynin problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik deneysel bir çalışma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Yıldız, A. S. (2004). Ebeveyn tutumları ve saldırganlık. *Polis Bilimleri Dergisi* 6 (3- 4), 131-150.
- Yıldız, M., Sezen, A. ve Yenen, İ., (2007). İlahiyat fakültesi öğrencilerinde durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ile akademik güdülenmeler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 213-239. Erişim adresi <http://www.academia.edu/26236667/>

- Yılmaz, A. (2000). *Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne-baba tutumu ile çocukların, ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Yılmaz, A. (2001). Çocukların algıladığı anne-baba arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8, 85-93. Erişim adresi <http://www.scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=34221>
- Yılmaz, N. D. (2011). *Çatışma yaşayan ve boşanmış ailelerin ilköğretim çağındaki 7-12 yaş çocuklarının benlik algıları ve kaygı düzeyleri açısından çatışma yaşamayan ailelerin çocukları ile karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Yılmaz, S. (2013). *Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (İstanbul ili Bayrampaşa ilçesi örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Yılmaz, V., Yıldız, Z. ve Arslan, T. (2011). Üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıkları ile çevresel davranışlarının yapısal eşitlik modeliyle araştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 271-278. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55717>
- Yörükoğlu, A. (2010). *Çocuk ruh sağlığı* (30. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yurttaş, A. (2001). *Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin empatik becerileri ile problem çözme becerilerinin karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Erzurum.
- Yükselgün, Y. (2008), *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin internet kullanım durumlarına göre saldırganlık ve sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.
- Yüksel-Şahin, F. (2015). *Psikolojik danışmanlar için el kitabı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Zausniewski, J. A., Chung, C., Chang, H., & Krafcik, K. (2002). Predictors of resourcefulness in school-aged children. *Issues in Mental Health Nursing*, 23(4), 385-401. doi:10.1080/01612840290052587
- Zımet, D. M., & Jacob, T. (2001). Influences of marital conflict on child adjustment: review of theory and research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4(4), 317-333. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1013595304718>
- Ziyalar, A. (2006). *Erişkin psikopatolojisi*. İstanbul: Yüce Yayınları.

Zwemer, W. A., & Deffenbacher, J. L. (1984). Irrational beliefs, anger and anxiety. *Journal of Counseling Psychology, 31*, 391-393, doi: 10.1037/0022-0167.31.3.391

EKLER

Ek 1. Araştırma Uygulama İzin Formu

TC.
BUCA KAYMAKAMLIĞI
Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu Müdürlüğü

Sayı : 15906919-903.99-E.6730081
Konu :Araştırma Uygulama İzni

11.05.2017

Sayın; Mehmet UZUN
(Şht.Astsb.Ümit Başaran İlkokulu Rehber Öğretmeni)

İlgi :11.05.2017 tarih ve 903.99/E.6725515 sayılı dilekçeniz.

Müdürlüğüne vermiş olduğunuz dilekçeniz incelenmiş olup; Tez aşamasındaki ölçek uygulamanızın, okulumuzda uygulanmasında her hangi bir sakınca görülmemektedir.

Bilgilerinize rica ederim.

Ömer KURNAZ
Müdür

Adres: Buca Koop Mahallesi, 1406 Sokak, No:4, 35160, Buca / İZMİR / TÜRKİYE
Tel: +90 232 453 7 474; Belgegeçer: +90 232 453 77 69 ;
Web: <http://www.umitbasaranio.meb.k12.tr>; E-Posta: umitbasaranio@hotmail.com

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden c50b-2ac8-37f0-bad5-65b0 kodu ile teyit edilebilir.

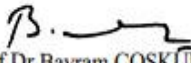
Ek 2. Etik Kurul Sonuç Formu

**MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR
VE YAYIN ETİĞİ KURULU DEĞERLENDİRME FORMU**

Protokol No: 6	SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU	Karar No:6
Araştırmanın Yürütücüsü	Rehber Öğretmen Mehmet UZUN	
Araştırmanın Başlığı:	Algılanan Evlilik Çatışması, Ebeveynin Aktıcı Olmayan İnançları, Kaygılan ve Çocukların Otomatik Düşünceleri, Problem Çözme Becerileri ile Çocukların Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi	
Başvuru Formunun Etik Kurula Geldiği Tarih:	22.12.2016	
Başvuru Formunun Etik Kurulda İncelendiği Tarih:	03.01.2017	
Karar Tarihi:	04.01.2017	

SONUÇ

1.	☒ Kabul. Araştırmanın/Projenin uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.
2.	☐ Düzeltme gereklidir.
3.	☐ Red.

Prof.Dr.Bayram COŞKUN
Başkan

Prof.Dr.Nevide DELLEAL
Üye

Prof.Dr.Mehmet Naci ÖNAL
Üye

Prof.Dr.Tami ŞAMILOĞLU
Üye

Prof.Dr.Sebahattin ÇEVİKBAŞ
Üye

Ek 3. Açıklayıcı Onam ve Veli İzin Formu

Sayın Veli;

Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı kapsamında, Yard. Doç. Dr. Raşit AVCI danışmanlığında Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmen Mehmet UZUN tarafından yürütülmekte olan tez çalışması kapsamında uygulanmaktadır.

Siz değerli velilerin de desteğiyle yapacağım çalışmamdaki amaç; ebeveynlerin kaygı ve düşünceleri ile çocukların problem çözme, kendilerini okula ait hissetme, ebeveyn ilişkileri, kaygı ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkileri incelemektir.

Bu çalışma kapsamında verilen kişisel bilgiler hiçbir şekilde kullanılmayacaktır. Veli ismi ve imzası öğrencilerimize de ölçek uygulamak için sizlerden izin alma amaçlıdır. Öğrencilerimizden isim veya herhangi bir kişisel bilgi alınmayacaktır. Dolayısıyla samimi cevaplar vermeniz yürüttüğümüz bilimsel çalışmanın sonuçları açısından önem taşımaktadır.

Siz velilere anne-baba formu olmak üzere birer adet zarf ulaşacaktır. Zarfın içerisinde 2 adet ölçek bulunmaktadır. Bu ölçekleri boş madde bırakmayacak şekilde, size en uygun seçeneği işaretleyerek doldurunuz. Daha sonra zarfın kapak kısmında bulunan şeridi kullanarak zarfı kapatınız. Vakit ayırarak bir bilimsel araştırmaya vermiş olduğunuz destek için şimdiden teşekkür ediyorum.

(Daha ayrıntılı bilgi için okul rehberlik servisine başvurabilirsiniz.)

Mehmet UZUN

Psikolojik Danışman/ Okul Rehber Öğretmeni

Velisi olduğum öğrencinin araştırmacı tarafından kendisine verilen anket ve ölçekleri doldurmasına izin veriyorum.

Velinin Adı- Soyadı

İmza

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyad, Ad: Mehmet UZUN

Doğum Yeri ve Tarihi: Konya-1986

Eposta: pskmehmetuzun@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Yıl
İlköğretim	Korualan İlköğretim Okulu	1992-2000
Lise	Korualan Lisesi	2000-2003
Lisans	Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik)	2005-2009
Lisans	Anadolu Üniversitesi (Sosyoloji)	2013-2017
Yüksek Lisans	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı)	2014-2017
Yüksek Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi (Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Bilim Dalı)	2015-.....

İŞ TECRÜBESİ

Görev	Kurum	Yıl
Psikolojik Danışman (Rehber Öğretmen)	Rize Sağlık Meslek Lisesi	2009-2011
Psikolojik Danışman (Rehber Öğretmen)	Rıdvan Nafiz Edgüer İlköğretim Okulu	2009-2013
Psikolojik Danışman (Rehber Öğretmen)	Şht. Astsb. Ümit Başaran İlkokulu	2013-.....